

O. M. Borme

DISQUISITIONES CRITICÆ

DE VARIIS

Per diversa Loca & Tempora
BIBLIORUM EDITIONIBUS.

Quibus accedunt

CASTIGATIONES THEOLOGI

Cujusdam Parisiensis [R. Simon]

A D

OPUSCULUM ISA. VOSSII

D E

SIBYLLINIS ORACULIS,

E T

Ejusdem Responzionem ad Objectiones

NUPERÆ CRITICÆ SACRÆ.

L O N D I N I .

Impensis RICHARDI CHISWEL, ad Insigne
Rosæ coronatae in Cæmeterio Paulino.

M D C LXXXIV.

DISCUSSIONES CRITICAE
DE ARRAYS
P. GUYER TOTTE & TEMBOUR
ALLEGORUM EDITIONES
GASTORIENSIS THEORETICAE
CHIQUETIENSIS PASTORALIA
AD
OPUSCULUM RAY NOSSI
DE
SIBYLINIS ORACULIS
ET
EPIPHANY REBELLIONIS ET OPPOSITIONE
NITERE CRITICAE SACRAE

PONDICIA
JUBILEE RICHEARDI ETIENNE ET DE L'INSTITU
R. COLLOQUE IN CONVENTO BAPTISTICO
WICKENNA.

E
RBR
5596 D

Quare scilicet Natura Fidei suam
Talium Semione conceperat quidam
~~mechanicae~~ ~~mechanicae~~ Critica illata. At
tum in principiis ea est. Quinque enim
Eduio dicit in omnibus manus acer-
bius, quod non solum apud nos
Optimo, Doctissimoque Viro
J. H.

ROBERTUS DENISON

S.
M *Utruscum*, quod non ita
pridem commoratus Pa-
risii à præstantissimo Ur-
bis illius Theologo accepi, tibi offero,
Vir Optime, qui sciens te jam ab
annis aliquot ad hoc studii genus
animum feliciter applicuisse. Opus
illud, ut audio, sumptum fuit ex

Epiſtola Dedicatoria.

Criticā Sacrā Veteris Testamenti, quam Latino Sermone conceptam dudum meditatus fuerat Criticæ illius Author in publicum edere. Gallica enim Editio quæ in omnium manibus versatur, Latinæ tantum, quæ lucem non aspexit, compendium est, quod Linguae suæ hominibus destinaverat, qui ut paulo delicatores sunt, ita quæ longa, tanquam sibi molesta, fastididunt. Utinam opus illud integrum nobis non ita delicatis communicatum fuisset: ea enim quæ bona sunt, facile non respuimus. Verum cum istud à diligentissimo illo rerum Criticarum Scriptore obtineri non potuerit, Doctor tamen Theologus & Canonicus Parisiensis, qui runc dedendo *Biblico Apparatu* cōgitabat, nobis hoc qualecumque est operis perhumanè largitus fuit, quod a

Critices

A

Epistola Dedicatoria.

*Critices Scriptore se laceperisse profitebatur, ut illud *Biblico Apparatus*, quem tunc meditabatur, infereret. Non ita enim friget, Vir Optime, apud *Theologos Parisienses* rei *Criticæ* studium, quin *Ætate nostrâ* repertiantur inter illos viri eruditissimi qui, spretis Scholarum minutis & vanis subtilitatibus, Artem illam feliciter traudent, linguâsque Græcam & Hebraeam apprimè calleant. Ex horum numero ille est qui *Disquisitiones istas Criticas* de variâ per diversa Loca & Tempora Bibliorum fortunâ lumbenti animo mihi communicavit. Videbitur tibi profecto, Vir Doctissime, *Theologus* ille *Parisiensis* in Appendice illâ quam huic Operi adtexuit, in optimum nostrum *Vossium* paùlo aeriùs insurrexisse. Verum si opinionum monstra quæ eruditissimo
Vossio*

Epistola Pediatoria.

Vosso tribuit, paulò attenius considerentur, nihil præter moderationis & æquitatis leges tecisse videbitur. Sed non opus est pluribus, ut tibi rerum istarum callentissimo, Opusculi hujusœ lectionem commendem. Memini enim quanti feceris degens Parisiis ingenium, eruditonem & judicium Scriptoris *Criticeæ Sacrae*, qui tamen non aliunde tibi innotuerat quam ex ejus Scripto. Eo scilicet natus es ingenio, Vir Optime, ut quæ bona sunt statim approbes, & quæ recta sunt laudes, etiam in hominibus qui Religione & Institutis à nobis differunt. Si quid igitur in illo Scriptoriæ paulò durius dictum, & à communi Protestantium doctrinâ alienum deprehendatur, nosti illum esse ex eorum coetu qui fidem Ecclesiae Romanae professentur. Fruere interim

Epistola Dedicatoria.

rim hoc munusculo , qualemunque
sit ; & scias me ad majora paratum
esse.

Oxonie, Anno
MDCLXXXIII.
medio Aprili.

a \neq Sylloge

Quarto Anno
MDCLXXVII
Ago

Sylloge

CAP. I.

SYLLOGE

CAPITUM.

CAP. I.

DE Biblio in genere cum apud Judeos cum apud Christianos.
p. 4

CAP. II.

De Hebraicis contextis Biblii exemplaribus manuscriptis. p. 5

CAP. III.

Expenduntur diversi Bibliorum codices manuscripti; varia illorum
lectiones doctiorum Judeorum testimoniis probantur. p. 11

CAP. IV.

De editis, que Masorethica sunt, Hebrei contextis exemplaribus.

De Masoretharum arte. Illius origo. Quid de illâ sentien-
dum. p. 20

CAP. V.

Masore partes ad codices manuscriptos expenduntur & illustrantur.

Vera Masora origo. p. 26

CAP.

Sylloge Capitum.

C A P . VI.

Aliæ Masore partes ad codices Bibliorum manuscriptos expenduntur, simulque aperitur vera illarum origo, & confirmatur lectio Mā-

p. 33

sorethica.

C A P . VII.

Nomina à Māsorethib⁹ inutiliter & superficiose annotata illu-

p. 41

strantur ex codicibus Bibliorum manuscriptis.

p. 47

C A P . VIII.

Scripturarum variantium exempla aliquæ producuntur ex codicibus

manuscriptis, qui à Māsorethicis lectiōnib⁹ hāc in parte diffi-

dent.

p. 47.

C A P . IX.

Virum Iudei dedita opera codices suos corrumperint. Patrum de eā re

sententia expenduntur.

p. 53

C A P . X.

Isaaci Vossii sententia de Iudeorum codicibus expenduntur & refelli-

p. 69

C A P . XI.

De Samaritarum Bibliis & eorum Targumim, seu Paraphrasibus.

p. 80

C A P . XII.

De Bibliis Saduceorum & Karrenum.

p. 92

C A P .

Sylloge Capitum.

C A P. XIII.

*De Iudeorum Targumim, seu Scriptura sacra translationibus, ac
primis de Paraphrasibus Chaldaicis.* p. 97

C A P. XIV.

Appendix, de reliquis Bibliorum versionibus quibus utuntur Iudei. p. 105

C A P. XV.

*De Bibliorum versionibus que apud Christianos aliquid auctoritatis
obtinent, ac primis de Graeca Septuaginta Interpretum.* p. 108

C A P. XVI.

*Ierum ac specialius expenditur Graeca Septuaginta Interpretatio
versio.* p. 120

C A P. XVII.

*Examinatur Isaaci Vossii de Septuaginta Interpretibus sententia. B.
Hieronymi vindicia.* p. 129

C A P. XVIII.

*De reliquis Graecis translationibus Scriptura sacra, & de Hexaplio
Origenis. Isaaci Vossii de Hexaplorum dispositiones sententia refol-
litas.* p. 143

C A P. XIX.

De antiquis Ecclesie Latina versionibus. p. 157

C A P.

Sylloge Capitum.

C A P. XX.

De autoritate antiquarum Ecclesie Latinae versionum, utque inscriptis illius quae hodie Vulgata appellatur. Quae sensu hoc dicatur authentica.

p. 164

C A P. XXI.

De translationibus Scriptura sacra qua in nissim Ecclesia Orientalis, cesserunt, ac primum de Syriacis, deinde de Arabicis, Copticis, Ethiopicis, Armeniis, &c.

p. 172

C A P. XXII.

De recentioribus Bibliorum versionibus, ac primum de Latinis que à Theologis Catholicis condita fuerunt.

p. 181

C A P. XXIII.

De Latinis Bibliorum versionibus que à Protestantibus consummata sunt.

p. 187

C A P. XXIV.

De Bibliorum versionibus in lingua vernacula, ac primum de illis que autores agnoscunt viros Catholicos.

p. 194

C A P. XXV.

De Bibliorum versionibus in plebeio idiomate, quæ ab Interpretibus Heterodoxis condita fuerunt.

p. 200

C A P. XXVI.

De Bibliorum versionibus, que plebeio ac vulgaris sermone Genevensium prodigere.

p. 206

C A P.

Sylloge Capitum.

C A P. XXVIL

De Biblio Polyglottis. p. 313

Coffigiones ad Opusculum Iacobi Vossi. De Syllabis Oratio-
nibus & Reffersimis ad Objectiones majoris Criticae Sutra.
p. 223

Type.

D E

Typoehetarum Errata præcipua, ne nimis Contextis sensui
officiant, ita corrigit Benignus Lector.

PAG 58. l. 74. p. suos leg. suos. p. 59. l. 25. p. respondent. l. respondere. p. 66. l. 2. l. A.
probrodiſiem. p. 69. l. 22. l. & suis cod. p. 97. l. 25. l. contentu. p. 103. l. 34.
p. charta l. cura. p. 109. l. 5. l. minime. p. 111. l. ult. p. fuerint l. suisſe existimare.
p. 112. l. 21. p. suisſe l. fuerint. p. 14. l. 10. l. erant tam lingua. p. 126. l. 20. l. deſo.
p. 127. l. t. l. invitaſerint. p. 131. l. pcam. l. Veffem. p. 132. l. 20. l. magis
ad genitum. p. 133. l. 35. l. debent. p. 137. l. 34. p. abducuntur l. uenient. p. 138. l. 9. l.
mentem. p. 148. l. 35. l. Palatiniorem. p. 152. l. 15. l. lectioſib. ſuam faciat
in re. p. 155. l. 23. l. accuratam deſcripſerat. p. 160. l. 37. p. proþeriar. l. proſecuit.
p. 168. l. 28. l. eus non acquiſerat. p. 171. l. 6. p. ad l. ac. p. 176. l. 19. l. codicis.
p. 178. l. 10. l. concinna. p. 182. l. 29. p. ix. l. xix. p. 192. l. 31. l. uia reſep-
tum codicem. p. 195. l. 29. l. versaculam. p. 196. l. 34. p. in pago l. in agro. p.
198. l. 14. l. ob alias. p. 200. l. 21. p. in conditum l. in conditum vñſionem. ib. l. ult.
l. lingua. p. 204. l. 36. p. ortum l. ritus. p. 206. l. 25. l. iam laudeſ. p. 211. l. 22.
l. du coſte. p. 218. l. 13. l. LXX interpretum verbiſem iprem. p. 219. l. 7. p.
fruſtra l. bandquaquam. p. 224. l. 3. l. molit. p. 230. l. 5. dele etiam. p. 231. l. 32.
l. artiori quād amē compendia. p. 232. l. ult. l. respondet. p. 236. l. 3. & 4. l.
fuerint. p. 238. l. 5. transfer voc. [ratio] od inde prot. ib. p. 241. l. 7. l. prim.
p. 243. l. 10. l. ratione. p. 246. l. a. p. avoidit l. penitit. p. 249. l. ult. l. ſu-
charadit. p. 254. l. 32. l. crederentur. p. 257. l. l. guoram. ib. l. 3. l. ſuam.
p. 258. l. 30. l. antiquas.

D E

DE VARIIS
PER DIVERSA LOCA ET TEMPORA
BIBLIORUM EDITIONIBUS
DISQUISITIONES CRITICÆ.

C A P. I.

De Bibliis in genere cum apud Judæos tum apud Christianos.

Universus Scripturæ sacrae contextus Bibliorum nomine apud Christianos insignitur, quasi dixeris, *libros per excelleniam*, eaque tam vetus quam novum Testamentum comprehendent. At Judæi veteris tantum Instrumenti libros recipiunt, eodemque sermone Hebraico conscriptos; neque enim illos quos Graecè scriptos Ecclesia à Judæis Hellenistis accepit, intra suum Canonem reposuere, quod nihil in iis divini agnoscant; secus vero Ecclesia, quæ spiritus sancti nomine afflata hos etiam codicis sacri libris adscripti. Quia in re illi qui Protestantium & Reformatorum nomen inter Christianos ambiunt, Synagogæ partibus adhaerere maluerunt, quam Ecclesiaz utriusque, occidentalis nimirum & orientalis, sententiaz accedere. Itaque acceptos à Judæis veteris instrumenti codices Christiani in Ecclesiam invexere. Novi autem foederis auctor Christus nihil omnino illias in literas retulit, sed illius post ejus obitum discipuli hos quos novi Testamenti libros appellamus,

De Veteri
Testamento.

Disquisitiones Criticæ.

**Novum Te-
stamentum.**

appellamus, in publicum ediderunt. De germanis ejusmodi librorum scriptoribus dubitarunt quidem nonnulli, quasi Evangelia quæ secundum Matthæum, Marcum, Lucam & Joannem dicuntur, re ipsa illorum non essent: non enim, inquit, Evangelia secundum Matthæum, Marcum, Lucam & Joannem inscriberentur; sed Evangelia Matthæi, Marci, Lucae & Joannis, si haec ab illis adornata fuissent, eadem ratione quæ libri Moysis dicimus, minimè verò secundum Moysen. Verum diversa planè ratio est inscriptionis Evangeliorum ac ceterorum librorum: quandoquidem Evangelium quod publicavit Matthæus, non est Matthæi, sed Christi: quare secundum Matthæum rectè inscribitur, quasi dixeris Evangelium Christi secundum Matthæi testimonium, cui illud acceptum referunt Christiani.

**Paul. epist.
ad Rom.**

**Nomina Scri-
pturarum apud
Judaos.**

**Hier. pref. in
Esd. & Neh.**

Jam ut ad Judæos nostra redeat oratio quibus primum credita sunt Dei eloquia, ut loquitur Apostolus, codex sacer varia apud illos sortitur nomina. Modo enim hunc *Mikra*, seu lectionem appellant; quo pacto intelligenda esse videntur verba illa Nehemias, & intellexerunt *Mikra*, *scripturam*, sive lectionem. Licet enim de legis Mōsaicæ lectione ibi agatur, nomen istud postea ad reliquos scripturæ sacræ libros non malè à Judæis translatum est. Modo verò Scripturam denotant per haec verba עירין וארבע viginti quatuor; quo nomine contextus sacri librorum numerum indicant; ad quod etiam allusissè videtur B. Hierónymus cuīn ait, *Qua non sunt de virginis quatuor senibus*, ea parem non habere cum libris divinis auctoritatem: & quid per *viginti quatuor senes* veniat intelligendum, manifestius declarat idem Hieronymus in Prologo Galeato. Hac sacri codicis nomenclaturā nihil frequentius reperire est in libris Judeorum, quam & ipsi saepissime apponunt in capite Bibliorum Manuscriptorum, eaque universum veteris Instrumenti contextum indicant; et si Josephus testis in hoc arguento locuples XXII tantum esse apud gentem suam libros sacros affirmet: quod non aliunde inventum fuisse videtur, quām ut ejusmodi librorum numerus ob literas Alphabeti Hebraici, quæ similiter XXII numerantur, facilius firmiusque memoriae mandaretur. Nihil est enim hac in re inter Judæos discriminis, sive XXIV sive XXII tantum libros numerent: sed diversa illos ratione partiuntur. Id Hieronymo probè cognitum fuit, qui auctor est illos à quibus numerantur XXIV Scripturæ sacræ.

sacrae libri, volumen Ruth ab historiâ Judicum, & Hieremiac Lamentationes ab ejusdem Prophetæ vaticinio fejunxisse; non repugnantibus etiam ætate nostra Judæis qui duos hosce libellos Hagiographorum classi, non vero Prophetarum, adscribant.

Omnium autem optimè de Scripturâ sensisse videtur illa quæ inter Judæos Carraitarum secta appellatur, quæ *Prophetia* nomen illi indidit. Quo etiam nomine illam indigitat B. Petrus, vide turque istud priscum ac genuinum esse Scripturæ nomen, quod à Judæis recentioribus non intellectum, qui multa de libris qui id est, *Prophetæ* inscribuntur, commenti sunt; mirorque non deesse apud Christianos qui acutos hosce magistros audiant. Nota est omnibus & perantiqua sacrorum librorum divisio in Legem, Prophetas, & *Cetuvim*, *scripta*, seu, ut vulgo loquuntur, *Hagiographa*. Quæ partitio mirè torfit Judæorum ingenia qui in eam nimis anxie inquirunt, & id quod explicatu videbatur facile, subtilitatibus suis impliunt. Conqueritur Isaacus Abravanel vir acutissimus plerisque magistrorum suorum illud argumentum non attigisse, si unum excipias Ephodæum: sed ea quæ magister iste fuisis de hoc negotio refert, silentio prætermittere visum est, quod plus habeant acuminis quam soliditatis. His igitur valere jussis dicendum videtur, Prophetarum nomen libris Josue, Judicum & ceteris Historicis qui ante Judæos Babylonem deportatos scripti fuerunt, adjectum fuisse, quia tunc temporis illi apud Judæos nominabantur Prophetæ, quorum erat annales ætatis suæ describere. Ita in sacris literis librorum Samuelis, Nathanis, Gadi, aliorumque Prophetarum fit mentio, quod illi res ætatis suæ studiosè conscriberent referrentque in acta publica. Quo sensu Josephus affirmat quorumlibet non fuisse apud Judæorum nationem annales scribere, sed Prophetarum duntaxat; idque fuisis exponit Theodoreus qui libere afferit, complures apud Judæos existitisse Prophetas quorum unusquisque ea scribere consueverit quæ suæ erant ætatis, partemque maximam librorum qui ab illis conditi fuerant desperitam nunc desiderari. Ita dubitari non posse affirmat quin Regum libri ex multis libris Propheticis compositi fuerint. Theodoreto consentiunt Diodorus, Procopius, & alii non pauci eximiae eruditiois viri. Hæc diodor. Pro- igitur genuina videtur esse ratio cur Scripturæ sacrae libri qui cop. post Moysis tempora ante Judeorum deportationem conscripti fuerunt,

Pet. epist. 2.
c. 1.

Divisio Scri-
pturæ.

Don Abrav.
præf. in Jos.

Joseph. lib. 1.
adv. App.
Theod. præf.
in lib. Reg. 9.
Id. lib. 2.
Reg. terr. 4.

Disquisitiones Criticæ.

4

Cur libri hi-
storicci dicun-
tur Prophetæ

fuerunt, Prophetarum nomine insigniantur. Post id verò temporis simplici *Cetuvim*, seu *scriptorum* nomine donati sunt; non quòd ab eis Spiritus sancti afflatum removerent; hunc enim etiam in libris istis Judæi non secùs ac Christiani haud inviti agnoscent; sed simplici *Cetuvim*, id est, *scripta* nomine contenti, eodem modo atque nos etiam Scripturam universam Biblia appellavimus. Hominum itaque otiosorum est subtilius in hæc nomina inquirere ac venari mysteria de quibus ne quidem per somnium prisci Judæorum scriptores cogitarunt.

Scripturæ di-
visio qua ex-
stat in libris
Christianoi-
rum præse-
renda est Ju-
daicæ.

Hac de causâ Christiani qui veteris Instrumenti libros à Judæorum Hellenistarum Synagogis sub nascentis Ecclesiæ tempora mutuati sunt, neque librum Ruth ab historiâ Judicum, neque Hieremiae Lamentationes ab illius Prophetæ vaticinio in suis exemplaribus separarunt, uti solent Judæi, qui ejusmodi opuscula ad tertiam librorum sacrorum classem quæ dicitur *Cetuvim*, *scripta*, referunt. Mirum est quantum in hoc negotio defudaverit Doctor subtilissimus Abravanel, ubi contentiosius querit quid causæ fuerit cur volumen Ruth Historiae Judicum, ad quam videtur pertinere, cùm utriusque libelli auctorem agnoscat Samuel Prophetam, adjunctum non fuerit. Longè melius Christiani præeuntibus sibi Judæis Hellenistis, Scripturæ sacrae libros disponuere, quæ prima videtur esse librorum sacrorum dispositio etiam ab antiquis Judæis recepta & publico synagogarum usu approbata. Quare nungantur Judæi cum Danielis Prophetiam tam in manuscriptis quam in vulgus editis exemplaribus ab aliorum Prophetarum corpore semovent, quasi spiritus sancti afflatus qui Danieli vaticinanti adfuit, idem non fuerit in omnibus ac ille quo alii Prophetæ inspirati sunt. Similia quoque de Davide somniant Judæi, quem Prophetarum albo non adscribunt, et si multa in eo vaticinia agnoscant. Adeo verum est ejusmodi magistros qui paternas traditiones miris modis ostentant, multa excogitasse priscis illorum patribus incognita, & quæ ex Christianorum libris sumere videtur satius, quam ex Judæorum præsertim recentioris ævi operibus. Illi enim antiquum Synagogarum usum imitati sunt, qui ad posteriores Judæos non videtur integer pervenisse. Retinendus itaque Scripturæ sacrae librorum ordo qui in Græcis & Latinis Christianorum Bibliis apparet, quia prior est ac melior, & Ecclesiæ tam orientalis quam occidentalis auctoritate comproba-

probatus. Neque audiendi sunt illi qui secuti Judæorum magistros in edendis cum Græcis tum Latinis Bibliorum exemplaribus priscum illum ordinem penitus evertunt. Ordine in tamen istum in minutioribus non ita urgendum censeo, cum in his neque Judæi inter se neque etiam Christiani consentiant. Caiusiodorus tria operis sui de Divinis Lectionibus capita hæc inscriptione prænotavit: *Divisio Scriptura secundum Hieronymum.* *Divisio Scriptura secundum Augustinum.* *Divisio Scriptura secundum Septuaginta.* Judæi quoque etiæ paternarum traditionum tenacissimi, totique à Doctoribus Talmudicis dependeant, alium hodiè in disponendis codicis sacri libris tenent ordinem quam illum qui Talmudistarum auctoritate comprobatus fuit. Imò diversa est hæc in parte codicum manuscriptorum cœconomia.

C A P. II.

De Hebraicis contextus Biblici exemplaribus manu scriptis.

MAnuscriptos Judæorum codices ad duplarem classem referre possumus, quorum alii publico Synagogarum usui inserviant; alii vero privatis hominibus. Non singulos tamen Scripturæ sacræ libros illi in synagogis suis legunt, sed selectos tantum & ad Religionis suæ mysteria accommodatos, quales sunt Moyis libri, à quibus legis sua documenta hauriunt, & illi quibus sub quinque *Megilloth*, seu voluminum nomine indicant, *Canticum* scilicet *Canticorum*, *Ruth*, *Threni* seu *Lamentationes*, *Ecclesiastes* & *Esther*. Hæc enim volumina prælegi solent in synagogis, statim ac certis diebus; *Canticum Cantitorum* die festo Pascha; *Ruth* die festo Hebdomadum; *Threni* nono mensis Ab; *Ecclesiastes* in festo Tabernaculorum; ac dēmam *Esther* decimo.

De libris Scripturæ qui sy-
nagogis inter-
viua.

Disquisitiones Criticae.

decimoquarto & decimoquinto mensis Adar. Legem vero in tot sectiones partiti sunt quot in anno numerantur Sabbata. Quippe quam singulis Sabbatis legunt, eique addunt excerpta quædam ex Prophetarum libris.

Mirum est quām ridicula sit Judæorum in describendis hisce exemplaribus quæ synagogarum usui inserviunt, Religio ac stulta supersticio. Primo enim simplici ac nudâ literarum figurâ qualis in aliis codicibus cum manuscriptis tum editis appareat, minimè contenti, quasdam pingunt coronulis quas *Zagin* appellant ornatas, sive apiculis; neque eos pudet Deum facere ejusmodi apiculorum auctorem, quasi Moses illos à Deo in monte Sinai accepisset. R. Moses Scem Tob in libro ubi more Cabbalistarum Alphabeti Hebraici literarum rationem investigat, de ejusmodi coronulis permulta affert, conquestus has paucissimis Judæis probè cognitas fuisse. *Intelliges*, inquit, *sermonem ex ipsâ patrum nostrorum felicis memoria doctrinâ haustum in tractatu Hagigâ, andiesque & facies Aleph cui insint septem coronula; septem sunt ejusmodi in lege: Beth cui insint tres coronula; quatuor sunt in lege: Gimel cui coronula quatuor; tres sunt in lege: Daleth cui quatuor coronula; sex sunt in lege.* Simili prorsus ratione ceterarum literarum coronulas seu apiculos idem magister persequitur, simulque indicat quoties coronatae illæ literæ in libris Mosis occurrant, & earumdem coronularum figuræ pariter repræsentant, quo scilicet modo illæ pingi debeant. Imò & animadvertisit illarum inter se discrimina: nam aliae ipsismet adhaerent literis; aliae vero paululum ab his remote supra attolluntur vel subiiciuntur. Sed hæc somnia sunt & cerebelli Judaici portenta, de quibus tamen serio disputatione magistri illi. Ita Balaetus diversas planè literarum Zain & Heth coronulas pingit ab illis quas R. Scem Tob ex patrum suorum traditione descriptis. Religionem quoque suam ac diligentiam ostentant Judæorum magistri an eligendâ voluminum istorum membranâ: papyrum enim utpote recentius inventam ad id non adhibent. Haec siquidem munda esse debet, neque potest parari ab homine Ethnico & Infidelis, sed à Judæo qui nec Apostata sit nec Hæreticus. Quare Samaritarum exemplaria à Judæis tanquam impura rejiciuntur. Præterea non scribunt more nostro in foliis complicatis, sed in grandioribus voluminibus secundum priscum morem, eaque in pagel-

Judæorum
supersticio in
describendis
suis codici-
bus.

R. Mos. Scem
Tob in lib.
M. S.

Talm. in
Tract. Hag.

Abrah. Balm.
in Gramm.

pagellas seu columellas quasdam Geometricâ veluti proportione observatâ partiuntur, lineaisque cum amissi prius exarant, audentque asserere se ab ipsomet Moysè accepisse, nullum legis exemplar abesse amissi describendum. Formam quoque atramenti quo in illo exarando uti debeant, eidem Moyli acceptum referunt. Inter scribendum autem cavent in primis ne literæ simili cohærent: hæc enim tam inter literas quam dictiones servari debet proporcio, ut inter literam quamlibet reperiatur fili spatum, inter dictiones verò spatum minusculæ literæ; demum linea à se invicem distent linea unius mensuræ, qualibet autem linea debet constare XXX literis. His adjiciendæ sunt distinctiones sectionum, quarum aliae majores, aliae minores; certumque inter has observari debet spatum. Iterum ejusmodi sectionum aliae dicuntur clausæ & aliae aperte. Illæ appellantur clausæ quæ hinc & inde clauduntur literis, ita ut spatum trium duntaxat literarum relinquatur; pro apertis vero novem literarum. Præter istas sectiones sunt & aliae majores, quæ etiam in editis Bibliorum exemplaribus conspiciuntur. Verum hæc in parte gravissimè allucinantur plerique Judæorum magistri qui existimant Mosem ipsum ejusmodi divisionum quas hodiernum legis exemplar repræsentat, auctorem esse. Nam constat distinctiones istas à Criticis recentioribus, ab iis præsertim qui Mæsoreshæ appellantur, profectas fuisse, priscisque temporibus tamen in Hebraicis quam Græcis & Latinis exemplaribus nullas distinctionum ac subdivisio[n]um notas extitisse. Istud enim Grammaticorum est opus, & ut recte animadvertis Elias Levita, lex universa erat antiquitus *רִאשׁוֹנָה וְאַמְתָּחָה* versus unicu[m] absque ulla literarum ac dictiōnū divisione, quod etiam de Homeri operibus à Criticis Græcis observatum fuisse nōrunt artis illius periti. Neque his obstant verba illa Nehemiae; & *legerunt in libro legis distinctiones;* quasi inde jam ab Esdræ temporibus versuum distinctione in contextum legis inventa fuerit: cui etiam sententia favere videntur Doctores Talmudici. Saltē illa Talmude non erit Nedarim. posterior, cùm ejus meminerint operis illius scriptores, & ut auctor est R. Jacob Ben Ascer, Baal Hatturim; *Doctorum Talmudicorum temporibus consuetudo fuit interpretanda legis in aliâ lingua;* ut eam populus intelligeret; quia lingua ejus Aramaea. Lector autem non poterat legere plusquam versum unum interpreti; sed legebat verum.

Antiqua Biblio[r]um forma.

Neh. c. 8.

Tal. Tract:

Baal Hatturim in com-pend. Talmud. libri de lect. legis. sum.

Disquisitiones Criticae.

sum unum ipsi, & mox sequebatur interpretatio. Iterum legebat versum alterum, nec interpres poterat interpretari donec lector versum integrum absolvisset; nec similiter lector poterat versum alium legere, donec interpretationem suam absolvisset interpres. Ex quibus confici posse videtur, legis Mosaicæ exemplaria jam ante Talmudistas versibus distincta fuisse.

Verum ista omnia cum à lectore tum à Paraphrastâ seu legis expositore etiam ab ipsius Esdræ temporibus observari potuerunt absque ullâ intra contextum distinctionis versuum notâ: & id manifestè probant priscæ illæ Bibliorum translationes quæ sermone Graeco ante B. Hieronymi ætatem prodierunt, imo & ipse Hieronymus qui ejusmodi versus haud infrequentè distinguit ratione planè diversâ ab ea quæ nunc in editis seu Maforethicis exemplaribus exhibetur. Illud autem videatur in primis animadversione dignum in præsenti negotio, quod nihil omnino punctorum vocalium, quæ lectionem hodiernam contextus Hebraicæ inter fines quosdam limitant, appareat, nihil similiter accentuum illorum qui nunc punctorum, virgularum aliquantum interpunctionum vices gerunt. Neque etiam olim existit in istis exemplarib[us] manuscriptis ullam lectionum divisionem probant Samaritanorum codices, in quibus ejusmodi sectiones ratione planè diversâ annotantur; quæ si ab ipso Mose, ut falsò putant Judæorum magistri, legi adjecta fuissent, Judæorum cum Samaritanis maxima esset hac in re consensio. Falsò itaque pronunciant Talmudistæ, versum quemlibet quem non distinxit Moses, distinguendum non esse. Si enim r[es] ita sit, cur iidem Talmudistæ hac in parte à Maforethis qui vulgo dicuntur *סינ ליהוּרָה* *sepem legi* apposuisse, discrepant? Pierme potuit ut traditionem à Mose acceptam Judæi traditionum suarum observantissimi non eandem omnes in suis exemplaribus retinerent? De sectionum partitionibus non aliud ferri debet judicium, cùm & ipsi Maforethæ, ut auctor est R. Moses, ob librorum quibus innitebantur discrepancies inter se non consenserint, idemque Moses affirmat *magnam* se deprehendisse confusionem in omnibus quæ ad manus suas pervenerunt exemplaribus, ita ut relictis aliis codicibus unum consuluerit cuius corrector putabatur R. Ascer, eumque in omnibus in describendo ad usum suum exemplari fecutus fuerit.

Tempora

Disquisitiones Criticae.

9

Tempora quibus sectionum, commatum, aliarumque distinctionum notæ in contextum Biblicum irrepserint, curiosius investigare videtur supervacaneum. Ista siquidem quia ab hominibus Criticis profecta sunt, non aliam præ se ferunt auctoritatem quam illam, quæ ipsis ex Doctorum consensu vel usu publico advenit; adeoque pro diversâ æstatum ratione, variis obnoxia fuerunt mutationibus, quia ex hominum arbitrio dependebant. Unus artis Criticæ apud Judæos peritus, Elias Levita, pluribus ostendit ea omnia prodiiisse è Scholâ Doctorum Tiberiensium, qui vulgo Malorethæ appellantur, post Talmudistarum & B. Hieronymi tempora: ita ut quæ postea de ejusmodi distinctionum antiquitate publicata sunt, ab hominibus otiosis conficta fuerint, quasi de sacris codicibus hâc in re alia deberet ferri sententia, quam de Græcis Latinisque libris. Non enim libri quia sacri sunt, ob id cum suis divisionibus & interpunctionibus nasci debuere; neque dixerimus, exempli causâ, hodiernam Latinae versionis interpunctionem, quam suffragiis suis comprobavit sedes Apostolica, solâmque retinendam in edendis Latinis exemplaribus censuit, ab ipsis temporibus Apostolorum derivandam esse. Sed de his satis superque: nunc ad privatorum hominum codices deveniamus.

Elias Lev.

Hi in dupliquo classe possunt collocari, quorum alii à Judæorum vulgo & ab hominibus è plebe descripti fuerint; alii vero à viris linguae suæ peritis, & in usum eorum qui apud ipsos auctoritate pollent, vel aliquo dignitatis honore eminent; quales sunt qui *Nasci*, sive *Principis*, nomen sibi sumunt. Qui partem magnam literis minusculis exarati & minori formâ, multa habent incuriosius descripta, nec pauca in iis deprehenduntur σοδαματα. Ejusmodi complures reperiuntur in plerisque Christianorum Bibliothecis. Hi verò, quia magno sumptu exarati sunt ad fidem antiquorum & bonæ notæ exemplarium, ceteris omnibus longè præstant. Unciales easdémque elegantissimas literas præ se ferunt, & quod boni exemplaris certissimum est indicium, nullæ in his dictiones apparent omissæ, quæ minutiori charactere ad oram codicis descriptæ habeantur, ut in plebeiorum Judæorum libris, qui ejusmodi mendis scatent. Isti siquidem vocum sententiarumque se invicem consequentium decepti similitudine, contextus verba lacera & decurtata re-

De Bibliis
privatorum
hominum.

C

præsen-

Disquisitiones Criticæ.

præsentant, scriptioni suæ vix attenti.

Præterea multi refert unde & à quibus sumpti fuerint manuscripti Bibliorum codices; quandoquidem Hispanici Germanicis, Gallicis & Italicis longè sunt emendatores, quia Judæi Hispani castigandis suis codicibus præ ceteris Judæis animum applicuere, *רָאַתְּ יְהֹוָה;* etiam curiosi: unde Elias Levita in hoc studii genere non mediocriter versatus, post enumerata diversa Bibliorum exemplaria, de Hispanicis ista subjugit; *liber נֶסֶת אֲלָפָנִיא liber est complectens codices Hispanicos, quia illi sunt reliquis omnibus codicibus emendatores.* Horum similitè meminuit R. David Kimchi cùm in suis passim operibus, *טְרוּקִים פְּסָפוּת* seu *libros correctos* appellat: Quâ in re Judæi Hispaniam incolentes, linguam suam, Arabum exemplo, à quibus id omne quod habent artis Grammaticæ mutuati sunt, excoluere: studiūmque omne & industriam castigandis Bibliorum exemplaribus contulerunt. Eudem Kimchium qui natione erat Hispanus, laudat Aben Melech, quòd conquirendis Hispanicis, & probæ notæ exemplaribus, operam dederit. *Quis laboravit ut ille,* inquit, *in querendis libris correctis qui erant in Hispaniâ?* Quâ autem ratione isti codices distingui & internosci possint, explicatu facile est: nam Hispanici characteres præ se ferunt quadratos formâque eleganti, quales conspiciuntur in Bibliis Regius à Plantino Antverpiæ editis, & Roberti Stephani; quæ haud dubiè ex codicibus Hispanicis exscripta sunt: Italicî & Gallici paulò rotundiores sunt: Germanici vero literas Gothicas imitantur; viderique possunt in libris Hebraicis, qui primò editi sunt in Germaniâ, & in Bibliis Hebraicis Munsteri. Frequentissima sunt maximè in Europâ ejusmodi exemplaria, quæ etiàm in formâ majori & grandioribus literis cum Masorâ ad marginem, variis figuris & imagunculis expressa, descripta sunt. Talem codicem miris modis extollit Joannes Leiden lingua Hebraicæ Professor Ultrajectinus, ad quem edita sunt Biblia Hebraica non ita pridè Amstelodami in Octavo. Illum enim præcipue ex eo commendat, quòd Masoram magnam in margine repræsentet sub ursarum, canum, boum, aliorūmq; animalium formis; sed dignum potius exemplar istud quod pueris ob ludicas variorum animalium formas conspiciendum proponatur. Codices Hispanic; qui

Biblia emen-
datoria.

El. Lev. in
Siphre Lu-
choth.

Aben Mel. in
Michloljophi.

Leusd. præf.
in Bibl. Heb.
Amstel. in
octavo.

qui sunt probæ notæ, Masoram simplicitè descriptam exhibent, neque ullæ prorsùs in iis lineæ apparent, quæ in animalium & plantarum figuræ ducantur. Itaque manuscripta Bibliorum exemplaria, quò majorem ostendunt simplicitatem, eò castiora sunt & emendatoriæ. Sub his animalium & plantarum figuris errores suos Scribæ imperiti occultant, neque in verbis contextus exscribendis, quam in Masorâ exaranda, accuratiores sunt.

C A P. III.

*Expenduntur diversi Bibliorum codices manuscripti;
variae illorum lectiones doctiorum Judeorum testimoniis probantur.*

Ficta esse quæ Judæi nonnulli de Bibliorum exemplaribus Eldræ manu exaratis commenti sunt, nemo paulò cordatior ætate nostrâ dubitat; similitè & ea, quæ de aliis codicibus Bononiæ, ut auctor est Finus Ferrarensis; vel Cabilone, ut aliis visum fuit, asservantur, relata sunt. Suppositam quoque esse constat antiquitatem illam, quam Samaritani Sichenitico legis Moysæ exemplari tribuant: reperti sunt etiam inter Christianos, qui pro tuendo Latino Interprete, codices suppositos valdè commendarint. Ita Lindanus Psalterii cuiusdam textus Hebraici exemplar, quod erat in Angliâ, & mirè consentiebat cum Latina editione, ostentat. Sed confitum illud fuisse, & planè adulterinum, Isaac Levita, publicus Senatus Colonensis Professor, ex solo Lingue Hebraicæ ingenio sagaciter comprehendit. Contendebat Lindanus multa in Bibliis Hebraicis, deditâ operâ & ex odio adversus Christianos, à Judæis corrupta fuisse; idque adstruere conabatur ex fide codicis illius Anglicani, quem olim spisse Augustini Archiepiscopi, affirmare

Codices Biblio-
rum sup-
positi.

II. Lev. in de-
fens. verit.
Hebr. adver.
Lind. lib. de
opt. gen. in-
terp.

non dubitavit : Sed Arias Montanus post diu quæsitum, ac tandem repertum exemplar istud, dolet virum gravissimum & doctissimum hæc ex fide alienâ scripsisse & docuisse. *Neque liber, inquit, antiquus est, neque ab aliquo, qui Hebraicam linguam cognorit, scriptus; sed à Scribâ Latinas eleganter pingendi literas non ignaro LXXX, ans ad summum C, abhinc annis depictus;* brevis liber brevi charaktere Hebraico, imitatione magis, & pingendi peritiâ, quam legendi nositiâ relato, adeo corruptè descripto, ut vix ullum verbum integratatem suam retinere videatur. Ex quibus colligere est, non solum non audiendos esse Judæorum Magistros, dum plus æquo librorum suorum antiquitatem & integratatem commendant ; sed ne quidem viros Christianos, etiam pietate & eruditione conspicuos, dum ficta pro veris nobis obtrudunt exemplaria.

Ar. Mont. ad
appar. Bibl.
Reg.

Ficta codi-
cum quorum-
dam antiqui-
tas.

Lib. Juchasin
seu Famil.

R. D. Ganz in
Tsemach Da-
vid. p. 56.

Cun. lib. 1. de
Rep. Hebr.

Schick. de
Jure Reg.
Hebr.

Fuère & apud Judæos veri ac germani Bibliorum codices manuscripti, qui non eam præ se ferunt antiquitatem, quam illis tribuunt. Ita famosum est & magni nominis apud illos Hillelis exemplar, de quo in libro Juchasin ista habentur : *Anno 984 fuit persecutio magna in Regno Leon, tunc autem inde adduxerunt exemplar librorum Scripturae, quod descriperat R. Hillel: ex eo correxerunt omnia exemplaria; vidi ego partem illius divenditam in Africâ, quâ etate jam elapsi fuerant, ex quo exscriptum fuerat.* R. D. Kimchi tūmin opere Grammatico, tūm in Commentariis in Scripturam, interdūm quoque ejusdem codicis meminit ; & suâ etate, illius exemplaris Pentateuchum Toleti fuisse, affirmat : similitè R. David Ganz, & alii paſsim Judæi, illud, tanquam pervetustum & optimæ notæ librum, in majus attollunt. Celeberrimum etiam istud Hillelis nomen viris inter Christianos linguae Hebraicæ & Criticæ sacræ peritissimis imposuit : ita Cunæus exemplar Hillelianum appellat *veneranda antiquitatis codicem, quem suâ manu conscriperit R. Hillel summus Judæorum presul, qui Babylonie in Syriam venerat sexaginta annis antequâm Deus dominusque noster Christus nascetur.* Schickardus etiā ejusdem codicis vetustatem ac bonitatem mirè prædicat, testemque profert assertionis suæ Eliam Levitam : quasi Doctissimus ille Judæus in eâ fuerit sententiâ, ut Hillel redux è captivitate Babylonica illum manu suâ descriperit. Verùm longè alia mens fuit de hoc argumento Eliæ Levitæ, qui suo scipsum gladio jugulâſſet,

jugulässet, si illud de Hillelis codice tulisset judicium, quod illi perperam & falsò tribuit Schickardus. In eo siquidem Hillelis exemplari existant puncta vocalia, accentus, & alia, quorum Elias auctores facit doctores Scholæ Tiberiensis, quos putat Talmudistis & B. Hieronymo posteriores: vana quoque sunt & futilia ea omnia quæ in librum suum de punctorum antiquitate conjicit Buxtorfius, ut ostendat Hillelem istum B. Epiphanio coævum, Masorethis Tiberiensibus superiorum existisse: similitè frustra se contorquet vir acerrimi judicij Ludovicus Cappellus varia de codice Hillelianô conjectans; ob penuriam quidem codicum manuscriptorum, viri isti nihil certi de Hillele & ejus Bibliis defnire potuisse videntur: sed ex unius R. D. Kimchi libris, qui omnium manibus teruntur, facili negotio deprehendere poterant, Hillelem Tiberiensibus posteriorum fuisse. Cum pleraque codicis Hillelianî à ceteris discrepantie sitæ sint in diversitate punctorum vocalium, *Mapphic*, *Dagesch* & aliis ejusdem naturæ minutis, quas nemino in veterum monumentis exercitatus Epiphanii tempore jam inventas fuisse dixerit. Commentarios quoque Joannis Merceri, qui Hillelianum etiam codicem interdùm laudat, confusore poterant Cappellus & Buxtorfius.

Multas codicis Hillelianî diversas ab editis sive Masorethicis exemplaribus lectiones proferre non effet arduum ex quinque Bibliis manuscriptis iisdemque Hispanicis & probæ notæ collectas; sed quia sunt partem maximam nullius momenti & minuta sectantur, has silentio prætermittam. Paucas tantum ex libro Josuæ feligam, quæ ad oram perquam elegantis exemplaris Hispanici, inde jam ab annis IQ exarati, annotatæ exhibentur; sed diversâ & recentiori manu. Josuæ capite yi. ubi in editis, sive Masorethicis, plenè legitur יְהוָה legitur בַּיהָיָה seu in Hilleiano יְהֹוָה non plenè. Capite x. ejusdem libri in Hilleiano existat יְהֹוָה absque *Schurec*. Eodem capite pro מִנְמָר vocali *Segol* sub *H* vulgo scribitur סְגָול cum *Camer* sub *H*. Pudet reliqua persequiri, quia leviora sunt, si unum ejusdem libri Josuæ locum excipias, capite xxi. ubi in Masorethicis exemplaribus duo versus integri desiderantur, quos venerandus ille codex, qui ad usum *Nasci* seu *Principis* exaratus fuit, inter gros repræsentat. In margine autem illius hæc leguantur addita-

Buxr. de
punct. antiqu.
par. 2. c. 7.
Capp. de art.
punct.

ab.

Disquisitiones Criticæ.

ab eo qui exemplar istud innumeris locis ad Masorethicum reformavit, *לֹא מִצְנָו אֶלָו הַשְׁנִים פְּסִיקָם בְּהֵלִי* Non invenimus duos hysco versus in Hilleliano: & hinc confirmatur lectio Masorethica, quæ tamen vicia esse videtur.

Licet autem suspicari Hillelem istum natione Hispanum fuisse, celeberrimumque Schola alicuius Rectorem, qui Masorethica editionem jamdudum publici juris factam, ad vetusta exemplaria locis aliquot reformarit. Post illius obitum, ejus codices, tanquam vulgatis emendatores, in precio esse coeperunt, maxime apud provincias suæ homines; & ut *Omnia post obitum fingit majora vetustas*, ita clarissimam Hillelī nomen simplicioribus facile imposuit, idemque posteà Judæos etiā eruditos, re minus persens in errorem abduxit. Et ut ita sentiam, facit ipsa codicis Hillelianæ natura, qui in perpaucis tantum, iisque levissimis à Masorethico discrepat, qui tunc temporis publico Scholarum omnium usu & auctoritate comprobatus fuerat; idque ex eo confirmari videtur, quod tunc plures Magistri, præsertim in Hispaniâ, etiā post improbum Masoretharum laborem, quem plurimi faciebant, scripturas variantes in suis libris ex vetustioribus desumptas annotare non dubitârint. Et hūc referri debent RR. Judæ, Jonæ, Kimchii & aliorum doctorum animadversiones, qui haud infrequentè recurrunt ad *ספרים מריוקים* libros correctos: quod etiā revocanda est nota illa *בְּכֶפֶר אַחֲרֵי in alio exemplari*, quæ oram codicum MSS. præsertim Hispanicorum, occupat. Hillelem vero natione Hispanum fuisse, non ex eo solum probari potest, quod in Hispaniâ repertus fuerit ejus codex Biblicalis, & a Judæis Hispanis primum laudatus; sed inde etiā, quod diversas illius lectiones in Hispanicis exemplaribus annotatas comprehendenter, secus in Germanicis & aliis.

Simili ratione dixerimus Bibliorum codices, quos Judæi sub nominibus Ben Aser & Ben Nephtali commandant, à viris etiā profectos, qui Academiarum Rectores expurgandis codicibus operam suam dederunt. Quæ autem aetate vixerint, apud Judæos, qui rerum suarum, ac præsertim rei Chronologicæ, minus curiosi fuerunt, haud constat. Vulgo tamen illorum aetas refertur ad annum Christi MXXXIV. adeoque ad tempora Tiberienibus Masorethis longe posteriora: Ita sentiunt

unt R. Gedalia, R. David Ganz, & alii complures etiā inter Christianos. Nota sunt quæ R. Moses scripsit de codice Ben Aser, quem afferit ætate suâ notissimum in Ægypto fuisse, ad quem Hierosolymitani Judæi libros suos correxerint. *Ilo omnes utuntur*, inquit, *eo quod correxerit cum Ben Aser*: & in eo desudavit annis multis, atque illum correxit multoties. Nimisrum Præfeti Academiarum sibi, pro Judæorum more, exscribebant codices, qui postea in usum provinciæ, cajus erant Principes, cesserint; præsertim si quid nominis ob eruditiodem sibi comparaverant: unde exorta fuisset videtur illa diversitas lectionum, quæ inter manuscripta diversæ ætatis ac provinciæ exemplaria reperitur; nec id diffitentur ipsi Judæorum Magistri, qui existimant Judæos Occidentales, in describendis suis codicibus, R. Ascerem secutos esse; Orientales verò R. Nephtali. Occidentales autem illos appellant, qui Hierosolymorum; Orientales vero, qui Babylonis terras incolunt. *Codex Hierosolymitanus*, inquit Elias Levita, *ille est quem fecimus est R. Jona Grammaticus, teste R. David Kimchi, forsitanque exemplar illud est quod correxit Ben Aser, qui malo tempore fuit Hierosolymis.*

R. Moses Te-
phill. cap. 8.

R. Elias Lev.

Lectiones autem in quibus secum Magistri illi dissident, in rebus etiā minutioribus, non siccis atque Hillelianæ, versantur: nec eas hic referre videtur operæ precium, cum illarum catalogus Biblii Venetis in majori formâ editis, & inde Basileensibus & Anglicanis, annexus fuerit. Sufficiat auctorâ manuscriptos ejusmodi varietatum catalogos, qui ad calcem Bibliorum quorundam manu exaratorum habentur, quosque consulere licuit, non perfectè & ex omni parte, cum editis Basileæ, Londini & Venetiis consentire. Nonnullæ siquidem quæ in vulgatis editionibus auctorem præferunt R. Ascerem, in illis, ad earum classem, quarum putatur auctor R. Nephtali, revocantur: quippe modi est, quæ numeratur sexta, & quæ deinde sequuntur. Alias etiā adjiciunt manuscripti illi catalogi; alias verò omittunt, præter editas. Ibi lineolam *Maccab*, vel accentum lectio hodierna repræsentat, recentiores MSS. vocalēm, vel punctum *Dagesch*, vel quidpiam simile exhibent. Nec aliter profectò fieri potuit in contexendâ ejusmodi minutiarum serie, quas leviter perstrinxí, quia nullius omnino sunt utilitatis. Si enim diversas generis istius varietates, quas in evolvendis codicibus

dicibus MSS animadvertere licuit, in unum velut corpus con-
jicere animus esset, illarum collectio in magnum haud dubie
volumen ex crescere. Pingue otium illis fuisse necesse est,
qui Polyglottorum Anglicanorum editionem accurarunt, cum
lectiones istas ordine quasque suo digestas non modo ut in Ba-
sileensi & Venetâ editionibus ferebantur, publicaverint; sed &
singula Scripturæ sacra loca, quorum index hactenus desidera-
tus fuerat, his religiose adjecerunt. Demiror viros aliqui eru-
ditos, hisce minutis lectionum detineri; ad eas verò lectionum
diveritatem, quæ jam ante Doctorum Tiberiensium tempora,
codices sacros occuparunt, & sunt maximi momenti, segnes
admodum se præbere. Quodque adhuc pejus videtur esse,
illi in veterum scriptorum libris minimè exercitati; sed earum
tantum, quas modo retulimus, varietatum exemplis assueti,
miram esse codicum Hebraicorum inter se concordiam pro-
nuntiant. Subjici quoque hic possent diveritatem illæ, quæ Ju-
dæos inter בַּיִן סְעִירָבִים וּרְנוֹתָא Occidentales & Orientales exstant,
sed ut editæ sunt ac paucissimæ, quæ alicujus sint momenti,
ne variantum scripturarum amplificator esse videar, parcam illis
recensendis, maximè cum jam illarum series ad calcem Bibli-
orum Basileensium edita fuerit. Ex his tamen confici potest
exemplaria Hebraica non ita perfectè in omnibus sententia
inter se, ut nihil omnino sit discordia, sicuti Judæis plerisque
& eorum sequacibus inter Christianos Hebraisticis vistum fuit;
quandoquidem ejusmodi lectionum aliquot, licet pauciores, di-
versum pariant sensum.

Diversæ lec-
tiones apud
Rabbinos.

R. Jacob
Hajim præf.
in Mas. magn.
Buxtorf. in
Anticr.

Jam ad Magistrorum veniamus testimonia, quæ eamdem de
scripturis variantibus sententiam confirmant. Non defunt apud
Talmudicos Doctores diversarum lectionum exempla ab editis,
seu Maforethicis codicibus, quarum nonnullas profert R. Ja-
cob Hajim, easque haud invitas agnoscit Buxtorfius, Mafore-
thici Codicis defensor pugnacissimus, et si pauculas agnoscat,
easque nullius ferè momenti, quæ sensus veritati saepius non
officiant; cum in dictionibus plenè vel defectivè, uti loquun-
tur scribendis, partem maximam versentur. Verum ex pau-
culis illis, quas in exemplum affert R. Jacob Hajim, demon-
strari potest etiam aliquos reperiri, quæ mutent Scripturæ sen-
sum. Dixerim tamen frustra quæri, in Talmudico opere nunc
edito,

edito, diversas illas lectiones, quæ olim ex eo facilius colliguntur; quandoquidem inde jam à pluribus saeculis Judæi libri omnes, etiam manuscriptos Bibliorum codicis ad Masorethicos reformare non dubitabant, ut inter legendum hosce libros sapientius deprehendi. Cavendum autem est, ne ista loquendi formula, quam frequenter in Talmude usurpant, *ne legas sic sed sic*, ad lectionum varietatem trahantur; lufus est enim allegoricus illis Doctoribus admodum familiaris, qui servata dictiōnum, ut ita loquar, substantia diversos unius ejusdemque vocis legendæ modos pueriliter commenti sunt. Si quis otio abundans in ea Scripturæ loca, quæ in opere Talmudico existant, voluerit animadvertere, necesse non est ut immensa illa volumina, quæ paucissimis pervia sunt, evolvat: habemus enim tabellam cui nomen תְּלִירָה אֶתְּרָא in quâ Scripturæ sacræ loca, quæ laudantur in Talmudicis, existant suo ordine digesta, indicatis etiam locis ac paginâ ubi reperiuntur in Talmude. Sed ex isto labore improbo quid utilitatis percipi queat vix assequi possum, nisi ad perpetuostos Talmudis codices, qui impuras Judæorum Criticalorum manus effugerint, posset recurri.

Longè plura ejusmodi varietatum exempla reperiuntur in Judæorum recentioris ævi libris, et si lectionis Masorethicæ vindices acerrimos se præbeant. Ita R. David Kimchi non ita religiosè codicibus Masorethicos adhæret, quin eos interdum relinquat: quâ ratione expendens verba illa Ezechielis Prophetæ נַדְבָּדָה hæc observat, *nomen mikdash notatur vocali Pathach sub Daleth*, quâ construitur cum dictione meath: neque enim meath est nomen adjektivum sed substantivum, ut reperi in quibusdam exemplaribus correctis. In aliquibus vero reperi Camers, & hoc modo erit adjektivum. Ubi in hodiernis exemplaribus legitur, repleta est terra סְמֵן sanguine, habuit ipse in suo codice סְמֵן iniquitate; aliam tamen lectionem in quibusdam exemplaribus correctis existare animadvertis. De vocabulo *elgavis*, quod legitur ejusdem Ezechielis capite xiii. ita loquitur: *Lapides elgavis sunt lapides grandinis similes gavis, quia in quibusdam libris correctis sua sunt dictiones; in quibusdam vero elgavis una est dictio.* Sed frustra his diutiis detineor, cùm nihil frequentius occurrat in Magistri illius Dictionario & Commentariis in Scripturam

R. David
Kimchi com-
ment. in cap.
11. Ezech.

quam loquutiones istæ, in libro correeto, in libris aliquot correctis, & similes. Longè adhuc frequentiores occurunt in Commentariis R. Aben Melech, qui testatur se opus suum ex libris R. Judæ, Jonæ, Aben Esræ, Kimchii & aliorum Grammaticorum compilasse. Is ad caput xxiv. ejusdem Prophetæ Ezechielis ista, post R. D. Kimchi, observat de voce נִקְרָא quæ in editis, seu Masorethicis, exemplaribus legitur cum vocali Pathach sub literâ He: barkach est infinitivum vel imperativum conjugationis Hiphil. R. Jona scribit se reperisse in libro Hierosolymitano dictiōnem illam notatam Camets sub He, & hoc modo erit infinitivum conjugationis Hophal. Scribit quoque se eamdem dictiōnem offendisse in codice Babylonico notatam Pathach, & testatur R. D. Kimchi se hanc quoque ratione scriptam invenisse in libris correctis.

Aben Melech
ad cap. 24.
Ezech. v. 10.

Isai. cap. 6.

Hier. ad cap.
6. Isai.

Aben Esr.
prat. Com-
ment. in Leg.

Ex hâc lectionis diversitate illustrari possunt verba illa Isaiae רַב־בְּנֵי־הָעֵדָה quæ aliter LXX. Interpretes aliter Hieronymus transtulere: illi enim legerunt רַב־בְּנֵי־הָעֵדָה quasi esset Camets sub literâ He, & hâc ratione interpretati sunt, ἀποχύρων τὸν τρόπον τῆς λαβῆς τίτλου, incrassatum est enim cor populi hujus. Hos sequuntur sunt novi Testamenti Scriptores. Hieronymus vero, quia lectioni Judæorum ætatis suæ addictus fuit, eadem verba ita convertit; excœca cor populi hujus: & querit anxius cur Paulus in novo Testamento, non juxta Hebraicum quod rectum esse noverat, sed juxta LXX sit locutus. Quâ in re lectionis quam à Magistris suis hauficerat tenaciorem se ostendit. Diversæ enim loci illius expositiones facili negotio conciliari poterant, & eodem planè modo quo suprà Kimchius & alii Magistri diversas verbi נִקְרָא interpretationes ad lectionis diversitatem retulerunt. Legerunt quippe LXX Interpretes haſchman, in Hophal, Hieronymus autem haſchman, in imperativo conjugationis Hiphil.

Complura etiam hîc possem conjungere ex R. Aben Esræ, cognomento apud Judeos Sapientis, operibus: qui ut erat rei Criticæ peritus, ita ab ætatis suæ codicibus & lectionibus Masoretharum noluit totus dependere; sed ad sensum potius quam codicis sui literas sæpè animum advertit. Quâ ratione, ut alia taceam, literas Aleph, Vau, Jod, quas vulgo lectionis matres appellant, suntque veræ ac priscæ linguae Hebraicæ vocales, pro Scribarum arbitratu modo omissas, modo additas existimat. Mirum:

Mirum tamen est quām sedulō literā istā à viris Tiberiensibus observatae fuerint, quotiēs nimirum adesse & abesse debent. Nōn enim putavit doctissimus ille Magister decretis Maforetharum & eorum exemplaribus itā religiosè standum esse, ut ab his discedere nefas fuerit. Undē sub finem libri sui *Jesod Mora*, hæc scribit; *nullatenus autem necesse est observare ejusmodi literas Jod, He, Van, Aleph, in se invicem permutata modo addi, modo detrahi &c.* Quare passim in suis Commentariis nōn tam ad scriptio-nis modum attendit, quām ad rationem sensū. Quo pacto Com-men-tario in Psalmum v. verbum נָסַע scriptum per literas *Samech* & *He*, idem esse putat atque נְשָׁע scriptum per *Sin* & *Aleph*. Nōn abs re fuerit, inquit, *ibi He idem esse atque Aleph, & Samech idem ac Sin*. Similiter explanans caput ii. Joēlis, post-quām animadvertisit nomen פָּאֵרֶת venire ex radice וְרָא orna-vit, mōx observat, R. Japhethum derivare idem vocabulum ex aliā radice; qualī litera *Aleph* ex illarum numero effet que abundant, uti loquuntur Malorethæ, suntque inutiles, & quasi legendum effet פְּרוֹר absque *Aleph*: Et esse תְּהִרְוִת seu significare nigrorem. Quo sensu à plerisque interpretum dictio ista vulgò sumitur, & hanc etiā lectionem confirmat Judæus qui Maforam compilavit, adjectā ad contextū Hebræi marginem istā animadversione; *hec dictio ex earum numero est, que scribuntur in medio per Aleph & non legitur.*

Denūm nōn desuile videtur etiā apud Judæos viri Critici qui in notandis diversorum codicum lectionibus om-nem operam suam collocārint: inter quos principem locum obtinent R. Menahem de Lonzano in opere cui nomen fecit, *Schehe Jədōth*, & auctor cuiusdam libelli qui inscribitur *Min-chath Cohen*: ille universum opus suum in duas partes distribuit, & unaquaque pars, sive manus, digitos quinque complectitur, quorum primus scripturas variantes, quas in diversis Legis Mo-saicæ codicibus MSS. potuit deprehendere, illustrat ope decem exemplarium manu exaratorum, quæ inde jām à 15 aut 16C annis descripta existimat, eaque confert cum secundā editione Bombergi in folio, quæ omnium accuratissima est: hujusque dictiones omnes, literas, puncta & accentus minutè considerat. Manuscriptos etiā operis Maforethici codices & alios similes vocat in auxilium. Verū labor iste improbus nimiaque illa

Id. in lib. Jes. Mora.

Id. ad Psal. 4.

diligentia R. Menahem nòn aliò tendit quàm ut demonstret variantes illas Scripturæ lectiones, quæ in diversis Bibliorum exemplaribus reperiuntur, ad Masoram tanquam ad certam legendi scribendique rationem exigi debere. Idem sentit auctor libelli *Minchath Cohen*, qui de vocibus plenè vel defective, uti loquuntur, scribindis acutè differit: studetque diversas lectiones, ope imprimis Masoræ & librorum correctorum primæ, ut putat, sinceritati restituere. Necessariò itaque examinandi sunt codices illi Masorethici quorum sinceritatem tam miris laudibus exornant Judæi; utrum videlicet adeò puri & castigati sint, ut ab his tantillum discedere sit religio.

C A P. IV.

De editis, quæ Masorethica sunt, Hebræi contextus exemplaribus. De Masoretharum arte. Illius origo. Quid de illâ sentiendum.

De hodiernis
Bibliorum
exemplari-
bus.

Non alia sunt hodiernis temporibus contextus Biblici exemplaria quam illa quæ vulgo Masorethica appellantur. Nòn enim alia indè jàm à pluribus saeculis Judæi agnoscent, eaque ab his ad Christianos pervenerunt. Unde orta est maxima illa quæ inter tot codices diversorum locorum & temporum reperitur consensio; si pauca eaque minuta excipias, quorum etiā pleraque Scribarum oscitantium potius sunt σφάλμα, quam variae lectiones. Qui autem aliter fieri poterat, quandoquidem Judæi qui opus Masorethicum veluti quid Divinum respiciunt, codices Bibliorum manuscriptos ad illud reformare veriti non fuerint, erasis literis, dictionibus, imò & sententiis integris in MSS. exemplaribus, ut ita Masorethicis conformarentur? Hæc inter evolvendum Biblia manu exarata à CCCC. & D. annis sèpiùs deprehendere licuit: & hinc nata est

est haud dubiè mira illa quæ inter Bibliorum codices editos reperiuntur concordia; ad quæ dum non satis attendunt non modo Judæi, sed & inter Christianos viri eruditissimi, codicis Hebrei sinceritatem admirati nimios illius amplificatores se ostendunt. Ita Arias Montanus libere affirmat, ope Masoræ contextum Hebreum tantâ diligentia tantaque curâ conservatum fuisse, *ut nullam vel minimam in variis exemplaribus discrepantiam admississe vel à diligentissimo vel perspicacissimo alicujus ingenio & iudicio deprehensus unquam fuerit.* Similiter Buxtorfius, vir in hoc studii genere diu multumque volutatus, Masoram quasi ad nos cœlitus delapsam, præter modum his verbis prædicat: *hic quâ latissime patent oriens & occidens uno ore, uno modo verbum Dei legitur. Hic omnium librorum qui vel in Asia, vel in Africâ, vel in Europâ sunt, sine ulla discrepantia cernitur. Non sic contigit ulti genti, cum nec Chaldeorum, nec Grecorum, nec Romanorum aliorumque populorum libris hanc felicitatem obtinuisse videamus.*

Verum egregius iste Masoretharum laudator ex præceptâ Judæorum opinione, non autem ex rei veritate loquitur. Magistrorum illorum nugas, quia eorum libris se totum dederat, in Commentaria, quæ de Masorâ conscripsit, translatisse videtur. Quâ ratione plerosque Theologos Protestantium, & eos præsertim qui septentrionem incolunt, ad suam, seu potius Judæorum, de contextu Hebrei integritate sententiam, Rabbinorum testimonii quasi obrutos, pertraxit. De isto opere longè aliud sentiunt, qui in veterum monumentis exercitari, maxime B. Hieronymi Commentariis, habent aliquid eruditionis Criticæ, nec ea statim pro veris attingunt, quæ interfomniandum Judæi imperitè commenti sunt. Audiendus est potius hâc in re Elias Levita, qui solus inter Judæos Masoræ studio se applicuit, quam turba Judæorum, qui illud penitus ignorârunt. Doctissimus autem Magister ille Munstero per literas roganti, quinam essent viri isti Masorethæ, qui vulgo dicuntur Tiberienses, ita respondit sermone Judaico; *scribit R. Iona Judeos Tiberienses in lingua sanctâ fuisse exercitatos, eamque elegantius ac nitidius ceteris Iudeis pronunciare. Scribit quoque R. Aben Esra ex iis prodigijs auctores Majora, punctationis & accentuum contra communem patrum nostrorum felicis memoria sententiam,* qui.

Arias Mont. is
appar.

Buxtorf. in
Tiber.

Elias Lev. is
epist. ad Se-
bast. Munst.

Disquisitiones Criticæ.

qui afferunt Esram Scribam hoc ordinasse. Ità quæ de Judæorum Tiberiensium eruditione ac peritiâ sermonis Hebraici refert Elias, cum iis, quæ jām de illis ab Origine, Epiphanio & Hieronymo scripta fuerant, consentiunt. Hic testatur se, ex Judæorum Tiberiensium Scholâ, Judæum Magistrum sibi accersivisse, cuius operâ in convertendis ex Hebræo in Latinum sermonem Chronicorum, seu Paralipomenon, libris usus fuerit. Sub finem etiā Actionis v. Synodi Nicenæ II. fit mentio Doctoris cuiusdam Judæi Tiberiensis, qui, imperante Leone Isaurico, auctor fuerit latæ sanctiōnis adversus Christianorum imagines. Undè liquet Judæorum Tiberiensium Scholam, quibus opus Masorethicum, seu exemplaris Biblici, quo nunc Judæi & Christiani utuntur, castigatio tribuitur, celeberrimam fuisse patrum nostrorum ætate, multumque auctoritatis, præfertim apud Judæos, obtinuisse: ex quo postea factum fuerit, ut illorum animadversiones Criticæ in diversa, quæ tunc circumferebantur, Bibliorum exemplaria, facilius à reliquâ Judæorum natione receptæ fuerint.

Nugæ sunt igitur, & Judæorum febricitantium delitamenta, quæ illorum plerique, iisque ducibus Christiani nonnulli, de Masoræ suæ origine & antiquitate effutiunt: quasi Moses ipse ex parte auctor illius fuerit, & ex parte Esdras cum Synedrii Senatoribus. Masoram longè post Græcos Interpretes & B. Hieronymum, qui usus Magistris Tiberiensibus, nusquam tamen illius meminit, inventam fuisse res ipsa declarat. Fuere apud Judæos, sicut & apud reliquas nationes, viri Critici, qui linguam suam excoluerint, librōisque suos artis Criticæ beneficio & ope codicum manuscriptorum correxerint. Variantes quas interdùm Critici illi obseruant scripturæ, quasque ad oram codicis Hebrei retulerunt, diversa ab ipsis recognita fuisse Bibliorum manuscriptorum exemplaria manifestè evincunt. Quid autem hæc in re Divini fingi potest? Quidque in libris Græcis & Latinis, successu longè feliciori, præstitum non fuerit? Verūm Judæi, quos ad superstitionem potius quam religionem natos videmus, quia artis Criticæ, quæ à Græcis Latinisque hominibus probè exulta fuit, penitus rudes, opiniorum monstra commentiunt, quæ avidius postea Christiani nonnulli amplexati fuisse videntur. Elias Levita, qui Romæ, Venetiis & in aliis Italiae partibus

partibus virorum eruditorum consuetudine usus fuerat, neglectâ patrum suorum traditione, nòn aliud de Judæorum quâm de Græcis Latinisque libris judicium ferendum esse rectè animadvertisit: opinionisque suæ sequaces habuit, inter Christianos, eos omnes quibus aliqua fuit lingua Græcæ & Latinæ ac rei Criticæ cognitio. Cautè tamen legendos arbitror Ludovici Cappelli & Joannis Morini libros, qui dūm plus æquo Judæis & Hebraïstis, in æstu disputationis, fe præbent infensos, quid in Masorâ utile, quidve inutile esset, nòn satis assequuntur: quasi hæc eo solum nomine rejicienda esset, quia à Judæis nobis communicata fuit. Sed hoc ipso nomine accipienda esse videtur, quod à viris lingua suæ peritis & in codicibus MSS. exercitatis ad nos pervenerit. Unde enim melius lectionis Hebraicæ traditio sumi potuit quâm ab illis qui hanc lectionem in Synagogis & Scholis suis retinuerunt? Traditionis tamen illius decretis, quia humana est, adeoque erroribus obnoxia, nòn ita firmiter adhærendum est, ut ab eâ nefas sit recedere; sed recipienda ut castigata Bibliorum recensio, quæ à celeberrimæ Scholaræ Doctoribus profecta fuit.

Masoretharum numerum vix recenseri posse affirmat Elias Levita, &c, ut loquitur, *centeni fuere & millenni sibi invicem intra multos annos succedentes, neque compertum habetur tempus quo opus suum aggressi sunt & absolverunt;* definitum videlicet: quia constantè affirmat hanc Talmude posteriorem esse, illiusque refert initium ad annum Christi I^oVI. imò natam illam esse crediderim post annum I^oC. & ab Arabibus sumptam, quibus Judæi id omne quod habent rei Grammaticæ & Criticæ acceptum referunt. Habent illi Alcorani sui Masoram, Judaicæ haud absimilem; numeratis libri illius literis, vocibus & versibus, & hæc à Græcis Latinisque libris, quos in sermonem suum transfuderunt, mutuati fuisse videntur. Primum quidem Masoram seorsim à Magistris Tiberienibus in codices speciales quos intra privatos Scholæ parietes discipulis suis prælegebant, relatam fuisse crediderim. Initio enim puncta vocalia & alias Masorethici artificii notas, illos in contextum Hebræum invehere nòn ausos fuisse, ex eo licet suspicari, quod puncta vocalia, accentus & pleræque illarum notarum, necdum etiàm ætate nostrâ in codices MSS. qui publico Synagoga-

Elias Levita
in Masor.
Hammasor.

gogarum usui inserviunt, irreperserint. Probatissima quoque exemplaria MSS. quæ privatorum fuere hominum, puncta vocalia & alia similia non habuisse ex illorum lectione animadvertisi; verum postea à Judæis Criticalis adjecta sunt. Deinde autem Scribae, cognitâ punctorum & accentuum utilitate, ad lectionem & distinctionem contextus Hebræi, illa huic addere non dubitarunt, quod legendo contextui multum afferrent commodi. Eodem modo ex notis Masorethicis, quæ tamen in immensum excreverant, selectiores quasdam, vel potius illas solum, quæ in separatis Masoræ libris continebantur, ad codicim quos describebant marginem, confusè saepius retulerunt; quas in plerisque Judaicorum Bibliorum exemplaribus MSS. videre est: sed longè melius in Bibliis Venetis ii. & iii. editionis, quas ex variis libris collectas primus publicavit R. Jacob Ben Hajim, qui dispersas Masoræ partes in eam, quæ nunc scripta appetat, formam rededit. Unde ad ea Biblia, quæ Basileæ edi curavit Buxtorius, postea translata est.

Jam quis ex his, quæ modò allata sunt, confici posse existimet, Judæos ope iftius Masoræ seu Criticæ, codices suos ab omni prorsus mendâ integros conservasse: cum Critici illi, qui ætatis suæ exemplaribus manum medicam adhibuerunt, neque Prophetæ fuerint, neque spiritu sancto afflati; sed homines, qui celeberrimæ Academiæ Rectores universum Scripturæ sacræ contextum ad prisca illius exemplaria pro munera sui parte recognovere, eadem fermè ratione, quâ B. Augustini opera à Doctoribus Lovaniensibus recognita sunt. Masorethicum laborem ritè comparaverimus Lucae Brugensis labori circâ Latinum Interpretem. Ille siquidem postquam Latina editio iussi & auctotirare Sixti V. & Clementis VIII. Summorum Pontificum, à viris rei Criticæ peritis ad pervetus & bonæ notæ codices expensa fuit à pluribus mendis repurga, Correctiones istas in unum volumen coniicit, nè in posterum Biblia Latina cum suis mendis in publicum ederentur. Nemo autem paulò correctior dixerit Vulgatam illam editionem ab omni prorsus errore liberam esse; cum Baronius, Bellarminus, Lucas Brugensis, & alii, quorum nonnulli huic correctioni præfuerunt, non diffiteantur multa adhuc in eâ superesse, quæ castigari ac reformati debeat. Laudant quidem Judæorum Magistri in hoc Masore-

Masoretharum diligentiam & industriam, quod contextus Biblici literas, dictiones & versus magno studio & labore improbo recognoverint, ne postea sacer ille contextus ulli errori esset obnoxius. At quis inde probari putet codices sacros formæ antiquæ restitutos fuisse? Potuerunt quidem Magistri Tiberienses numerare literas, voces & versus codicum ætatis suæ; verum illi codices apographi tantum erant, non verò autographi & primigenii. Illos linguae Hebraicæ peritissimos fuisse, atque castigatissima Bibliorum exemplaria undique conquisita ad Criticæ suæ opus adhibuisse, facilè concesserim. Sed curta nimis adhuc illis fuit supellex, cum nec ad Græcos Interpretes, neque ad Latinum, qui in condendis suis translationibus, codicibus à Masorethicis discrepantibus usi sunt, recurrere potuerint. Iterum pro Masoretharum fautoribus pugnat ipsa traditio, ut ipsum Masoræ nomen sonat, quasi lectionem contextus Hebræi, inde jam à pluribus seculis usu receptam, fecerint certam & indubitatem, punctorum aliarumque notarum beneficio. Pugnat etiam pro hodiernâ Judæorum Masorâ & editis Bibliorum exemplaribus facta Carræorum, qui, licet plerasque Judæorum traditiones ut anilia commenta respuant, contextum tamen Biblicum eodem modo, quo fuit à Masorethis Tiberiensibus recognitus, haud inviti recipiunt cum punctis vocalibus, accentibus & aliis artis Masorethicae notis.

Verum ista & alia ejusdem rationis plurima, quæ pro Masoræ & hodierni Bibliorum contextus defensione afferri possent, probant quidem Bibliorum codices à Judæis Tiberiensibus recognitos spernendos non esse, quia correctio ista auctores habet viros linguae suæ peritos, qui modum legendi Hebræi contextus, non pro suo arbitratu, sed pro receptâ traditione, arte suâ determinaverint. Inde tamen nemo conficiat, alia omnia Bibliorum exemplaria recognoscenda esse, & castiganda ad illam Masoretharum recensionem, uti Judæorum plerique pertinaciter contendunt. Græci enim Interpretes & Hieronymus suam quoque legendi Hebræi contextus Masoram, seu traditionem, habuere: qui tamen haud infrequentè à lectione Masoretharum alieni sunt. Et, quod animadversione dignum, doctissimi Judæorum Magistri, RR. Juda, Jona, Aben Esra, Kimchi & alii non pauci, dum Scripturam

Commentarius suis illustrant, lectionis Masorethicæ nōn adeo tenaces esse videntur, quin illam interdùm corrigant, laudentque alia exemplaria MSS. quæ vocant correcta, etiā ubi à Masorethicis discrepant. Itaque sicut illos, qui Judæis infensiores illorum codicibus plūs æquo detrahunt, minimè audiendos esse censeo; ita neque etiā omnino audiendi sunt illi, qui opus Masorethicum demirantur, & ut Divinum suspiciunt: hi enim superstitionis Judaicæ fautores rei Criticæ imperitos se ostendunt. Nōn ideo contemnenda est hodierna, seu Masorethica, contextus Bibliorum lectio, quod Prophetas, vel homines Spiritu Sancto afflatis, auctores nō habeat; simili enim ratione libri plerarumque nationum Orientalium rejiciuntur, quia eadem est prorsus ratio Chaldaicæ, Syriacæ & Arabicæ linguarum atque Hebraicæ. Illarum nulla cum punctis istis vocalibus, quæ lectionem intra quosdam limites finiunt, nata est; sed hæc à viris Criticis inventa sunt, quod absque illorum ope librorum suorum lectio parūm constans, in diversas partes trahi posset. Hac arte famosi illius Impostoris sectatores, Corani sui lectionem, quæ anteā dubia & incerta videbatur, certam fecerunt: & ab his verisimile est Judæorum Magistros sumptissime puncta illa & alia nonnulla, quæ in Hebreos codices invexere, ut facilior & paratior esset illorum lectio.

C A P. V.

Masoræ partes ad codices manuscriptos expendantur & illustrantur. Vera Masoræ origo.

Occupatur labor Masorethicus circa numerationem versuum, vocum & literarum contextus Hebrai: ut hac arte notatis quæ in his erant varietatibus, certa lectio & constans in posterum conservaretur, libérque esset codex facer ab omni prorsus mutatione. Numeratos fuisse à Masorethis versus ac dicti-

ditiones, nemo in dubium vocat. De literis autem major est difficultas, cum R. Jacob Ben Hajim, Elias Levita ac Buxtorfius, qui singulas Masoræ partes summâ diligentia evolverunt, hanc illius partem negent unquam publici juris factam fuisse: quorum auctoritate adductus Morinus, illud nunquam à Masorethis præstitum fuisse asseverat: idque eo videtur probabilius, quod illa, qua à nonnullis publicata est, literarum contextus Hebrai numeratio, à veritate longius recedat. Illarum tamen jàm ante vulgatum Talmudem factam fuisse à Judæis recensio- nem probant ea, quæ adduci solent ex Tractatibus Kiddu- schin & Scribarum, ubi habetur literam *Vau* dictionis ני Levit. xi. xlvi. medium esse Legis literam. Partem tamen istam Masoræ etiàm à Masorethis neglectam non fuisse existi- mo: eam siquidem inter evolvendum codices Bibliorum MSS. deprehendit ad calcem exemplaris indè jàm à CCCC. fermè annis exarati, ubi inter plura Masoræ excerpta, quæ codex ille exhibet, exstat literarum recessio quam, iisdem plane verbis, quibus concepta habetur, hic subjiciuntur; ut judicent Critici an illa sit accurata. *Libri Genesios sectiones, qua appellantur parschoth, numerantur 12. qua appellantur sedarim 43. versus 1534. voces 20713. litera 78100. dimidium exstat in his verbis* וְלֹא תַּרְכֵּן תְּרוּמָה puncta verò sunt quinque, &c. Exodi parschoth numerantur 11. sedarim 33. versus 1209. voces 16513. litera, 63467. di- midium est in his vocibus, אלְהָם לְאַחֲרָיו. Levitici parschoth sunt 10. sedarim 25. versus 859. voces 11902. litera 44989. di-midi- um in his בְּשֶׁר חֹזֶה. Numerorum parschoth 10. sedarim 33. ver- sus 1388. voces 16707. litera 62529. dimidium אחר וְהַהְיֶה אָשָׁר Deuteronomii parschoth 10. sedarim 30. versus 9055. voces 16394. litera 54892. dimidium על פִי הַרְבָּר. Numerum literarum aliarum contextus Biblici partium non representant excerpta ista Ma- soretica. Si hæc literarum Legis Motacæ numeratio compa- retur cum illa, quæ in Bibliis Venetis & Basileensis edita est, hanc mendacissimam esse facile deprehendemus; quandoquidem in libro Genesios literas tantum 4395. exhibet; prior verò catalogus, quem ex codice MSS. produximus, 78100. recenset, adeoque minus à veritate alienus esse videtur. Quā autem ra- tione tam improba: Judæorum Masoretharum diligentia in nu- merandis contextus Biblici literis, Legis sepimentum appellari pos-

sit, cuius beneficio ab omni prorsus mendâ & corruptione integrâ servata fuerit, vix assequor: cum illi, qui tâm anxi labore defuncti sunt, nòn alias quam codicum suorum literas dinumeraverint, quos nemo sapiens incorruptos fuisse & ipsi autographo æquandos esse existimaverit. Deinde, ut rectè animadvertis Aben Esra, literæ *Ebrei*, seu *Aleph, He, Vau & Jod*, sèpiùs adsum & absunt pro Librariorum, qui codices exarant, varietate. Nemo sanè, paulo cordatior ac rei Criticæ peritus, ex eo solùm quòd Masora vocem hanc, vel toties plenam, vel deficientem observet, statim exemplaria Biblica, quæ aliud præferunt, tanquam minus bona, improbaverit: verum lectionem utramque veluti probabilem amplexatus, nihil prorsus in re tâm incertâ definiet; doctus scilicet Septuaginta Interpretum, Aquilæ, Symmachî, Theodotionis, necnón B. Hieronymi exemplis, qui in suis translationibus, neque cum Masoretharum codicibus, neque inter se haud infrequentè consentiunt. Gravissimè igitur allucinantur Judæi, & eorum sequaces Masorecolæ, qui ex nudâ literarum dictionumque numeratione factâ à Magistris Tiberiensibus colligi posse arbitrantur codicem sacram primæ formæ restitutum fuisse, & loco authentici ac primigenii exemplaris habendum. Quo nihil insultius fingi potuit, maximè post tâm longam annorum seriem, quibus lingua Hebraica veluti sepulta fuit, & Judæorum traditio intermortua, saltè admodum interrupta: Quapropter Masorethas, qui tâm anxiè literas & dictiones contextus Hebræi numeraverunt, rectè comparavit sapiens Aben Esra iis qui numerarent folia & paginas libri qui rem medicam pertractat: quæ numeratio nihil prorsus ad ægroti sanitatem conferre potest.

De versuum distinctione quæ in editis, seu Masorethicis, exemplaribus appetat, idem omnino sentiendum arbitror, quod de literarum & dictionum numeratione. Hujus siquidem recensionis auctores nòn alias quam Criticæ leges fecuti sunt, in distinguendis hisce versibus, pro more Grammaticorum. Tamen si Talmudistas audiamus, quilibet versus quem Moses non distinxit, nos non distinguimus. Sed si hæc à Moysi recepta est traditio, cur in hâc Masoretha cum Talmudistis in omnibus nòn consentiant? Cur etià traditionem illam, cuius Moses auctor finitur, Judæis, qui Græcorum Interpretum & Hieronymi ætate vixerant,

Vixerunt, cognita non fuit? Hi siquidem in multis à Masore this discrepant. Uno eodemque tenore & quasi versuū unicū, ut bene annotavit Elias Levita, sacri codicis contextum descriptum fuisse priscis temporibus, nōrunt qui callent artem Criticam: sicut & olim Græcorum Latinorūmque hominiorū libri. Hanc fuisse veteranū librorū formam universa testatur Criticorum familia. Et his verbis Commentarios suos in Iliada exordit Eustathius. *Unum quoddam corpus fuit omnino continuum ac bene compactum Iliadicis poësis. Illam autem concinnarunt Grammatici ex iussu, ut aīunt, Pissistrati Atbeniensium Regis, & pro suo arbitrio adaptarunt: quorum coryphaeus Aristarchus, & post eum Zenodotus. Quia opus illud prolixum erat & intricatum, adeoque fastidium pariebat, illud in plura partiū sum. Quas sectiones nōuerunt appellare primum librum & secundum ac tertium & deinceps, sicut fecit Quintus in Homericā continuatione: sed, quoniam compositione abunde sufficibat pluribus sectionibus, conveniens ipsis visum est appellare Tomos nominibus XXIV elementorum, &c.* Laudat Allatius Comatam nescio quem, qui Homericā operis sententias, antea nullā distinctione subdividās, distinxerit atque interpu-xerit, ut ex his versibus videre est.

Eustath. in
Iliad. Homer.

Εὐστάθιος τὰς Ὀμηλεῖς βίβλους
Ἐργαζόμενος, καὶ ἀδελφὸς Κέρκυρᾶς
Στίχους διαιρεῖσθαι ποτὲ οὐτέχυνε,
Τὸν στοιχεῖον δῆλον οὐδὲ ἀγεντιανό.
Ἐντὸν δὲν οἱ γράφοντες οὐκ ἴστραλιψάνειν.
Μαθητῶν οὐδὲ τοσαν μαθάνειν.

Apud Leon.
Allat. anti-
madv. in An-
tiqu. Ecruſc.

Cernens Comatas hos Homericos libros
Nam patientes, nullibi & scriptas natim,
Punctis notatos ordinans, recte dedit:
Marcoris ipsas abscondit quirendines:
Ex quo periti non errantibus vīs,
Discant quid est par discere.

Ex versione
Joan. Argoli.

Antiquius etiam versus in Poëtarum libris nullā erant nota di-
stincti & à se invicem discreti, quales hodie in editis exemplaribus
apparent: cum etiam nunc Grammatici vix queant separare
singulos;

singulos versus Odarum Pindari. Verùm quid plura moror? Nihil est omnino causæ, cur libri Judaici meliorem in hâc parte sortem nacti fuerint, quam Græca novi Testamenti exemplaria, quæ constat nuperimè in versus distincta fuisse: qui nòn modo nòn exstant in codicibus MSS. sed & nihil eorum planè appetit in multis illorum editionibus, quæ manuscripta exemplaria, à quibus sumptæ sunt, repræsentant. Verùm quidēra est jàm indè ab Esdræ temporibus versus Legis inter legendum fuisse distinctos; sed eos nòn idcirco distinxere Librarii in exarandis suis codicibus, uti postea à Criticis Tiberiensibus præstitum fuit: quorum legibus nòn magis teneri debent Judæi, quam nos Sedis Apostolicæ decretis, quæ post correctam Latini Interpretis editionem, statuit nè in posterum ulla editio Latina typis mandaretur, nisi esset ad formam Vaticanæ exemplaris recognita. Quam constitutionem bono pacis & concordiae latam fuisse constat: huicque, quantum possunt, adhærent in explicando Latino Interpreti, qui Romanæ Ecclesiæ nomen dederunt, siquid iis inest prudentiæ, servatis etiam punctorum, virgularum aliarumque distinctionum notationibus, quas p̄ se fert illa editio. His tamen nòn obstantibus, siquando animadverterint meliorem ex aliâ distinctione, commodiorēque sensum fieri; hanc vulgatae distinctioni præferre nòn verentur, in suis Commentariis. Quā in re, etiam cum viris Catholicis bellè consentiunt Judæi explanatores: qui nòn ita à distinctionibus Masoretharum dependent; ut ab iis discedere sit ipsis religio, ubi receptæ distinctiones contextus Hebræi sensum nòn ita commodum pariunt. Quibus omnibus addi possunt diversa Bibliorum manuscriptorum exemplaria, quæ & à se invicem & à Masorethicis hâc in parte interdùm differunt.

Est & aliud versuum genus, cuius mentionem fecisse nòn videtur illi qui hoc argumentum pertractarunt: ex quo tamen laborem Masoretharum suam duxisse originem crediderim. Hos Græci *sixx* (Latine lineas dixerimus) appellârunt. Versus autem quilibet certo quodam dictiōnum numero comprehendebantur. Solebant autem librorum auctores ad calcem operum suorum numerum versuum, qui in his continebantur, adjicere: ut hâc arte ab additamentis vel diminutionibus, quæ in eos intrudi poterant, se liberarent, ut ipsis videbatur. Ita Diogenes

Antiquus distinctionis
versuum usus
quinam fuit.

Diog. Laert. in
Vit. Philos.

genes Laertius magnitudinem vel parvitatem librorum, quos in Historiā, suā laudat, aperit notatis versibus quibus illi constabant. Eodem modo B. Hieronymus volmina ab Origene composita indicat: neque aliter intelligenda sunt ejusdem Hieronymi verba, cùm afferit septingentos aut octingentos versus deesse. In Jobi libro, secundum antiquam Latini Interpretis editionem, notantur quoque ejusmodi versus haud infrequenter in fine codicum Samarianorum, Syriacorum & Arabicorum: ita ut credibile sit Judæos primū hanc methodum ab Arabibus, & hos à Græcis desumpsiisse, quam postea subtiles illi Magistri pro ingenio suo amplificaverint. Alios tamen versus in contextu Biblico distinguere necesse ipsis fuit, ob lectionem Legis in Synagogis; hōisque claudere non quidēm juxta dictionum & literarum numerum, sed ratione sensū: quia ex eo tempore, quo lingua Hebræa nō ampliū fuit Judæis domestica, Legem absque interprete, qui eam in sermonem vernaculum converteret, minime legebant. Interpres vero, uti jàm suprà observatum fuit, versum duntaxat unicum, hāc in re prælectorem sequutus, in linguam patrīam transferebat; deinde alium, & sic deinceps: ita ut lectiōnem suam in multos versus partiretur. Nōn alia sanè fingi potest origo versuum illorum quī à Tiberiensibus Magistris in contextu sacro notati sunt, quosque nunc exhibent editi codices. Alios tamen versus iisdem Tiberiensibus cognitos fuisse indē probari potest, quōd interdūm voces ac literas, quib⁹ versus constent, recenseant.

Tertiā versuum speciem agnoscunt Critici, quā etiā Doctores Tiberiadis Masoræ auctores fugisse nō videtur. Vocabulum σίχη, quod Græci sumplerunt ex re Militari, nō modò lineam denotat, sed & certum quendam linearum, adeoque versuum, ordinem: quo sensu alias Hesychius librum compo-suit sub hoc nomine, Σπηλεύ 18. ἀρχήν τοις, *Distinctio xii. Propterarum.* Cui vocabulo responder dictio *Sira* in Masora: & ex eodem etiā fonte videntur promanasse *Sedarim*, seu *ordinē* in eādem Masorā; ubi idem planè significat atque vox Graeca στιχεῖον. Quas distinctiones & subdistinctiones *invictas* fuisse, ut spiritus, longā distione fatigatus, vires suas per spatio decreta resumere, recte animadverit Cassiodorus. Ejusdem quoque naturae erant:

Alia versuum species.

Cassiod. de
Divin. Lectio-
on.

erant distinctiones illae, quas Graeci καπιτάλαι, Latini Capitula vocabant: differebantque ab iis, quæ modo Capita appellamus. Ista siquidem καπιτάλαι totum librorum contextum in minores sectiones partiebantur: eaque veluti Summaria in illorum fronte adjiciebantur. Hæc videre est in novo Testamento Græcè edito Venetiis, anno MDCXXXVIII. & in Græcâ ejusdem libri editione à Roberto Stephano typis perquam elegantibus accurata, quam ex MSS. codicibus, qui in Bibliothecâ Regis Christianissimi asservabantur, descripsérat. Si hæc & alia similia, quæ nunc fileo, peniculatiū considerâssent viri Critici, qui in artis Masorethicae originem animadverterunt, nòn tantum operæ ac temporis in refellendis Judæorum portentis, quibus nihil est nisi Divinum & à Mose vel ab Esdrâ acceptum, consumpsissent.

His denique nonnulla subjungam de notis, quas Judæi Masorethæ taamim, Latini accentus vocant: & hæc distinguendis colis & commatis Hebrei contextus inferviunt; eadem prorsus ratione atque apud Græcos & Latinos puncta & virgulae. In hoc tamen Judæorum Magistri tūm Græcos tūm Latinos videntur superasse, quod nòn solum notas accentuum quæ sententias illarūmque membra distinguerent, invenerint; sed & alios accentus excoigitârunt qui sermonis continui essent indicia: quasi illud quod nòn distinguitur continuum nòn esset. Eiusmodi autem accentuum originem sumunt etiā ab ipso Esdrâ; sed quām inaniter, ex iis, quæ hactenus de aliis distinctionum speciebus allata sunt, nemo nòn judicabit. Illi enim nòn alios auctores habent quam Magistros Tiberienses, qui hāc in parte Grammaticorum munus executi sunt: neque adeò pertinaces in illis observandis se præbent Judæi, ut ab iis discedere sit ipfis religio, maximè ubi alia distinctio sensum præ se fert meliorem. Ità Aben Esra meminit doctissimi cuiusdam Magistri, nomine Mosis Cohen, qui, in distinguendis contextus Biblici sententiis, ejusmodi Masoretharum notas nōn admodum curaverit. De his tamen idem sentiendum existimo, quod olim sentiebat Cassiodorus de punctis, qui Latinis Interpretis editioni adjecta fuerant à viris Criticis. Iste siquidem posse, inquit Cassiodorus, seu pnncta, quæ quædam via sunt sensuum & lumina dictionum. Illos autem delire cum Judæis necesse est, qui ejusmodi contextus Hebrei inter-

Aben Esra in
lib. Tsachurh.

Cassiod. de
Div. Lect.

terpunctionum notas tanquam divinas suspiciunt, sive ostendunt in rebus Criticis planè hospites. Non minor universam Judæorum nationem illas, tam in exscribendis suis codicibus, quam in explanando contextu, amplexatam fuisse, cum & ii omnes qui Ecclesiæ Romanae fidem profitentur, Vaticanam similiter Latini Interpretis editionem cum punctis & virgulis, religiose amplexentur; nec ab ea unquam discedant, nisi quando in Commentariis Criticorum personam induant: & id etiam Judæorum Doctoribus insolens non fuisse declarant illorum Commentaria in Scripturæ sacræ contextum.

C A P. VI.

*Aliæ Masoræ partes ad codices Bibliorum manuscriptos
expenduntur, simulque aperitur vera illarum origo,
& confirmatur lectio Masorethica.*

Plerique Judæorum Magistri haud inviti agnoscunt non eamdem omnino formam retinere sacros Bibliorum codices, quam primigenia & autographa exemplaria repræsentabant: putantque mutationem Bibliis suis advenisse postquam deportati in exilium Babylonicum Magistros duces non habuerunt qui Legem Mosaicam ipsis prælegerent; abolito scilicet religionis suæ cultu. Et ita deploratis eorum rebus, ut de libris suis cogitare non potuerint. Ita R. D. Kimchi pañsim in operibus suis assertit in exilio Babylonico persisse, iisque distractis multum confusionis advenisse, & alia similia. In eamdem quoque est sententia R. Ephodæus, qui auctor est, ipsis LXX exiliis Babylonici annis corruptionem & confusionem capisse invadere libros Biblicos; quia, ut ait Kimchius, Legis Doctores mortui erant. Ex eo itaque quod jām ante tempora Esdræ, in multis variaverint codices sacri, confici posse putant, Esdram, qui ex illorum sententiâ

Antiqua Bibliorum Hebr. disensio secundum Rabbinos.

R. D. Kimchi.

R. Ephod.

illos codices recognovit, diversas lectiones, quas in exemplariis artatis suae offenderat, intactas reliquisse in libris a se recognitis: & hoc pacto scripturis variantibus, quas a Criticis Tiberiensibus annotatas fuisse certum est, summam auctoritatem tribuunt; quasi ab Esdrâ, qui spiritu divino afflatus erat, profectæ fuissent. Quo nihil insulsius & a veritate magis alienum fingi potuit. Hæc animadvertisit Aben Melech de vocibus *Diphath* & *Rodanim*. *Diphath* scribitur (in libro *Paralipomenon*) per *Daleth*, & in libro *Geneseos* per *Resch*. *Rodanim* scribitur per *Resch*, & in *Genesi Dodanim* per *duplex Daleth*, quia Resch & *Daleth* in *scriptione suâ affines* sunt: & qui inspexerunt *Genealogiarum* libros qui a priscis temporibus descripti fuerant, eorum nonnulli legerunt *Daleth*, alii vero *Resch*. Ideo scriptus fuit liber *Geneseos* cum una lectione; hic vero (*Paralip.*) cum alia, ut indicaretur idem plane esse vocabulum sive legatur per *Daleth*, sive per *Resch*. Hec modo legitur *Riblattha* per *Resch*, & *Diblattha* per *Daleth*. Sic quoque promiscue legitur *Vau* & *Jod*, quia similes sunt in suâ *scriptione literæ*. Pariter inter quiescentes eadem est ratio *Aleph* & *He* in fine dictionis, ut in voce *בְּנֵי* (cum *He* in fine) qua eadem est atque *בְּנָם* (cum *Aleph* in fine) quia *Aleph* & *He* in eo convenienter quod sint literæ anhelitūs, & quilibet pro suo arbitrio scribet *Aleph* & *He*. Ista ferè ad verbum exscripsit Aben Melech ex Commentariis R. D. Kimchii.

Multa alia profert idem Aben Melech ejusmodi varietatum exempla, quæ ex libris RR. *Judæ*, *Jonæ*, Aben *Estræ*, *Kimchii*, &c. testatur se collegisse. Ita observat promiscue legi in Scripturâ alia & alevan per *Jod* vel per *Vau*; *hemeran* & *hemdama* per *Resch* vel per *Daleth*: *jaakan* & *vaakan* per *Jod* vel per *Vau*; *hadad* & *hadar* per *Daleth* vel per *Resch*, & alia id genus plurima, quæ, ne sim longus, prætero. *Nihil cura fuit*, inquit, *mutare literam* vel *dinas*; & id saepius in usum venire animadvertisit. Meminit etiam literarum transpositarum, sicuti ad hæc verba Chronicorum, *Bathseeba filia Amiel*, ista observat *Bathseeba filia Amiel* ipsa est *Bathseeba filia Eliam* (*II Sam. xi.*) alii legerunt *Barseeba*, & alii *Bathseeba*, quia affinis sunt: & eodem modo *Amiel* & *Eliam* idem sunt, nisi quod literæ sunt transpositæ. Quæ literarum transpositio in primis observanda est, quod illius exempla non desunt in codicibus Hebreis quibus usi sunt LXX Interpretæ.

R. Levi.

Id. Aben Mel.
ad cap. 3.
Ch. on.

R. Levi Ben Gersom de voce *Jabes* hæc similitè annotat: *ex istimo Jabes per Ain unum esse ex Judicibus, & illum esse qui iudicium xii. appellatur Abetsan per Aleph;* ; quia Aleph & Ain ejusdem sunt organi, & in se invicem permutantur. Don Joseph Hispanus suā quoque in librum Chronicorum explicatione quærens cur in contextendis Genealogijs tantum appareat discriminis inter hunc librum & libros Moylis, Josuæ, Samuelis & Regum, nodum hunc explicatu difficilem solvit his verbis; *videtur Esdras ita invenisse descriptas hasce familias compendiario, easque descripsit eodem modo quo illas invenerat.* Deinde animadversa ingenti cum noninum tūm rerum discrepantiā, ista mōx subjungit: *neque istud mirum videri debet, quia temporis multi successa nomina & res mixtantur.* Esdras autem scripsit familias istas eo modo quo eas reperit in variis libellis paululum hic & paululum illuc atque compendiario. Ideo familia quam recenset per saltum in plerisque locis & sine ordine describitur. Denique existimat ille Magister Judæos Genealogiæ sive oblitos fuisse, ac Esdram scripsisse quæ ex illâ sibi potuerunt occurtere, *etsi illud absque ordine fuerit & interdum bis scriptum.*

Malunt igitur plerique Judæorum Magistri accusare codices quibus putant ulum fuisse Esdram in digerendo contextu Biblico, quam Scribarum qui posteā sequuti sunt oscitationem & impunitiam. In hoc quidem cùm Judæis istis consentiunt Ecclesiæ Patres, quod utrique Esdræ sacri contextus, tunc in multis suis partibus confusi ac perturbati, restauratoris nomen tribuant: sed longè melius Patres sentiunt eundem Esdram Propheticō spiritu dotatum à suis mendis illum repurgasse. *Admirabilis ille Esdras,* inquit Theodoreetus, *sacros libros descripsit qui Judæorum incuria & Babyloniorum impietate dudum corrupti fuerant.* Et his potius assentendum quam male feriatis Judæis, qui Scripturas in exilio Babylonico, ut ipsi placet, depravatas, cum suis mendis & corruptionibus Esdram in publicum edidisse arbitrantur: sicque diversas illas lectiones, quas Masorethæ sub nominibus *Keri & Cetib* indicarunt, ad eundem Esdram referunt; quasi diversæ illæ lectiones, quas ad marginem codicum suorum quotidie auctorat viri Critici, hominibus divino numine inspiratis tribui debeant. Dicendum est itaque Masorethas Tiberienses ope veterum librorum, si quid falsi in codicibus ætatis suæ Sc̄i-

R. Levi Ben Gersom.

R. Joseph
Comment. in
Chronic.

Id. R. Joseph
ad lib. 1.
Chronic.
cap. 9.

Theodoreto.
pref. in Psal.

Patres de fin-
ceritate Biblio-
rum melius
sentient quam
plerique
Rabbini.

Origō varia-
rum lectio-
num quæ ex-
stant in mar-
gine Biblio-
rum Hebrai-
corum.

barum inficiā irrepserat, illud abhibito judicio correxisse: Verūm quia nimia religione erga sacros codices detinebantur, nōn ausi sunt lectiones diversas, etiā illas quæ extra controversiam genuinæ erant, intra contextum apponere, sed ad oram exemplarium suorum cum hāc notā *Keri*, quod idem est atque Græcum ράβε, scribe, illas adjecerunt, indicatā hoc pacto verā contextū lectione: *Keri* enim idem est atque Latine lectum, seu lectio. Rem ita esse probant MSS. Bibliorum exemplaria, in primis Hispanica, à quibus ejusmodi lectionum, quas vocant *Keri*, maxima pars abest; adeoque illorum ope Biblia nunc edita, quæ Masorethica sunt, primæ formæ in his facilis negotio restitui possunt. Juvat hīc nonnulla variantium istarum lectionum exempla proferre comparata cum exemplari Hispanico jām à 10 fermē annis typis perquam elegantibus exarato, sumemusque ad id negotii librum Josuē.

Dictionem quæ occurrit cap. ii. libri Josuē notārunt virgulā censoriā Masorethæ apposito ad oram codicis *Keri*, sive legendū אֶחָדִים sed male; quia etiā aliis in locis Legis, ut in plurali אֶחָדִים absque *Keri* Masorethico veluti Ezechielis capite xvi. scribitur אֶחָדִים *sarores tuae*, nec ulla in margine exstat Masoræ censura, adeoque in codice, quem modò laudavimus, rectè scribitur hoc loco Josuē אֶחָדִים nec eget castigatione: mendosa enim nō est etiā ex ipsa Masorā ista scriptioñis forma. Sub initium capitū iii. ejusdem libri Josuæ habetur in contextu בְּנֵי יִשְׂרָאֵל cum *Keri* בְּנֵי יִשְׂרָאֵל quasi omissa fuerit litera *Jod*, quæ reverā legitur in codice Hispanico; unde manifesto deprehenditur quæ fuerit annotationis Masorethica origo. Eodem capite tam in MS. quam in Masorethico scribitur בְּנֵי יִשְׂרָאֵל cum *Keri* בְּנֵי יִשְׂרָאֵל & hoc modo legendū esse ratio sensūs docet; ita ut etiā absque codicibus locus iste restitui posset ob literarum בְּ & יִ similitudinem, maximè in quibusdam MSS. exemplaribus, quæ in literarum summitatibus apiculos quosdam, qualis exstat in summitate literæ *Mem*, repræsentant. Capite iv. ubi legitur בְּעִירִים addit Masora *Keri*, seu legendū, בְּעִירִים uti כַּלְזָוִין legitur in codice Hispanico, cum literā *Caph*, nō autem cum literā *Beth*, adeoque simile exemplar fuit penes Masorethas. Verūm in aliis codicibus etiā Hispanicis, quos consului, reperitur ut in hodierno.

hodierno contextu **בְּנִידָות** cum *Beth*, sed absque notâ Masorethica. Quare hoc loco variant Masoræ exemplaria, idque indè etiam confirmari videtur, quod in editis quibusdam Bibliis nullum *Keri* hîc exstet. Capite v. ubi habet contextus יְבָרְנוּ notat Masora *Keri* יְבָרְנוּ quà etiâ ratione legitur in exemplari Hispanico. Masorethas simile exemplar contuluisse nòn dubito; undè castigationem suam hauserint. Capite vi. scribitur רְקַבֵּן cum *Keri* יְבָרְנוּ quali *Vau* irrepserit in locum literæ *Jod*, quam reverâ exhibet codex Hispanico. Capite viii. scribitur בְּלִי addito ad marginem *Keri* בְּלִי quasi resecanda sit litera *Resch*, quà etiâ nòn legitur in libro Hispanico, sed בְּלִי ut in *Keri* Masorethico. Capite x. ubi scribitur בְּלִי בְּלִי cum hâc notâ Masoræ *Fathir Jod*, & in aliis exemplaribus *Keri* בְּלִי absque *Jod*, quomodo etiam legitur in codice Hispanico: undè confirmatur lectio Masorethica. Capite xv. ubi scribitur in contextu בְּגַבְּלִי cum *Keri* בְּגַבְּלִי legitur etiâ in exemplari Hispanico sicut in *Keri* Masorethico, adeoque nòn ex suopte ingenio, sed ex MSS. exemplaribus castigationes contextûs Biblii sumpserunt viri Tiberienses. Cetera, nè sim molestus, silentio prætero: ex his enim liquet manifestè quid de *Keri* & *Cerib*, seu *lecto* & *scripto* Judæorum Tiberiensium sentiendum sit: res enim ipsa loquitur Judæos censores, in castigandis suis codicibus, pervetusta & bonæ notæ exemplaria adhibuisse; & ut id adhuc fiat manifestius, juvat diversas libri primi Chronicorum lectiones ad alios codices MSS. eosdémque Hispanicos expendere.

Libri I. Paralipom. cap. i. legitur in contextu לְיִוָּיְמָה cum duplice *Jod*, & ad marginem hæc nota *Fathir Jod*, seu litera *Jod* superflua est: quasi legendum sit בְּיִוָּיְמָה cum unico *Jod*, uti reverâ legitur in quodam exemplari Hispanico. Iterum eodem capite in nonnullis codicibus è quorum numero exstat Bibliorum editio à Judæo Manasse accurata Amstelodami, è regione dictionis יְמָם quà est intra contextum, ad marginem *Keri* יְמָם per *Vau* nòn verò per *Jod*, & hanc lectionem etiâ repræsentat codex jám laudatus, qui Masorethicam confirmat. Similiter idem codex *Dodanim* scriptum per *Dalesh* ut in Lege, nòn verò *Rodanim* cum literâ *Resch*, sicut in vulgatis exemplaribus. Pro *vt* cum *Jod* scribitur etiâ in hoc codice יְמָם cum *Vau*: & sub finem capituli, ubi vulgo scribitur יְמָם cum *Keri*

Keri קֶרִי in alio codice Hispanico reverâ legitur ut correxit Masora. Demùm eodem capite in hisce codicibus scribitur קֶרְיָה secundum correctionem Masoræ, non verò קֶרַי ut in hodierno contextu. Capite ii. versus finem scribitur קֶרַי cum litera *Vau* loco *Jod*, quia legendum est קֶרַי ut corrigit Masora, neque aliam lectionem quam istam Masorethicam exhibit codex Hispanicus jàm sàpè laudatus. Sub finem capitii iii. in contextu habetur קֶרְיָה cum *Keri* Maforethica קֶרַי quasi literarum *Vau* & *Jod* facta fuerit transpositio: verùm in codice móx laudato eadem lectio appetat atque in *Keri* Masoræ. Capite iv. exstat קֶרַי cum *Keri* ad marginem קֶרַי quam lectionem quoque in exemplari MS. deprehendit. Ad finem ejusdem capitii scribitur in contextu קֶרְיָה & ad marginem קֶרְיָה quasi litera *Jod* irreperitur in locum *Vau*: quam correctionem Masorethicam confirmat exemplarum unum MS. Capite vi. præfert contextus קֶרַי & *Keri* Maforethica cum קֶרַי nec aliter etiàm in quodam exemplari Hispanico scribitur. Eodem capite scribitur קֶרַי cum *Keri* קֶרַי quaæ correctione Maforethica confirmatur auctoritate quatuor codicum MSS. Capite vii. ubi in contextu exstat קֶרַי & in margine *Keri* קֶרַי in uno exemplari MS. legitur ut in *Keri* Masoræ. Sed de his satis supérque. Cetera annotare videtur superfluum, cum eorum eadem omnino sit ratio atque illorum quaæ jàm observata sunt, sicut & reliquæ Scripturæ: si enim lectiones illæ, quaæ ad oram contextus Hebræi in plerisque Bibliis sub nomine *Keri* exhibentur cum quinque aut sex codicibus MSS. præsertim Hispanicis, qui plerumque aliis omnibus præferendi sunt, comparantur, coïscentientes fermè in omnibus correctiones Maforethicas cum illis habebimus. Undè constat Criticos Tiberienses exemplo aliorum Criticorum nihil castigationis, saltèm hâc in parte, absque exemplarium MSS. ope in sacros codices invexisse. Et id in primis notatum dignum videtur, quid quo plus antiquiratis & bonitatis ostendunt exemplaria illa MSS. eo magis lectionibus Maforethicis conformantur: undè tanquam testes oculati genuinam *Keri* & *Cetib* originem deprehendere possumus. Frustrà laborasse videntur in numerandis hisce lectionum diversitatibus viii aliqui eruditissimi, ut inde conficerent lectionum varietates etiàm in contextu Hebræo reperiiri:

riri : has enim nemo paulò cordatior unquam inficiatus est , etiā inter Judeos ; quanquam illi ad Masoram quicquid occurrit variantium scripturarum tanquam ad certam regulam exigunt . Longè satius erat *Keri & Cetib* sive correctiones Maforethicas ad codices Bibliorum MSS. expendere , quam longam illorum seriem contexere , easque multis modis amplificare . Quandoquidem constat magnam illarum partem manifestos esse Scribarum errores , qui etiā absque libris MSS. facilimè restitui poterant . In hoc autem religiosiores fuisse videntur Magistri Tiberienses , qui castigationes suas , ubi manifestus Scribarum error deprehendebatur , in contextu apponere non ausi fuerint ; sed eas vel ad oram codicum , vel in libellos ad id paratos rejecerint . Quæ Maforetharum religio , nè dicam supersticio , plerosque qui postea sequuti sunt Judeos in varia de ejusmodi notationibus Criticis commenta egit præcipites , dum non tam ex rei ipsius veritate & ex Critici negotiis , quod penitus ignorabant , regulis , quam ex ingenio suo configendis portentis assueto , de his sententiam suam ferre non dubitabant .

Præter illas quæ modò à nobis relatae sunt , lectionum diversitates , sunt & aliae quæ ad *Keri* quoque & *Cetib* possunt revocari ; cujusmodi sunt dictiones illæ , quas notant Maforethaæ sub nomine *Keri velo cetib* , seu *lectum at non scriptum* , quià revera istæ in contextu Hebræo minimè scribuntur ; sed in eo vacuum relinquitur spatiolum , notatis solùm punctis vocalibus quibus dictiones illæ afficiuntur : & scribuntur integræ ad oram codicis cum hac notâ , *Keri velo cetib* , *lectum at non scriptum* . Verum ista exemplis aliquot fient illustriora , simulque illorum , si ad MSS. Bibliorum codices exigantur , origo vera obtinebitur . Libri I. Judicum capite xx. hæc habentur in editis , seu Maforethicis , exemplaribus in contextu descripta לְמִנְגָּדֵל נַעֲמָן . cum hæc Maforæ notâ ad marginem , *Bene keri velo cetib* , id est , διέτιο בְּנֵי bene legenda et si scripta non sit . Sed in codice quodam Hispanico eoque optimæ notæ , sententia ista integrè descripta intra contextum repræsentatur : cuius tamen rei impatiens Judæus Criticaster , qui Masoram postea huic exemplari adiecit , erasâ dictione בְּנֵי elegantissimum illud exemplar deformavit , ut locus esset notæ Maforethicaæ , idque paßim deprehendere

hendere est in codicibus MSS. præsertim Hispanicis, quos Ju-dæi Masoricolæ ad Malorethicos reformarunt. Similiter capite iii. voluminis Ruth, in contextu habetur קְרֵי & ad marginem hæc nota Masoræ, *Keri velo cetib, lectum & non scriptum*; quia nimirūm omittitur יְהִי quod exprimit codex mōx laudatus. II Samuel. cap. xviii. in hodierno, sive Masorethico exemplari, scriptum exstat בְּנֵי נְלָאָרֶךְ cum hāc notā Masoræ, *dīctio cen lecta & non scripta*, quæ tamen in nostro codice MS. scribitur. Hūc quoque debent referri alia exempla, in quibus una tantum litera omititur, velut II Regum, capite xv. ubi legitur בְּנֵי יְהִי cum *Keri* ad marginem יְהִי uti reverā exstat in exemplari MS. Similia legere est I Samuel. cap. xiv. II Samuel. cap. xx. & aliis locis, quæ habentur scripta in codicibus MSS. eodem planè modo, quo legendā illa esse censet Masora. Præterea II Regum, capite xxix. vox integratsevaoth in contextu omittitur, ad quam hæc annotat in margine Masora, *dīctio sevaoth legi debet et si non scribatur*. At reverā scribitur in codice MS. Quod autem de *Keri velo cetib, lecto & non scripto* dictum fuit, idem venit dicendum de alia Masoræ notā, quæ huic contraria est, nimirūm *Cetib velo keri*, id est, *scriptum & non lectum*. Ità Ruth capite iii. ubi in contextu hodierno exstat בְּנֵי annotarunt Masorethæ dictionem im legi non debere et si scripta sit. Illud discriminis est inter *Keri velo cetib, lectum & non scriptum*, atque *Cetib velo keri, scriptum & non lectum*, quòd primum voces omis-sas in vulgatis exemplaribus ex aliis codicibus melioris notæ suppleat; alterum contrà dictiones quas ex collatis exemplaribus superfluae judicatae sunt, refecet. Quare nihil prorsus, uti perperam Judæi somniant, delitescit mysterii in istis Tiberien-sium animadversionibus, nihilque in hoc negotio ab his præstum quod non anteā ab aliis Criticis in Græcis Latinisque libris, & quidem longè felicius ac minus superstiosè, præstitum fuerit.

Idem sentiendum puto de vocibus quibusdam, quas à contextu Biblico semovendas esse existimarunt Critici Masorethæ, quòd ipsis viderentur obscoeniores. Nam, sicut auctor est R. Moles, lingua Hebræa appellatur sancta, quòd nullas prorsus dictiones admittat, quæ obscoenitatis aliiquid præ se ferre videantur.

videantur. Hoc tamen facile potest falsitatis argui. Deinde mutatio illa in exemplaribus MSS. s̄c̄pissimè nō deprehenditur, adeoque nihil facienda est. Quare auctor fuerim ut voces illæ quæ absque ullâ causâ à contextu sublatæ sunt, ipsi restituantur. Jam ex his omnibus confici potest, multa à Masorethis inter diversas lectiones inutiliter annotata, quæ manifesti erant Librariorum cespitantium errores. Quā in re etiām Judæis infensiores se ostendunt Ludovicus Cappellus & Joānnes Morinus, dūm ex pluribus Bibliorum editionibus inter se collatis, ejusmodi variantium lectionum, quæ *Keri* appellantur, numerum valdè exaggerant: cùm manifesti Scribarum errores inter diversas lectiones recenserit nō debeant. Contrà lectionum illarum numerum plūs æquo minuit Joānnes Viccars, affirmans se in variis exemplaribus Bibliorum MSS. quæ in diversis Italiae Bibliothecis offendit, nihil omnino *Keri* & *Cetib* deprehendisse. Verum quidē est in codicibus MSS. præsertim Hispanicis & aliis bonæ notæ longè pauciores existere: sed nunquām in libros incidi MSS. à quibus scripturæ illæ variantes penitus abessent.

C A P. VII.

Nomilla à Masorethis inutiliter & superstitione annotata illustrantur ex codicibus Bibliorum manuscriptis.

Mirum est quām studiosè, magis dicam superstitione, literas quasdam figurā discrepantes à ceteris, in contextu Hebræo servaverint Masorethæ, quarum etiām alphabetum summā diligentia contexuerunt. In his aliquid subesse mystrii vulgo existimant Judæi; & qui totus à Judeorum libris dependet Buxtorfius de ejusmodi literis sic loquitur. *Non est dubium*

Superstitione
Bibliorum
Hebraic. scri-
ptio locis ali-
quot.

Buxtorf. Com-
ment. Maior.

Disquisitiones Criticæ.

dubium quin priscis illis sapientibus cause hujus diversitatis digna & justa fuerint, sed quas exilia varia & calamitates gravissime posterorum, vel oblitione deleverunt, vel in commenta varia & inania mysteria ferè converterunt. Maluit scilicet Buxtorfius Masoræ superstitionis patronum se præbere, quam scripture illius superstitione caulam inquirere. Supersticio autem illa in eo sita est, quod hodierna Bibliorum exemplaria, quæ à Judæis Tiberienibus accurata sunt, literas quasdam præ se ferant, quarum aliae majores ceteris, aliae minores, aliae vero inversæ & aliae suspensæ. Id autem non aliundè ortum fuisse videtur, quam ex eo quod Scribarum manus singulas operis prælongi literas inter se ex omni parte æquales delineare vix potuerint; undè factum puto ut aliquot paululum à reliquis deflexerint. Fieri deinde potuit ut nonnulla quæ libri, seu voluminis, initium occupabant maiusculæ deditæ operæ fuerint exaratae, quales sunt *Aleph* & *Beth*, quarum illa exstat in principio Chronicorum; haec vero in fronte Geneseos. Judæi vero qui nōrunt mysteria ex minimis literarum apicibus deducere, de istâ scriptione cœperunt nova communisci; quæ postea, ob Doctorum qui ejusmodi portenta excogitaverant auctoritatem, à ceteris Judæis recepta, demùm ad posteros facillimè propagata fuerunt.

Licet autem literarum istarum usus, seu potius abusus, antiquissimus esse videatur, diuque ante Masorethas observatus; maximam tamen in his notandis differentiam animadverti inter MSS. Bibliorum exemplaria & ea quæ typis edita sunt. In illis siquidem longè pauciora exstant harum literarum exempla: & si aliquot reperiantur, vix earum figura à ceteris fecerni potest. Ita litera *Aleph* quæ prima est libri Chronicorum, & *Beth* initio Geneseos in multis codicibus Hispanicis magnitudo præ aliis vix appetat: adeo exiguum est quod inter has & reliquias intercedit discrimen. In uno codice Hispanico ab annis fermè 15 exarato minutæ illæ fermè ubique negliguntur. Sic Isaiae capite lvi. Biblia edita, sive Masorethica, habent *trophæi* cum magno, ut loquantur, *s. tade*: at in illo exemplari MS. dictio illa scribitur absque ullâ literæ inæquitate: similiiter quoque scribitur in alio codice MS. Iterum eisdem Prophetæ capite xliv. ubi legimus in hodierno contextu *וְנִזְבַּחַת עֵדָה* plantavit ornum, cum parvo *Nun* finali, in codice Hispano

Hispanico quem mōx laudavimus rectē & ut decet scribitur
 יְהִי adeoque superstitione est & inutilis ista Masoræ annotatione
 ad hunc locum, tria cōveniunt Nun parva. Danielis capite vi.
 vox נָפָרֶשׁ reperitur in editis quæ Masorethica sunt Biblia
 cum ו Pe posteriori magno; at in codice Hispanico & alio
 MS. nihil simile conspicitur. In aliis autem duobus exemplaribus etiam MSS. & Hispanicis ו Pe quidem magnum ex-
 stat, sed diversâ ratione: nam in uno prius ו Pe; in altero
 vero posterius producitur. Malachiae Prophetæ capite iii. ver-
 bum זְמִרֵּא recordamini scribitur cum magno Zain; at in duobus
 exemplaribus Hispanicis nullum apparet literæ productæ vesti-
 gium, ut neque in Biblia quæ accuravit Menasseh Ben Israël
 editis Amstelodamini in Quarto.

Eadem omnino ratio est literarum suspensarum & inversarum quas codex Hebræus repræsentat, atque majuscularum & minuscularum. Ita capite xviii. libri Judicum scribitur תְּנַךְ cum literâ Nun suprà reliquias suspensa; quam quidem suspensa etiam exhibent codices MSS. sed non modo simili: nam apex tantum literæ Nun supra ceteras tantisper attollitur; minime vero litera integra; itaque Judæi Grammatici literas illas quæ suspensa dicuntur male donarunt hoc nomine quasi revera suspensa essent ac ab aliis literis separatae ac superimpositæ, cum illud in manum Scribæ, quæ his locis aequalis non fuit, manifestò rejici debeat. Denique codex unus Hispanicus nescit Caph parvum quod exstat capite xxiiii. libri Geneseos in dictione לְבָחָר ad flendam eam, nec Pe magnum quod ejusdem libri capite xxx. claudit vocem בְּרַעֲנָן dum sero coirent; neque Zain magnum quod reperitur in vocabulo בְּנֵי scortum, etiam in libro Geneseos capite xxxiv. Demum nec dictio בְּנֵי capite ultimo ejusdem Geneseos in illo exemplari MS. reperitur cum Mem magno ut in editis, sive Masorethicis, codicibus. Una dictio libri hujuscem nimisrum בְּנֵי capite ii. quando creata illa fuerant, repræsentatur cum He minusculo non secus ac in Biblia editis. Non est cur reliquos Scripturæ sacræ libros pro expiscandis ejusmodi quisquiliis consulamus, quæ mera sunt hominum otiosorum ac delirantium somnia; aucto-
 que fuerim ut superstitione ista scribendi ratio à nostris codicibus removeatur. Fecit quoque eadem Judeorum supersticio ut

ut de literis *Ehevi*, seu *Aleph*, *He*, *Vau* & *Jod*, quæ primæ sunt & veræ vocales linguae Hebrææ, multa commenti sint, si quando illæ à contextu absint. Quomodo libri II Samuel, cap. xix. ubi legimus particulam negantem \aleph notatam puncto *Kibbutz* absque literâ *Vau*, hanc Masoræ notam ad oram codicis cuiusdam Hispanici adjectam reperi: Particula \aleph bis deficit quia *Absalom* non vicit. Quod & ab Hieronymi temporibus Judæos observasse probant verba illa ejusdem Hieronymi; *In Hebreo sicut hic posuimus primum nomen ejus scribitur Ephrān: postquam enim pretius est ut sepulcrum venderet, licet cogente Abram, Vau litera qua apud illos legitur, ablata est de ejus nomine, & pro Ephron appellatus est Ephrān; significantem Scripturā nondum fuisse perfecte consummataque virtutis.* Hoc loco, ut & alibi pastim, Hieronymus non tam ex sua quam ex Judæorum mente loquitur. Credibile autem est hanc scribendi varietatem, quæ primū à Librariis pro suo arbitratu, ut recte annotavit Aben Esra, profecta est, Judæi posteò qui ex re quilibet mysteria eliciunt ad allegoriarum nugas pertraxerint. Incerta omninō fuit *Ehevi* scriptura ex eo tempore quo autographa sacri contextus exemplaria à Judæis desperita sunt; illaque saepius à Scribarum voluntate dependit, uti probare facillimum esset ex codicim MSS. & quidem optimæ notæ cum editis comparatione. Illi siquidem in infinitis propè locis distant, ita ut supra sex millia ejusmodi literarum *Ehevi*, seu *Aleph*, *He*, *Vau* & *Jod* numeraverim quæ in editis codicibus non existant.

Hieron.
Quasi in Gen.

Parum con-
stans scriben-
di contextus;
Hebrai ratio.

Frustrà igitur tam anxiè desudarunt in illis numerandis Critici Tiberienses, quoties scilicet hæc & illa dictio plena sit, id est, scripta cum ejusmodi literis: & quoties si deficiens seu absque his scripta. Exempli causâ, animadvertunt sedulò, quoties dictio *otham* plene scribatur in contextu Biblico: putat observant religiosè hanc in Lege reperiri trigesies noviès plenè, seu cum literâ *Vau*, exarata: simùlque loca indicant; atque eodem modo per reliquos Scripturæ libros discurrunt. Verum collatis inter se codicibus MSS. de modo scribendar vocis illius vix semel inter se illos consentire deprehendi. Præterea, eadem dictio $\square\Gamma\eta$ etiam plenè scripta non ubique illos significat, quæ tamen vera & germana est ejus significatio, sed & inter-

interdum *cum illis*, quasi esset *ittam* & in scriptione deficeret. Adeò verum est in hisce vocibus nòn tam scriptioñis modum, quām sensū rationem respici debere. Summa est, nè dicam, superstitionis Masoretharum diligentia in scribenda voce *Jeruschalaim*, dùm studiosè annotant loca Scripture quibus plene, seu cum literā *Yod*, legenda sit, & quibus deficiat, sive scribenda absque *Yod*: tamen hāc in parte neque codices MSS. Hebræi contextūs, neque Masoræ ipsius exemplaria MSS inter se consentiunt. Quid nòn commenti sunt de vocabulo *מִכּוֹרָת* *meoroth*, quod initio Geneseos bis scriptum reperitur absque literā *Vau*, contra analogiæ regulas: & quia ex hāc scribendæ vocis illius ratione mysteria nescio quæ deduxerunt Judæorum Magistri, hinc factum est ut illam scriptioñis formam studiosè retinuerint Librarii in exscribendis suis codicibus. Verum Samaritani dictionem istam plenè ut decet in suis exemplaribus exhibent.

Verum quidem est ejusmodi literarum quæ ex Scribarum voluntate dependent, absentiam vel præsentiam sensū rationi sapientiæ non officere; adeoque illarum omissione nullius momenti esse videtur. Contingit tamen haud infrequentē ut inde orientur sensus maximè diversi. Sicuti II Samuel. cap. xx. verbum *נְגַנֵּנָה* quia defœctivè, seu absque literā *Vau*, scribitur, R. D. Kimchi dicit secundum regulas & analogiam Grammaticæ à radice *haga*. Sed mox obseruat & post eum Aben Melech RR. Judam & Jonam verbum istud sumere à radice *נְגַהָה* *iaga*, quasi plenè scriberetur. Sophoniæ capite iii. ubi legimus *נוֹגֵן* *nogue*, *mæstos*, uti vulgo reddunt interpretes ab eadem radice *iaga*, R. Solomon exponit *remotos*, sive *alienos* quasi veniret à radice *haga*, nòn habitâ lectionis Masorethicae ratione. Nòn desunt etiā Magistri qui vocem *נְחִילָה* plenè scriptam in Titulo Psalmi v. ducant à radice *חִיל* quasi extaret *נְחִילָה* absque literā *Yod*, regularum, quæ ex plenis & deficientibus tam anxie in Malorâ annotatis exortæ fuerunt, nòn admodum solliciti. Sexcenta id genus prætero quæ passim in Judæorum Commentariis occurront, unde Græca LXX Interpretum & Latina Hieronymi translationes locis quamplurimis illustrari possunt: neque in hoc laudandus videtur B. Hieronymus qui Græcis Interpretibus saepe virtus vertat, quod in ejusmodi literarum lecti-

one interdùm ab ipso dissideant. Ità ad caput xiv. Isaiae illos notat, quòd pro *Angelos* ut habet codex Hebræus, transtulerint *Reges*: quia scilicet illi in suis exemplaribus אַנְגָּלִים absque literâ *Aleph*, nòn vero אַנְגָּלִים cum literâ *Aleph*, ut habuit Hieronymus, legerint. Nòn tám ex codicum lectione, quæ hác in re parum constans est, redarguendi erant Græci Interpretæ, quâm ex sensu ratione, qui esset huic loco accommodatior, præsertim cùm in notandâ literâ istâ *Aleph* varient codices etiam MSS. neque cum editis sempèr concordent. Quo pacto Hieremiæ capite vii. ubi in hodiernis exemplaribus יְמִינֵךְ absque *Aleph*, in uno codice MS. legitur plenè לְמִינֵךְ per *Aleph*. Et hinc ortæ sunt notæ Masorethicæ de literis quæ redundant. Verùm nòn obstantibus notationibus illis Masorethicis nòn itâ codicis Masorethici lectioni & hodierna Grammaticæ præceptionibus addicti esse debemus, ut eas interdùm non relinquamus: maximè cùm duces habeamus eruditissimos Judæorum Magistros, nobisque faveant MSS. Bibliorum codices qui ab editis, sive Masorethicis, aliquando hác in parte discrepant. Quare inutilia sunt quæ à Masorethis labore improbo de numero ejusmodi literarum annotata fuere, sicuti quando afferunt sedecim esse loca quibus litera *Aleph* nòn pronunciatur, & alia similia quibus nè molestus sim supersedeo.

C A P. VIII.

*Scripturarum variantium exempla aliquot producuntur
ex codicibus manuscriptis, qui à Māsorethicis lectionib;
onibus hāc in parte dissident.*

Postquam lingua Hebræa Judæis desit esse vernacula, sermoque Chaldaicus factus est illis domesticus, tunc Scribæ in exarandis sacri codicis exemplaribus plura, ob linguarum affinitatem, permutārunt: neque ita curiosi atque anteā ~~exemplari~~, libros suos videntur neglexisse: ex quo haud dubie factum est ut litera *Aleph*, quæ Chaldaicis adeò familiaris est, interdùm pro literā *He* à Librariis scripta fuerit, & dictionibus aliquot adjecta absque ullâ ratione. Ex eādem etiā origine ortum puto, quod non pauci in contextu Hebræo Chaldaismi reperiantur, sicuti *שְׁמָמָה* *flamma*, per adjectionem literæ *ו* ex Chaldaeorum usu: similitè *נִכְנֵס* Chaldaicè pro Hebræo *בַּיִת* & *לִכְנֵס* pro *בַּיִת* & alia id genus quamplurima quæ fileo, ut ad diversum ab his scripturæ variantis genus transeam, quod codices MSS. & quidem non inferioris notæ suppeditant.

In notandis istis dictionibus *אֱלֹהִים* & similibus, quæ apud Graecos Interpretes saepius redundare auctor est Hieronymus, codices Bibliorum MSS. ab editis, seu Māsorethicis, non parum discrepant. Istæ siquidem quia in sermone frequentiores sunt, à Librariis modo scribuntur, modo omittuntur. Sic initio Psalmi xvi. repetitur vox *יְהוָה* in uno codice Hispanico hoc modo; *dixisti יְהוָה תָּבוֹא Domino*, *Dominus meus es tu*: at in hodierno semel tantum. In eodem codice Ezechielis capite xxx. v. iii. bis quoque exstat nomen *Jehova* hāc ratione; *apropinquat dies יְהוָה Domini*, & *appro-*

Origo diver-
sarum lectio-
num.

pingnat dies Domini: codex autem Masorethicus semel tantum vocem *Jehova* exprimit, nec aliter legisse videtur Hieronymus in suis exemplaribus. Septuaginta vero Interpretes, non repetita sententiâ, habent semel tantum, appropinquat dies Domini. Contrà in eodem codice Hispanico Judicum cap. i. v. i. dictio נְאֵל omittitur, legiturque, & egressi sunt בָּנִי filii Israël, in editis vero, & egressi sunt בָּנִי omnes filii Israël. Sed non est cur ejusmodi varietatum exempla prolixius recenseari, quas tamen B. Hieronymus scribens Sünia & Fretelæ admodum anxiè conjectatur: nam res ipsa docet illud genus dictionum in exarandis codicibus facili negotio potuisse à Librariis addi vel prætermitti.

Præterea in codice Hispanico quem mòx laudavimus, sub fine capituli ii. libri primi Chronicorum legitur eodem planè modo quo à Græcis Interpretibus & B. Hieronymo lectum est in suis exemplaribus Hebreis: concubina Caleb Maacha peperit Saber & Tharana; nimis in libro Hispanico scribitur יָלְוָה peperit, genere foeminino: at in hodiernis, seu Masorethiis, scribitur יְהָיָה genere masculino, adeoque conjungi non posse videtur cum vocabulo *concubina*, quod generis est foeminini in Hebreo; undè factum ut recentiores sacri contextus Interpretes qui Masoræ nimis adhaerent, nè quid contra Grammatices analogiam ficerent, hanc usi fuerint periphrasi, *concubina Caleb Maacha de qua genuit Saber & Thirana*. Ejusdem libri capite iii. ubi in editis codicibus legimus בָּנִי cum hac Masoræ notâ ad marginem בָּנִי conjiciunt Masorethæ legendum in plurali *filii*; non vero in singulari *filius*, ut habebant illorum codices: revera scribitur in codice Hispanico בָּנִי, in plurali. Capite vi. ejusdem libri pro voce מִיכָּאֵל, quæ legitur in nostris exemplaribus in codice MS. exstat מַלְכִיָּה: similiter & alibi pro עֲזֹזִיא præfert alias codex MS. Azaria. Capite viii. libri Josue, v. xxii. in exemplari MS. scribitur לְ in singulari, cum hac notatione ad marginem; in alio codice מַלְכִיָּה in plurali: quæ lectio est hodierni contextus. Particula לֹא non, & מְנֻה Eth, quod in Hebreo nota est accusativi, non sempèr eodem modo reperfentur in codicibus MSS. atque in editis.

Longè majoris momenti est illa scripturæ variantis diversitas, quæ reperitur libri Josuë capite xxi. in quo à Masorethicis exemplaribus absunt versus duo, qui tamen existant in Græcis Latinisque editionibus. Et hos necessariò debuisse exprimi res ipsa loquitur; cùm in recensione urbium quæ ex tribu quâlibet cedebant Levitis, tribus Ruben silentio prætermitti nòn potuerit. Illos autem re ipsâ exhibent quinque codices MSS. idque Hispanici & optimæ notæ; quibus addi possunt Biblia Regia Parifina, Anglicana, Veneta Joannis Bragand. & Bomberg. in Quarto, Plantiniana in Quarto, Roberti Stephani, Amstelodamensis in Quarto, & alia. His tamen opponit doctissimus Masius animadversionem Masoræ & R. D. Kimchi, ex quâ manifestum est nihil ejusmodi versuum exsistare in vetustis codicibus MSS. Idémque Masius observat Biblia, in quibus leguntur versus illi, nullam Jordanis, Hierichuntis & asyli mentionem facere. Sed in uno codice Hispanico MS. fit mentio civitatis refugii, quam exemplaria haçtenus edita nòn agnoscunt: Jordanis autem & Hierichuntis meminisse necesse nòn fuit; quia absque his nominibus summa quatuor civitatum conficitur. Joannes Morinus qui locum hunc fusiùs illustravit putat versus hosce temporum injuriā & Judæorum incuriā de maximâ codicum parte deletos fuisse; quod videtur probabilissimum: sed ibidem falsò annotat commata illa duo, quæ erant in codice MS. quem laudat, ab eo posteà qui illum exscriperat erasa fuisse, additâ ad oram codicis hâc notatione, non invenimus hos duos versus in exemplari Hilleliano: nam in evolvendo eodem codice MS. deprehendi notam istam Masoræ longo post hujus codicis excscriptionem tempore adiectam fuisse à Judæo Criticastro, qui puncta vocalia & aliquas Masoræ partes illi adjecit. Voluit scilicet Criticaster iste suum exemplar Masorethico in omnibus conformare, & ut castigationi sive plus auctoritatis accederet, laudavit codicem Hillelianum. Quare Maforetarum lectioni plūs æquo addictus videtur fuisse R. D. Kimchi, dum animadvertisit se in nullo antiquo exemplari correcto duos hosce versus qui absunt à Masorethicis, deprehendisse, sed annotatos duntaxat. Neque etiàm Grotius eosdem versus satìs accurate expendit, suspicatus post Kimchi-um illos ex Chronicis libro Josuæ adjectos fuisse, sicque in versiones

versiones cùm Græcas tūm Latinas venisse. Morinus contrā judicat illos ex libro Josuæ in librum Chronicorum ab Esdrā fuisse translatos, postea verò à Librariis oscitantibus per incuriam prætermisso. Eo autem facilior fuit hanc in re Scribarum lapsus, quo frequentior occurrit in hoc capite verborum istorum repetitio *¶ 16021 & de tribu, &c.* undè postea ortum, ut in illis recensendis singula exemplaria nòn eundem sententiarum ordinem constantē retinuerint, Haud absimiliter à Judæorum Librariis in longè pluribus peccatum fuit antiquitus, maximè in contexendâ familiarum serie: dum enim eadem vocabula phrasésque similes inter scribendum illorum imaginationi occurrerunt, magna indè confusio in Scripturæ sacræ libros irrepli; uti Chronicorum libros cum reliquis Historicis conferenti manifestum erit. Quamvis enim hos ex illis corrigeremini minime liceat, quia multa sunt in his aliter quam in illis concepta ob diversos Scriptorum fines, res tamen ipsa aperte evincit, in utrisque plura deesse quæ ex vetustis solùm, maximè Græcis, interpretationibus restitui possunt; quarum conditores diversa ab editis Bibliorum exemplaria habuerunt: quorum variantes scripturas silentio prætereo, quia illæ omnibus sunt obviae, eisque tantum referre est animus quæ ex MSS. Judæorum codicibus sumi possunt. Igitur indè jam à priscis temporibus errores isti codicem Hebræum occuparunt. Ubi autem Doctor aliquis apud Judæos exstitit, qui eruditio qualisunque nomen sibi comparaverit, statim illi præpostera agendi ratione vetustioribus libris codices suos ad illius exemplar reformaverunt. Tales inter Judæos fuere Doctores Scholæ Tiberiensis, similiter Magistri Ben Ascer, Ben Nephtali, Hillel, & alii plurimi quorum nomina ad nos usque nòn pervenerunt. Hac arte tandem factum est, ut sublati omnino vetustis Bibliorum exemplaribus, sublatæ quoque fuerint quæ in rebus majoris momenti erant scripturarum varietates. Hæc omnia illustrari possent ex aliis Judæorum libris: si enim illos qui manu exarati sunt cum editis, immo & eos qui diversis locis & temporibus editi sunt, inter se comparemus, mirum est quantum illi secum dissideant. Ita libellus cui nomen *Jetsira*, seu *De creatione*, quæcumque falso Judæi plerique Abrahamo Patriarchæ tribuunt, multum à seipso dissentit in variis editionibus, plausque adhuc est discordia in impressis exemplis.

exemplaribus. Præterea quæ exstat Latina opusculi istius translatio, in pluribus etiā cum editis & MSS. codicibus nō convenit: ita ut qui editionem Mantuanam accurārunt, maximam quæ in publicando libello isto reperta est difficultatem, tām in quantitate quam in qualitate, uti loquuntur, animadverterint. Idem etiam rectē observant interpres, qui illum Commentarii suis adornārunt, in adducendo illius contextu multū variare. Et reipsā in illā Mantuanā editione exstat alterum libri illius exemplar à primo nō parūm discrepans. Simili ratione si MSS. codices famosi illius operis cui nomen Zohar, inter se vel cum editis comparentur, summa inter illos reperietur dissensio. Imò satis est ut sola Cremonensis libri istius editio consulatur, in quā varia lectiones, quæ propè infinitæ sunt, sedulò annotantur. Idem etiā deprehendere licuit in variis libri Cozri exemplaribus, quorum unum erat manu exaratum. Sed his nō est cùr diutiū immorer. Laudanda est profectò Judæorum in hoc negotio diligentia qui diversorum exemplariorum lectiones studiosè animadverterunt: contrà, illi vituperio digni sunt, qui nulla codicum è quibus suas editiones sumunt factā mentione libros pro suo ingenio corrugunt.

Auctor itaque fuerim ut loca illa sacri contextū quæ manca esse vel corrupta antecedentium & consequentium ratio demonstrat, veterum Interpretum auxilio restituantur; cùm in paucioribus, codices MSS. venire possint in subsidium. Errores siquidēm antiquissimi sunt, libri autem manu exarati recentioris sunt ævi & ad Masoræ castigationem reformati. Ita licet tām in MSS. quam in editis codicibus versus xiii. Psalmi cxlv. desideretur, facile ex antiquis Interpretibus qui illum exhibent, suppleri poterit. Non est dubitandum, inquit Grotius, quin versus hic Hebraicis codicibus exciderit Librariorum culpā, nam deest versus qui à literā Nun incipiat. Et mox hæc subjungit idem Grotius, quomodo ad hoc respondebunt qui nos jubent per omnia Masoretharum stare decretis? Quibus verbis notat ætatis nostræ Masoricolas, quibus contextus Hebraicus idem planè esse videtur atque Prophetarum temporibus: adeò sunt in retinendâ Masorâ pertinaces. Verum in his & similibus veterum interpretum conversiones, tām Græcae quam Latinæ, exemplaris Hebrei locum supplant: neque istud Criticis qui libros Græcos & Latinos in ali-

Grot. Nbr. in
Psal. 145.

um sermonem transferunt insolens est, ut ad vetustiores translationes recurrent, ex quibus codicum quos interpretantur lectiones illustrent. Quod & in interpretatione novi Testamenti jām à nonnullis feliciter observatum fuit, qui Latinum Interpretē in auxilium suum interdūm appellārunt.

Denique curtam admodūm Judaicorum contextū Biblici exemplariorum supellecīlem fuisse Judæis Tiberiensibus probant nōn solum RR. Judæ, Jonæ, Aben Esra, Kimchii & aliorum testimonia qui codices interdūm MSS. eosque correctos laudant, sed & annotationes R. Ben Hajim qui primus diversas Masoræ partes variè distractas in unum veluti corpus conjectit & in publicum edidit. Hic enim alias à Masorethis lectiones ad oram Venetæ Bibliorum editionis referat, quas ex probatis codicibus à se sumptas fuisse testatur. Sic ad dictionem **בְּסִים** quæ reperitur Isaiae capite xxxviii. v. xiv. hæc ad marginem editionis suæ extra Masoræ ordinem annotavit. *In quibusdam exemplaribus scribitur בְּסִים (cum יוד) norasurque legendum esse* **בְּסִים** *sed non inveni hoc recensitum fuisse, in eorum catalogo quo in medio babent literam יוד, & legi debet litera וau. Simili ratione idem Magister in Masorâ finali, ad dictionem קָרֵי quam locis tribus inveniri notat Masora, hæc animadvertisit, quæ Christianorum lectionem Psalmi xxii. five Græcorum Interpretum & B. Hieronymi, translationes egregiè confirmant. In exemplaribus aliquot correctis inveni scriptum אַנְתָּךְ per וau cum notâ ad marginem quo indicabat legendum esse אַנְתָּךְ per יוד. Perquisivi sane catalogum dictionum quo scribuntur in fine per וau & leguntur per יוד; sed nō reperi verbum illud in hæc serie recensitum, sicut neque in catalogo variantium scripturarum, quo Orientales inter & Occidentales existant, hæc nūs repositum nō fuit. Erravit hoc loco Genebrardus qui hanc R. Jacob Hajim Masoræ instauratoris animadversionem Criticam Masoræ magnæ, seu finalis, uti loquuntur, auctoribus tribuit.*

Genebrard.
Comment. in
Psalms. 22.

Sunt & alia multa ejusmodi varietatum exempla, quo Magister ille ex probatis Bibliorum codicibus profert, quæque à Masorethis nō fuerunt annotata: sed hæc consultò prætero, quod jam allata abundè sufficiant. Hic tantum subjiciam, ut negotium istud illustrius fiat, illud quod in evolvendis codicibus MSS. de pronomine נָהָי ille, animadvertere licuit. Quoties

tięs & quibus in locis נִנְהַר illa, genere foeminino, scribatur pro נִנְהַר genere masculino, admodum anxiè observarunt Critici Tiberienses: sed inutilis fuisse videtur labor iste tam improbus, cum MSS. Bibliorum exemplaria ab editis hęc in parte haud raro discrepent, non secus ac vetusti sacri codicis Interpretes. Sic Judicum cap. xiv. ubi nunc legimus יְהֹוָה הַיְהָ, absque ullā Masorę notā ad marginem, scribitur in uno codice Hispanico נִנְהַר. Ejusdem libri cap. xxi. in editis, seu Masorethicis, exemplaribus constantē legitur נִנְהַר neque ulla exstat Masorę notatio: at in uno codice MS. legitur נִנְהַר. Similiter & Danielis cap. ii. habetur in uno exemplari MS. נִנְהַר ubi in editis exstat יְהֹוָה. Si hęc & alia ejusdem rationis benē multa, quibus in præsentia supersedeo, plerisque Protestantium probē cognita fuissent, Latinum Interpretem in quo legimus jām indē à pluribus sacerulis cap. iii. Geneeos v. xv. ipsa conteret caput tuum, non ex eo solum traduxissent quod in editis contextū Hebræi codicibus non legatur נִנְהַר ipsa; sed נִנְהַר ipse vel ipsum. Hic scribitur, inquit Sixtinus Amama, נִנְהַר non vero נִנְהַר nec locus hic à Masorethis notatus est: quasi yero codicū omnium recensio à Maforethis facta fuisset. Maforethica quidēm lectio eo probabilior videtur, quod in multis Latini Interpretis codicibus, & quidēm bonæ notæ, aliàs exstiterit ipse, non vero ipsa, ut in hodiernis: sed non statim damnanda erat ista lectio ipsa, quod à contextu Maforethico disentiatur. Fieri enim poterat ut Latinus Interpres in suo codice haberet נִנְהַר ipsa; quiā in scribendo hoc pronomine facilis fuit Scribarum lapsus, ut ex MSS. exemplaribus apertè evincitur.

Jam ex iis quae hactenus de Maforethicis exemplaribus allata sunt, nemo non judicabit quid sentiendum sit de Bibliis Hebraicis, quae nunc omnium, tam Christianorum quam Judæorum, manibus teruntur. Pauca autem hęc subjūcere de selectis illorum editionibus non erit ab instituto nostro alienum. Biblia Hebraica, quorum editioni præfuerunt Judæi, longè castigatiōra sunt quam illa quae à Christianis accurata. Quare haud immerito Elias Levita Biblia à Bombergo edita Venetiis in folio, anno MDXVIII. præente sibi Felice Pratensi, ut minus correcta, maximē in lectionibus Masorę, quam Pratensis non videtur intellexisse, rejecit. Melioris profecto sunt conditionis Biblia

Sixtin. A.
mann. in Au.
tibarb.

Selectiora
Biblia He-
braica.

He-

Hebraica quæ postea publicavit R. Jacob Hajim, Masoræ instaurator, ejusdem Bombergi operâ & sumptibus, quæque iterum à Bombergo recusa sunt. In his autem non modo contextus Hebræus repræsentatur, sed & Targumim seu Paraphrases Chaldaicæ cum doctiorum Judæorum Commentariis in Scripturam & Masoram, tam magnam quam parvam. Eadem Biblia iterum edita sunt Venetiis, anno MDCXVIII. Verùm hæc editio ceteris longè inferior est, multaque in his à censoribus, quos vulgo Inquisitores vocant, reformata & castigata sunt, in primis in Rabbinorum Commentariis. Alia etiam Biblia Hebraica in Quarto edidit Venetiis Daniel Bombergus; sed hæc minus accurata. Contemnenda tamen non sunt illa quæ Judæi in usum suum Pisauri, Sabionosæ, Mantua, Francofurti, aliisque in locis, etiā Venetiis, in minori formâ edi curârunt. Buxtorfius etiā publici juris fecit novam Bibliorum Bombergi, quibus præfuerat R. Jacob Ben Hajim, editionem, quam in multis à se castigatam putat; maximè in notandis punctis vocalibus contextus Chaldaici: Verùm hæc editio quæ Basileæ prodiit, anno MDCVIII. Venetianâ Bombergi, ex quâ sumpta est, longè inferior videtur, contemniturque à Judæis. Minus quoque accurata sunt Biblia Hebraica quæ Robertus Stephanus in Quarto & in Decimosexto, & Plantinus in Quarto & in aliis formis ediderunt, quam illa quæ à R. Menasse Ben Israël & aliis Judæis publici juris facta prodierunt Amstelodami in Quarto, anno MDCXXXV. & in Octavo anno MDCLXI. Laudant præterea Judæi, præsertim illi qui Orientis partem incolunt, editionem à Jacob Lombroso in Quarto, chartâ majori, Venetiis adornatam, anno MDCXXXIX. quæ notas quæ vocant ad literam complectitur. Loca etiā contextus quæ videntur paulò difficiliora interpretatur Magister ille sermone Hispanico. His omnibus addi possent alia Bibliorum editiones, & quidem quamplurimæ, quæ à Judæis non solum in Italia & Germaniâ, sed & Constantinopoli, Thessalonica & Hadrianopoli evulgatae sunt: verùm insigniores fatis est annotâsse. Minus quidem accurata esse diximus Biblia quæ à Christianis parata sunt, quam quæ à Judæis; sed Christianis cedunt Judæi in typorum elegantiâ. Seorsim quoque habentur editi à Judæis libri quinque Mosis cum tripli

plici Targum & Commentariis R. Salomon Isaaki. Hoc modo editus est Pentateuchus Hanoviae MDCXI. cum versibus per numeros distinctis, qui Latinarum editionum versibus respondeant.

C A P . I X .

*Utrum Judæi dedi à operâ codices suos corriuperint.
Patrum de cå re sententia expenditur.*

Quanquàm ea quæ nunc exstant apud Judæos sacri contextus exemplaria ab illis quibus LXX. Interpretes & Hieronymus usi sunt, nòn parùm discrepent, imò nec etiàm atate nostrâ inter se consentiant; indè tamen concludere nòn debemus codices Hebraicos à Judæis deditâ operâ, ex Christiani nominis odio, corruptos fuisse; siue nonnullis Theologis visum fuit, qui hâc in re Judæis minus æquos se præbuerunt. Leo Castrus Theologus Hispanus unanimem pro hâc sententiâ Patrum confessionem mirè prædicat, eorumque testimonia profert magno cum apparatu. Similiter Joannes Morinus in hoc negotio Judæis paulò infensor est: licet enim hanc opinionem minus probabilem existimaret, longam tamen illius fautorum catalogum contexuit, ut simplicioribus fucum faceret. Et, quod fidem omnem superare videtur, inter Heterodoxos Isaacus Vossius multa in Judæos, tanquam Biblici contextus adulteratores, evomuit. Verùm si rationum potius momenta pondererentur quam numerentur decreta, rem prorsus aliter se habere liquidò constabit. Imò dum plerique Patres Judæos accusant corruptæ Scripturæ, id potius de prayâ illius interpretatione intelligendum est, quam de ipsomet contextu. Damnant siquidèm sub nomine Judæorum, Aquilæ, Theodotionis & Symmachii versiones, quod eas Judæi pâsim LXX. Seniorum interpretationi opponerent. Quoties itaque Patres Judæos in jus vocant quod Scripturam sacram corriuperint, de ejusmodi versionibus, vel de aliâ re simili loquuntur, ut ex infra dicendis fuisse patebit. Quâ ratione Hieronymus adversariorum columnias

Leo Castrus.

Isaac. Voss.

Sententia Patrum de Judæorum codicibus.

Hieron. E.
pist. 89.

lumnias amoliri conatus, cur ipse Scripturam ex Hebræo in Latinum sermonem transtulerit, hanc rationem profert. *Ego*, inquit, *non tam vetera abolere conatus sum, quam ea testimonia, quæ à Iudeis pretermissa sunt vel corrupta proferre in medium, ut scirent nostri quid Hebraica veritas contineret.* Quibus verbis Aquilam, Symmachum & alios Interpretes, quos Judeos sæpè aut Semichristianos appellat, acriter perstringit. Cùm enim Patres inter disputandum de Religionis Christianæ veritate cum Iudeis, nòn aliam adversus illos Scripturam adhibebant, quæ Græcam LXX. Interpretum versionem; contrà, illi ad Hebræos codices, id est, ad Aquilam & alios Interpretes, qui novas translationes ex Hebræo fecerant, sempè recurrebant. Et ob hanc potissimum rationem ad novam translationem ex iisdem fontibus cùdendam adductum se fuisse profitetur Hieronymus, & ante eum Origenes similem ob causam Hexapla sua mirâ arte composuerat. Sed his prætermisis Patris cuiuslibet sententiam intueamur.

Explicatur B.
Iusti in Sen-
tentia.

Psal. 110.

Primus in aciem prodibit Justinus Martyr qui disputans aduersus Tryphonem, primò Judeos falsæ ac subdolæ Scripturarum expositionis coarguit; Siquidèm quandò illis objicit, quod imperite ac malignè Psalmum, *Dixit Dominus Domino meo, de Rege Ezechia intelligant, qui uni Christo potest accommodari;* nòn secùs ac verba illa Isaiae, *priusquam puer nōris vocare patrem & matrem, &c.* quæ Judæi ætatis illius ad eundem Ezechiam referebant: ille verò de Christo interpretanda esse demonstrat. Deindè multa etiā, Judæorum perversitate, è Scripturis sublata esse contendit, quia Christianorum Religioni favebant; ac demùm voces quædam in alias esse commutatas. Sed in his omnibus agitur duntaxat de perversâ contextus expositione, vel ejusdem interpretatione, nòn verò de ipsomet contextu, cùm de illius integritate aut falsitate judicium suum ferre nòn posset Justinus, quem penitus ignorasse linguam Hebraicam ostendit quam profert nominis Israël apud Hebræos Etymologia. *Nomen hoc Israël, inquit, significat homo vincens virtutem: isra enim homo est, et autem virtus.* Id autem præ ceteris animadversione dignum videtur, quod Justinus Scripturæ sacrae nomine nihil aliud intelligat quam LXX Interpretum tralationem; ita ut totiès Judæos depravatae Scripturæ arguat, quotiès Aquilæ versionem,

versionem, quæ ab ih̄o in multis dissentit, sequuntur. Et id vi-
ros etiām doctos in errorem abduxit, dūm quid Scripturæ sā-
crae nomine Justinus intellexerit minimè attendunt: quomodo
Judæorum Magistros reprehendit, quōd temerē assererent,
nunquām ab Itaiā scriptum fuisse, *ecce virgo concipiet, sed ecce
puella concipiet.* Tota controversia est de vocis Hebraicæ alma
interpretatione, quam LXX Seniores verterant *magis virgo, virgo,*
Aquila verò *virgis, puella;* & post Aquilam ætatis illius Judæi:
quæ interpretatio nihil prorsùs mutationis affert contextui He-
braico; sed Justinus nòn aliam agnoscens Scripturam quām il-
lam quæ dudùm usu publico in Ecclesius recepta erat, LXX
scilicet Interpretum versionem, hujus auctoritatem Judæis op-
ponit. *Vos autem, inquit, & in his mutare expositiones Seniorum vestro-
rum, qui fuere apud Ptolemeum Ægyptiorum Regem, audetis, dicentes
non habere Scripturam sicut illi verterunt, sed ecce juvencula in utero
concipiet.* Scripturæ nomen ibi apud Judæos nihil sonat præter
Aquilæ versionem, cui illi penitus adhæabant in suis disputati-
onibus cum Judæis. Simili ratione Justinus auctor est Judæos
à suis codicibus has dictiones *ā m̄ r̄ ξύλῳ, à ligno,* abstulisse
quōd in suis ipse codicibus eas legeret, Psalm. xciv. Sed si res
ipsa attentiū consideretur, verba illa videntur potiū assuta
fuisse & adventitia, quām prætermissa. Hos itaque decipi ne-
cessē est, qui Justini, de rebus parūm sibi compertis ni-
miūm securē pronunciantis, judicium avidiū sequuntur.
Tryphoni potiū Judæo hâc in parte auscultaverim, quem Ju-
stinus respondentem inducit his verbis, Dialogo suo, de Scriptu-
rarum mutilatione, cuius auctores ille fecerat Judæorum principes;
*incredibilis videtur res illa; incredibilis, inquam, profecto viderur:
horribilis siquidem est vituli fabricatione, quam in terrâ deserta fe-
cere manu expleti, aut liberis maestatis Demonibus, aut Prophetarum
iporum occidente.* Major reverā Judæos codicum suorum te-
nuit religio, quām ut illos consulto depravare ausi fuerint.
Præterea ex ejusdem Tryphonis responsis, quæ hīc subjicit Justinus, aperte liquet Judæos tunc temporis Scripturarum lite-
ræ fuisse tenacissimos, & relictis allegoriarum subtilitatibus,
contextui Hebraico pressiūs adhæsisse, ut Christianos fortius
premerent. Quam ob causam Græcas versiones condiderunt,
quæ melius contextum Hebraicum quām LXX Seniorum in-

B. Justin.

Id. Justin.

terpretatio repræsentarent. Unde etiā perspē Justinus utramque lectionem, Judaicam scilicet ac Christianam laudat, ut cum Judæis disputans, eos ex illorum codicibus resellat. Denique nō est cur Judæi ob depravatos à se Bibliorum codices in jus vocentur, siquando unam eamdemque vocem Hebraicam ad res suas magis accommodatè exposuerint, sicuti cùm Justinus in eodem Dialogo Tryphoni objicit, Judæos perversè legere. Genes. xlix. *eos à ἑβραιοῖς τὰ Στοιχεῖα ἀντιτίθεται*, donec veniant quæ reposita sunt ei: cùm in Græcâ LXX Interpretum versione habeatur *eos à ἑβραιοῖς ὡς ἄνθρου*, donec veniat cui repositum est. Nam dictio Hebraica ḥw̄ rectè in utroque sensu reddi potuit, neque constat utrū versio, quam fidenter Justinus LXX Interpretum esse affirmat, ab ipsis reipsâ profecta fuerit, quandoquidem Romana editio illam exhibit quam Justinus Judæis tribuit, ubi Scholiares observat exstare eamdem apud Clementem Alexandrinum, Eusebium, Chrysostomum, Cyrillum, & è Latinis Patribus Cyprianum & Augustinum. Secundus ordine procedit Irenæus, qui Judæorum Magistros accusat, quod Legem suam è contrario Legis Mosaica statuerim: in quā quedam auferant, quedam verò addant, quedam autem quemadmodum volunt, interpretantur. Verū seipsum explicat ibidem Beatus Irenæus, profitereturque se loqui duntaxat de Seniorum constitutionibus, quos ait praecepto Dei miscere aquatam traditionem, mentisque suæ sensum ex Christi verbis istis apud Matthæum confirmat, *quare vos transgredimini praeceptum Dei propter traditionem vestram?* Quo loco Christus de contextus Biblici depravatione nō quidem cogitavit. Nec etiā plus habent ponderis alia ejusdem Patris testimonia, quæ in eversionem Judæorum exemplarium vulgo afferuntur: demirorque Joānnem Morinum, virum eruditissimum, qui in contexendâ Patrum serie qui Biblia à Judæis corrupta fuisse existimârunt, Irenæum recenseat, affirmetque, id omnino confare ex his illius verbis; *qui quidem (Judæi) si cogitavissent nos futuros & usuros his testimonios que sunt è Scripturis, nunquam dubitassent ipsi suos comburere Scripturas, que & reliquas omnes gentes manifestant participare vita:* Cum ex illis contrarium potius confici queat. Per Scripturas ibi denotat Irenæus LXX Interpretum translationem, quæ in usum plerarumque Synagogarum cesserat: & quia hæc translatio ante Christi adventum ab.

Iren. lib. 4.
cap. 25.

E. Irenæi
Sententia.

March.

Notarur Mo-
rius.

Iren. lib. 3.
cap. 24.

ab ipsissimis Judeis condita fuerat, ex eâ versionem Aquilæ veluti perversam atque subdolam reprehendit, & proclivem Judæorum animum in Scripturæ perniciem colligit, ex illâ interpretatione quam illi in odium Christianæ Religionis affluebant, reliquæ LXX Seniorum versione, quæ ab eorum patribus adorata fuerat. Tantum abest ut Irenæus depravatas à Judæis Scripturas afferat; quinimò illarum integritatem statuit, negatque illas reâpsè depravatas fuisse, suam tantum de eo quod futurum fuisset conjecturam subjiciens. Hanc unam librorum sacræ Scripturæ depravationem agnoscit Irenæus cum reliquis Patribus, quæ in Hebræorum codices, Judæis Babylonem deportatis, invecta fuerat, quæque postea ab Eisdram Synagogæ, quam vulgò magnam appellant, Principe sublata fuerat, exemplaribus Hebraicis prime formæ illius ope restitutis.

Iren. lib. 3.
cap. 25.

Tertius progredietur Tertullianus: sed adeò frigida sunt quæ adversus Judæorum codices ex illius auctoritate duicuntur, ut vix refutatione egeant. Proferuntur in primis hæc illius verba; *legimus omnem Scripturam adificationem habilem divinitus inspirari, à Judæis postea jàm videri propterea rejectam, sicut & cetera fere quæ Christum sonant, nec utique mirum hoc si Scripturas aliquas non receperunt de eo loquuntas, quem & ipsum coram loquentem non erant recepturi.* Verum de contextus Biblici corruptionibus ne verbum quidem in hoc Tertulliani testimonio. Librum Enoch quem plerique supposititum merito arbitrabantur vindicare conatur Tertullianus, & probationi respondent quæ ex Judæorum, qui ejusmodi librum inter Canonicos non recenserent, auctoritate desumpta fuerat: ait Doctores istos recutitos multa inter Apocrypha collocasse, quæ postea Ecclesia tanquam Divina receperit. *Scia, inquit, Scripturam Enoch qua hunc ordinem Angelis dedit non recipi à quibusdam, quia nec in armarium Judæicum admittitur.* Neque etiam dixit Tertullianus, ut à Morino laudantur illius verba, Scripturam à Judæis fuisse rejectam, sed *rejectam:* non enim ibi agitur de Scripturâ ex parte mutilata, sed de integris voluminibus, quæ Judæi tanquam libros suspectæ fidei rejecerint: & hæc lectio ex Beati Rhenani, Pamelii aliisque Tertulliani operum editionibus confirmatur. Nec magis ad id faciunt verba illa ejusdem Tertulliani; *ista heres non recipit quasdam Scripturas, & si quis recipit adjectionibus & detractionibus*

Tertul. lib. de
habit. mul.
cap. 3.

Sententia
Tertulliani.

Tertull. lib.
de prescript.
adv. haer. c. 17.

Elionibus ad dispositionem instituti sui intervertit; & si recipit, non recipit integras, & si aliquatenus prestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Tamum obstrebit veritati adulter sensus quantum corruptior stylus. Hæreticos ibi notat aperte Tertullianus, non Judæos. Jam ex his cognoscere est, utrum inerito vir doctus in has voces eruperit postquam Justini, Irenæi ac Tertulliani contra Judæorum, ut putat, codices testimonia produxit: ex his igitur evidenissime patet principium istud, seu fundamentum, quæ Scripturas suas atque etiam nostras in odium Christi & Christianorum depravârunt, & libros nonnullos à Canone deleverunt, sanctissimis Patribus nostris fuisse acceptissimum illoque principio fretos difficultates occurrentes nonnunquam enucleasse, & objectionibus Hæreticorum aut Judeorum respondisse. At, pace viri illius eruditissimi, dixerim eum nunquam Patres eā de re consuluisse; sed quæ in aliis, maximè in Leonis Castrî hominis Judæis infensissimi operibus legerat, ea ferè ad verbum exscripta in Exercitationes suas Biblicas transtulit. Non is tamen sum, qui Patrum decretis in hoc negotio omnino standum esse existimem. Plurimum quidem valeat in rebus fidei illorum auctoritas, sed in re Criticâ tunc aestimanda est, quando cum veritate concordat, ducémque in hoc negotio habemus Theologorum Latinorum principem, Beatum Augustinum, qui ut fuit vir acutissimi ingenii, judiciique acerrimi, ab aliorum Patrum sententiâ discedere non reformidavit, etiàm in eo arguimento de quo in præsentia lites moventur: quia illam minùs verisimilem judicabat. Quo pacto expendens rationem discrepantiæ, quæ de annis Mathusalem Græcos inter & Hebræos codices intererat, illorum opinioni favere nequit, qui hoc loco Græca exemplaria Hebraicis anteponunt. Quanquam Græcam illam versionem opus esse Prophetarum cum ceteris Patribus haud invitus agnoscat Augustinus. Nonnullorum ætatis suæ eā de re sententiam refert his verbis; non admittunt quod magis hic esse potuerit error Interpretum, quam in eā lingua esse falsum, unde in nostram per Græcam Scriptura ipsa translata est; sed inquietū nè esse credibile LXX Interpretæ, qui uno simili tempore unoque sensu interpretati sunt, errare potuisse, aut, ubi nihil eorum interest, mentiri voluisse: Judeos vero dum nobis invidenter, quod Lex & Propheta ad nos interpretando transierunt, mutasse quedam in codi-
cibus,

Joān. Morin.
Exercit. Bibl.

August. lib.
15. de civit.
Dei, cap. 11.

cibus, ut in nostris minueretur auctoritas. Hanc opinionem, vel suspicioneum, accipiat quisque ut putaverit, certum est tamen non vixisse Mathusalem post Diluvium. Hic Augustinus veritatis pondere magis permotus fuisse videtur quam nube Scriptorum, quos minus æquum de annis Mathusalem judicium ferre noverat. Quare eamdem quæstionem iterum pertractans, palam afferit se in eorum sententiam venire non posse, qui Judæos dedita operâ codices suos depravasse existimabant: negat Judæorum gentem longè latèque diffusam, in hoc conscribendum mendacium uno consilio conspirare potuisse; ita ut dum aliis invideant auctoritatem, sibi veritatem abstulerint. Demum hæc subdit, recte fieri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest, verum ei lingue potius credatur, unde est in aliam per interpres facta translatio. Et ut ita sentiret Augustinus, contra plerorumque ætatis suæ Doctorum opinionem, sola rei ipsius veritas effecit. Optarem ut omnes cum Augustino, magis ad res ipsas quam ad aliorum auctoritatem animum attenderent. Hoc enim pacto diversitas opinionum facilimè conciliaretur. Aliorum Patrum testimonia, quorum longam seriem Leo Castrus inutiliter contexuit, prætero: satis enim erit illos producere, qui linguam Hebraicam calluerunt. Puderet enim illos testes proferre negotii quod eos omnino latuit.

Unus Græcos inter Origenes & inter Latinos Hieronymus linguae Hebraicæ operam dederunt. Ut enim ceteros omittam, Epiphanius quem linguis quinque instructum prædicat Hieronymus, Hebraicā leviter tinctus fuit, rei vero Criticæ minimè peritus. Origenem primum post Apostolos Ecclesiæ Magistrum idem Hieronymus appellare non dubitavit ob singularem illius, præfertum in Scripturis, eruditionem. Si tamen penitus introspectiatur Hebraicum Origenis studium, mediocriter in eo versatus fuisse videbitur; sed in hoc sanè veniam dignus est, quod longè plurimis intentus, aliquando minus exacte loquatur, Philonem saepè aliisque similes Scriptores sequutus. Sat tamen eruditionis Hebraicæ habuit ut variarum editionum discrepantias assequeretur, et si hæc in parte Hieronymo longè inferior exstiterit. Quare spernendum non est illius judicium de contextus Hebraici sinceritate. Scriptores qui Judæorum codices

August. ibid.
cap. 13.
B. Augustini
sententia de
Judæorum li-
bris.

B. Epiphan.

Origenis de
Judaorum
codicibus sen-
tentia expli-
catur.

codices elevant, multa solent ex Origenis operibus proferre, quibus Judæos tanquam sacrarum literarum corruptores traducere videtur. Ita ac hæc verba Hieremias, peccatum Iudea conscriptum est stylo ferreo, Judæos palam arguit veluti falsarios, qui hoc loco, peccatum eorum, pro peccato Iudea, posuerint. Iterum in Epistolâ, quam scripsit Africano de historiâ Susannæ, multa Judæos a suis libris refecuisse, nè legerentur à plebeüs hominibus asseverat. *Dicendum*, inquit, quod ex iis qua Presbyterorum & Magistratum & Iudicum continebant vituperationem, quacunque potuerunt sustulerunt à cognitione populi, qua quidem servantur in arcani. Et in exemplum illius corruptionis afferat quæ auctor Epistolæ ad Hebreos narrat de Isaïâ: ac contendit ea quæ ibi exstant de Prophetis nimis, lapidati sunt, sceti sunt, in occidente moriri sunt, in libris editis non haberi; sed quæ leguntur de sceto Isaïâ ex traditione accepta fuisse & in Apocrypho quodam affervari. *Quod quidem*, inquit, fortasse consultò per dolum factum est à Judeis, quibusdam non decentibus Scriptura injectis dictionibus, ut toti fides abrogaretur. Alia ibidem sed planè similia in ejusdem rei probationem subjungit, ea scilicet quæ Christus in novo Testamento quasi ex veteri translata Judæis objicit, quæ tamen in hoc frustra quæquieris, qualia sunt verba illa, Hierusalem, Hierusalem, que occidis Prophetas, & lapidas eos qui missi sunt ad te, &c. Pariter historia quæ refertur de Zachariâ filio Barachia occiso inter Templum & altare, quod haec omnia in Scripturâ minimè apparent, illa à Judæorum Magistris sublata fuisse suspicatur. *Quamobrem*, inquit, non aliud procurasse existimare eos qui estimabantur Sapientes & Principes & Seniores populi, quam ut ea adimerent quæ eorum continebant accusationes ad populum: non est ergo mirum si veram historiam Susanne, cui parârunt insidias impudici Seniores, ii qui non longe aberrant ab instituto illorum Presbyterorum suffurati sunt & subtraxerunt à Scripturis.

Possunt & alia benè multa ex Origenis operibus in ejusdem rei probationem congeri, quibus plerique Scriptores in eversione codicis Hebrei abutuntur quibus cognitum non est ingenium Origenis, & quæ illi propria est scribendi ratio. Hæc non ignoravit Eustathius qui notat Origenem, quod ubique opiniones contrarias scriptis suis inferat; idemque longè antea Hie-

Hieronymus nōn solum de Origene, sed de Eusebio, Methodio, Apollinario, animadverterat, qui *interdum non quod sentiunt, sed quod necesse est, dicunt*. Fecit nimia illa Origenis libertas, ut, dum quicquid ex aliis Scriptoribus haustum in mentem venerat, sine delectu effutus, in hæreleos crimen, quasi mentis sue sensa exprimeret, vocatus fuerit. Hæc itaque diligenter observanda sunt, fr Origenem cum ipso Origene conciliare velimus, nē quod ille probabilitè tantum dixerat, suisque temporibus serviens ac personis quas alloquebatur, id pro Origeniano obtrudatur. Aliás patum sibi constans Origenes ubique contraria dixisse videbitur, ut etiā præsentis controversiae exemplo, de contextū Hebraici sinceritate, demonstrare nō est arduum. Idem enim Origenes, apud quem Iudei suprā malè audiunt, tanquam Scripturæ sacræ corruptores, profertur ab Hieronymo velut acerrimus veritatis Hebraicæ defensor. *Quod si aliquis diaerit, inquit Hieronymus, Hebreos libros postea à Iudeis esse falsatos, audiat Origenem quid, in octavo volumine explanationum Esaiæ, huius respondeat quaestio[n]e, quod nunquam Dominus & Apostoli, qui cetera crimina arguunt in Scribis & Pharisais, de hoc criminе, quod erat maximum, reticuissent. Si autem dixerint, post adventum Domini salvatoris & predicationem Apostolorum libros Hebreos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator & Evangelista & Apostoli testimonia protulerint ut Iudei postea falsati erant.* Nōn hic sanè tergiversatur Origenes, sed quid de Judæorum codicibus sentiret, liberè & apertè profitetur. Cur autem contrarium prorsus interdum affirmet Origenes idem Hieronymus, qui illius ingenium probè noverat, docet his verbis. *De Adamantio autem filio, cuius nomen, si parva licet componere magnis, meo nomine invicibilis est; qui cum in Homiliis suis quas ad vulgum loquuntur, communem editionem sequatur, in Tomis, id est, in disputatione majori, Hebraicā veritate stipatus & suorum circumdatu[m] agminibus, interdum peregrina lingua querit auxilia.* Alièrè igitur cum eruditis se habebat Origenes, alitè vero cum imperitâ multitudine, & ut aiunt, *cum paucis sapiens*, ea quæ multorum erant palam faciebat. Et his consentiunt quæ ipse Origenes scribit adversus Celsum: postquam enim nonnulla ex libro Exodi produxit de Eleazari filii Moysis circumcisione, secundum vulgatam temporis illius editionem,

Hieron. apol.
adv. Ruffin.

Hieron. Com-
ment. in c. 6.
Hal.

Hieron. pro-
com. quæst.
Hebr. in Ge-
nes.

Origen. lib. 5.
adv. Celum.

tionem, statim contextū Hebraici lectionem subjicit cum hāc animadversione, *sed hæc quæ videntur curiosiora nec satis apta vulgi auribus, &c.* Nimirūm Origenes cū multa de nominum in variis linguis, juxta Magorum Cabballarūmque principia, virtute, diligentissimè observāset, ac quidpiam de octavæ diei circumcisione superstitionis annotāset, verbis Scripturæ Græcæ & Judaicæ laudatis, veluti seipsum castigans alia ejusdem naturæ, quæ à plebeiorum hominum cognitione nimium remota arbitrabatur, prætermittit, Doctoris partes exscusatus, cuius erat multitudinem secundum Religionis Christianæ, nōn verò Judaicæ, principia docere.

Si hæc & alia, quæ prudens omitto, de Origenis ingenio & illius scribendi ratione rite observentur, facilimè cognoscetur quo animo ille Judæos in crimen falsatæ Scripturæ adduxerit. In Homiliis siquidem quos ad populum habuit plebeiorum hominum personam induere tenebatur, similitè in Epistolâ quam scripsit Africano, veterum Patrum sententiam de Hebreis Græcisque exemplaribus sequutus est, atque in primis Justini, nōn ausus ab eâ discedere né videretur cum Judæis sentire, ut verbis istis quæ existant in eadem Epistolâ satis innuit; *vide ergo ne imprudentes & inscientes abrogemus exemplaria quæ habentur passim in Ecclesiis, & legem statuamus Fraternitati, ut depo- nant quidem sacros qui apud eos feruntur libros, assententur autem Hebreis, & persuadeant ut nos puris imperiant & qui nihil habeant fig- menti.* Tunc in animo habebat quantum detrimenti rebus Christianorum afferre poterat, pro illâ ætate, Judæorum de LXX Interpretum versione sententia. Unde hæc ibidem subdit; *Con- sidera annòn sit bonum meminisse ejus quod scriptum est, nō transpones terminos eternos quos statuerunt patres tui. Hec autem dico nō quod verear ac dubitem scrutari quæ sunt apud Iudeos Scripturas, & omnes nostras cum illorum Scripturis conferre, & videre quanam sint in illis differentie.* Si nō est quidem cerè grave & arrogans dicere hoc, gnavoriter & pro viribus fecimus ut mentem nostram exerceremus in omnibus editionibus & earum differentiis, cum eo quod longè magis exercebamus interpretationem LXX, nē videremur falsi & adulterini ali- quid inducere in Ecclesiis quæ sunt sub calo, & daremus pretextum iis qui querunt occasionem & volunt eos qui sunt in medio calumniari & iis qui sunt in communi criminari. Ex his manifestum est Ori- gene.n

Origer. in E-
pist. ad Afri-
can.

genem nòn simplicitè, sed secundùm cœconomiam duntaxat & accommodationem, eam quæ tunc vulgo recepta erat de Judæorum codicibus opinionem suâ quoque auctoritate comprobasse. Quandoquidem, teste Hieronymo, apud eruditos contrarium docuit, neque etiâm plurimi fecisse videtur rationes quas in illâ profert epistolâ: dictionem enim conjecturalem fortâsè, quasi subdubitans, adhibet. *Quod quidem fortasse, inquit, consultò per dolum factum est à Iudeis, &c.* His omnibus accedit inanes prorsus esse, quas affert, rei hujusc probations ac à seipso corruere, neque illum earum fuisse auctorem crediderim; sed, ut erat vir inexhausta lectionis, quæ ex aliorum libris hauserat probabilitè attulit. Quanti autem ipse fecerit Judæos Origenes palam testatus est, cùm illos sibi in lingua Hebraicâ Magistros accersiverit, quorum frequenti consuetudine usus, reliquos Ecclesiæ Doctores in Scripturarum scientiâ longo intervallo superavit.

Similiter Hieronymus de Judæorum codicibus diversâ planè sensisse videtur, adeò ut jàm suâ ætate viri docti illius inconstantiam, tam in hoc argumento quam in aliis, objicere nòn reformidârint: & nostris temporibus Ribera, qui in operibus Hieronymi fuit exercitatiissimus, mentis illius assequendæ difficultatem sentiens, affirmat Hieronymum *nòn oscitantem aut ineruditum lectorem postulare.* Et scriptoris illius methodum ac rationem exprimens itâ loquitur; *solet sapè vulgares interpretationes & opiniones sequi, nè unus multis repugnare velle videatur, contentus aut ibi aut alibi quod verum erat docuisse.* Multos tamen videoas, qui, licet vix Hieronymum salutaverint, eum sibi patronum adsciscere nòn dubitent; quos saepius decipi necesse est, dum non tam quid ipse sentiat, quam de causa itâ sentiat, quam quid loquatur, temerè producunt. Idcirco nè similes illis esse videamus, quale sit Hieronymi ingenium, quæve illius ratio scribendi explicare est opera precium, ut hac arte quid constantè & ex suâ sententiâ, quid vero probabilitè tantum & ex aliorum opinione dixerit, consequi possimus.

Hieronymus juvenis, in Scholis declamator, controvertias in utramque partem agitare confueverat, in Grammaticorum, Rhetorum necnòn Philosophorum libris detritus. Peripateticon in primis & Stoicorum, quia illi Logices erant peritissimi,

B. Hieronymi
de Iuda ornii
libris judici-
un.

Riber. Com-
ment. in Joël.

studiosus fuit. Aristotelem & ejus Interpretum facile principem Alexandrum Aphrodiſiacum sibi reddidit familiares, atque hujus Commentarios Latinâ civitate donavit. *Pensè ab ipsis, inquit, incunabulis inter Grammaticos & Rhetores & Philosophos de ritu sumus.* Indè fit ut plerumque suos obrectatores tanquam homines artis Dialecticæ imperitos derideat, qui *xampoeia Aristotelis*, neque *seū ègulwætias*, nec *Topica legerint*. Quantum in Scholâ Aristotelis prosector ubique ostentat, ac docet quantum in rebus Dialecticis plumbei essent illius adversarii. *Legimus*, inquit, ô crudissimi viri, in Scholis pariter & Aristoteleia illa de Gorgia fontibus manantia. Similè didicimus plura esse videlicet genera dicendi, & inter cetera, aliud esse *μωρωνῶς* scribere, aliud *σύγνωνῶς* in priori vagam esse disputationem & adversario respondentem, nunc hac nunc illa proponere, argumentari ut liber, aliud loqui, aliud agere. Hâc arte Hieronymus puerilis inconstantiae crimen, quod ei objectum fuit, quasi pro arbitratu loqueretur pugnantia, à se removit. Quæ *άτας* ac simplicitè affirmare visus fuerat, ea tantum *οὐρωπᾶς* & *ταῦτη* à se dicta fuisse ostendit. Ita cum Origenem Ecclesiæ Magistrum appellare non dubitasset, eundem postea notavit ut Hæreticum. Illius pro re natâ duntaxat laudatorem se fuisse declarat. *Nostrum*, uti loquitur, *voco Origenem ob eruditionem ingenii, non ob dogmatum veritatem*. Habet & similia de Eusebio, & eadem ratione Aquilam modo appellat accuratum ac diligentissimum interpretem, modò contentiosum & ineptum: tamen secum ipse non dissidet Hieronymus, qui, pro rerum diversitate, diversa quoque sentit de uno & eodem interprete.

Jam explicata B. Hieronymi indole ejusque scribendi formâ, ad id quod nostri est instituti deveniamus. Joannes Morinus, qui contraria ipse haud infrequentè loquitur, Hieronymi inconstantiam in eo de quo nunc agimus arguento suffigillat his verbis. *Juvenis sanctus Hieronymus LXX Interpretum translationem ut ab Apostolis approbatam & verè Divinam suspexit — Iudeos denique maligna corruptionis, in odium Christianorum, sepè accusavit. Verum etate proiectior Rabbinorumque plurium, discende Hebrae lingua causâ, contubernio usus, sententiam ita mutavit, ut non modo codices Hebreos ab omni malignâ depravatione immunes asseruerit, sed etiam in extrema queque ferè propenderit.* Sed dudum Hieronymus ipsem etiam Ruffino

Ruffino & aliis, qui eadem prorsus illi objiebant, respondit; se tam stultum non esse, ut quod in pueritiam didicerat, senex oblivisceretur, neque nova sic crudimus, inquit, ut vetera defruamus. Consideranda sunt in primis illa quae de Hieronymianâ methodo suprà annotavimus. Primo enim Hieronymus in Ecclesiâ enutritus ejus codices in honore habuit, eosdemque ad perverstuæ exemplaria castigatos longè emendationes lingue suæ hominibus, id est, Latinis, dedit. Quapropter receptam vulgo de illorum authentiâ sententiam amplexatus, illorum architectos, cum aliis omnibus, tanquam Prophetas prædicavit, ut illorum lectionem sub hoc nomine commendaret. Utrum autem re ipsâ Prophetarum an Interpretum albo adscribi debeant minimè curat, cum id tunc sui non esset instituti, ea tantum referre contentus ad operis sui commendationem qua in ore omnium versabantur. Sed factus senior, postquam literis Hebraicis operam dedisset, Criticum agens, non amplius ex aliorum sententiâ loquutus, quid ipse sentiret confidenter afferuit. Demum cum in se multorum maledicta, ob hanc opinionem convertisset, iterum communem de Hebræis Græcisque exemplaribus, secundum oeconomicam tantum, & habitâ rerum suarum ratione, amplexatus fuit.

Malo itaque Hieronymo jam proiectæ ætatis adhærere & rei Criticæ tunc perito, quam juveni qui ex aliorum ore loquetur. Nec est quod Morinus objiciat, Hieronymum in his locis videri quid ipse sentiret proferre, non autem aliorum opinionem: Hieronymo siquidem familiare est, ut quæ probabilitè solùm, & quæ ex aliorum mente producit, de iis firmissimè, & quasi suam ipse sententiam exprimat, asseveret. Quo sensu intelligenda esse existimo verba illius in Epistolâ ad Galatas, ubi nonnulla à Judæis perverse deleta fuisse in Hebraicis exemplaribus auctor est. Ibi enim ex Scriptorum, quos in suâ Præfatione laudavit, sententiâ loquitur. Ita Ruffino doctrinam suam maledictis laceffenti alias respondit; ego, in Commentariis ad Ephesios, sic Origenem & Didymum & Apollinarism sequens sum, qui certe inter se contraria habent dogmata, ut fidei mea non amitterem veritatem. Commentariis quid operis habent ulterius dicta edifferunt. Et paulò post; num diverse interpretationis & contrarium inter se sensuum reus tenebitor, qui in uno opere, quod edifferit;

Hieron. Com.
ment in cap.
3. Epist. ad
Galat.

Hieron. Epis.
ad Augustin.

expositiones p̄fuerit plurimerum. Quā similitè ratione rescribens Augustino, post recentitos Doctores, quorum verbis sua ipse contexuerat, hæc subjungit. *Itaque, ut simpliciter fatear, legi hec omnia, & in mente mēa plurima coacervans, accito Notario, vel mea vel aliena dictavi, nec ordinis nec verborum, interdūm nec sensum, memor.* Iterūm hæc eidem Augustino rescrit. *Siquid igitūr reprehensione dignum putaveras in explanatione nostrā, eruditōnis tua fuerat querere utrū ea qua scripsimus, haberentur in Gracis: ut si illi nō dixissent, tunc meam propriè sententiam condemnares, præsentim cum libere in Praefatione confessus sum Origenis Commentarios me esse sequutum, & vel mea vel aliena dictasse.* Nequis autē illi objiceret, hoc scribendi genus peculiare illi fuisse, docet alio in loco quos sibi in hâc arte duces proposuerit. *Legite, inquit, Demosthenem, legite Tullium, ac, ne forsitan vobis Rhetores displicerant quorum artis est veri similia magis quam vera dicere, legite Platonem, Theophrastum, Xenophontem, Aristotelem, &c.* Imō laudat Origenem, Methodium, Eusebium, Apollinarium, & inter Latinos Tertullianum, Cyprianum, Minutium, Victorinum, Lactantium, Hilarium, qui similem scribendi rationem imitati fuerint; quin & ipsummet Paulum his omnibus adjungit: *Legite, inquit, ep̄stolas ejus & maxime ad Romanos, ad Galatas, ad Ephesios, in quibus toru in certamine positus est; & videbitis eum in testimonii, quæ sunt de veteri Testamento, quam prudens quam dissimilator ejus sit quod agit.* Et hæc ex Hieronymi libris decerpta ideo prolixius retulī, quod sèpè deprehenderim multa tribui Hieronymo de quibus ille nunquam cogitavit. Tēnenda igitūr prius est dictionis Hieronymianæ economia, quam de illius mente feratur judicium, & aliquid sub ejus nomine & auctoritate propugnetur. Frequentè enim nō tam quid ipse sentiat adducit, quam quod ex aliorum scriptis hausit; quæ si probè intelligantur, nunquam à seipso dissidebit Hieronymus, etiam in præsenti, quam nunc tractamus, materia. Quando enim Judæos, tanquam Scripturæ sacræ corruptores, perstringit, ex aliorum mente loquitur. Unde Commentarius in Michæam nō ausus est palam Judæos accusare, quali è suis codicibus vocem Ephratha, seu Bethlehem, ex odio Christianæ Religionis, eraferint, nē videlicet Christi è tribu Judæ ortus cognosceretur. Verūm hanc esse quoruindam ætatis suæ

suæ Doctorum sententiam declarat , nihil omnino affirmans ;
aliorum duntaxat placita refert inter se pugnantia . Hoc ta-
men Hieronymi testimonium avidè arripuit Isaacus Vossius ,
vir aliqui doctus , ut ostenderet Hieronymum non ausum
fuisse negare Judæos vocem *Ephratha* à suis exemplaribus de
industriâ iustulisse . Sed quid de hoc argumento ex rei veritate
sentiat Hieronymus discere non est arduum , cum Hebraici
contextûs , quem pañim veritatem Hebraicam appellat , stre-
nuum defensorem se præbeat .

Isaac. Voss.

C A P . X.

*Isaaci Vossii sententia de Judæorum codicibus expenditur
& refellitur.*

SOlas Judæorum Scripturas veras esse ac primigenias com-
munis est Theologorum , quos vulgo Protestantes vocant ,
opinio ; qui inter disputandum cum Doctoribus Catholicis , ad
codices Hebreos sempè recurrunt siquandò ab his dissentiat
Latinus Interpres , quem in multis errasse arbitrantur . Indè
factum est , ut Theologi illi , qui Reformatorum nomen ambi-
unt , antiquas Ecclesiæ versiones parvi fecerint ; si perpaucos
excipias , qui nævios etiā in contextu Judaico , non secūs ac
in illius interpretibus , deprehenderunt . Verum longè ultrâ
progressus Isaacus Vossius à receptis Protestantium moribus
recessit , ac palam Judæos falsitatis accusavit , quod multa à
suis codicibus , ex Christianæ Religionis odio , de industriâ ,
post Christi adventum & everfa Hierosolyma , expunxissent :
eoque qui Judæorum causam agunt acriter fuggillat & Do-
ctores suæ sectæ , qui hodiernam codicis Hebrei lectionem
tueantur , appellat *afellos cassos lumine & intellectu , togâ cinctos pro-
fessoria , pro clypeo gestantes Biblia Masorethica cum omniibus suis
punitis.*

Isaac. Voss. E-
pist. ad Andr.
Colv.

punctis. Firmissimas Vossium assertionis ita liberæ rationes habere, quis nō credat? At quām graviter allucinatus ille fuerit, ex his quæ mōx dicentur, manifestum fiet. *Quis locus,* inquit, qui de Messia agat in sacris occurrit literis quem illi nō corrumpere aut sinistrā interpretatione enervare sunt conari? Et paulo post; cūm viderent tempus adventus Messia prateriisse, expletis quippe erant amī sex mille à creatione mundi, ut lucrarentur annos bis mille, tota quatuordecim secula è codicibus suis expunxerunt: residua quinque vel sex secula ut abolerent, decurserunt intervalla iudicium, omitendo Anarchias & contrahendo spatiā Regum Perficorum. Hoc pacto totis bis mille annis mensuram temporis multārunt. Sed hæc mera sunt Vossii commenta, qui nō solum Judæos accusat, sed & à Samaritis idem facinus commissum fuisse auctor est, licet dispari ratione. Verūm prisci Ecclesiæ Patres Africanus, Origenes, Eusebius, Hieronymus, Augustinus & alii, qui hanc Judæorum codicis ab Hebræis exemplaribus in rebus Chronologicis discrepantiam animadverterunt, de hæc depravatione Judæis objiciendā nunquām cogitārunt. Imò Augustinus hæc in parte Judæorum exemplar Graeco præferendum esse nō veretur interdum asserere, in eaque est opinione, ut ei lingue potius creditur, unde est in aliam per interpretes facta translatio. Justinus Martyr, qui disputans adversus Tryphonem Judæos variis modis exagitat, ut Græcam, quæ tunc sola in Ecclesiæ auctoritatis aliquid obtinebat, Septuaginta Seniorum interpretationem vindicaret, de mutata ab iis Chronologiâ, ut causæ suæ patrocinarentur, nē verbum quidēn protulit.

Præterea si Judæis in mentem venisset codices Hebræos corrumpere, nē tempus quo in sacris literis venturum esse Messiam significatur elapsum esse videretur, longè potiori titulo Danielis vaticinium, quod accurate tempus illud observat, quām libros Moysis aut Judicum depravassent. Prophetiam autem Danielis, quæ magnam partem Messiae tempora respicit, integrum remansisse in confessio est apud omnes, & hæc Judæos valde premi negare nō audet ipse Vossius. Sed latebras quarens affirmit antiquos Judæos nō tantum Danielē à choro Prophetarum segregasse, sed & negasse fuisse Prophetam. Verūm nunquām intellexit vir doctus, quo sensu Judæi Danielē Prophetarum choro minimè adscriberent. De hoc negotio, uti jam

Voss. Dissertat.
de Sept. pr. s.

Notatur Vos-
sius.

B. Augustin.

B. Justin.

jām suprā observatum est, frustrā Christiani cum Judæis disputant: utrique enim lubentes agnoscunt in libro Danielis multa existare de Messiâ venturo vaticinia, & hunc Spiritus sancti opus esse nō secūs ac reliquos Scripturæ sacræ libros. De Davide eadem prorsū fingunt Judæi atque de Daniele: nōn ideo tamen Spiritus sancti afflatum ab eo removent. Contiā in Psalmis etiā multa haberī quæ vestarum Messiam prænunciant palam afferunt, & siquid sit inter illos & Christianos hāc in parte discriminis, mera est de nomine, ut jām alibi probatum est, controverſia: dūm illi alitè Scripturæ sacræ libros partiuntur atque Christiani. Sed suo seipsum gladio jugulat Vossius dūm ob res Chronologicas Judæos fallitatis reos peragit, quandoquidēm hodierna contextus Hebraici Chronologia Judæos longè magis urget quām illa quæ ex Græcā LXX Interpretum versione ducitur, nec id Judæi ipsi diffidentur in libris Talmudicis, ubi nō eunt inficias jām expletum fuisse tempus quo venturus erat Messias, sed addunt illum propter eorum iniquitates nō advenisse. Hæc sunt Talmudistarum verba;

domus Eliae traditio hac est; mundus constabit sex annorum millib⁹;
annorum erunt duo millia inanitatis, seu ante legem: duo etiā
millia annorum Legis: & duo millia annorum temporis Messie,

Sed ob iniquitates nostras, que multa sunt, præteriere anni illi, qui jām elapsi sunt. Vossius, qui istud Eliae effatum ad institutum suum trahere conatus est, in pluribus erravit: primò enim laudare videtur illud quasi reverā ab Eliā Prophetā, aut ex ejus libro, *quem olim, inquit, veteris Testamēti scriptis annumeratum fuisse constat,* desumptum fuerit. Sed Elias iste Doctor fuit Talmudicus, sicuti R. Hillel, R. Schammai, R. Johanan, & alii bene multi quorum nomina & sententiæ in Talmude referuntur. Deinde figmentum est quod ait bis mille annos qui Legem Moysis præcessere, nō à principio creationis debere numerari, sed à Diluvio vel ab illo tempore quo Noë dixit Deus, velle se mundum perdere. Longè siquidēm diversa est hoc loco Judæorum sententia de sex annorum millibus quo mundus duraturus erat, secundum Magistri Eliæ traditionem. Vaticinii enim illius fundamentum ex sex diebus creationis petitum est; ita ut, sicuti Deus intra sex dierum spatiū mundū creavit, similiter idem mundus sex

Talm. in tract.
Sanhedr. & in
Avoda Zara.

Voss. de Sibyl-
lin. Oracul.
cap. 8.

Talmudista-
rum sententia
de mundi du-
ramine.
anno-

annorum millibus perduraturus sit: idcirco annorum mundi suppeditatio, indē jām à primā rerum omnium creatione sumi debet. Magistri qui Commentariis suis Talmudis libros illustrant, bis mille annorum numerant à primo homine condito usque ad tempus illud quo Abraham relicto Idolorum cultu veram Dei unius Legem amplexatus est. Tunc secundum illorum suppeditationem annum vitæ agebat quinquefimum secundum. Frigida autem sunt quaæ profert idem Vossius ut probet ex B. Petri epistolâ, mundi, de quo agitur, initium arcensem esse à Diluvio, quod Apostolus ille veterem mundum eum vocaverit qui Diluvium præcessit; terram vero quam nūnc habitamus mundum alterum: hæc, inquam, frigida sunt & extra propositi hujuscce rationem. Sed non est cur fictitiæ Doctoris Eliæ de mundi duratione Prophetiæ diutiùs immorimur, neque etiā ratio habenda est libri illius Prophetiarum Eliæ, quem falso putat Isaacus Vossius, Eliæ Talmudici nomine deceptus, inter veteris Testamenti libros olim collocatum. Alias siquæ sint majoris momenti probationes ab eodem Vosso productæ adversus Judæos, expendamus.

Nonnulla deinde Vossius adversus Judæos congerit, ut conficiat illos nō pauca Scripturæ sacræ loca mutilasse, atque in primis Justinum Martyrem opponit, qui scribat complura olim à Judæis inquinata fuisse exemplaria. Verūm jām anteā iis omnibus, quæ ex Justini auctoritate sumi possunt, rationibus abundè satisfecimus. Contextum Hebræum nunquām consuluit Justinus, imò nec consulere potuit; cùm ex illius scriptis manifestum sit, eum linguam Hebræam nō calluisse. Sed quos nō lūsus, inquit Vossius, dedisset sanētissimus Martyr Tryphoni & innumeris aliis, inter quos versabatur, Judæis, si nō vera fuissent ea qua illis intentiat criminā? Sed haec argumentandi ratio digna nō est homine eruditō, qui in evolvendis B. Justini libris deprehendere poterat multa illi excidisse. At pergit Vossius; vaticinum de Christo quod occurrit Psalmo xxii, ubi pro foderunt substitutum est, tanquam leo, fuisse ab iis depravatum fatentur plerique Christiani exceptis Fanaticis quibusdam & Sesqui-Judaicis. Verūm quidem est ob id à plerisque Theologis in jus vocari Judæos quasi dedicā operā locum istum corruperint. Sed absit ut Fanaticos ac Sesqui-Judaos illos esse pronunciem, qui hoc crimen

Voss. de Septuag. Interpr. cap. 8.

Notatur Voss.

crimen à Judæis amoliuntur, cùm R. Jacob Ben Hajim Masoræ instaurator lectionem *caru*, *foderum*, quæ Christianis favet, in nonnullis exemplaribus se invenisse palam testetur. Neque mirum videri debet, quòd Masorethæ eam, quæ causam suam magis tuebatur, lectionem amplexati fuerint. Eam quidèm quam Græci Interpretæ & Hieronymus repræsentant veriorem esse agnosco; nòn ideò tamen accusandi sunt Judæi qui è duabus lectionibus unam selegerint, quæ ad res suas magis accommodabatur. Quin & fieri potest ut ea solum in Masorethicis exemplaribus lectio exhiberetur quam hodiè exhibent: In lectionibus *cari* & *caru* parùm esse discriminis nòrunt omnes qui rei Criticæ periti sunt, & quām facilis ac frequens sit literarum *Jod* & *Vau* inter se permutatio. Neque dixeris literam *Aleph* in dictione *cari* scriptam reperiri, minimè verò in dictione *caru*, adeóque mutationem nòn ita facilem fuisse. Sed alia sunt & quidèm hāud infrequentia in sacris codicibus superfluæ hujuscæ literæ exempla, quæ Masorethis ipsis nòn fuere incognita. Quare Græci Interpretæ & B. Hieronymus illam veluti superfluam reticuerunt, vel ab eorum exemplaribus aberat; secus verò Masorethæ, qui illam agnoscunt.

Vana sunt etiàm quæ ex loco Zachariae, cap. xii. v. x. objicit Vossius, quasi antiquam Judæi lectionem, quam prisci interpretæ in suis exemplaribus habuere, de industriâ mutaverint: at nemo nòn, artis Criticæ peritus, judicabit hanc diversitatem ortam esse ex diversis exemplaribus; dūm in aliis legitur *dakeru*, in aliis autem *rakedu*, ob facilem videlicet literarum *Resch* & *Daleth* in se invicem permutationem. Nec video cur ob id, & alia id genus sexcenta, Judæi potius in crimen falsitatis adducantur, quām Græci, Latini, ceterarūmque nationum Scribæ, qui similiter in describendis suis codicibus labuntur. Hanc literarum similiūm commutationem in omnibus linguis reperiiri necesse est, undē postea ingens codicum nata est discordia. Quā de re consulendum est in primis Scioppii de arte Criticæ opusculum, qui totum istud negotium egregiè illustravit. Leo quoque Allatius, vir in evolvendis codicibus MSS. diu versatus, varia Criticorum, in rei hujuscæ confirmationem, loca congescit: cujus verba huc referre nòn pigebit, ex illius animadversionibus in Antiquitatū Etruscarum.

Disquisitiones Criticæ.

Leo Allat. in
Antiquit. E-
trusc. pag. 55.

Fragmenta, quæ ab Inghiramio edita fuerant. Prieterea, inquit, tot exscriptorum errata, tot literarum, tot nominum in antiquorum monumentis mutationes, si ingenuè agimus, à nullo alio quam à capitalibus hisce corrievärunt, ob literarum similitudinem quam inter se capitales, non autem minusculæ, servant. Exemplis sed paucissimis ex aliorum animadversionibus agamus, ne ista curiosius ipse perquirere, ab inficto nescio quo, dicar. Josephus Scaliger in *Varronem de Re Rustica*, lib. ii, cap. iii. Mediam non Meliam propter familiarem veteribus r̄ L in D mutationem, ut Melica contrà gallina dicta, qua Medica dici debeant; & alibi Librarios imperitos sèpè pro I, L, & contrà scribere. Godeschalcus Steuichius in libro i. Appuleii ait, sèpè in mutuum locum immigrasse has literas, D & T; & in libro v. cansam depravandi sententiam asserit similitudinem literarum B & P; nam & has, ut & R, non semel ex affinitate commutatas, testes Quintilianum & Plinium adducens, quorum verba & monita de majusculis & Romanis literis accipienda, quòd iis antiquis in libris describendis usi fuissent. Joannes Isacius Pontanus in *Glossario prisco Gallico*, nò in dissimili arguento, B & P mutationem, solennem metastasis vocat. Scioppius de *Criticâ* tradit, exemplisque ex variis fuse probat, C in G, D in L, F in E, P in B & R; & vice versa, L in D, E in F, R & B in P, ob similitudinem commigrasse. Habent quoque inter se quamdam similitudinem majusculæ Græcorum literæ. Ita facillima est literarum Græcarum B, T, P, necnò r & t, atque Δ & Α commutatio. Quibus addi posset non tantum inter literas etiā minusculas reperiri discrepantiae, quin sèpiùs ob earum, quana servant, inter se similitudinem, aliquid confusionis oriatur. Quo pacto, ut innumera fileam, quando apud Græcos legendum sit ἡμῖν, quando ὧμῖν, & apud Latinos *orbis* vel *urbis*, sèpè in incerto est. Varias codicum suorum lectiones sibi objiciunt Chronographi, Historici & alii pasim, quorum exempla ubique prostant: exempli causa; hactenùs, Dagobertum Francorum Regem Nanthildem, puellam elegantis formæ, è Monasterio raptam, totius gentis consilio uxorem duxisse, communiter receptum fuerat. Verùm aetate nostrâ viri clarissimi, Jacobus Sirmondus, Adria-nus Valesius & alii in codices MSS. inciderunt, qui nòn habebant, *Nanthildem, unam ex pueris de Monasterio, in matrimonium accipiens. Reginam, sublimavit*, uti pravè Fredegardi contextum. Aimoniūs

Almonius laudaverat; sed, *Nantechildem unam ex quellis de ministerio accipiens, &c;* sicut in MS. Fredegardi codice à se lectum suisse animadvertisit Sirmondus. Eiusmodi allucinationes, quæ non solum ex literarum similitudine, sed & ex innumeris aliis causis nascuntur, reperiuntur est in omnibus manu exaratis, cuiusque linguae sint ac conditionis. Unde postea lectionum monstra orta sunt, quæ Criticorum ingenia valde contorquent, & gravissima inter Grammaticos dissidia excitant. Ita qui se germanos Ciceronis imitatores jactitant, suam sibi interdum Ciceronianismi imperitiam exprobrant, non aliam sapere ob causam, quam quod diversis, in evolvendis Ciceronis operibus, codicibus usi fuerint, quorum indolem bellè notavit Henricus Stephanus.

Henric. Steph.
præfr. castig.
gat. in Cicer.

Sed ne ea, quæ ab imperitis duntaxat ignorari possunt, prolixius annotem, unam operum Ciceronis editionem in exemplum proferam, quæ ex officinâ Elzeviriorum, anno MDCLXI. accurante Schrevelio, prodit. In quâ editione, diversæ aliarum editionum codicimque manu exaratorum lectiones, ad oram libri utilissimè relatae sunt. Si & in Hebraicis exemplaribus idem præstatum fuisset, & ad illorum margines variantes omnes lectiones, quæ ex diversis codicibus cum MSS. tunc editis, necnon ex vetustis translationibus sumi poterant, fuissent observatae, Judæos ob hanc codicum diveritatem, exemplaria sua corrupisse nemo sanus dixerit; sed ex diversis istis lectionibus meliorem quisque feligeret, ut olim Hieronymus, qui *Commentariis suis in Prophetas, à Græcâ LXX Interpretum translatione sapientius recedit.* Ita, Magistrorum suorum lectioni addictissimus, in caput ii. Oœæ, hæc animadvertisit, *pro salu quoque, quod Hebraicè dicitur jaar, LXX transtulerunt testimonium, Resch & Daleth literarum falsi similitudine: si enim pro Resch, Daleth legatur, testimonium dicuntur: ita duntaxat ut non litera non legatur.* Iterum ad caput v. ejusdem Prophetæ notat LXX Interpretes, quod pro υαρ menis, legerint ρια rubigo. Et ad caput ix. quærens cur ubi LXX habent, caro mea eis, ipse verterit cum recessero ab eis, hæc habet; in eo loco in quo nos diximus, ve eis cum recessero ab eis, LXX & Theodosio transtulerunt, ve eis caro mea ex eis; quærensque causam cur sit tanta varietas, hanc videor reperisse, caro mea lingua Hebraicâ dicitur besari. Rursum si dicamus, recessio mea, sive declinatio mea, dicitur besuri. Simili ratio-

B. Hieron.

one nihil causæ fuit cur Hieronymus à receptâ illâ LXX Seniorum versione *נִשְׁתַּחֲוָה*, ubi *causa tua*, recederet; quam suâ auctoritate B. Paulus confirmaverat, nisi quòd aliam lectionem præferrent ejus exemplaria, & pro *נִשְׁתַּחֲוָה* ubi, per transformationem literarum legeret *נִשְׁתַּחֲוָה ero*. Similem transpositionem longè satius est observare in *dakern*, *transfixerunt*, & *rakedu*, *insultarium* apud Zachariam, quam Judæos cum Vossio suggillare, quasi mutationem istam in contextum deditâ operâ invexerint. Sed his aliisque ejusdem naturæ diversitatibus contexendis supersedeo, nè prolixiori eorum recensione molestus sim, maxime cùm à Theologis, qui suis explanationibus sacra volumina illustrârunt, diligentè observentur.

Rectè quidem Vossius Judæorum codices in multis vidatos esse scripsit: quorum scilicet eadem omnino fors fuerit atque Græcorum Latinorumque librorum; dignusque est Georgius Hornius qui sibilis omnium excipiatur, cùm doctissimo Vossio opponit sanctiones Regum, Principum ac Magistratum, quibus volunt ut eæ solùm in Ecclesiis contextus Biblici versiones legantur, quæ ad exemplaria Hebraica adornatae fuerint; quasi verò ejusmodi sanctiones Principum codices Judæorum ab omni prorsus mendâ integros servare potuerint. At in eo castigandus etiàm Vossius, quòd nonnullos ejusmodi errorum à Judæis consultò in sua exemplaria & ex odio Christianæ Religionis inventos suisse pertinaciùs contendat. Ità ad verba ista Genefeos, *Non asperetur sceptrum de Iudæ & dux de femore ejus*, donec veniat qui mittendus est, hæc animadvertisit; *hunc locum non tantum in versione Græcâ, verum etiâm in omnibus codicibus Hebreis mutilarunt Iudei rescribendo נִשְׁתַּחֲוָה pro נִשְׁתַּחֲוָה uti observatum compluribus, quorum opinionem confirmat codex Samariticus*. Sed quis nesciat olim in contextu Hebraeo literam *יוד*, ante inventa puncta vocalia, modo *i*, modo *e*, vocalium, locum tenuisse; & hanc non solùm, sed & alias vocales, quas vulgò *Ebœi* appellant, pro Scribarum arbitrio neglectas suisse? Sive igitur scribatur *נִשְׁתַּחֲוָה* ut in hodiernis Maloretharum codicibus, sive *נִשְׁתַּחֲוָה* ut legisse videntur LXX Interpretes, ob id in crimen falsitatis adduci non debent Judæi, qui in suis exemplaribus vocalēm *יוד* retinuerunt. Fieri etiam potest ut Græci Interpretes eam in suo exemplari legerint, quandoquidem idem est omnino dictio-

Genes. 49.10.

Voss. de Septuag. Interp.
cap. 8.

nis

nis illius sensus, sive per *zod*, sive absque *zod* effératur, quia li-
tera *zod* nōn minūs per vocalem & quām per i potest pronunci-
ari. At Masorethæ, qui legendum esse scholæ arbitrati sunt
priscam literam *zod* retinuere, quā nōn obstante, etiām hodier-
nis temporibus cum Græcis Interpretibus legere possumus sche-
la, uti reverā legunt noanulli Judæorum Magistri. Hæc nōis
debuit ignorare Vossius, qui totiēs Judæos in jus vocat, quiq̄e
scribit, eos qui negant hunc locum à Judeis corruptum esse,
Prophetias omnes abolere. Eadem omninoē codicis Hebrei
ratio exsistit ante & post Christi tempora; nihilque prorsus
causæ est, cur depravationes, siquæ fuerint in illo ante Christi
adventum, illas tribuat Vossius errori & incitiae Libratorum;
eas vero, quæ in exemplaria Hebraica post Christi adventum
intrusæ sunt, virtio animi adscribat. Masorethis etiām Tiberi-
ensibus plūs æquo detrahit Vossius, dūm illos vocat homines
barbaros, & in vernaculâ quam jactant lingua peregrinos, à
quibus nihil aliud quam vitiosum & ab omni ratione alienum
proficii potuit. Illos quidēm nōn fuisse Prophetas cum Vof-
fio lubens agnosco, eosdem quoque punctorum vocalium &
apicum auctores esse nōn diffiteor: at quis inde conficiat eos
barbaros fuisse, & lingua Hebraicæ imperitos, ac deimūm Scri-
pturas punctis & apicibus onerari potius quam exornari. Si
vera sunt quæ de seipso jactitat Vossius, vidisse plures quam bīs
mille codices Hebraicos manu exaratos, artis Masorethicae eum
prorsus ignarum nōn fuisse credibile est. Hæc opus est Jude-
orum Tiberiensum, qui codicis Hebraici lectionem, qualis
tunc usu publico recepta erat, adhibitis punctis vocalibus, deter-
minārunt. Masoræ nomen illi inditum est, quod traditionē,
seu legendi contextus Hebraici rationem diurno usu compro-
batam, amplexati fuerint. De illorum Criticâ idem plane ju-
dicium ferri debet, ac de Græcis Latinisque libris, qui à viris
eruditis castigati & recogniti füere. Celeberrimæ apud Judæos
Scholæ præfuerunt Magistri illi Tiberienses, qui, conquisiti
tundique Bibliorum exemplaribus, accuratam illorum editionem
publicarunt. Nihil ab illis in hoc negotio præstitum est, quod
in crimen verti possit. Et hæc illorum correctio, quantum-
libet accurata, aliis nōn obsuit, quin eadē exemplaria adhuc
recognoscerent, eadēque etiā nostrâ attate, ad Græcam

Voll. de Sep-
tuag. Interpr.
cap. 30.

De Masorâ ju-
dicium.

LXX Interpretum versionem & Latinam Hieronymi recognosci posse existimo, in locis quibus illorum exemplaria à Malorethicis variâsse constabit. Nòn ideo tamen Judæos, cum Vossio, falsitatis accusabimus, quia illorum codices iudicem omnino nòn sunt atque illi, quos ad condendam translationem suam adhibuerè Græci Interpretes: sed dicemus diversas lectiones nòn minus reperi in Hebræorum exemplaribus, quam in Græcorum, Latinorum, ceterarūmque gentium libris. Rabbinorum traditionibus solo auditu propagatis nihil solidi subesse putat Vossius; & que solo auditu propagantur traditiones, inquit, raro solent ad duo vel tria perstare secula. Sed quid hæc faciunt ad eam, de qua in præsentia agitur, traditionem? De oralibus Judæorum, ut vocantur, traditionibus, quas meritò à prudentioribus explodi agnoscit, nulla est controversia; sed de eâ tantum quæ Masora appellatur, quāmque unicam Judæi Carraitæ, qui plerasque Judæorum traditiones, velut anilia commenta, respuunt, amplexati fuere. Si hanc rejiciat Vossius, rejiciat quoque necesse est librorum Chaldaicorum, Syriacorum & Hebraicorum, qui nonnihil antiquitatis præ se ferunt, lectionem: iis enim omnibus, simili prorsus ratione atque Hebraicis, puncta vocalia, quæ certam facerent illorum lectionem, addita sunt. Traditionis itaque hoc loco nomine, nihil aliud intelligimus quam receptam & longo usu confirmatam codicis Hebraici lectionem. Sed codex ille, inquit Vossius, mutus est, quem nec legere, nedum intelligere, quisquam sciat, ut pote truncus mediæ sui parte, nec aliis quam quas Christiana fidei inimici apposuere instructus vocalibus. Minusne truncus erat codex ille LXX Interpretum ætate, cum nihil omnino punctorum vocalium in eo appareret? Ea est linguae Hebraicæ, ut & ceterarum Orientis linguarum natura, ut paucissimas vocales repræsentet; adeò ut librorum, qui sermone Hebræo, Chaldaico, Syriaco, & Arabico scripti sunt, lectio nòn parum ab usu dependeat, quem hic traditionem, seu Masoram, cum Judæis vocamus. Jam à quibus usus iste legendi codicis Hebraici sumi potuit quam à Judæis? Verum, inquit Vossius, Judei inimici sunt Christiana fidei. An ideo codices suos legere dedidicerunt quia Judæi? Imò nisi Judæi essent, codices Hebræos in Synagogis nòn legerent: nec ab aliis quam ab ipsis illorum

Voss. Respons.
ad nuper.
Critic.
Befellitur
Vossius.

illorum lectio ad Christianos derivari potuit. Judæi quoque erant LXX Seniores à quibus totus dependet Vossius, iisque non aliam contextū Hebraici lectio[n]em sequuti sunt, quam quæ usū publico ætatis suæ apud Judæos recepta erat. Quapropter id omne quod regerit Vossius in Hebræum codicem, quod sit liber dimidiatus & mediā sui parte truncus, affirmari etiam potest de codice Hebræo, quo usi sunt Græci Interpretes: neque tamen codex accusari debuit quam linguæ Hebraicæ ingenium, & ob eamdem rationem reliquæ linguæ Orientales accusabuntur, quasi dimidiatae sint linguæ. Iterum tamen, & usque ad nauseam, inculcat Vossius mutum esse Hebræum codicem, &, vel ipsis agnoscētibus Rabbini, truncum mediā sui parte, utpote veris deſtitutum vocalibus. Sed quæ ſint veræ codicis Hebraici vocales fingit ſe ignorare, dum illis eum deſtitutum tamen fidenter affeuerat. Priscæ ſiquidem Hebræorum vocales ſunt, ut ipſe alibi non diffitetur, literæ *Aleph, He, Van & Jod*, quibus & alias adjungit Hieronymus. Sed quod populi Orientales raro inter ſcribendum eas adhibent, puncta vocalia excogitarunt viri Critici, quod facilior promptiorque eſſet librorum lectio. Verum parum conſtanter loquitur Vossius, nec tamen ex rei veritate quam ex præconceptâ aduersus Judæorum codices opinione.

C A P.

C A P. XI.

De Samaritarum Bibliis & eorum Targumim, seu Paraphrasibus.

DE Samaritarum, qui etiā à Judæis Cuthæi appellantur, gente, moribus ac Religione, multa habet contextus sacer in libris Regum, Chronicorum & Esdrae, quæ postea fūs explicavit Iosephus, testis in hac materiâ locuples, nostra autem aetate Joannes Morinus in Exercitationibus quas in Pentateuchum Samaritanorum adornavit, Hottingerus in Exercitationibus Antimorinianis, Vualtonus Prolegomeno de Samaritanis, aliquique viri eruditissimi res Samaritarum illustrarunt. Quare, his silentio prætermisssis, ad illorum codices transeo, quorum etiā mentionem fecerunt Patrum nonnulli tūm Graeci tūm Latini, & Scholia Romanae ac Francofurtensis LXX Interpretum editionum. Sectam Samaritarum unico Moyfis Pentateuco uti, puto notum esse omnibus: quippe eo tempore quo illi à Judæis discesserunt, Lex una apud Hebræos vulgata fuerat, aliis Scripturæ libris vel nondūm compositis, vel siqui essent, nondūm publici juris facti fuerant. Quid autem de isto Samaritarum codice sentiendum sit, videtur explicatu difficile. Morinus, qui primus illum publicavit, in illius laudem more suo discurrens, eum in majus attollit; quam ob causam apud viros eruditissimos male audiit, in primis apud Muisium tunc Hebræarum literarum apud Parisienses Professorem Regium, qui censuris suis Morini sententiam de Pentateuco Samaritanorum castigavit. Suas etiā postea Exercitationes de Pentateuco Samaritano Hottingerus Tigurinus Exercitationibus Morini opposuit. Verūm uterque nō pauca in eo reprehendit quæ nō videtur astigerisse, laudatis folūm plus

Samaritano-
rum codices.

plus æquo Samaritanorum codicibus, de quibus tunc agebat: quo etiam modo præfatus in suam Bibliorum Græcorum editionem Hebraica miris modis suggillavit. Omnia autem moderatissimos se præbuerunt Ludovicus Cappellus & Brianus Vualtonus, qui Pentateuchi Samaritici fidem in plurimis haud improbarunt. At omnium pessimè de illo sensit Usserius Armachanus, vir alioqui judicii acerrimi, qui codicem Samaritarum à Dositheo quodam Samaritâ Hæretico variis in locis interpolatum & deditâ operâ corruptum fuisse asseverat.

Usser. Ar.
mach.

Unus itaque & in omnibus, si pauca excipias, idem est codex Samariticus ac Judaicus, idque dudum ab Eusebio in Chronicis & ab Hieronymo observatum. *Samaritanî, inquit Hieronymus, etiam Pentateuchum Moysi totidem literis scriptum, figuris tantum & apicibus discrepantes.* Quæ verba Hieronymi Josephus Scaliger non videtur intellexisse, cum asserit, *Samaritanos totidem literis ne una quidem minus aut amplius Pentateuchum legere arque Iudeos.* Nam ipsem Hieronymus notat interdum utriusque codicis varias lectiones, uti Quæstionibus Hebraicis in Genesim, & Commentariis in Epistolam ad Galatas. Quare Hieronymus, dum affirmavit Judaicum & Samariticum Legis Mosaicæ exemplaria similia esse in omnibus, voluit tantum his verbis codicem Samariticum distinguere à Græcorum Latinorumque translationibus, quod ille purus putus esset contextus Hebreus; quod de Bibliis Græcis & Latinis affirmari non poterat. Ad eundem ferè modum etiam loquitur Eusebius à quo sapientius totus dependet Hieronymus. In nonnullis Pentateuchum Samaritarum à Judaico dispare non est amplius dubitandi locus, postquam illorum exemplar editum est in Polyglottis Parisiensibus & Anglicanis. Istud enim exemplar ab ipsiusmet Samaritis obtinuerat nobilis vir Petrus à Valle, quod deinde Achilles Harlaeus Sancius, tunc apud Turcarum Imperatorem Regis Christianissimi Legatus Parisios asportari curavit; & illud in Bibliothecâ Patrum Congregationis Orationis, prope Luparam, asservatur. Alia ejusdem Pentateuchi exemplaria in aliis Europæ Bibliothecis delitescere fidem faciunt Epistolæ Perescii, Petri à Valle, Comberi & Aleandri ad Joannem Morinum. Hæc scribebat Hieronymus Aleander

Hieron. in
Prol. Galeat.Scalig. de E-
mendat.
Temp.

Disquisitiones Criticæ.

Hieron. Alc.
and. Epist.

anno MDCXXVIII. *Scias velim hic quoque esse in Vaticana Bibliothecā aliud Pentateuchi exemplarū iisdem Samaritanis literis scriptum, quod quinque abhinc annis pia memoria Scipio Cardinalis S. Susanne, tunc Bibliothecarius CCC. aureorum precio comparavit: atque is quidem codex, etiā characteres habet Samaritanos, Hebraicā tamen lingvā, uti vester, confectus est. Certum est Samaritas, etiā numero paucissimos ac Judaeis longè impares, etiā post eversum illorum Templum, quod erat in Garizim, ritus patris semp̄ retinuisse, & Mosis Pentateuchum legisse in suis Synagogis, quem & hodiē adhuc legunt. Codex ille Samarticus, qui ad nos pervenit, si ad vetustos codices, quorum Fragmenta aliquot in operibus Eusebii, Hieronymi, & aliorum Patrum existant, recognoscatur, genuinus deprehendetur, idēque qui ipsis illis temporibus legebatur à Samaritis. Hunc tamen ab antiqua simplicitate ac sinceritate in aliquibus degenerasse non eo inficiat; sed haec est fors librorum omnium, qui non ideo tanquam foetus adulterini rejiciuntur, quod non in omnibus primigenia exemplaria repräsentent: alias dicendum esset ne unum quidem veterum librorum ad nos usque pervenisse. Homeri verus, qui nunc in omnium manibus versantur ob similem causam, tanquam Homericus, non deberent recipi, quia vir ~~xerit~~ Aristoteles ex Homero citat nonnulla, quae in homeriis exemplaribus minime apparent. Imo nec recipiendi essent Judaici Bibliorum codices, quibus nunc utimur, quod illos, quibus usi sunt in condendis suis translationibus Græci Interpretes, perfectè non exhibeant. Dicendum igitur tūm Samariticum tūm Iudaicum Pentateuchi exemplaria genuinos esse codices, licet aliquid sit varietatis, non secūs ac Homerus Aristotelicus idem planè est atque ille Homerus, qui ab Aristacho recognitus fuit, etiā secum ipsis interdūm non concordant.*

Homeri Poëma.

Onjectiones
contra codicis
Samaritani
integritatem.

Non defuere tamen, præsertim è Protestantibus, qui Samaritarum codicem rejiciendum esse putaverint, hanc potissimum ratione ut ita sentirent adducti, quod verus Dei cultus, Pontificum Doctorumque successio, apud Hebreos solos remanserit, minime vero apud Samaritas, adeoque ab illis duntaxat, tanquam à Dei populo, sumenda esse Legis exemplaria. Demiror sane Theologos Protestantes, qui Ecclesiæ auctoritatem,

Autoritatem, Pontificumque & Doctorum successionem vulgo patui faciunt, ac omnibus compertum est, probationes huiusmodi assumere. Non major est hac in parte Synagogae quam Ecclesiae auctoritas. Quis autem nesciat hujus auctoritatem codicis suos ab omni prorsus mendâ non vindicasse, cum Graeca LXX Interpretum versio, quâ solâ Ecclesia tûm Orientalis tûm Occidentalis utebatur, jâm à temporibus Origentis integrâ non esset. Haud invitus tamen concesserim Judæorum exemplaria principem locum obtinere, & Samariticis præferenda: nam a Judæis, non verò à Samaritis, Scripturæ sacræ libros mutuati sunt Christiani; verum sola coetus cuiuscunque auctoritas probatum & ab omni prorsus errore integrum non efficit librum; sed illum duntaxat authenticum & ab omnibus recipiendum declarat, itâ tamen ut alios codices, si qui sint, tanquam adulterinos non rejiciat.

Sunt & alia nonnulla quibus Judaici codicis defensores Samariticum Legis exemplar onerant: primò enim hoc mutilum esse, paucarum dictionum exemplo, conantur ostendere; deinde dictiones quasdam pro aliis substitutas arguunt. Samaritanorum etiam codicum inter se & cum Judaicis discrepancies obiectuunt; similiter Librariorum incuriam, qui literas *Aleph* & *Ain*, *He* & *Heib*, aliasque ejusdem organi sèpius confundunt. Verum illi suo seipso gladio jugulant cum eadem prorsus adversus codices Judæorum objici possint. In hoc decipiuntur Judaici exemplaris patroni, quod ex præconceptâ semel Judæorum quorundam opinione, putent illud ab omni prorsus errore liberum; quod de solis autographis potest affirmari. Parum constantem apud Judæos olim fuisse scribendi contextus Hebraici rationem jâm suprà ostendimus, forsitanque liberiorem quam apud Samaritas, qui allegoriarum Judaicarum nugas nunquam venati sunt. Imo & in hoc Samaritici codices Judaicis præstant, quod multa in hos superstitione inventa, in illis defiderentur; cuius generis sunt literæ quas vocant majusculas, minusculas, suspenſæ, inversas & similes; deinde dictiones lectæ & non scriptæ, & alia quæ prætero. His omnibus accedit formam scriptionis, quam Samaritarum libri præ se ferunt: vetustatem sapere; contra Judæorum codices variis ætatibus reformatos, tandem Masorethicorum nomen obtinuisse. De-

Vindicatur
Samaritano-
rum codex.

nique in multis etiām Judæorum contextus ex Samaritico p̄test illustrari ; itā *Genes̄ eos cāite ii.* in illo legimus, Deum opus suum complevisse *die septimo*, in hoc verō *die sexto*, quā lectio videtur commodior. Ejusdem libri capite iv. videret etiām in Judæorum exemplari desiderari illa pericope, *translatum in campum*, quā exstat in Samaritico, notāntque hunc lxx. tum illoram codicum tuorum Judæi quamplurimi his verbis, *pansā in medio vers̄s*. Novi quidēm Hieronymum hanc pericopen tanquām superfluam in Græcis & Samariticis exemplari bus notāsse , Quæstionibus Hebraicis in Genesim ; *superfluum est*, inquit, *quod in Samaritanorum & nostro volumine reperitur, Transcamus in campum*. Verū constat Hieronymum in hisce Quæstionibus, ubi Judaici contextus assertorem se profitetur, nōn tām ex suā quām ex Judæorum sententiā loquutum fuisse. Exodi capite xvii. ubi in Judaicis codicibus legimus, filios Israel in Aegypto per spatiū CCCCXXX. annorum comminoratos fuisse, comprehendit Samariticum exemplar cum filiis Israel eorum Patres, sive Patriarcharum in eādem Aegypto commemorationem. Quæ lectio cum veritate consentit ; nōn autem Judaica. Fieri tamen potest ut ista omnia in suis codicibus supplerentur, sīntque glossemata ad contextus Hebræi, qui sāpē obscurior est, explicationem adjecta. Quare suspicio nes tantūm esse possunt de Judæorum exemplari his locis truncato.

Navi codicis
Samaritani.

Ex aliā autem parte complura exstant in Pentateuco Samaritarum liberiū scripta, quæ à Doctoribus Samaritis ex aliis ejusdem Pentateuchi locis majoris perspicuitatis causā adjecta fuisse videntur. Quæ supplementa hāud dubiè codicem vitiosum arguunt. Similitè Samaritas erga suos codices minūs religiosos fuisse demonstrat vox *Garizim*, Deuter. xvii. quam loco *Ebal*, quæ antiqua erat lectio, reposuēre. Ex quibus manifestè evincitur, neutrum exemplar, sive Samariticum, sive Judaicum ab omni prorsus labē immune esse, adeoque recipiendum utrumque tanquām ejusdem libri apographa, quæ sibi invicem auxilio esse possint ; itā tamen ut Judaicum, et si nævos quoque suos habeat, Samaritico præferatur, nō ob id solūm quod à Judæis tūm Religio tūm libri sacri ad Christianos pervenerint, verū etiām quia Judæorum exemplaria minūs videntur erroribus.

ribus obnoxia. Illud tamen impedimento esse nō debet, quo minus hæc Samariticorum ope castigentur iis locis ubi error manifestus constabit, & anteponatur lectio Samaritica Judaicæ, si illa veritati sit propior. Videtur quidem modus legendi contextus Hebraici apud Samaritas liberior quam apud Judæos, quia illorum exemplaria nihil omnino exhibent punctorum vocalium; quæ legendi contextus rationem limitant in codice Judaico. Verum constat puncta illa recens esse Judæorum inventum, nec etiam ista addi voluminibus quæ publico Synagogarum usui inserviunt. Quare laudandos potius in hoc Samaritas arbitror, qui priscam librorum formam retinuerint, quam vituperio dignos. Habent autem legendi sacri codicis traditionem, sicut & olim Judæi ante puncta à Criticis Tiberiensibus inventa. In hoc denique Samaritæ etiam præstant Judæis, quod illi antiquos linguae Hebraicæ characteres, sive Mosaicos, retinuerint; Judæi vero post suum è Babylone egredsum Babylonios, sive Chaldaicos, quibus assueti erant, domesticos & familiares tibi fecerunt: unde posteà factum fuit ut Samaritani Judæos, atque in primis Esdras, tanquam Scripturæ sacræ contextus corruptorem, traduxerint. Verum, omis-
sis ejusmodi querelis, quid de primis Hebræorum literis sentiendum sit, juvat paucioribus verbis aperire.

*Præstantia
codicis Sama-
ritici.*

Pro Samaritarum characteribus pugnant saniores Critici & antiqua gentis Samariticæ Numismata, adeò ut Josephus Scaliger asinos vocare illos non dubitaverit, qui non amplectuntur Hieronymi sententiam scribentes; certum esse Esdras Scribam Legisque Doctorem post captam Hierosolymam & instaurationem Tempis sub Zorobabel alias literas reperiisse, quibus nunc videntur, cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebreorum characteres fuissent. Hanc B. Hieronymi de Samaritanorum literis sententiam non ita pridem renovarunt Guilelmus Postellus, Blan-
cuccius, Villalpandus, Morinus, Cappellus, Mayerus, Perefcius, & inter Judæos R. Azarias & alii non pauci. Postellus, qui longa Judæorum consuetudine usus fuerat, mutationis illius causam refert ad odium quo Judæi Samaritanos, tanquam Schismatics, prosequuti sunt. Pars illa, inquit, que cum sacris literis colebat Idola, Heretica & indigna cum quæ coquversarentur, vel communitate characterum, à viro probo merito judicata est, statim Guilel. Postell.
in Alphab. 12.
linguarum,
cap. de Sa-
que mar.

*Hieron. Pro-
log. Galeat.*

*Literarum
Samaritana-
rum antiqui-
tas.*

que post captivitatem animum diversis characteribus reperiendis apposuit. Et paulò post haec subjungit; cum autem has meas conjecturas ipsis Iudaicis aperirem, dicebant esse verissimas & à multis Doctorum suorum scriptas. Longè tamen probabilius videtur, Iudeos civitati suæ restitutos servâsse Chaldaeorum literas, quibus in exilio assuefacti erant, priorum jàm oblieti. Deinde Numismatum argenteorum meminit idem Postellus, quæ magnam præ se ferrent antiquitatem, quoctumque non pauca se apud Iudeos vidisse testatur, qui illa tanti facerent, ut unum, inquit, quod alioqui quincuncem non astimet, non potuerim mihi duobus nummis aureis redimere, afferuntque esse à temporibus Solomonis. Demùm haec addit, quæ præfens argumentum non parùm illustrant; afferunt etiā indies Hierosolymis, qua hodie Chus aut Chassē baric dicuntur, in maceris & ruderibus profundissimis, hec crebro ab effosoribus reperiri, esseque antiquitatis certissimum argumentum, quod illuc scribitur, Hierusalem Sancta, quam Samaritani ipsi à temporibus Solomonis non sunt ingressi, nec Sancta nomine dignati sunt, ut qui adorarent extra Hierusalem & colerent Idola, Semi-Gentiles & Semi-Judei, unde longè abest ut voluerint urbem, quam habebant adversariam & odiofissimam, suis characteribus celebrare. Verum de Siclis Samaritanorum longè plura habentur apud Villalpandum, Morinum & alios. Peregrinus plura Samaritarum Numismata habuit, Hieronymusque Aleander se non pauca Romæ offendisse testatur.

His tamen non obstantibus Joannes Buxtorius, hodierni contextus Iudeorum assertor obstinatissimus; literarum Hebraicarum perennitatem permultis, quæ ex Rabbinorum libris sumpta sunt, tuetur. Buxtorio quoque convenit Lightfootus, eti Talmudicos Doctores sibi contrarios agnoscat. Similia quoque habet Schickardus, linguæ Hebraicæ in Academiâ Tubingensi Professor, & alii nonnulli Hebraistæ. Sed hanc sententiam Vualtonus deseruit, quam ex Rabbinologiâ potius quam ex seniori Theologiâ profectam deprehenderat: quam ob causam male audiit vir ille clarissimus apud nonnullos Rabbinistas, imprinis apud Matthiam Vafnum Rostochensem, qui multa in eum debacchatus, auctor est, in Ecclesiâ reformatâ tolerari non debere Vualtonum citantem Pontificios antores adversus sacrarum literarum Divinam originem. Neque pariter in illo cœtu, qui reformati

Villalp. Appar. in Ezech.
Morin. Exercit. in Pentat.
Samarit.
Aleand. in Epist. ad Mo-
rin.
Buxtorf. Dis-
sert. de lit.
Hebr.
Lightf. Hor.
Hebr. ad c. 5.
Matth.
Schickard. in
Jure Reg.
Hebr. sub fi-
nem.
Vafn. in vin-
dic. S. Habr.
Script.

formati nomen ambit, tolerari debuere Drusius, Scaliger, Caſaubonus, Vossius, Amama, Bochartus, & alii complures è numero Protestantium, qui eadem planè cum Ludovico Capello & Vualtono de literis Samaritarum sentiunt. Præterea Buxtorfius nòn æquo animo, sed quasi invitus, in hanc sententiam de literarum Hebraicarum perennitate descendisse videtur, ut refelleret librum cui Ludovicus Cappellus, *Arcani punctationis revelati*, nomen fecerat, in eoque literarum Hebraicarum novitatem comprobaverat, ex Samaritarum antiquitate. Per multos quidem ad sententiam suam perduxit Buxtorfius; sed hi sunt ex eorum clafe, quos *affellas* vocat Isaacus Vossius *togâ cinetos Professoriâ*, quibus cum nihil ferè sit artis & ingenii, ex unius Buxtorfi libris docti, Rabbinos, quos nè quidem à lime salutaverunt, ubique crepat. Verum nihil cause est cur de primis Hebræorum characteribus tam anxiè disputatione Critici: nam si paulò attentiùs considerentur Samaritica Hebraicaque elementa & inter se conferantur, nòn ita secum dissident, quin una eadēque illorum origo agnoscatur: unde etiā Gæcorum Latinorūmque literæ, quas majusculas, seu capitales, appellant, deductæ fuerunt. Sed illæ quia consuetudini serviunt, pro variis locis & temporibus aliquid mutationis receperē. Quo pacto, ut ceteras linguis omittam, aliter characteres suos pingunt Judæi qui regiones Orientis incolunt, aliter qui Occidentis terras habitant. Deinde in his etiā inter se varianç Judæi Hispani, Galli, Itali ac Germani & ab his omnibus iterum Mauri discrepant. Neque minus etiā discriminis est inter varias characterum Samaritanorum formas, qui nupèr in Europâ prodieré, ut cuilibet erit obvium, si diligentè annotaverit disparilitatem elementorum quam exhibent literarum Samaritarum Alphabeta, quæ in lucem emiserunt Guilelmus Postellus, R. Azarias, Blancuccius, Villalpandus, Kircherus, Morinus, Hottingerus, & alii. Qui in Bibliis Parisiensibus & Anglicanis exarati fuere characteres ex uno codice exscripti sunt atque formati: his autem suppositis mirum videri non debet, literam *Tav*, quam Hieronymus crucis figuram præferre olim annotaverat, nunc eamdem in vulgaris Linguis Samariticæ Alphabetis nòn repræsentare, quia scilicet litera illa successu temporum mutata est. Magister tamen Azarias in suo

Isaac. Voss.

Postell. in Alphab. 12. ling.
R. Azar. Intre
Bin. cap. 55.
Blanc. in
Gramm.
Villalp. Ap-
par. in Ezech.
Kirch. Oedip.
Ægypt. par. 22.
Morin. Ex-
ercit. in Pen-
tar. Samarit.
Hotting. in
Exercit. Anni-
Morin.

Aleand. in E-
pist. ad Morin.

suo Alphabeto Samaritico duplarem hujus literæ figuram profert, quarum una crucis etiam formam imitatur. Hieronymus quoque Aleander Morino scribens de Siclis gentis illius, quos Romæ viderat, de quodam Numismate hæc habet ; perspicies in utrâque nummi facie literam *Tau* in similitudinem crucis effectam, & mirum sane videri potest, quod cum antiquitus hoc modo scriberetur *X*, posterioribus temporibus in eam & degeneraverit. Eadem etiam scriptit Morino Pescius. Quare unus idemque character eodem tempore diversis in locis diversas formas induit, quid hæc in re mirabile est, quod ille, qui omnium antiquissimus est, post multorum saeculorum decursus à primâ figurâ, præfertim apud gentes diversas paululum degeneraverit. Quis ignorat Romanorum literas post Gothorum in Italiam irruptionem à priori & antiquâ formâ recessisse, nec easdem esse cum Romanis, quæ Longobardicæ appellantur ? Verum de his fuisit disputatum est. Nunc ad Samaritarum Targumiu, seu Paraphrases, veniendum.

Lib. i Scriptu-
ra sacra scri-
pti primùm
linguâ ab om-
nibus intellectu-
tâ.
D. Mallet.

Origo ver-
sionum scri-
ptrum apud
Samaritas &
Judaos.

Versiones Sa-
mariticæ.

Quiā, secundum B. Pauli monitum, *quæcumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*, priscis temporibus tūm vetus tūm novum Instrumentum, nōn alio sermone quam materno conditum est, ut libri sacri etiam à plebeis hominibus legi possent. Repertus est tamen nostrâ ætate Theologus Parisiensis, qui affirmare nōn dubitavit libros Legis Moysæ linguâ quæ tunc Hebræis nōn esset vernacula videri compositos; quodque vix credibile est, ornatussum ille Doctor opinionum monstrâ de lingua Hebraicâ, de illius characteribus & de Grammaticâ, cuius primus auctor Moses extiterit, commentus est. Verum sacri contextus versiones, seu paraphrases, quas patro sermone concinnarunt Judei ac Samaritæ, statim atque sermo Hebreus desuit esse vernaculus, manifeste ostendunt Scripturam sacram sermone ab omnibus intellecto primò conditam fuisse. Hinc orta est apud Samaritas versio illa scripta sermone Syro-Chaldaicō haud impuro, qui ejus antiquitatem denotat. Hæc edita habetur in Polyglottis Parisiensibus & Anglicanis, videturque à Doctoribus Samaritanis composita, ut in Scholis legeretur & ab omnibus Moysæ legis verba intelligerentur, postquam lingua Hebræa usus penes doctos tantum servatus est. Samaritanus Interpres ferè ad verbum exprimit contextum Hebræo-Samaritanum,

Samaritanum, à quo in paucissimis discedit, maximè in fluviorum, urbiū, regionumque nominibus, quæ interdùm ad sua tempora accommodat. Nòn videtur etiā ab omni anteceptâ opinione liber, quâ ratione multis in locis nomen *Elobim*, *Dens*, *Angelos* interpretatur. Ità ubi in Vulgatâ editione legimus hominem ad similitudinem Dei creatum fuisse, ille vertit, *ad similitudinem Angelorum*: & paulò antea, pro hisce verbis in Latino Interpretete, *eritis sicut Dii*, ut etiā exstat in Hebræo, habet, *eritis sicut Angeli*. Interdùm etiā voces Hebraicas ad mentis suæ sensum, pro more omnium Interpretum, restringit: quomodo pro istis quæ sunt in Latinâ editione, *Spiritus Domini* *ferebatur super aquas*, reposuit, *flabat super aquas*. Versionis autem illius Samariticæ Latinus Interpret̄s nòn videtur in omnibus accuratus, iis præsertim locis quibus nòn consentit cum contextu Hebræo-Samaritico, qui etiā in aliquibus castigandus.

Gen. 5. 1.

Gen. 1. 2.

Fuit quoque Samaritis versio Græca, in usum Samaritarum, quibus lingua Græca erat vernacula composita. Prisci Ecclesiæ Patres versionis illius in suis operibus haud infrequentè meminerunt, ità ut Morinus hanc ab illis conditam fuisse affirmet: sed hâc in re gravissimè allucinatur, cum alios auctores quam Samaritas ipsos nòn possit agnoscere. Errat similiè Iсаacус Vossius, qui negat ullum unquam fuisse Samaritis Græcam Pentateuchi versionem; verum ea omnia, quæ à Patribus sub nomine Samaritani codicis laudantur, sumpta fuisse ex Origenis Hexaplis, quæ Scholiis illustrabantur, ubi diversæ lectiones etiā exemplariorum Samariticorum exhiberentur. Nòn eo quidèm inficias, ad oram Hexaplorum Scholia quedam retulisse Origenem; sed Patres, qui de lectione codicis Samariti ci mentionem fecerunt, citant Pentateuchi translationem, quæ à Samaritis, quibus lingua Græca vernacula erat, legeretur. Imò alitè fieri nòn potuisse credibile est, sicut & iidem Samaritæ, qui Arabicè loquuntur, Arabicam habent contextus Hebræo-Samaritani versionem. Suspiciatur tamen Masius nòn aliam fuisse Samaritanis qui Græcè noverant Pentateuchi Interpretationem quam Græcam Septuaginta Seniorum; sed longè probabilius est Samaritas istos exemplo Judæorum Hellenistarum novam finxiisse sibi versionem quæ in Scholis & domi legeretur,

Joān. Morin.
Exercit. in
Pentat. Sa-
mar.
Voss. de
Sept. In-
terpr.

Andr. Ma-
sius in Jof.

servato semper in usum Synagogarum contextu Hebræo-Samaritano, quem etiā hodiè retinent. Quibus accedit eam, quam sub nomine Samaritarum laudant Patres, versionem in nonnullis à Græcâ LXX Interpretum discrepare, ut ex Eusebii Chronico manifestum est. Præterea auctor est idem Masius Symmachum, qui anteā sectâ Samaritanus ad Ebionitarum partes transfierat, nō aliundē adductum fuisse ut novam facri codicis versionem Græco sermone cuderet, quām ex odio Samaritarum, à quibus discesserat. Græca hæc Samaritarum versio concordat in aliquibus cum priori translatione Samariticâ, ubi differt à contextu Hebræo-Samaritano, qualis Græca ab hâc desumpta fuerit. Sed quia sāpe etiam inter se discordant, nihil certi ē de re affirmari potest. In nonnullis etiā Græca ista Samarianorum versio cum LXX Interpretibus consentit. Quā omnia exemplis illustrare nō erit difficile. Geneeos capite xlix. ubi Latinus Interpres verba tām contextū Hebræi quām Hebræo-Samaritani rite expressit, *habentes jacula*, Græcæ Samaritarum versionis auctor eadem interpretatus est, *καρποὶ μειδῶν*, & id perfectè consentit cum translatione Samariticâ & Chaldaicâ Onkelosi Paraphrasi. Ibidem paulò post, ubi in contextu Hebræo legimus, tām Judaïco quām Samaritico, *beethan*, & in Latinā editione, *in forti*; in Græcâ verò LXX Interpretum, *cum fortitudine*, Samaritæ versionis utriusque Interpretes transfluerunt, *in profunditate*. Quæ interpretatio Grammaticalem, ut vocant, sensum nō exprimit, potestq; fieri ut sensus ille communiter à Samaritis reciperetur. Geneeos capite v. in Samaritanâ versione, sicut in utroque contextu Hebræo, legimus *locu Dei*, sive *pro Deo*; at Samaritarum Interpres Græcus habet *timeo Deum*, quasi diverso ab hodiernis exemplaribus codice usus sit: sed R. Saadias Gaon eamdem omnino in suā Paraphrasi Arabicâ interpretationem exhibet, qui non alia tamen habuit exemplaria quām hodierna. In Exodo pro voce *muscārum*, quæ legitur in editione Latinâ, exstat in Græcâ versione Samaritarum nomen *corvi*, quia legit in contextu Hebræo-Samaritano Interpres Samarita *oreb* pro *erob*, quod *muscam*, sive filium animalium confusam multitudinem, significat: qui error in Interpretem refundi debet, ob diversum legendi modum ex punctorum vocalium absentiâ à codice Hebræo-Samaritano.

Gen. 49. 22.

Ger. 49. 24.

Gen. 5. 19.

R. Saad.

Exod. 8. 22.

Arabicam quoque Pentateuchi versionem habent Samaritæ, quæ in illorum usum cessit, quibus sermo Arabicus vernaculus est. Licet enim Samaritæ non secùs ac Judæi Hebræum duntaxat Legis Mosaicæ codicem in Synagogis suis legant, habent tamen diversas pro diversis regionibus illius translationes. Triplata habuit, verùm mutila, clarissimus Perefcius à Samaritis, quæ versionem istam Arabicam charactere Samaritico descripat, representarent; et si nòn desint illius exemplaria literis etiàm Arabicis exarata. Hottingerus caput iv. Geneseos ex quodam translationis illius Arabicæ Fragmento, libro tertio Bibliothecæ suæ Orientalis, Arabicè & Latinè inseruit. Ejusdem etiàm meminit doctissimus Vualtonus, quam ei Usserius Armachanus communicaverat. Habent & alios Samaritæ libros Arabicè scriptos, charactere autèm Samaritico exaratos. Ità Josephus Scaliger meminit Chronicu cujusdam Samaritani, cuius Epitomen Latinè reddidit Hottingerus, cum hâc Inscriptione, *Epitome capitum libri Josua*. Quia ab excessu Mosis & ducatu Josuæ incipit atque extenditur, ut à Scaligero animadversum fuit, usque ad tempora Antoninorum Augustorum. Nón deest itaque etiàm Samaritis Josuæ Historia, quæ tamen in omnibus cum libro Josuæ nòn consentit, sed eam inter libros sacros minimè recensent, quia Legem duntaxat Mosis tanquam Divinam recipiunt. Hic nòn moror Lexica, quæ sunt in usum Samaritarum, quorum unum penes se habuisse testatur Perefcius, in Epistolâ quam scripsit Morino. Similitè Guilelmus Postellus eorum Grammatices alicubi meminit. Quæ Samaritarum scripta, si edita fuissent, linguae Samariticæ nòn parùm lucis afferrent, & quâ ratione Samaritæ linguam Hebræam prouniciunt, quòdve significatus dent vocibus quibusdam difficultibus nobis innotesceret.

Hotting.

Scalig. de
Emendat.
Temp.
Hotting.Perefci. in E-
pist. ad Mo-
rin.

C A P. XII.

De Bibliis Saducæorum & Karræorum.

De Bibliis
Saducæorum.

Voss. de Sep-
tuag. Interpr.
cap. 17.

NObilissimam fuisse Christi temporibus sectam Saducæorum, principemque locum in rerum administratione apud Judæos obtinuisse, manifestum est. Verum eversis Hierosolymis dispersisque in varias mundi partes Judæis penitus extincta fuit celebris illa Saducæorum secta; ita ut nulla illius vestigia supersint. Sola remansit Phariseorum secta, in quorum locum sufficiunt Judæi illi quos Rabbanistas, seu Talmudistas, vulgo nominamus. Hi enim iidem sunt atque Pharisei quorum traditiones Judæi avidius amplexati, illas tanquam ex ore Dei profectas venerantur. A Phariseis itaque, non verò à Saducæis, ad Christianos libri veteris Testamenti pervenerunt. In hoc autem Isaacus Vossius & alii plurimi allucinati videntur, præunte illis B. Hieronymo, dum Saducæos exemplo & imitatione Samaritarum quinque duntaxat libros Moysis recipisse affirmant. Quid enim causæ erat cur Saducæi, quorum Hæresis serò apud Judæos obtinuit, & post confirmata usu publico Prophetarum volumina, soli Moysi crederent? Samaritarum atque Saducæorum longè dispar est ratio. Illi siquidem non alias quam Pentateuchum Scripturas agnoverunt, quod eorum Schismatis tempore Lex sola apud Judæos vigeret. Sed cum orta est Saducæorum secta jam librorum sacrorum Canon à Judæis confectus fuerat. Dubitanum igitur non est Saducæos universos sacri contextus libros, seu *mīla mī ḥaqquīya*, omnem Scripturam recepisse, rejetis solùm Phariseorum traditionibus, quæ illis videbantur otiosorum hominum commenta. Gravius adhuc errant qui Karræos in hoc etiam negotio Samaritanis convenisse existimant: & quod fidem omnem superare videtur, Isaacus Vossius, vir aliqui doctus, Karræos inter Ebionitas, Naziræos &

& alias Judæorum sectas quæ, servatis Legis Mosaicæ ritibus, credebant Evangelio, collocat. Quare paucis expōnendum nobis est, quæ fuerit illa Karraeorum secta, quæve fuerit illorum de sacris codicibus sententia.

Dictio *Karrai*, unde Karraei nomen suum sortiti sunt, significat, teste Eliâ Levitâ, hominem in Scripturarum lectione exercitatum: sed nomen illud, quod primò fuit honorificum, coepit deinde exosum esse, post obortam Karraeorum sectam, sub initium, ut videtur, saeculi decimi. Illi non secūs ac Rabbanistæ XXIV. libros Scripturæ, cum punctis vocalibus aliisque Masoræ notis, amplexantur. In exponendis sacris codicibus lectionem Masorethicam ubique secuti, eam non minoris faciunt quam Aben Esra, Kimchius & alii Judæorum Grammatici: & horum etiam exemplo Grammaticas subtilitates acutè venantur. Quare gravissimè allucinatus est Buxtorfius ubi scribit; *de Karrais, qui omnibus traditionibus rejectis, soli textui adhæabant, legimus illos olim non solum in intellectu & explicacione rerum, sed etiam in lectione Scriptura multimode inter se dissentisse, quod punctuationem, seu Legis oralis & traditionum speciem, respuerent; seu ut Muscatus scribit, quod indifferenter rejicerent tam traditiones de modo legendi Scripturam, quam traditiones explicacionis rerum.* Longè aliud de Karrais sensisset Buxtorfius, si iacidisset in eorum libros, quibus destitutum se fuisse testatur. Hi siquidem Talmud & Judæorum traditiones non omnino rejiciunt, sed illas sacris codicibus non audent & quiparare, uti Rabbanistæ. Ideoque his relictis, germanum, qui ipsis videtur Scripturæ sensum, Criticorum more, qui ab omni antecepēa opinione sunt liberi, & ex loci unius cum alio simili collatione eliciunt, Talmudicarum expositionum, quæ sibi extra rem ipsam de quâ agitur excurrunt, parum solliciti. Itaque si Karraei interdum apud Judeos Rabbanistas male audiant tanquam contextus Biblici corruptores, id ex odio & invidiâ, nec non ex contentionis æstu proficiuntur. Hæc omnia ex ipsis Karraeorum libris facilius cognoscuntur.

Aaron filius Josephi è sectâ Karraeorum, qui scripsit commentaria in Legem, anno MCCXCIV. ab exordio libri sui miserrimum Judæorum statum, illorūque in terras gentium dispersionem paucis complectitur, & afferit obsignatam illis

fuisse.

Elias in Tisbi.

Karraorum
Biblia.

Buxtorf. de
punctorum
antiquit.

Aaron Kri-
zus.

fuisse visionem atque Prophetiam, &c, eos ferè oblitos esse lingua Hebraice; verum surrexere Doctores, inquit, quidam apud Israëlitas in singulis civitatibus qui perscrutati sunt Scripturam, que apud nos XXIV. libros comprehendit. Nòn igitùr hâc in parte Samaritis consentiunt Karræi, ut nonnullis visum est, sed universum Scripturæ Canonem cum Rabbanistis, velut authenticum, recipiunt: Eumque hâud infrequentè Prophetiam appellant, ut hoc pacto distinguatur à traditionibus illis, quas ceteri Judæi pro Divinis obtrudere nòn reformati. Eodem loco Doctores Cabbalicos notat, qui pro Scripturâ sèpius cerebelli sui commenta & mendacia proponunt, &c, ut loquitur, *imitantur Cabala & mendacia effutunt, dicuntque Cabalam, seu traditionem, Scripturâ superiorem esse.* Karræos tamen nòn omnem prorsus traditionem respuerunt; sed incertam parùmque constantem ab eâ qua vera est, fecernere, idem Scriptor Karræus aperte declarat his verbis: *neque verò quis nobis objiciat nos etiàm inniti Scripturæ rationi & tradite à majoribus doctrine: hec siquidem, quâ mirum, traditio nòn fuit perdeperita, consignataque est in Scripturâ verâ, nec posita est in varietate: sed de illâ Israëlite per omnia consentiunt.* Hujusmodi est traditio illa, quæ effect ut codicem Masorethicum ab omniibus Judæis receptum, cum punctis vocalibus & accentuum notis, illi quoque suâ auctoritate comprobarent. Ista longè melius patet ex ipso quem mòx laudavimus Scriptoris Karræi commentario.

Mirum est quantum Karræus ille scriptioñis hodiernæ rerūmque Grammaticarum, quotiēs aliquid ad contextū explicatiōnem conferunt, studiosus fuerit. Celeberrimos Judæorum Rabbanistarum Magistros interdūm appellat, quorum testimoniūs sententiam suam confirmet; eos quoque interdūm refellit, in primis Doctores allegoricos & Cabbalicos. Sèpius tamen ad Grammaticæ analogiam recurrit, quā ad aliorum testimonia. Itâ statim ab initio explanationis suæ in librum Genesios hec habet; bereschith ejusdem est forma atque scherith, nisi, quod quiescat Aleph: *notum est autem dictionem, reschith, nomen esse quod tempus indicat, & quod etiàm notet id quod prius est;* (sicut Exodi capite XXIII.) *primitia frugum terra tua.* Addit hoc loco; reschith *nomen esse temporis:* deinde censurâ suâ castigat Magistrum quemdam Jesuam, qui putat inde jām ab initio exti-

exsistisse Angelos, eique opponit *Doctorum Misericordum sententiam*, qui dixerunt Angelos primâ die creatos non fuisse, verbisque Scripturæ ipsius conficit, tunc nondum quidpiam conditum fuisse, & hanc esse communem Interpretum sententiam. Ad vocem וְהַאֲרָא וְterra, observat Van, quod huic dictiōni præfigitur, sumi debere sicut Phe raphatum in lingua Arabica, quod non est servile, sed initium sermonis. Nomen Elohim, ait esse Judicibus proprium, & mox haec subdit; postquam repertum est Eloah, inde cognovimus Elohim nomen esse plurale, additque esse קָדוֹשׁ נִשְׁמָה dictionem qua honorem denotet. Explicat proprietates germanâmque significationem vocabulorum *tobu*, *bohu*, *choschech*, easque aliis Scripturæ locis illustrat, refellitque Anonymum quemdam, qui sentit hic nomen *choschech* significare ignem elementarem. Dicit merachepheth esse ex conjugatione Dageschatâ, seu Piel. Vim hujus sententiæ explicat ad literam & varias difficultates, tum ex contextu, tum ex Interpretum expositionibus obortas, solvit. De vocabulo רֵד haec animadvertis; litera He dictionis laielah est adjectitia, ex-demque ratio est vocum omnium desinentium in He, earumque accentus est Mileel. Ubi legimus in Latino Interpretre, faciamus hominem, &c. & in Hebræo contextu נְעָלָה reprehendit quosdam interpretes, qui putabant exponendum esse faciam, quasi scriptum esset נְשָׁוָן quia nonnullis in locis in se invicem permutantur litera Ethan, id est, Aleph, Jod, Tau & Nun. Hanc quidem regulam non improbat auctor ille Karraeus, verum hic locum habere pernegat. Ad vocem יְהִי quæ scribitur cum puncto Tseré sub Beth, haec annotat; dictio ista notatur puncto Tseré sub Beth, quia est in plurali, ut sit quid discriminis à singulari וְלֹבֶן quod est cum Scheva: venit autem absque literâ Jod, quod est indicium pluralis, sicut בְּנֵי alia ejusdem rationis plurima. Capite iii. Geneseos observat, dictionem אַנְכִּי legi cum puncto Dagech intra literam Caput natus & euphoniac causâ.

Jam puto neminem esse, qui, ex hactenùs allatis, non conficiat Karraeos hodiernam contextus Hebraici lectionem sequi, ac totos à codicibus Masorethicis dependere, servatis per quam accuratè punctorum vocalium & accentuum minutis. Sæpius in illo Scriptore Karraeo leguntur haec vocabula, *Patbach mag-*

Karræorum
Theologia.

num, *Pathach parvum*, *Scheva*, *Hateph-Camets*, *Cholem*, *Scherus*, (*sic enim scribit, non Schurec*) & alia id genus complura, quæ sunt Judæorum Grammaticorum inventa. Neque minus in rebus Philosophicis & Theologicis exercitatum se ostendit, quam in præceptionibus Grammaticis. Verum ista prætereo, quia sunt extra propositi nostri rationem, pauca solum attingam ex eorum Theologiâ, nè sint in posterum qui Karræos confundant cum Samaritis, quasi utrique animæ nostræ immortalitatem non agnoverint. Karræus itaque jam saepius laudatus ad hæc verba, faciamus hominem ad imaginem nostram, animadvertisit, *animam hominis ex superioribus esse*; *corpus vero ex inferiorum formâ*: & hanc postea rationem subjungit, quia anima ejus non aliter subsistit quam *Angeli*. Ac demum addit, propter animam est mundus futurus. Ita jam annotaverat Judeus ille, qui editioni Constantinopolitanae libri Juchasin præfuit: nam in libri illius Inscriptione, seu primâ paginâ, hæc leguntur; *hinc constat Saducæos non esse Karraeos atatis nostra*: *hi enim agnoscunt mercedem & pœnam atque resurrectionem*.

Denique Karræus ille, erudit Scripturarum interpretis partes exsequutus, Doctorum Cabbalicorum methodum, qui meras allegoriarum nugas fectantur, valde improbat. Ita eos reprehendit acerrime qui illa omnia, quæ in initio Geneseos de ligno vitae referuntur, explanant, &c. ut loquitur, *qui que pro arbitrio suo illud omne argumentum sumpsit parabolice*: *sed scito, inquit, id omne quod scribitur revera ita esse*. Et mox in exemplum ejusmodi allegoriarum profert quæ Doctores isti Cabbalici vulgo de serpente referunt. *Dicunt, inquit, serpentem fuisse magnum sicut camelus, & Samælem ipsi inequitasse*; *Deum quoque Iudensem cum camelo eidem inequitasse*. Præterea dicunt, nè legeris tunicas פְּלִילִים, sed tunicas לְבָנִים lucis. Quas expositiones deridiculas ita suggillat; *isti innituntur majoribus suis seu patriis in plerisque ejusmodi expositionum & aliis similibus*. Ac demum male sanis interpretibus, qui otio suo abutuntur, dira imprecatus hæc addit; *ve illi qui impudens id aggredi andeat*. Diversas etiam lectiones, quas Doctores isti ex suopre ingenio in Scripturâ inepte comminiscuntur, refellit. Sic notat quosdam interpres, qui in primis Geneseos verbis pro בְּרֵית scrip-
to per Resch, legunt נְתֵן per Daleth: *nonnulli sunt*, inquit, qui
mutant

muntant Resch in Daleth; sed id cerebelli est commentum. Similiter ratione eos perstringit qui dictionem בָּרוּךְ in duas dictiones separant, quasi in contextu legeretur נִזְנֵן. Hactenùs de Karæorum sectâ satis supérque dictum est; nunc ad Judæos Rabanistas, unde nostra divertit oratio, redeundum.

C A P. XIII.

De Iudeorum Targumim, seu Scripturæ sacrae translationibus, ac primū de Paraphrasibus Chaldaicis.

Sermo Hebræus tamdiu Judæis remansit integer & ipsis vernacula, quandiu Hierosolymis remansere Prophetæ, qui etiam conciones suas ad populum linguâ Hebræâ, quæ ab omnibus intelligebatur, habuerunt. Verum Babylonem deportati, linguae suæ penitus obliti sunt, saltè illi qui erant e plebe. Quapropter post annos aliquot Hierosolyma reversi, Legem Mosis intelligere non potuerunt, nisi praeuentibus sibi Doctoribus, qui Babylonicè, seu Chaldaicè, illam interpretarentur. Quo sensu legimus apud Nehemiam, suggestum sibi fecisse Esdras ex quo concionaretur ad populum, & una cum Levitis legisse in libro Legis Dei distincte & aperte ad intelligentium: & post nonnulla, dixit autem Nehemias & Esdras Sacerdos & Scriba & Levita interpretantes universo populo, linguâ, ut verisimile est, Chaldaicâ. Quæ consuetudo à Judæis, in toto terrarum orbe dispersis, nostrâ etiâm ætate retinetur. Ita Judæi Hispani, Germani, Turcæ, Græci, Persæ & alii, Legis contextûs Hispanicas, Germanicas, Turcicas, Græcas & Persicas interpretationes subjungunt. Et ex eodem fonte exortas fuisse existimo, quotquot hodiè reperiuntur apud Judæos Bibliorum conversiones ac Paraphrases. Neque aliam Græcæ translationis,

Origo Para-
phraleon
Chaldaicarum
apud Judæos.

lationis, quæ sub nomine LXX Interpretum circumfertur, originem esse credibile est. Judæi enim Alexandrini, qui Græcè loquebantur, versionem sibi Græcam fecere, quæ à Judæis postea ad Christianos pervenit. Hierosolymis aliisque terris vicinioribus, ubi tunc Chaldaeorum lingua vigebat, natæ sunt Paraphrasæ Chaldaicæ, undè in alias deinde regiones transmisæ fuerunt. Paraphrasæ istas Chaldaicas etiām hodiernis temporibus plurimi faciunt Judæi, illas maximè quæ Onkeloso & Jonathani vulgo tribuuntur. De auctoritate tamen & antiquitate ejusmodi Paraphraseon nō consentiunt inter se viri docti; & quia nemo est qui argumentum istud majori eruditione tractaverit quam Elias Levita, vir in lingua Chaldaicâ & in Scriptoribus Chaldaicis diu multumque volutatus, hujus verba, quæ multum lucis præsenti negotio afferent, huc transferre nō pigebit, ex præfatione quam suo Methurgeman, sive Lexico Chaldaico præmisit.

Elias præsat.
in Methurg.

Cum è terrâ suâ exsules Judæi, inquit Elias, Babylonem deportati sunt, oblieti fuere omnino lingue sue, ut perhibet liber Nehemie. Imo Doctorum Legisque peritorum scientia præcipua fuit in lingua Babylonica. In eâ etiām compositum est Talmud Babylonicus. Preterea sub Templo secundo lingua eorum partem maximam fuit Babylonica. Quare cum hoc deprehendisset Jonathan filius Uzzielis Chaldaicam Paraphrasim in octo Prophetas, in illorum usum conscriptis. Similiter Onkelos in Legem: verum Hagiographa translata nō fuere, nisi multo post tempore, in lingua Talmudis Hierosolymitani, sicut postea exponam. Nanc nonnulla de iis que Paraphrasas istos respiciunt, querenda. Cūr expositor habeatur in Gemarâ Jonathanem existisse longè ante Onkelosum: quomodo Jonathan fuerit ex discipulis Hillelis, qui floruit annos circiter centum ante destrunctionem Templum; Onkelos vero filius Tisi qui evertit Templum: & si sita sit, cūr Jonathan primò interpretatus fuerit Prophetas, nō vero à Lega sit exorsus. Patres nostri felicis memoria dicunt quidem, voluisse explanare Hagiographa, sed ad eum adventasse vocem è celo dicentem, pón satis est quod aperueris mysteria Prophetarum? vis adhuc aperi re mysteria Spiritus Sancti, (id est, librorum Hagiographorum)? Non igitur Hagiographa, ob banc causam, Paraphrasice exposuit; sed jam altera se offert difficultas, nimis, cūr Legem nō exposuerit, maximè eo quod Doctor Caballique Rabbi Menahem Rekanaten sis

*S*ic scripserit in sectione יְהוָה cum quoque eodem modo Legem translatisse, sicut habet ad hec verba, & misit avem vivam: sic enim loquitur; inveni in Targum Jonathani filii Uzzielis, felicis memoriae, & dimisit avem vivam, &c. neque aliter scribit pluribus aliis locis. Si hoc verum sit, mirum est profectò, quomodo intra breve illud tempus intercederit, neque quidquam ex ea translatione residuum sit. Querendum quoque est, cur non transfluerit Onkelos Hagiographa, remanserintque absque interpretatione usque ad tempora Hierosolymitanis cuiusdam, qui ea Paraphrastice explanavit. Compertum autem non habetur quis ille fuerit, quodvis nomen illius, & quo tempore vixerit. Ita quoque interpres Hierosolymitanus, qui Legem transfluit, nobis exstat incognitus, virum scilicet idem sit atque is qui interpretatus fuit Hagiographa; an vero sint duo interpres, qui diversis temporibus fluerint. Sunt qui dicant Aquilam Proselgam utriusque Paraphraseos auctorem esse. Sunt quoque qui dicant Josephum Cœcum utramque condidisse: & reverâ inveni in Bereschith Rabba versus plures ex Hagiographis necnon ex Prophetis translates nomine Aquila, sicut versum illum, mors & vita in potestate linguae, &c. Vide in radice וַיְהִי pariter ad hec verba Ezechielis, sponsa adulteriorum, habet Targum Aquile פְּרוֹתָן פְּרָנָן (id est, παταίαν πόρπλω, seu vetustam meretricem); vide in radice וְרֵא. Sic quoque nonnullas vestias, quarum meminit Isaías, interpretatur Aquila. Verum Paraphraseos Rabbi Josephi nulla est mentio in Bereschith Rabba: nondum enim vivebat. Tamen illius est mentio in Gemarâ ad quosdam versus Prophetarum & Hagiographerum, qui nullatenus reperiuntur in versibus Legis. Scito autem in nihil discrepare linguam Paraphraseos Onkelosi à lingua Paraphraseos Jonathani, quia utraque lingua Babylonica est, pariter tanquam Danielis & Esdra: sed hujus lingua longè purior est ac nitidior quam ceterorum Targumim, ut mox exponam. Valde autem Targum Hierosolymitanum differt à Babylonico, idque quia illud constatur ex pluribus linguis, Babylonica videlicet, Grecâ, Românâ & Persicâ. Eo quod autem multa ejusmodi linguarum deprehendantur, videtur mihi capisse hec commixtio ab eo tempore, quo regnum isidorum dominatio fuit in Hierusalem; idcirco vocata est lingua illa Targum Hierosolymitanorum: & in eâdem compilavit Rabbi Iohanan Talmud Hierosolymitanum, annis circiter CCC. post eversa Hierosolyma. Neminem veô latet his temporibus gentes istas imperasse Hierosolymis, unam post

Proverb. 12.

Disquisitiones Criticæ.

alteram, ut habetur in libro Josephi Goronide. Verum tempus quo conditum est Targum Hierosolymitanum in Legem & Hagiographa, nobis est incognitum; utrum scilicet fuerit ante vel post Talmudis Hierosolymitanis compositionem. Adducor ut credam Targum Hierosolymitanum non extare nisi in Jobum, Proverbia & Psalmis, non verò in Quinque Volumina: quia non idem est orationis character, licet in his multa sint voces ex Targum Hierosolymitano.

Hactenus Elias Levita, qui demum sententiam suam de diversitate Targum Jobi, Proverbiorum & Psalmorum, quod Hierosolymitanum vocat, à Targum Quinque Voluminum, confirmat exemplo duplicitis Targum, quod reperitur in Volumen Estheris; secundum vero Hierosolymitani nomen habet: idque iterum confirmat auctoritate R. Solomonis, & post nonnulla demum concludit non minus ignorari auctorem Targum Quinque Voluminum, quam Targum Jobi, Proverbiorum & Psalmorum. Jam ex his cognoscere est, quam parum certa sint ea, quae de Scriptoribus Targumim afferunt Judæi. Primo enim qui fuerint Onkelos & Jonathan, quâve ætate vixerint, compertum non habetur. De illorum antiquitate etiam disputatione Christiani, dum alii, ducti potissimum Judæorum testimonii, illorum Paraphrases circa tempora Christi confectas fuisse existimant; alii verò has Origene atque Hieronymo posteriores esse affirmant, quod illarum nusquam meminerint. Fieri tamen potest, ut jam inde ab illis temporibus Judæis Babylonensibus fuerint cognitæ, apud quos natæ esse videntur; sed nondum, in unum veluti corpus Paraphraseos redactæ, in vulgus abierant: quomodo etiam incidi in exemplaria quedam Pentateuchi, quibus Gallica contextus Hebrei expositio ad singulas ferè voces adjungebatur: Gallica tamen Legis Mosaicæ Paraphrasis à nemine Judæorum hactenus laudata fuit. Verisimile est itaque Doctores quosdam Scholarum Babylonensium in usum gentis sive dictiones Hebraicas Chaldaicæ exposuisse; ex quibus, longo post tempore, integra demum Paraphrasis composita fuerit. Et ut ita sentiam, facit Chaldaeus sermo purus & non inquinatus, quo scripta sunt. Quæ quidem intelligenda sunt de Paraphrasi duntaxat, quæ sub nomine Onkelosi exstat in Legem Mosis, & de altera in omnes cum priores tunc posteriores Prophetas, ut

ut loquar cum Judæis, quæ Jonathani tribuitur. Ille enim Jonathan, vel alias quilibet auctor Paraphraseos in Prophetas, aliam, quæ sub Jonathanis nomine à Judæis quibusdam vulgata est, minimè composuit; adeò diversa est utriusque loqua. Miror id nòn animadversum fuisse D. Huetio aliisque viris Criticis, qui Pseudo-Jonathanem istum cum vero & antiquo Jonathane confundunt, quasi unus idémque Scriptor fuerit Paraphraseos in Pentateuchum & Prophetas. Quæ verò fingunt Talmudici Doctores de voce quādam coelo delapsā, quæ Jonathanem ab explanatione librorum, quos vocant Hagiographos, deterruerit, pura puta sunt somniantium Judæorum commenta, quæ nemo sanus agnoverit. Notanda autem in primis sunt quæ de dialectorum, Babylonicae & Hierosolymitanæ, diversitate observavit idem Elias, qui reliquas Paraphrases, quæ existant in libros Hagiographos, nòn multi fecisse videtur, quod ab hominibus nullius nominis scriptæ fuerint. Quibus accedit illarum auctores sàpiùs à contextu Hebrei verbis recessisse, substitutis in ejus locum Talmudicis fabellis, aliisque id genus commentis.

Onkelos & Jonathan Scripturæ verbis longè pressius adhærent, de quâ tamen exprimendâ ad literam interdum minus curant, teste eodem Eliâ Levitâ. *Paraphraſte verò, inquit, interdum nòn ſervant Grammaticam: reddunt enim preteritum per futurum, ſicut & futurum per preteritum: pariter aliquando partici- cipium per preteritum aut futurum. Infinitivum quoque cum literis servilibus סְבִרַת que ei prefiguntur, reddunt ut plurimum per preteritum, interdum etiàm per futurum. Praterea aliquando interpretantur verbum, uti convenientius effe iudicant in lingwam Targumi- cam, contextui Biblico nòn addicti.* His subiungit Elias R. Solomonis Isaaki, quem male nostri Jarchi appellant, testimonium, qui obseruat Onkelolum de Scripturæ Grammaticâ minimè sollicitum, mentis suæ sensum haud infrequentè sectatum fuisse. Voces etiam aliquot isti Paraphraſtæ imò & versus integros omiserunt; nec defunt loca, quæ in sensum trahant planè contrarium. Commuiae scilicet est illud Paraphraſtarum omnium fatum, qui libros ex unâ linguâ in aliam transferunt, ut nimis liberam convertendi rationem sectentur. Quare siqua occurrat ex interpretatione varietas, ea statim ad causam

Elias Lev.
Præf. in Me-
thurg. sub
finem.

Disquisitiones Criticæ.

causam suam & originem referenda est, ac diligenter inquirendum, quid ex diversis codicis lectionibus profici sci potuerit, quidve pro interpretis arbitrio mutatum fuerit. Sed illud in primis animadversione dignum est, quod perturbata olim fuerit & admodum confusa Paraphraseon Chaldaicarum scriptio. Nulla enim servabatur orthographiae analogia, literæ *Vau* & *Zed* absque ullâ Lege plerisque dictionibus adscribebantur. Simili ratione punctuationis Chaldaicæ auctor nullam planè methodum, in appendoris contextui Chaldaico apicibus, servaverat: ut palam testatur Elias Levita, qui primus linguam Chaldaicam excoluit. Quam verò difficile fuerit Grammaticam Chaldaeam condere, malim ejusdem Eliae verbis, quam meis explicare. Plurimi, inquit Elias, rogavunt me, an condī posset Grammatica in hec Targumim, respondi uti sentiebam, nimirum, me non posse, eo quod exemplaria inter se variarent, tam in dictionibus quam in literis, & omnino in punctis, que admodum variant. Et id profectò inde oritur, quod Paraphrasē scriperint suas Paraphrases absque punctis, quippe qua nondum inventa fuerant, ut recte demonstravi in prefatione libri Masoreth hammasoreth. His accedit, quod vetustissima exemplaria omnia sint absque punctis, quia non ea punctarunt auctores Masore, uti punctarunt universam Scripturam: sed multo post tempore ab uno vel plurimis, iisdemque nullius nominis punctata fuere, prout ipsis visum fuit. Quare nulla in ipsis servatur analogia, neque ex illis duci potest ratio aliqua unde conficitur Grammatica. Et nisi res ita se habeat, quis putet ab eo tempore quo condita sunt Targumim, neminem adhuc apud Iudeos existisse, qui sat eruditioris haberuit ad construendam Grammaticam, sicuti fecit Rabbi Juda^{*} primus Grammaticus felicis memoria: quandoquidem ante illum nulla fuit Grammatica Hebraea. Quia autem invenit Scriptura sacre libros punctis & accentibus notatos, necnon Masorā instructos à Masorā conditoribus, ipse cœpit adjuvare Israëlitas, exsulūmque Iudeorum oculos Grammaticā suā illustrare. Hunc sequens est Rabbi Jona, & hunc iterum exceptit R. Saadias Gaon: deinde innumeri postea fuere Grammatici. At nemo fuit qui ad Targum animadverteret, & castigaret quod erat depravatum. Omnes illud parvi fecerunt, ac prodidit perversum: quod tamen unicum servatur. Idcirco cogitari de ratione, quā quisque facere posset Grammaticam Targumicam

* In hoc errat Elias, quod primum Grammaticorum apud Iudeos recenteat R. Judam: cum prior illo fuerit R. Saadias, quem postea nominat.

micam hoc modo, ut fundamentum suum sumeret ex iis que in Daniele & Esdrâ habentur Chaldaicè concepta, & hinc duntaxat construat adiſcium suum, non vero ex Targumim; indeque ducat regulas Grammatices, si non omnino, saltè ex parte, quia illud exi-
guum est.

Iterum post nonnulla haec subjicit, in eâdem præfatione, Elias. Saculis præteritiis, priusquam ars typographia inventa fuisset, non repertum est Targum Prophetarum & Hagiographorum, præter unum in urbe & duo in climate. Idcirco nemo fuit, qui ea attenderet; at multa semper Targum Onkelosi exemplaria reperta sunt: quia, nimirum, tenebamur legere singulis hebdomadibus Sectiones duas Scriptura, & unam Targum. Existente aliqui homines qui animum illi applicarent, ac quidpiam in illud scriberent, in quibus non multum profectus deprehendi. Facta quoque est in eum Masora quam hactenùs videre non licuit. Verum in Prophetas & Hagiographa nemo fuit, qui os aperiret ac müssaret. Non fuit qui quereret vel postularet; sed omnes dicebant, opus illud relinquaremus donec veniat Elias. Ulbi autem semel inventa fuit Grammatica illa Chaldaica, quam conditū difficillimam Elias judi-
caverat, statim Munsterus, Mercerus, aliisque viri docti refor-
mando contextui Chaldaico omne studium suum contulere: præ ceteris vero Joannes Buxtorfius, qui ausu improbo immensum Paraphraseon opus nuperæ Grammatices methodo conformatum edi curavit. Textum Chaldaeum, inquit Buxtorfius, qui Targum vulgo dicitur, & illustrissimus est textus Hebraici commentarius, in Mose & Prophetis ad antiquam, veram & perpetuam lingue prista Chaldaice analogiam libris Esra & Danielis pulcherrimè premonstratam redeginus, & ab ineptâ & insigniter deformi punctatione, quam editiones Veneta continent, vindicavimus. Verum, ut optimè à Ludovico de Dieu annotatum fuit, nonnulla adhuc post Buxtorfi castigationem supersunt in melius reformanda. Inter evolvendum codices quodam sacri contextus manu exaratos, forte incidi in Pentateuchum chartâ maximâ in Pergameno prægrandioribus literis descrip-
tum, qui Onkelosi Paraphrasim hoc modo exhibebat ut quemlibet contextus Hebraici versum comma similitè Paraphra-
seos exciperet. In eo autem exemplari punctatio Chaldaica à quilibet alia, quam hactenùs deprehendere licuerit, tam

Buxtorf. præ-
fat. in Bibl.
Basil.

in editis, quàm in manuscriptis codicibus, mirè discrepat. Hæc enim analogiam punctuationis librorum Esdræ & Danielis longè melius quàm Buxtorfiana editio repræsentat. Vulgo tamen tribuuntur Complutensibus castigationis punctuationis Chaldaicæ exordia, quæ deinde ab Ariâ Montano exculta, demùm à Buxtorfio in Bibliis Basileensisbus perfecta fuerit. Sed hæc longè adhuc perfectior apparet in exemplari manuscripto, quod modo descripsimus. Quare existimaverim etiàm ante Eliæ Levitæ tempora nòn defuisse apud Judæos, qui, in Paraphrasibus Chaldaicis exercitati, linguae Chaldaicæ periti essent; sed talia exemplaria ad manus Eliæ nunquam venerant, demirorque Judæos, qui diversis Onkelosi Paraphraseos editionibus præfuerunt, melioribus usos nòn fuisse codicibus. Auctor tamen nòn fuerim, ut hodiernæ Targumim punctuationi quantumlibet à Buxtorfio reformatæ in omnibus credatur, nisi ubi sensum violetur ferre commodorem. Sed ad antiquam potius recurrendum est contextus Chaldaici formam, dùm ab illo prorsùs aberant puncta vocalia, quæ nuperrimè à Magistris inventa, Paraphrasibus sine ullâ arte adjecta sunt. Punctuationis Chaldaicæ eadem nòn est auctoritas atque Hebraicæ. Hæc siquidèm doctissimos censores, Magistros scilicet Tiberienfes, nacta, quorum auctoritas nòn minus, quàm Scholæ Tiberienfis, nomen apud omnes obtinuerat; illa verò paucissimum cognita, etiàm hodiè à plerisque Judæis ignoratur.

C A P. X I V.

Appendix , de reliquis Bibliorum versionibus quibus utuntur Judæi.

Præter allatas contextus Hebræi Paraphrases, quas modò recensuimus, alias supereffè, quæ nondùm editæ sint, nullus dubito; maximè cùm inter legendum Rabbinorum libros aliquas laudari deprehenderim, quæ nondùm juris publici factæ sunt. Sed hæ dudùm Judæis neglectui fuère, quia linguam Chaldaicam ignorabant. Quapropter cùm lingua etiàm Hebræa Judæis paucissimis probè cognita esset, necesse fuit ut Judæorum Magistri sacros codices in vernaculum sermonem converterent. Undè innumeræ apud Judæos Scripturæ sacrae versiones prodierunt. Jam à nongentis & amplius annis R. Saadias cognomento Gaon, seu Excellens, Scripturam universam Arabico sermone donavit; licet unicus duntaxat Mosis Pentateuchus ad nos usque pervenerit, quem Judæi Constantinopolitani literis Hebraicis edi curârunt. Eumdem postea Angli charactere Arabico editum in elegantibus illis Polyglottis nobis communicârunt. Hæc Saadiæ interpretatio Paraphraeos, potius quam versionis simplicis nomine insigniri debet, quia contextus sui verbis non ita presè adhæret interpres. Mutat etiàm interdùm nomina propria, & ut ab omni antecptâ opinione liber non erat, mentis suæ sensa potius quam ipsūmet contextum hanc infrequentè exprimit. Prætereà cùm ars Grammatica nondùm benè à Judæis exculta fuisset, quandò Saadias translationi suæ animatum applicuit, mirum videri non debet, si nævi aliquot in eâ occurrant. Diction illius, eti ad Hebraismos misius accedat, quia Paraphrastica est, non ita tamen Arabica est, quin linguæ Hebraicæ ingenio sèpius interficiat, ita ut ex ea hominem

Versio Arabica R. Saadiæ.

Judæum facile agnoscas. Idque in causâ fuit, ut versionis illius Arabicæ Latinus interpres locis aliquot turpiter allucinatus fuerit, quia linguæ Hebraicæ non peritus unum sermonem Arabicum intuitus est.

Alia Judæo-
rum versio
Arabica.

Versionem aliam Pentateuchi Arabicè scriptam publicavit Erpenius, quæ Judæum Africanum auctorem habet, quæque à verbis contextus minus quam Saadiana recedit, adeoque frequenter in eâ Hebraismi apparent. Non ita tamen à contextu suo dependet interpres ille, quin aliquando gentis suæ opiniones sectetur. Persicam Jacobi cognomento Tausi, ex urbe Taus, quâ erat oriundus, Pentateuchi versionem huic adjungere possumus, quod ejusdem plane sit naturæ, idemque in illâ agnoscatur ingenium Judaicum. Hæc quæ primum Constantinopoli à Judæis charactere Hebraico una cum Saadia Paraphrasa edita fuerat, secundò in Polyglottis Anglicanis charactere Persico edita est.

Versio Ser-
mone Graco
vulgaris.

Habent quoque Judei contextus Biblici versionem Græco-sermone vulgari Constantinopoli editam, quam pluris faciunt Carraitæ, illi præsertim qui regiones incolunt ubi sermo ille Græcus vulgaris vernacula est. Pentateuchus versionis illius editus est Constantinopoli, charactere Hebraico cum punctis vocalibus, à Judæis quos vulgo Rabbanistas, seu Talmudistas, appellamus. Legi quoque in eadem lingua Græcâ vulgari librum Jobi ibidem editum duabusque distinctum columnis, quarum una Hebraicæ, altera vero sermone Græco-vulgari exhibet Græcum hâc Inscriptione ψαλμονְ יְהוָה בְּרֵבִים id est, *Jobus in lingua sanctâ & in lingua Românâ*, seu Græcâ vulgari: R. Moses filius R. Eliæ Phobian interpretationis illius auctor, in præfatione quam operi suo præmisit, testatur se in eamdem quoque linguam Solomonis Proverbia convertisse, & ad hanc elucubrationem gentis suæ potissimum inficiâ, quæ linguam Hebraicam ignoraret, ad ductum se fuisse. Huic translationi aliam in Pentateuchum ad junxere iudem Judæi Constantinopolitani sermone Hispanico & literis Hebraicis una cum punctis vocalibus editam, quæ hâud dubiè auctores habet Judæos Hispanos qui nunc degunt Constantinopoli, Thessalonica, Adrianopoli, aliisque locis vicinis, quod recesserunt postquam Hispani pulsi sunt. In his autem versione-

Versio Hispa-
nica.

versionibus sermonem Græcum vulgarem & Hispanicum agnoscere difficile est, adeò frequentes occurunt in illis Hebraismi.

Celebetrima etiam est apud Judæos qui Hispaniæ & Italiæ terras incolunt totius Scripturæ versio Hispanica, quæ in usum Judæorum primum Ferraræ edita est, anno MDLIII. Hæc contextus Hebræi verba ita pressè sequitur, ut ab eo tantillum discedere interpreti religio fuerit, qui ob hanc causam voces interdùm obsoletas & in Synagogis Hispaniæ natas adhibet, quæ huic translationi multum obscuritatis afferunt. Si iis, quæ in præfatione operis illius exstant, fides adhibetur, versio illa partem maximam ex Pagnini translatione sumpta est: sed in condendâ versione illâ Judæi Kimchii potius, Aben Esræ, & aliorum Magistrorum, quos consuluerat Pagninus, æstimatores fuere, quam ipsius Pagnini, cui adhæsisse plam testantur, ut omnem à se invidiam amoverent. Verisimile est Abrahamum Usque Judæum è Lusitanâ in adorandâ hâc translatione Hispanâ sibi prævios habuisse Doctores Hispanos, qui ante illius tempora Biblia in Synagogis Hebraicæ & Hispanicæ prælegerant; adeò ut plerasque illorum voces usurpaverit. Illud autem in hâc Ferrariensi editione animadversione dignum videtur, quod interpres argumenti quod tractabat difficultate deterritus, nihilque in re tam arduâ definire ausus, stellulas seu asteriscos locis Scripturæ quam pluribus apposuerit, quorum admodum incerta sibi videbatur expositio. Hæc enim in præfatione leguntur,

y es de notar que en los lugares donde se viere esta estrella, es señal que ayuda en la declaracion del vocablo y alguna vez diversos pareceres. Judæi tamen qui secundam versionis istius editionem accurârunt anno MDCXXX. plerosque ejusmodi asteriscorum à novâ illâ editione sustulere, cum augeri potius debuerit illorum numerus quam minui. Quid verò commodi ex istâ translatione, quam vix Judæi intelligunt, referre possunt Christiani, non liquet: & ut olim Aquilæ contentio interpretis damnata est *καρπάνια*, ita nemo sanus laudaverit Ferrariensem istam versionem, quæ nimis affectata est, dumque Grammaticam unam respicit interpres, vix sensum exprimit. Hunc in eo castigat Cairodorus de Reynâ, quod verba illa capit is. Isaiae exponens, vocabitur nomen ejus Ad-*

Alia versio
Hispanica.

Cassiod. de
Reynâ.
Isa. 9. 6.

mirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, ut habentur in editione Vulgatâ, in aliud planè sensum traxerit, quasi haec tantum, *princeps pacis*, in Messiam cadant; cetera autem Deo attribui debeant. Verum hâc in re, ut &c alibi paſſim, interpres Hispanus gentis suæ placitis obtemperat. In eo tamen venia dignus non est, quod contra artis Grammaticæ regulas, quam profitetur, articulum et præposuerit *marravilloſo, conſejero, & ceteris*, cum in Hebræo præfixum *ba*, cui respondet articulus *el*, apud Hispanos, notatum non fuerit. Similiter & aliis in locis peccat contra easdem regulas, sicuti cum ab initio Psalmorum verba contextus Hebraei ita vertit, *bien avanzrado el varon*, cum verti debuissent juxta artis suæ leges, *bien avanzarangas de el varon*, ut ad verbum sonant Hebraica. Sed non est cur ejusmodi subtilitatibus diutius immoremur.

Pſalm. I. v. I.

C A P. X V.

De Bibliorum versionibus quæ apud Christianos aliquid auctoritatis obtinent, ac primum de Græca Septuaginta Interpretum.

Diversæ de
Græca Bibli-
orum transla-
tione senten-
tia.

ET si Græca, quæ sub nomine Septuaginta Seniorum circumfertur, versio, Judæos auctores habeat & à Judæis publicè lecta fuerit in Synagogis & Scholis, usum tamen est illam inter eas versiones collocare, quæ in usum Christianorum cesserunt: quia dudum illa à Judæis ad Christianos transiit, & nostrâ adhuc ætate in plerisque Ecclesiis retinetur. Miserum autem est quantum hactenus tam de auctoritate Græcae illius translationis, quam de auctoribus disputatum fuerit, & nunc etiam sub judice lis est. Alii siquidem omnem prorsus auctoritatem illis Interpretibus negant; alii contrâ illorum decretis in omnibus standum esse existimant, eosque ut Prophetas Spiritu Divino afflatos suspiciunt; alii denique velut inter hos & illos medii vetustam illam ac venerandam facri

Sacri codicis versionem meritis ornant laudibus, ità tamen ut in aliquibus illius etiā fidem accusent. Historiam illorum Interpretum, qualis à Philone, Josepho & à plerisque Patrum cùm Græcorum tūm Latinorum describitur, lubens prætereo: hanc puto latere nemini. Id tantum ab omnibus observatum velim, id omne quod in Patrum scriptis exstat de Septuaginta Interpretibus, si pauca excipiāt quæ magnam partem à Judæis postea conficta sunt, ex Aristæ libello, *De Legi Divina ex Hebraicâ lingua in Grecam translatione per LXX Interpretes*, presumptum fuisse. Libellum autem hunc partum esse suppositum judicarunt viri docti, quibus est aliqua rei Criticæ cognitio. Licet etiā suppositius nō esset libellus ille qui sub Aristæ nomine circumfertur, illos, qui indē veritatem Historiæ peti posse autumant, nō magis sapere crediderim, quām si quis in Xenophontis *Cyropædiā* veram Cyri Historiam quærat. Ut enim ex solā libri illius inspectione acutissime Tullius, *Cyrum à Xenophonte nō ad Historia fidem scriptum fuisse*, sed ad effigiem justi imperii, deprehendit, ita & inter legendum Aristæ libellum, hunc ad sermonem commentitium, quales sunt quos hodiè *Romanos* appellamus, quām ad genuinam rei gestas Historiam magis accedere, nemo est qui statim nō agnoscat. Universa liquidē libri illius oratio ita composita est, ut à Judæo quodam Hellenistā gentis suæ amantissimo instructa fuisse videatur. Historiæ illius Scriptor, pro innatâ genti suæ consuetudine, grandia ubique loquitur, neque etiā parcit miraculis. Regi enim Ptolemaeo roganti cur nemo Scriptorum ἦ, sive externorum, egregii illius operis mentionem fecisset, Demetrium his verbis sic respondentem inducit. *Quia ista Lex est sacra & divinitus lata, tūm quia nonnulli id aggressi Divinā plagā territi ab instituto desisterunt. Nam audivi Theopompum, cū vellet quedam ex ista Lege, tūm nō ita commode versa, in suam Historiam inserere, animo fuisse turbatum ultra dies triginta, & in morbi intermissione cūm exorāset Derm votis ut sibi declararet quām ob causam hoc sibi accidisset, in somno ei fuisse indicatum, ideo accidisse quia Divina studio suo evulgare conaretur, & referre ad multos homines: hinc cūm institutum intermisisset, dicitur fuisse liberatus à morbo. Accepi otiam de Theodecle Tragico Poëta, quod cūm voluisset aliquā,*

De libello A-
ristæ judici-
um.

aliquid, quod scriptum esset hoc libro, transferre in quamdam fabulam suam, fuisse visum ei ablatum donec perpendisset hoc sibi evensisse propter hoc suum factum, & per multos dies reconciliasset sibi Deum votis suis.

Hæc sane minus absunt à fabulâ quām ab Historiâ, ingeniumque Judaicum planè redolent, quod configendis miraculis semp̄ idoneum fuit. Similia ferè commenti sunt de voce coelo delapsâ, quæ Chaldaicæ Paraphraseos Scriptorem deteruerit ab interpretatione librorum Hagiographorum. Deinde contraria videtur h̄ic afferere Pseudo-Aristeas: nam cūm scribit de Theopompo, indicat Legem Mōis jām anteā Græco sermone donatam fuisse. Sed si res ita erat, cur alia interpretatione tām enixē conquisita est? Quapropter recte Baronius aliquę viri doctissimi, hāc potissimum ratione ducti, rejectā Clementis Alexandrini auctoritate, conficiunt Scripturam antea in Græcum sermonem converlam nō fuisse; sed eam quæ LXX Senioribus tribuitur interpretationem omnium primam esse. Neque dixeris illam priorem minus elegantem & inconditam fuisse: quantumlibet enim imperfecta supponatur, in Bibliothecâ Regiâ cum innumeris aliis libris aslervata fuisse, neque Regi prorsus incognitâ. Alia prætereo, quæ a viris eruditissimis, præsertim a Josepho Scaligero, de suppositio Aristea libello annotata sunt, quæque teste in hāc materia locupletissimo, Gerardo Vossio, *levia non sunt*. His omnibus accedit Aristeam ad historiæ illius scriptiōnem adductum in primis videri, ut pii benéque morati principis ideam exprimeret, neque alio nomine Historia illa commendari debet. Quare fabulæ istius concinnator, causæ suæ veluti diffidens, eāmque judicans minus probabilem, hāc subjungit; *existimo autem fore ut iis omnibus, qui hāc sunt lecturi, videantur ea supra fidem esse: sed profecto nō licet aliquid narrare falsi de illis quæ excepta & annotata sunt; nefas etiam est præterire aliquid in huiusmodi rebus, sed ut hāc sunt acta, ita ea exposui, ut vitarem omnem errorē.* Demum hāc addit; præterea studii sermonis illius veritatem ab illis accipere, qui singula quæ sunt in Regiis negotiis & conviviis solent excipere & annotare. Nimirūm, me tuens nē ea quæ profert ab omnibus tanquam parūm credibilia responderentur, conatur illa undecunque corroborare.

Verūm his obstat videtur Patrum omnium & aliorum nō inferio-

Joseph. Scalig.
animadv. in
Chron. Euseb.
Ger. Voll.
lib. 1. de Hi-
stor. Grac.

inferioris notæ Scriptorum auctoritas, qui Aristæ Historiam, tanquam veram narrationem, operibus suis inferuerunt, adeoque contraria sententia vix defendi poterit sine temeritatis notâ. Sed nòn tam quid à Patribus hâc in re dictum fuerit considerandum videtur, quam rationes quibus ad hanc sententiam adducti sunt, expendendæ. In rebus Criticis nòn numerantur suffragia, sed ponderantur rationum momenta. Constat illos unius Aristæ, tive Philonis ac Josephi, qui ex Aristæ sua hauserant, auctoritate permotos fuisse. Ultrum autem vera esset necne illa Aristæ Historia; nòn erat cùr ^{κατηνάσ} inquirent. Quandoquidem Græca LXX Seniorum versio, quâ tunc Ecclesia utebatur adversus Judæos, qui contextum Hebræum inter disputandum Christianis pañim opponebant, illius fidem egregie tuebatur. Malè rebus suis consuliſſent Patres, nisi versionem illam amplexati fuissent, quam Judæi penitus rejicere nòn poterant. Hieronymus, quia erat omni disciplinarum genere instructus, hasce Criticæ leges apprimè novit: ideo, contra communem Patrum sententiam, ea, quæ in omnium ore vulgo habebantur de LXX Interpretum cellulis, reverttere nòn dubitavit. *Nescio*, inquit, *quis primus auctor septuaginta cellulas mendacio suo extruxerit*. Justinum deinde cellularum testem oculatum deridet, ut virum simpliciorem, qui Judæorum fabulas arripuerit. Similiter nec veritus est in eodem argumento à reliquis Patribus discedere, dum Aristæ ipsius & Josephi auctoritate communitus LXX Interpretates contulisse, nòn verò prophetasse, afferit; *alind est enim*, inquit, *vatem, aliud est esse interpretem: ibi spiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea qua intelligit, transfert*. Imò nec eos pluris fecit quam Tullium, qui œconomiam Xenophontis & Platonis Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte orationem Rhetorico spiritu, nòn Prophetico, transtulerat. Neque unquam aliud sensisse de illis videtur Hieronymus, licet interdum scribat eos fuisse afflatos Spiritu sancto: sed quod tunc ^{δικαιονάσ} sentiendum esse judicavit vir ille prudentissimus, plerisque illud affirmare visus est. Quâ similiter ratione, quamvis Hieronymi animus post Aristæam, Josephum, aliquaque ætatis suæ Judæos eò inclinarit, ut LXX Seniores Græcæ tantum versionis, quæ exstat in libros Legis, auctores fuerint, tamen Com-

Hieros.

menta-

Disquisitiones Criticæ.

mentariis quæ ad reliquos Scripturæ sacræ libros adornavit, hanc aliter de iisdem LXX loquitur ac si illos horum quoque versionis conditores credidisset, quia nimis discedere à receptâ opinione videri noluit, quam tamen minus probabilem censebat.

*Quæ sit origo
Abelli sub
nomine
Aristæ sup-
positi.*

*Heins. in
Aristarch. fac.*

Exod. 24. 11.

Sed, inquiet aliquis, si quæ habetur apud Aristeam de LXX Interpretibus narratio inter fabulas recenseri mereatur, quodnam est fabulæ istius fundamentum? Eam enim illius architectum sine aliquâ ratione confinxisse vix credibile est, cum nè Poëtarum fabulae omni prorsus veritate careant. Existimavit Heinsius hanc de LXX Interpretibus fabellam deductam fuisse ex capite xxiv. Exodi, ubi legimus Moysem, Aäronem & LXX Seniores ascendisse ad Deum, & quia pro his verbis quæ habentur in Latino Interpretate, nec super eos qui procul recesserant de filiis Israël misit manum suam, Hellenistæ in Græcâ versione legerunt, & electorum Israël neque unus diffensit; indè suspicatur Heinsius numerum Interpretum, & quæ de illorum mirâ consensione narrantur, suam originem ducere. Sed quicquid sit de illâ Heinsii conjecturâ, vix dubitari posse arbitror quin opus illud quod LXX Senioribus tribuitur à Judæis quibusdam Alexandrinis potius quam Hierosolymitanis confectum fuisse; nonnullas siquidem voces Aegyptias adhuc retinet, quales sunt *Abrec*, *Rempbar*, & aliae. Quia verò res erat magni momenti, illud Synedrii magni auctoritate suscepimus ac comprobatum fuisse verisimile est, undè postea factum est ut translatio illa nomen LXXII Seniorum, seu Synedrii magni Senatorum, tulerit: sibi enim qui vulgo putantur illius architecti פָּנִים senes, quasi dixeris Senatores, appellantur. Quid ratione locus Talmudis alioqui explicatu difficilis, in quo Græca translatio opus duntaxat quinque Seniorum appellatur, facil negotio cum vulgata de LXXII Interpretibus sententiâ conciliabitur. Ex eadem Synagogæ magnæ Assessorum auctoritate huic versioni accepit authenticia apud Judæos omnes, præsertim Hellenistas, eodem modo quo in Ecclesiâ Occidentali Patres Synodi Tridentinæ constitutione suâ Latinum Interpretem fecrè authenticum. Sicut enim inter Christianos linguae Græcae imperitia effecit ut in alias linguis Græca illa versio transferretur, ac diuturnus postea Ecclesiæ cujuilibet usus singulis versionibus

sionibus auctoritatem addidit: ità & apud Judæos linguae Hebræe ignoratio in causâ fuit, cur Judæi Alexandrini sacros codices Græcè in usum suum verterint, quæ deinde Bibliorum conversio in Synagogis & Scholis prælecta est, & quià, ut verisimile, est Synedrii Hierosolymitani, à quo tunc adhuc universa Judæorum natio dependebat, auctoritate comprobata fuit, illius nomine maximè commendata est.

Tamen crediderim necesse non esse ad Synedrii illius magni Senatores recurrere, quo numerus LXXII Interpretum, quibus illa translatio vulgo tribuitur, explicetur commodiùs: sed ratio duntaxat habenda est formulæ loquendi Judæis admodum familiaris, quâ res omnes quæ alicujus momenti esse ipsi videntur LXX illis Senatoribus tribuant, ut plus ejusmodi rebus accedat auctoritatis. Ità puncta vocalia, accentus & alia ejusmodi plurima viris Synagogæ, quam vocant magnam, adscribunt, non tam ex rei veritate, quam ex illâ loquendi formulâ: ità ut vix judicari possit quandoñam serio loquantur, & quandoñ allegoricè. Istud loquutionum genus viros complures eosdemque eruditos in varios errores perduxit, dum in evolvendis Judæorum libris, potius quid loquuntur Judæi, quam quomodo & quibus de causis ità loquuntur, considerant. Hic in exemplum afferri possunt ea omnia quæ in Magistrorum libris de sacri contextûs apicibus, de *Keri* & *Cetib*, plenis ac deficientibus, superfluis, & aliis ejusdem naturæ sexcentis, passim occurunt. Hæc siquidem omnia vel ad Mosem in monte Sinai, vel ad Synagogam illam, seu Senatum, cui præfuit Esdras, Judæi plerique tribuunt: quæ tamen nisi allegoricè, & רְדָבֵל דַקְבִּין per modum *Cabbala*, ut ipsum loquuntur, exponas, manifestò falsa sunt. Simili ratione si non tam ad verba quam ad scribendi formam, quæ gentis Judaicæ propria est, attendamus, LXXII Interpretum historia ex eodem fonte hanc improbabilitè duci videbitur, sive illa reapse Synedrii magni auctoritate comprobata fuerit, sive illo consentiente in Synagogis lecta publicè, ex longo postea usu sibi fecerit auctoritatem, quæ sanè vero propiora esse videntur, quam ea quæ habet Pseudo-Aristeas de Græcæ translationis comprobatione his verbis; *absoluta autem interpretatione Demezius illam Judeis omnibus congregatis in locum illum, ubi erat perfecta,*

Arist. de Sep-
tuag. Interp.
sub fin.

perfecta, prælegit, præsentibus etiā ip[s]is Interpretibus, qui etiām, ut auctores magnorum bonorum, magnā laude & approbatione accepti ab ipsā Iudaorū multitudine. Similiter & Demetrium prosequuntur sunt suā laude, rogārūntque ut istam Legem descriptam suis etiā Principib[us] dare vellet. Ut autem perfecta sunt ista volumina Legis adstantes & sacerdotes & interpres seniores gubernatore[rum] civitatis, & ipsi Principes multitudinis ita dixerunt, quām rētē, sancte & per omnia accuratē perfecta est ista interpretatio, par est ut per omnia sic ista permaneant, nec ulla fiat immutatio. Verū si tūc Alexandriæ viri erant linguae Græcae quām Hebraicā adeò periti, ut ex solā Græcae translationis lectione de ejus bonitate ejusque perfectā cum Hebræo contextu confensione judicare potuerint, cur Rex eorum nōn usus operā aliorum industria[rum] sollicitē requirit? Deindē quis credit Judæos Hellenistas in rebus Hebraicis mediocritē versatos rectam de interpretatione sententiam ex solā illius lectione ferre potuisse; cūm hodiernis temporibus vel ii qui sunt in utrāque linguae exercitatiissimi illud polliceri nōn ausint. Quare ea omnia quæ vulgo proferri solent ex Josephi, Philonis, aliorūmque libris, ut versionis illius sinceritas commendetur, magni facienda esse nō duxerim, neque illa trahi posse in fontium Hebraicorum eversionem, quia nihil in istis Scriptoribus^{ad} de Græcā LXX Interpretum versione reperitur, nisi quod ex suppositio Aristæ libello haustum ad ceteros promanavit.

De Græcā
translatione
judicium.

Etsi autēm quæ circumfertur de LXX Interpretibus historiam sub Aristæ nomine, tanquam commentum à Judæis Hellenistis confictum rejiciam; nōn is tamē sum qui illi translationi, quæ diu in Synagogā & Ecclesiā fidem obtinuit, detrahi velim. Novi enim quanti hæc interpretatio facta sit veteribus, postquam ab Apostolis laudata, fidēisque Christiana per universum, orbem nōn alio instrumento propagata est. Eam pleraque adhuc retinent Ecclesiæ, neque etiā ætate nostrā aliam fortè retineret orbis Catholicus, nisi novam Hieronymus ex Hebræis fontibus translationem concinnasset. Hæc quidēm aliisque ejusdem rationis plurima, quæ in hanc rem proferre nō effet arduum, versionem hanc permagni esse momenti manifestō declarant, sed nōn indē sequitur, ut visum est Isaaco Vossio & aliis perpaucis, eam solam esse veram ac germanam Script-

Scripturam, quæque Hebraicis codicibus præferri debeat. Usu quidem communi apud veteres Ecclesiæ Patres receptum fuerat, ut nihil sanum in Scripturis haberetur, nisi quod LXX transtulissent, qui à cum illorum translatione nata fuerat Ecclesia, cuius etiā progressus huic soli debebatur. A tritâ illâ viâ nōn ausus est discedere Origenes, licet maximam inter Græcos & Hebraeos codices agnoscisset discrepantiam, &, uti de seipso testatur, in omnibus Bibliorum editionibus & earum differentiis ingenii sui vires exercuisse. *Quid opus est,* inquit, *ut dicam de Exodo ubi que pertinent ad Tabernaculum & ejus atrium & arcam & que ad indumenta Pontificis & sacerdotum,* valde sunt mutata; adeò ut nè videatur quidem esse sensus similis. *Vide ergo nè imprudentes & inscientes abrogemus exemplaria qua habentur passim in Ecclesiis.* Ibi LXX Interpretibus se magis addictum ostendit, nè videlicet quid falsi & adulterini in Ecclesiis inducere videatur, licet aliundè constet eum inter eruditos pluris fecisse veritatem Hebraicam. Neque profectò aliud sentire de suis codicibus potuit ac debuit vetus Ecclesia, cui suspectæ erant Judæorum fraudes. Sed B. Hieronymi gravissimorūmque ætatis nostræ judicium Patrum sententiae præferendum videtur. Illi quippe linguae Græcae, aut Latinae, duntaxat periti, de rebus sibi incognitis quidquam certi definire nō poterant. At ætate nostrâ Judæos codices cum Græcis conferre liberamque de utrisque sententiam proferre possumus. Neque his obstat Apostolorum auctoritas, qui nō ad Hebreæ sed ad Græca exemplaria recurserunt. Quid enim profuisset Apostolis per orbem universum Evangelii fundamenta jacentibus codices Hebraicos, Judæis paucissimis tunc cognitos, in usum adhibere? contrà vero lingua Græca plerisque gentibus, Cicerone teste, erat vernacula. Apostoli igitur, relictis codicibus Hebraicis, nō ideo Græcos sumpsere, quod hi illis meliores essent, sed per œconomiam tantum & accommodatè ad illorum ingenium, qui Scripturarum scientiâ imbuendi erant. Nihil indè auctoritatis advenit Græcae LXX Seniorum versioni, nisi extrinsecus; nec illa tunc ob hanc causam prodiit emendation quod ab Apostolis in novo Instrumento laudata fuerit, si jam antea erat depravata. Similiter nihil de auctoritate contextus Hebraici de-

Origen. in
Epist. ad A-
fricam.

Cicer. pro
Arch. Poet. 4.

tractum est, quòd is Apostolis primisque Ecclesiæ Patribus minus familiaris exstiterit; sed sicuti Patres Tridentini constitutione suâ, quâ vetus editio Latina authentica pronunciata fuit, Hebraicos Græcosque codices intactos reliquerant; itâ & longævus Græcæ translationis usus in Ecclesiâ fidem & integritatem Hebraicorum exemplarium nòn minuit. Suos habuit nævos indè jàm à primis Ecclesiæ temporibus, quorum plures felicitè notavit Hieronymus. Hic autem de iis nòn loquor, quæ Hieronymus genio suo ac temperamento plus æquo indulgens, interdum minus benè castigat. Censuræ Hieronymi patronam se præbuit Ecclesia Romana, dùm relicta LXX Interpretum versione, quæ per tot annos universum orbem Catholicum sola occupaverat, Hieronymianam recens cusam ad Judæorum codices amplexata est.

Nec sancè levissimis rationibus Hieronymum ad novam ex fontibus Hebraicis conversionem adductum fuisse necesse est, quæ nòn immerito postea in Ecclesiæ usum cessit. Nam, ut ipse testatur, errores qui jàm plurimi ejus ætate Græca exemplaria occupabant soli in causa nòn fuere, cùr id operis quod plerorumque hominum tunc maledicta in ejus caput convertit, aggressus fuerit; verùm etiàm, ut erat utriusque linguae callentiissimus, Græcos Interpretes nòn rectè interdum contextus Hebræi verba exprimere deprehenderat, quos ob hanc causam sæpè notat in suis Commentariis. His autem recensendis LXX Seniorum allucinationibus, nè molestus esse videar, supersedeo, quarum jàm plurimæ ab explanatoribus facrorum voluminum annotatae sunt: &, ut habeatur amplior earum series, Græca illorum versio, in locis praesertim quæ habent aliquid obscuritatis, cum Hebraico contextu conferri debent. Nam in his potissimum sensum germanæ lectionis non affequuti in varias & admodum liberas expositiones abeunt. Laudó quidem industriam simùl & eruditionem Isaaci Vossii, qui Græcam illam translationem, quam Divinam putat, in omnibus vindicare conatus est, sed longè melius de illâ interpretatione sensisse videtur Masius, vir acutissimi ingenii judiciique acerrimi, quique malitories Hebræos, Græcos, Syrosque codices versavit, nullo partium studio abreptus. Quare quid de LXX Interpretibus sentiendum sit ex eo potius quām ex Vossio discendum.

dum esse existimaverim. Hanc autem de illis tulit sententiam
 vir doctus; prater Legem Mosis si reliquos libros speccet, usque
 adeò perversa est ea interpretatio, quæ LXXII tribuitur, ut veri-
 mile videri nequeat, viros LXXII primarios, quales misse Ptolemao
 Pontificem est prodiitum, tam incepitos fuisse, tamque imperitos & ab in-
 terpretandi munere imparatos atque omnino absurdos, ut sic allucina-
 rentur: neque enim in verbis solum maximi errores, tanquam ex pa-
 ragrammate, nati apparent, dum alia sepe pro aliis interpretantur;
 verum etiam non raro in brevi longis verborum circumscriptiōnibus. Tue-
 tur his verbis vir ille doctissimus D. Hieronymi sententiam,
 qui non eosdem esse Pentateuchi ac ceterorum Scripturæ sa-
 cræ librorum Interpretates, ex formâ & ratione translationum
 conficit. Post nonnulla idem Masius mentem suam de eodem
 argumento apertius explicans hæc subjungit, quæ observatu-
 digna sunt. *Negque vero ego jam quis dico errores de eâ Scriptu-*
râ judico, qua nunc est in Hebraicis codicibus, ne mihi aut novos Li-
brariorum interductus, aut meritas, aut denique Iudeorum interpuncti-
ones atque vocalium accentuumque, ut vocantur, appositiones, quas
 בְּלִי הַתָּוֹרֶת fecisse dicuntur, aut etiam, quod quidam facere non
 dubitant, quibus ego sanè nondum assentior, istorum sceleratam perfidi-
 am opponas, quasi de industria ipsi mutariint multa in librorum He-
 braicorum scripturâ. *Ipsa illa qua tractantur res, sepe verborum as-*
que orationum, quibus illi Interpretates usi dicentur, absurdam discrepan-
tiam satis planam faciunt. Imo ea non raro etiam dilucida vestigia ap-
parent, qua secuti illi in errores sunt delati. Et mox rem totam
hac ratione definit; verum enimvero, utut ista sunt, quid ego
sentiam si quis me roget, non dissimulebo mihi interpretationem istam,
*cum eam lego, multis in locis ineptissimam, & tantis viris plane indig-
 nissimam, videri: & in nonnullis rursus Divinam: & à variis,*
potius quam Interpretibus, dictatam: & quia bisce difficultatibus
nón solum in ceteris libris, quanquam fatendum est multo plu-
res in iis esse errores atque etiam turbulentiores confusioresque,
verum etiam in Mosis Pentatecho, ut vocamus, afficior, neque po-
test de nihilo esse nata qua de Ptolemao dèque illis Interpretibus ab
omnibus refertur Historia, propensiorem ad veritatis similitudinem es-
se, eorum existimare opinionem, qui dicunt non solum Mosis Legem,
sed reliquos etiam Historicos & sacrorum varum libros rogatu Ptole-
mai ab Hebreis illis esse conversos. Haec tamen Masius, cuius ver-
 ba.

Masius pra-
fat. in Iosu.Hieron. pra-
fat. in Trad.
Hebr.

Id. Masius.

ba prolixius recensui, quia præsens argumentum non parum illustrant. Primo itaque vir ille doctus, & in Judæorum, Chaldaeorum, Syrorum, Græcorumque libris diu multumque volutatus, non ausus est Græcam translationem, si Pentateuchum excipias, LXX Senioribus tribuere, adeo foedis erroribus ipsi videbatur referta, & quia plures mendas etiam in Pentateuco animadvertisit, communem de LXX Interpretibus sententiam, subdubitans tamen, amplexus est: neque viros illos quos ex præconcepta opinione inter Judæorum ætatis illius primores agnoscit, ineptos, absurdos, atque imperitos veretur appellare, & ut ita loqueretur rei ipsius veritate, necnon auctoritate Hieronymi adductus fuisse videtur. Deinde veluti seipsum castigans, nonnulla in eadem versione *Divina & à Prophetis potius quam ab Interpretibus dictata*, agnoscit; & quod apprimè notatu dignum est, testatur se Græcorum codices non reprehendisse ex hodiernis Judæorum exemplaribus, quæ constat a primævâ formâ in aliquibus degenerasse. Denique Theologorum vulgus irridet, qui de prælenti materia, quam ignorant, superciliosè judicant, invehuntque in Ecclesiam portenta opinionum, quæ postea suis sibilis excipiunt Heterodoxi, qualia sunt ea quæ à nonnullis asseruntur de contextu Hebraico à Judæis dedita operâ corrupto, de Græcis exemplaribus Hebraicæ veritati anterendis, aliisque non paucis eiusdem naturæ, quæ ex eorum Scholâ, qui zelum quidem habent sed non secundum scientiam, solent proficiisci. Si adhuc ætate nostrâ superstes esset vir ille præstantissimus miraretur etiam inter Heterodoxos reperiri, qui eadem omnino atque Theologi illi, quos perstringit, de Græcis Hebræisque codicibus sentiunt, præeunte ipsis Isaaco Vossio.

Masium in omnibus consentientem haberemus, si in construenda Aristæ Historiâ, quam nube testimoniū confirmatam viderat, minus se religiosum ostendisset, potiusque rationes expendisset, quam numerasset decreta. Neque aliter profecto de Græcâ versione judicabit, qui eam minutatim expensam retulerit ad codices Hebræorum, & ita censem omnes, qui in explanandâ Scripturâ suam industriam collocârunt. Si enim aliquando ad majorem contextus explicationem, Hebraicam Græcamque lectionem produixerint, interdum quidem ex Græcâ

Græcā Hebraicam nòn reformidant castigare, sed longè sapiūs. Græcæ Hebraicam præferunt. Ità, ut ceteros taceam, Auguſtinus Eugubinus in suā veteris Testamenti ad Hebraicam veritatem recognitione, collatis inter se variis editionibus, Græcos Interpretes aliquandò imperitiæ palam arguit. *Hac, inquit, nimirūm Græca translatio, sive Grecarum literarum cognitionem abſolutam non tenerent LXX illi Seniores, sive aliis exemplaribus uterentur, quām nūnc aut Hieronymi tempeſtate haberentur, sive ſtudio quodam dedita operā ita vellent tranſferre plurimum ab Hebraicā veritate inveniunt diſſentire. Quædam etiam apertissimam praefe ferunt Graci sermonis imperitiem, in aliis maxima lingua Hebraica ignoratio deprehenditur.* In nonnullis tamen castigandus est ipse Augustinus Eugubinus, qui LXX Interpretes ſempè nòn eſt aſſequitus, ſicut cum illos reprehendit quod, capite xix Geneſeos, pro voce *corivii*, *latum* reposuerint. Neque enim animadvertit male in Græco exemplari Venetiis edito legi *τίνον* pro *τίνον*, ut reverâ legitur in editione Romana. Similiter ineptum feſtendit idem Eugubinus, cum animadversionibus in caput xxv. Geneſeos Græcos Interpretes damnat, quod verbum Hebræum *naphal* per Latinum *manere* exprefſerint, cum per *cadere* verti debeat, ſtatimque Latinum Interpretē, qui hoc loco *obii* interpretatus eſt, acerimè tuetur. Sed omnium optima eſt Græca LXX Seniorum verſio; imò nec alitèr verba Hebræa debent tranſferri quām ipſi tranſtulerunt, ſi ad ſenſum attendatur. Nam de morte Iſmaēlis ibi nòn agitur, ſed de illius manſione ac terrâ quam incoluit, ut ex his, quæ antecedunt manifestum eſt. Quare nòn in omnibus audiendus eſt Eugubinus, dum Græcos Interpretes accuſat, licet plurimos eorum errores nòn malè notaverit.

August.
Eugub.

Gen. 19. 3.

Gen. 25. 18.

C A P. X VI.

Iterum ac specialius expenditur Græca Septuaginta Interpretum Versio.

Philo lib. 2.
de Vitâ
Mosis.

Quando Ju-
dæi coope-
rint Gracam
translationem
rejicere.

GRÆCAM Septuaginta Seniorum interpretationem maximo cum gaudio priscis temporibus à Judæis omnibus exceptam suisse probant verba illa Philonis, qui eos Prophetarum albo adscripsit; singulis annis solennis celebritas agitur in Pharo insula, ad quam non Judæi solum, sed & plurimi alii trahunt, locum veneraturi in quo primùm hec translatio apparuit, & pro veteri beneficio semper se renovante, gratias acturi Deo. Post preces aniem & gratiarum actiones, alii tentoriis fixis in litore, alii in ipsa arenâ sub dio discubentes cum domesticis & amicis epulantur, tuncque preferunt littus regis palatiis. Constat versionem hanc à plerisque Judæis in Synagogis ac Scholis lectam, & illius beneficio plures ad fidem Christianam conversos: sed ubi Judæis cum Christianis res esse cœpit, contigit occasione disputationum, quæ inter hos & illos de Scripturis exponendis fuere, ut illi codicum Hebræorum longè magis quam antea studiosi fuerint. Eversis siquidem Hierosolymis, ac gente Judaicâ à Romanis deletâ, ferè tota concidit Synedrii magni auctoritas: sed non defuere Magistri qui linguam Hebræam in Scholis præfertim excolerent. Tunc igitur primùm, ex odio Christianæ Religionis, Septuaginta Seniorum interpretationi detraxeré ii præfertim qui degebant in Palæstina, quorum aliquid adhuc in reliquos Judæos erat auctoritas. Hujus rei fidem faciunt veterum Patrum testimonia, atque in priuis Justinus Martyris, quæ plena sunt ejusmodi querelarum, quod scilicet Græca translatio paſsim a Judæis respueretur. Quapropter illi nihil non moliti sunt ut eam interpretationem, quæ omnes Christianorum Ecclesiæ occupabat,

pabat, convellerent. Neque aliundè profectum fuisse arbitror, quòd illorum Magistri de jejunio indicto & tenebris super terram factis tribus diebus, eo quòd Léx Græcè translata fuerit, commentari sunt. Hac enim fabulâ simpliciorum animos à legendâ LXX Interpretum versione avertere voluerunt; cùm ægrè ferrent illam in plerisque, Hellenistarum maximè Synagogis legi. Ex eo potissimum tempore Græca translatio à Judæis videtur neglecta, imò contemptui habita, &, nisi ab Ecclesiâ, ad quam à Synagogâ jàm transferat, benè exulta fuisse, dè illâ actum fuisse penitus. Verùm quia sermo Græcus quo versio illa scripta fuit nòn ita purus est, frequentioribusque Hebraismis & Syriasmis, si ita loqui fas est, abundat, hinc factum puto ut illa in integritate suâ vix conservari potuerit, dùm quisque castigare veritus nòn est quod minus intelligebat. De lingua Hellenistica, quâ vulgo creditur conscripta illa translatio, in præsentia nòn dispuo, mirorque viros eruditissimos de hoc arguento diù multumque inter se concertasse, utrum scilicet reverâ sit aliqua lingua Hellenistica quæ à Græcâ distinguatur. Lingua enim quæ vocatur Hellenistica nòn alia est quam Græca quæ in ore Judæorum aliquid linguæ Hebraicæ & Syriacæ retinuit. Et id nòn solum in lingua Græcâ reperire est, sed & in aliis omnibus linguis, quas Judæi in Scripturæ sacræ conversione adhibuerunt. Ita versiones Arabicæ, Hispânicae, Persicæ, vix ab Arabibus, ab Hispanis & à Persis intelligi possint nisi linguam Hebraicam calleant. Sermonem istum Judæorum meritò appellabimus Synagogæ sermonem, quia in Synagogis natus est & eorum uiri servit. Idémque planè est Græcus novi Testamenti sermo, quòd ex Græcâ LXX Interpretum versione sumpitus fuerit. Græca itaque sunt verba omnia tām veteris quān novi Testamenti, si per pauca excipias; sed illorum significatus Judæi pro diverso conceptu modo extendunt modo restringunt, secundūm linguæ suæ proprietatem: ob quain rationem vetus Interpres Latinus, qui Græcam translationem in usum Ecclesiæ Latinæ inde jàm ab illius exordio Latino sermone donavit, særissimè allucinatur, dùm linguam LXX Seniorum minime assequitur. Ita Geneseos capite xlii. ubi

Sermo quo
concepta est
Græca trans-
latio.

Gen. 49. 19.

in Græco legimus *rād, πιεγνίευς πιεγνίου ἀντί,* Interpres ille convertit, *tentatio tentabit eum.* At longè melius Hieronymus, qui ad fontes Hebræos recurrat, interpretatus est, *Gad, λατρυνκύλος λατροκινάβιτος εἰς.* Multa ejusmodi in antiquâ illâ versione eruditè castigavit Hieronymus, sed longè plurima adhuc supersunt corrigenda, ad quæ non videtur attendisse.

Græca translatio mendis referata.

Græca illa translatio adeò corrupta erat Hieronymi temporibus, ut novam doctissimum ille Pater cedere maluerit ad fontes Hebræos, quam veterem repurgare, quæ tamen in Græcis quam in Latinis codicibus erat vitiolissima. Non defunt etiam hodiè, qui nihil omnino priscæ illius editionis remanere existiment. Sed eam ad nos usque pervenisse, imperfectam tamen & mutilam, probant cum Græcorum tunc Latinorum Patrum opera, in quibus partem maximam eodem plane modo reperitur atque in Græcis exemplaribus, quæ sub nomine LXX Interpretum habemus. De eâ quoque male judicant qui non aliam linguae Hebraicæ cognitionem habent quam eam quam ex nuperis Grammaticorum præceptionibus ac Lexicis haurerunt. Ut enim in pluribus errasse illos Interpretes cum B. Hieronymo lubens agnosco, ita & ab eodem Hieronymo & à recentioribus Interpretibus særissimè immerito reprehendi nullus dubito. Quam frequentèr in suis animadversionibus aberrarit Hieronymus egregiè ostendit Pieronius, Præfatione Paræneticâ quam præmisit editioni Græcæ LXX Interpretum, quæ prodiit Cantabrigiæ in minori formâ anno MDCLXV. Addam & alia in eamdem rem exempla, quibus constabit recentiores etiam Interpretes male in multis Græcam illam versionem castigasse. Versus iv. Psalmi cix. à Græcis Interpretibus ita redditur, Σὺ ἰσχός εἰς τὸ διώρα καὶ τὸ τάξιν Μελέτην. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedecem: eosque sequutus est Hieronymus in Latinâ Psalterii ex Græcis fontibus conversione. At plerique recentiorum hanc sententiam à veteribus minus bene redditam fuisse putant; inter quos Hugo Grotius haec annotavit, *noster textus habet, secundum meam constitutionem ὁ Rex mihi iuste;* quâ in re à Grotio & aliis graviter peccatum est, qui levissimâ de causâ ab auctore Epistolæ ad Hebræos dissentire audent. Existimârunt Græcos Interpretes

De auctoribus
Græcæ translationis judicium.

Grot. Comm.
in Psalm. 105.

tes nō legisse in suis exemplaribus *dīrrathi* cum *ʃod*, ut in hōdiernis, sed simpliciter *dīrrath* absque *ʃod*. Sed nō erat cū ad lectionum diversitatem recurrerent, cām etiā beneficio Paragoges Grammaticorum, quam in aliis locis tenentur agnoscere, Græca interpretatio defendi poterat. Sed valere iussā istā Grammaticorum Paragine, dicendum est literam *ʃod*, quæ claudit vocabulum illud, exprimere vocalem & antiquam, seu hodiernum *Scheru*, quod in fine dictionis cuiuslibet necessario pronunciatur, uti nunc etiā sub ultimis Imperativorum *fao*, *dit*, & similiū apud Latinos litera & inter pronunciandum auditur, quam Ennius, Plautas, aliisque vetusti Scriptores, exprefserunt.

Item Septuaginta Interpretes libri ii Reg. cap. ix. ubi, secundūm lectionem hodiernam codicis Hebræi, habent recentiores, *quis mecum?* Septuaginta Interpretes verterunt *τίς εἰ* *ώ;* *quis es tu?* propter eandem causam, quia scilicet *ʃod* finale, quod est in Hebræo, minimè curarunt, & pro *ιτθι* hodierno legerunt quasi esset *ath*. Illud autem quod in praesentiā de literā *ʃod* annotamus, debet similiter observari de literis *Aleph* & *Vau*, quæ olim erant loco vocalium, quaque pro Scribarum arbitrio modò in exemplaribus exhibentur & modò ab illis absunt. Ita, ut innumera exempla taceam, literam *Aleph* in dictione *lacen*, Geneseos cap. iv. legerunt Græci Interpretes, quasi esset *locen*, id est, *nor sic*: recentiores autem, quia legunt *lacen* absque *Aleph* vertunt, *quapropter*. Simili ratione Geneseos cap. xxx. Septuaginta legerunt *ba Gad*, per duas dictiones cum *Aleph*, secūs codex Malorethicus, in quo est *bagad*, unā dictione & absque *Aleph*. Libri i. Samuelis capite xv. in codice Hebræo nūc legimus *jareu* absque *Aleph*, LXX verò hād dubiè legerunt cum *Aleph*, & interpretati sunt *εὐαγεῖον*, *infideliens est*, quam translationem suā quoque expositiōne confirmant RR. David Kimchi & Aben Melech. Ad haec & ad alia ejusdem naturæ plurima quia animum nō advertunt recentiores Interpretes, totiès in jus vocant LXX Señiores, quotiès cum nuperā codicis Hebræi lectione nō consentiunt. Nec in hoc etiā interdūm excusandus videtur B. Hieronymus qui eos quoque damnat hād infrequentēr, quan-

Gen. 4. 15.

Gen. 30. 11.

1 Sam. 15. 5.

dò cum lectione Magistrorum suorum nòn concordant. His omnibus accedit hodiè nimis curtam esse cognitionis linguae Hebraicæ supellec̄tilem, nec posse ex eâ solum de Græcâ interpretatione ferri judicium. Sed ut hæc omnia magis patefiant, Psalmum xxii. juxta Græcos Interpretes & recentiores, qui hodiernis codicibus Hebræis addicti sunt, examinabimus.

Psalmi qui apud Hebræos numeratur xxii. ea est Inscriptio in editione Græcâ εἰς τὸν οὐρανὸν ἡγεμόνην, &c. pro quibus hæc habentur in Hebræo לְמִנְחָה עַל אֵלֹהִים וְאֶתְנָחָתָה, &c. pro quibus hæc habentur in Hebræo & eodem quoque modo legisse Hieronymum constat ex illius versione. Jām licet suspicari LXX Interpretes nòn habuisse in suis exemplaribus לְמִנְחָה עַל אֵלֹהִים sed תְּרוּמָה adeóque mirum nòn est si vocem Hebraicam quam reddidit Hieronymus *cer-vum*, ipsi verterint ἀντλήσιν, *auxilium*, & infra v. xx. eamdem vocem similitè exposuerint, nimirum, εἰς τὸν αὐτὸν μὲν, in *auxilium meum*. Jām si commodioris sensus habeatur ratio, haud dubiè LXX Interpretum versio Hieronymianæ alisque recentioribus prævalebit, adeóque istæ obscuræ sunt & à vero sensu alienæ. Tamen ut illæ immutentur auctor nòn fuerim, quia codicem Hebraicum exprimunt qui à Masorethis reformatus fuit, & Psalmorum Inscriptiones plerasque explicatu difficillimas esse & Magistris ipsis incognitas nemo nescit. Deinde initio Psalmi pro Hebraicis αἴροι in Græcis paulò fuisse exstat ὁ Σέδες ὁ Θεός με πρόσχεις μοι· quæ lectio vetus est, jāmque ab Eusebio observatum est πρόσχεις μοι nòn legi in Hebræo codice. Sed duas earundem dictionum versiones in unum conjectæ fuerant. Quod verò pronomen μοι bis nòn legatur in Græco sicut in Hebræo, id nullius est momenti, potuitque profici sci à Græco Amanuensi, cui inutilis visa est illa repetitio. Mox pro Hebraico γυναικῶν videntur LXX legisse per metathesim γυναικῶν vel γυναικῶν seu potius literæ *Aleph*, ut & alibi passim, nullatenus solliciti, vocem γυναικῶν verterunt θεοῖς αἵματα, quali *Aleph* hoc loco adventitia fuerit, quonodò vocem מִלְאָכִים & *Angelos* & *Reges* interpretari possit, nòn habitâ ratione literæ *Aleph*, sicuti de interpretatione dictionis מִלְכָרְתָה Hieremiæ vii. inter se nòn consentiunt etiā Judæi, alii enim contendunt literam *Aleph* ibi deficere, & vertendum esse quasi legere-

tur סלאנְתָה opus; alii verò putant Aleph nòn deficere & interpretantur cum Hieronymo *Regina*.

Versu iii. ejusdem Psalmi longè melius ac dilucidius dictio Hebraica vertitur *silentium* ab Hieronymo & recentioribus interpretibus quàm à LXX ἀνα, *insipientia*: hæc enim interpretatio vix sensum patitur. Versu ix. optimè & juxta sensum δὲ Græcè redditur ἀλπον, *speravit*, quasi dixeris, se totum retulit. Alia similitèr quæ sequuntur apprimè quadrant cum textu Hebræo. Verùm longè melius ac dilucidius versu xvii. Græci Interpretes legerunt כִּי δένξαν, *foderunt*, quàm ut ho- dierna præferunt exemplaria & in versione quæ falsò nomen Vatabli præfert redditur, *sicut leo*. Versu xxv. pro סְבָבָה legerunt מִמְּנָה *à me*. Versu xxvii. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל verterunt *mīnūs*, *pauperes*, quasi scriptum fuerit בְּנֵי. Sed hæc literarum *Vau* & *Jod* frequentissima est in Scripturā commutatio. Quam ob causam versu xxx. pro אַנְשָׁה *anima ejus*, ut in Hebræo codice nūnc legitur, ipsi verterunt הַנֶּשֶׁה *anima mea*, quasi in suis codicibus legerint אַנְשָׁה. De pari lectione Psalmo xxiv. v. iv. inter Magistros maxima est contentio, dùm alii legunt אַנְשָׁה alii vero אֲנָשָׁה uti reverā legendum esse Masora parva indicat. Sed illius diversitatis Masora magna nullatenus meminit: & idcirco ad oram codicis in Veneto & Basileensi exemplaribus hæc verba Hebraicè relata sunt, *mīnum est hanc vocem recensitam non fuisse in Masorā magnā inter dictiones illas quæ scribuntur per Vau in fine & leguntur per Jod*; quasi verò omnes lectionum discrepantias annotaverint Judæi Tiberienses. R. R. Aben Ezra, R. Solomon Isaaki, Joseph Hajon, David Kimchi, Obadias Siphorno, & alii nòn pauci, qui lectionem quæ est ad marginem contextui præferunt, legerunt אֲנָשָׁה at Græci Interpretes & Hieronymus אֲנָשָׁה. Codices MSS. quatuor melioris notæ consului, quorum tres repræsentabant אֲנָשָׁה unus verò אֲנָשָׁה absque ulla Masoræ parvæ notatione. Quamnam lectionem in tantâ codicum Interpretumque diversitate sequemur?

Præterea eodem versu dictio quæ vocem אֲנָשָׁה consequitur, in oppositas plane translationes variis in locis Interpretes perduxit: fecit enim ut quod ab his asseritur, ab illis negetur.

Putā

Hai. 49.]

Putà una dictiuncula *lo*, quia legi potest *לֹא* non & *לֹא* ei, sacerè fit ut in eâ reddendâ non convenienter inter se Interpretes, sicut in præsenti loco LXX Seniores legerunt *לֹא* *אוּתֶה*, *ei*, uti etiam Aquila, sed Hieronymus in suis codicibus habuit *לֹא* ut in hodiernis exprimitur. Pervetus est illa scribendi varietas & Hieronymo hâud incognita, de quâ hæc habet ad hæc Isaiae verba, & Israël non congregabitur; pro quibus exstat in LXX versione, ut congregarem Jacob ad eum; satisque miror, inquit, quomodo Vulgata editio (Latinam intelligit, quæ ex Græca LXX Seniorum desumpta fuerat, & tunc pro Vulgata habebatur) fortissimum contra Iudeorum persidiam testimonium alia interpretatione subverterit — cum Theodosio & Symmachus nostra interpretatione congruant. De Aquila autem non miror quod homo eruditissimus lingua Hebraice, & verbum de verbo exprimens in hoc loco ani simularis imperitiæ, aut Phariseorum perversâ expositione deceptus sit, qui interpretari volunt, & Israel ei congregabitur, hoc est, Deo, cum verbum Hebraicum lo in hoc loco non scribatur per *ל* & *וְ* quod si esset, significaret ei, vel illi; sed per *ל* & Aleph quod propriè non sonat. Quantum mutationis afferat hæc scribendi varietas, cum res ipsa, tum Hieronymi verba aperte demonstrant: qui tamea LXX Interpretibus infensiorem se ostendit, dum nimis codicuum suorum lectionem urget: quandoquidem ipsemet Commentariorum in eundem Prophetam capite lxiii. miram esse hæc in parte exemplarium Hebraicorum diversitatem agnovit, non hanc potius quam illam lectionem afferens. *Quod Hebraicè*, inquit, *dicitur*, *בְּכָל־צְרוּחַת לֵא־אָרֶךְ* est adverbium negantis, & pro *לֹא* non legi *לֹא* ei potest. Mox eodem versu pro Hebraico *וְ* semen habetur in Græco LXX *αντίσημα μός*, semen meum, quod Pronomen vel ab Interpretibus, vel à Librariis, facile addi potuit. Conjicio tamen primitus in contextu existisse, sed quia duo *זֹהָד* se invicem consequebantur hoc modo *וְ* *עֲזֹר וּבְאָוֹן* unum *זֹהָד* excidit. Demum LXX Interpretes hæc verba *לֹא־זֹהָד* comma claudat, & *וְ* *זֹהָד* alterum incipiat, in unam sententiam conciliarunt hæc ratione, *וְ* *זֹהָד* *אֶשְׁחָמִין*, generatio ventura: nimis, subintelligitur Pronomen *אֶשְׁחָמִין*, que. Distinctionum autem hodiernarum legibus teneri

neri non poterant Græci Interpretes, quia nondum inventi. Tunc enim universus Scripturæ sacræ contextus erat velut *¶¶¶ unius versus.*

Jam ex his facili negotio colligi potest quid LXX Interpretes ad diversam à recentioribus translationem adduxerit: quippe parvum certa est contextus Hebraici lectio. Quare non video quomodo ad ista exempla & alia innumera, quibus supercedeo, respondere possint etatis nostræ Interpretes, qui volunt nos in omnibus stare Masoretharum decretis; cum illorum codex aliquandò deficiat & in quibusdam sit multilis. Ita quis neget in hodierno codice Hebraeo integrum desiderari verbum xiii. Psalmi cxlv. Cùm enim Psalmi hujuscemodum versus ordine Alphabetico omnes disponantur, nulla subest ratio cur ille, qui per literam *Nun* debuit notari, solus desideretur. At illum repræsentant LXX Interpretes hoc modo, *πατέρες τῶν ἀρχών εἰσιν οἱ θεοὶ τῶν πάντων καὶ τῶν θεοῖς τῶν αὐτῶν*, & in Latino Interpretatione, *fidelis Dominus in omnibus verbis suis & sanctus in operibus suis.* Cavendum tamen est ne quoties plura exhibent Græci Interpretes quam contextus Hebraeus, toties hic multilis censeatur. Nam illi Paraphrastarum potius quam Interpretum aliquandò munus obeunt, & quod in primis animadversione dignum est, translatio illa non integra ad nos usque pervenit, sed admodum confusa & permixta. Ita hæc duo verba Hebraica יְהוָה וְאֵלֶיךָ quæ optimè juxta codicis Hebraei lectionem vertit Hieronymus, *Deus meus, Deus meus, Psalm. 21.* LXX translulere: δός με, δός με πρόξενον, *Deus meus, Deus meus, respice in me.* Scilicet Hebraicum יְהוָה verti potest *Deus meus* si legatur eli, & *ad me*, si legatur elai. Contigit vero versionem postea utramque probatam fuisse à viris qui Græca cum Hebraicis conferre non potuerunt & in unam coäluisse, quia sensus hæc ratione videbatur completior. Nec dubito quin antiquissimæ voces illæ πρόξενος μου à germanâ LXX Seniorum editione absuerint, vel saltēm θεός femel tantum appositum fuit. Simili ferè ratione initio capituli iii. Prophetæ Habacuc, liquet duas similes translationes congregatas in eadem translatione repræsentari, ita enim habetur in codice Hebraeo,

בראֹ, יְהוָה קָרְבָּן חַיִּים חַיִּים בְּקָרְבָּן שְׁנַיִם
 Hieronymo Latinè versâ sunt, *In medio annorum vivifica illud,*
in medio annorum nostrum facies, & recte Hebraica exprimunt:
 Græca autem LXX hoc modo concepta habentur, ἐν μέσῳ τῶν
 ζωῶν γνωθήσῃ, ἐν τῷ ἑγγύτερῳ τῷ τοῦ ἐμπρωθήσῃ, ἐν τῷ προτεραι
 τὸν πατεῖν ἀριστερά· quæ ita redduntur; *in medio duorum*
animalium cognosceris, cum appropinquaverint anni cognosceris,
cum advenerit tempus demonstraberis. Bis tantum legitur in
 contextu at Græca translatio hæc verba ter ex-
 primit, verbum quoque Hebræum יְהוָה quod semel tantum
 reperitur in eodem contextu, ter etiam in Græcâ versione
 redditur. Taceo maximam quæ hic interest Græcos inter
 & Hieronymum aliisque ætatis nostræ Interpretes differentiam,
 quorum versio hoc loco Græcæ anteponenda est, ut & sæpe
 fit quoties in Hebræo aliquid est obscuritatis. Quare eti
 plurimi faciendam esse Græcorum Interpretum versionem
 & in nonnullis etiam Hieronymianæ & recentioribus qui-
 bullibet præferendam esse existimem, non possum tamen
 non improbare Isaaci Vossii sententiam, qui putavit LXX
 Seniores in locis Scripturæ obscurioribus longe melius illius
 sensum expressisse quam Hieronymum aliisque ætatis nostræ
 Interpretes.

C A P. X VI.

Examinatur Isaaci Vossii de Septuaginta Interpretibus sententia. B. Hieronymi vindiciae.

IN rebus Criticis nōn tām quid ab aliis dictum fuerit, quām quid perspectis omnibus dicendum sit, animum debemus advertere, de hoc potissimum solicii, ut nōn modō quid quisque loquatur, sed etiā quid quisque sentiat, & quā etiā de causā quisque sentiat exactius inquiramus: plerique enim dūm ex aliorum auctoritate mentem suam confirmant, Scriptores saepius ex singulis vocibus, quām ex sententiæ perpetuitate & constantiā spectant. Itā quām foedē in hāc parte erraverit Isaacus Vossius, dūm Justini Martyris aliorūmque Patrum testimonia in opus suum de LXX Interpretibus translatis, suprā ostendimus, simūlque illum tām in Judæos quām in illorum codices plūs æquo injuriosum esse demonstratum est. Nimirūm, ut optimē alias à B. Hilario annotatum, *Immoderata est omnis suscepturn voluntatum pertinacia, & inde flexo motu adversandi studium persistit ubi non rationi voluntas subjicitur, nec studium doctrinae impenditur, sed iis que volumus rationem conquirimus, & iis que studemus doctrinam comparamus.* Similibus ferè rationibus adductus fuisse videtur doctissimus Vossius ut Hebræos Judæorum codices elevaret & Græca LXX Seniorum exemplaria affereret. Contendit igitū hos Interpretes Spiritu sancto afflatos fuisse, quā in se sibi consentientes habet Patres omnes priscæ ætatis, si unum exceperis Hieronymum, quem tām de Judæis Bibliorum corruptoribus quām de Prophetiā & afflatu LXX Seniorum sibi contrarium sentit. Beatus quidem Hieronymus omnium ferè ætatis suæ Doctorum maledicta in se convertit, quod viam communem & longo Ecclesiastarum

Hilar.lib. 10.
de Trin.

Isaac. Vossii
de Septua-
giata Inter-
pretibus
sententia.

siarum usū approbatam deferens, ad Judæorum castra videtur se recipere, parūmque absuit quin ab Ecclesiâ tanquam novator ejiceretur: imò & ætate nostrâ illius versionem damnat Vossius, eámque appellat Rabbinicam: sed doctissimus ille Pater reprehensoribus istis occurrentis, qui damnare possunt, docere nòn possunt, artem Criticam exercuit, & iis a quibus reclamatum est, suis libris abunde satisfecit. Nec mirum profectō si in nonnullis attentior & copiosā linguarum supplectili instru etiò Hieronymus à veteribus recedere nòn dubitaverit: manifestos quippe errores aquitas minimè defendit. Novi quidēm in rebus fidei aliquid divini præ se ferre Doctorum Ecclesiæ consensum; at ille cordatus nòn est nec religiosus, qui in iis rebus quæ nòn sunt fidei à Patrum sententiâ discedere reformidat, mavultque aliorum scriptis quam oculis suis & experientia credere. De seipso longè aliud olim sentiebat Augustinus, qui optat ut alii de suis operibus judicent. *Neminem, inquit, velim sic amplecti omnia mea ut me sequatur, nisi in iis in quibus me nòn errare perspexerit.*

August. lib.
de dono per
sev. cap. 21.

Nòn est igitur cur Vossio hāc in parte assentiamur, qui contra B. Hieronymum LXX Interpretes velit divino numine affatos fuisse, & ab omni prorsus errore, etiā levissimo, liberos. Imò quasi eum puduerit Interpretes illos Prophetarum nomine donāsse, seipsum postea velut caſfigans affirmat Prophetam vetustis Scriptoribus idem esse quod Interpres, illōſque Prophetas esse teste Apostolo, qui Scripturas rectè interpretati sunt. Sed cur latebras hīc querit Vossius & ad profanam, ut ita loquar, eruditōnem recurrit, ut demonstret in eo errare Hieronymum cùm scribit aliud esse Prophetam, aliud Interpretēm; quasi ipse contradixerit Apostolo, qui pluribus in locis ~~neq̄~~ sumpfit pro interpretari? Verū hīc nòn errat Hieronymus, qui vocis illius proprietatem optimè noverat, quandoquidē animadvertisit Poëtam Graecum a Paulo Prophetam vocatum fuisse. Sed in Responſione suā ad objectiones Nuperæ Criticæ sacræ cuneos captans Vossius ubique tergiversatur. Ita quid illi causæ fuit, ut nòn modò Apostolorum & Evangelistarum, sed & Philonis, Festi, Platonis & aliorum proferret testimonia, ut evincat eos nòn tantum qui futura prædicerent dictos fuisse Prophetas, sed & qui præterita.

Hieron. com-
ment. in E-
zech.

Voss. Resp.
ad Obj. [Critic.]
pag. 6.

terita & præsentia explicarent. Quandoquidem eâ de re inter illum & Scriptorem Criticæ sacræ nihil erat controversiæ. Dùm negavit Hieronymus LXX Seniores Prophetas esse, eosdèmque Interpretes duntaxat fuisse asleverat, Prophetam eo loco idem esse arbitratus est atque hominem spiritu sancto afflatum, quo nimirum sensu Patres omnes Græcos illos Interpretes appellaverant Prophetas, nec alia ratione nomen illud Prophetæ usurpavit ipse Vossius, qui tam confidenter illorum *Beonvesciav*, five afflatum, divinum asseruerit. *Non sum ne-*
scire, inquit, malitorum me incursum, non reprehensionem tantum,
sed & odium, quod tam magnifice de hac versione sentiam, & adeo
quidem ut vix dubitem eam divinitatem inspiratam appellare: sed que-
nam rogo poscit excoxitari ratio quamobrem non id ipsum credamus
quod jam ab Apostolorum temporibus omnes credidere Christiani, ex-
cepitis duntaxat paucia nimio plus faventibus sequiorum temporum Ju-
dais? Inter hos haud dubie B. Hieronymum collocabit. Deinde probat fusiū eorumdem Interpretum *Beonvesciav*, argumen-ta eorum infringens qui dicunt hos non potuisse afflari spiritu sancto aut Prophetico, quia Judæi testantur tempore Templi secundi defuisse donum spiritus sancti & Prophetæ. *Illud, in-*
quit, omnino est Rabbinicum & nugatorium. Sed non minus nugatoria sunt quæ ille affert adversus Hieronymum his verbis;
cum itaque tam lat' Prophetarum & Prophetæ, etiam apud Hebreos,
patuerit appellatio, non admittendi sunt illi qui LXX Interpretæ
Prophetas fuisse negant, utpote præcipuos populi Iudaici sacerdotes,
& non presertim tantum sed & futurarum rerum interpretes.
Quasi verò illud in quæstionem venisset utrum LXX Senibus Prophetarum nomen competeteret, quatenus nomen illud *Prophetæ* idem sonat atque Interpres; cum ipse tam multis probare conatus fuerit eos Prophetas fuisse, qui à spiritu sancto ac Prophetico afflati fuere: imò existimat injurios illos esse Hieronymo qui testimonii ejus abutuntur ad evertendam LXX Interpretum auctoritatem, cum ille ætate proiectior eorum errores non ipsis Interpretibus, qui afflati spiritus sancti sacros libros verterunt, sed Librariis imputandos censuerit. Verum supra fusiū ostensum est, quæ fuerit de præfenti negotio B. Hieronymi sententia, quæ Vossio la-tuit. Jām enim proiectæ erat ætatis, cum Prophetatum li-

Voss. de Sep.
tuag. Interp.
cap. 25.

Ibid. cap. 26.

In Resp. ad
Critic. sacr.

Auctores
Græcæ versio-
nis.

bros Commentariis suis illustravit. At quām sāpē in illis nōn modò Librarios, sed ipsos Interpretes castiget, nemo nescit.

Etsi suppositum esse foetum, quæ sub nomine Aristæ circumfertur, Historiam jām anteā dixerim; lubens tamè agnosco hanc quæ LXX Senibus tribuitur interpretationem sub Ptolemao Philadelpho conditam fuisse à Judæis Alexandrinis, & ex Hebræo codice Chaldaicis, sive Babylonicis, literis exarato, quia nōn alias adhibuere literas in describendis suis exemplaribus Judæi, post suum ē Babylone reditum, quām Assyriacas. Sed verio altera Græca, quam ex eodem codice Hebræo Samariticis literis satis negligentè descripto factam putat Vossius ab homine neque Hebraicè forsàn, neque Græcè docto, merum est figmentum ex Pseudo-Aristobulo desumptum; qui tamè de Samariticis literis, quibus hunc exaratum fuisse contendit Vossius, nè verbum quidèm protulit, & de illis præter Vossium nemo cogitavit; adeò illud ab omni veri specie alienum videtur. Errant quidèm, ut benè à Vossio animadversum fuit, qui putant Græcam versionem ex aliquâ Paraphrasi Chaldaicâ aut Syriacâ derivatam fuisse, cùm nulla tunc esset ejusmodi, & constet Philonem linguam Hebraicam & Chaldaicam pro eādem ubique accipere. Suspicari tamè licet, Græcos illos Interpretes sermonem Chaldaicum, qui Judæis plerisque, post reditum ē Babylone, vernaculaus fuerat, respexit. Nulla quidèm erat tunc temporis Chaldaica aut Syriaca Paraphrasis, tamè longè ante illa tempora. Magistri, tam in Scholis, quam in Synagogis, contextum Biblicum Chaldaicè nō minus quam Hebraicè legebant, undè forsàn contigit ut plures in Græcâ translatione voces ad genium linguæ Chaldaicæ aut Syriacæ conversæ sint, quam secundum linguæ Hebraicæ proprietatem. Commentum quoque aliud finxit idem Vossius, qui afferit usque ad tempora Aquilæ nullam aliam lectam fuisse in Synagogis Judæorum Scripturam præter illam LXX Interpretum, quia perierat intellectus linguae Hebrææ, quam nè ipsi quidèm callerent Judæorum Rabbinī: LXX vero Interpretes, ut auctor est idem Vossius, viixerunt florente & superfite etiamnūm Hebrææ lingua. Verum lingua Hebræa nō magis florebat tempore LXX Interpretum, siqui fuerint illius nominis, quam tempore Aquilæ; quippe

Voss. de Si-
byll. Orac.

Velli errores.

illa post deportatos Babylonem Judæos penitus abolita est, & post illorum inde redditum ipsis non fuit amplius domestica & familiaris. Remansit apud solos Magistros, qui eam publicè in Synagogis, seu Scholis, docuerint, si verum est usque ad Aquilæ tempora non aliam in omnibus Judæorum Synagogis lectam suisse Scripturam quam Græcam LXX Seniorum interpretationem, quæ ratione fieri potuit, ut Flavius Josephus Legem Moysis in Synagogâ Hebraicè interpretatus sit, ut affirmit Vossius, qui similiter asserit eundem Josephum, omnium sui sæculi Hebræorum longè eruditissimum, Historiam belli Judaici antequam Græcè scriberet, lingua Hebræâ edidisse? tamen si credamus Vossio, lingua Hebræa penitus deperdita fuerat: si res ita sit, cur hanc appellat linguam patriam Josephi? *Conveniet nulli qui secum dissideret ipse.* Manifestum est etiam ex ejusdem Josephi libris Judæos Palæstine regionumque vicinarum tunc temporis linguam Hebræam excoluisse, quam usu, ut nostrâ etiâ atate, dilicerent absque ullis præceptionibus, Grammaticis quæ non à sexcentis tantum, ut contendit Vossius, sed à noagentis & amplius annis inventæ sunt. Quo sensu idem Josephus ait, etiâ referente Vossio, excelluisse se in disciplinis patrūs præ ceteris Hebræis: Græcam verò linguam non nisi per Grammaticam didicisse. Patrias vocat disciplinas studium linguæ Hebrææ ac Legis Mosaicæ, quam Judæi Hierosolymitani in Synagogis Hebraicè legebant. Si tamè audiamus Vossium, qui sapienter à seipso dissentit, Christus & Apostoli in Judæâ Græcè loquebantur; ubiunque, inquit, jam ab Alexandri Magni temporibus, Graci fratre domini, ibi etiam Greca prevaluit lingua, & absurdum est unam excipere Iudeam: & paulo post; ut in Aegypto, Asia & reliqua Syriâ, ita quoque in Iudeâ nulla præter Græcam audiebatur lingua, in urbibus presertim oppidisque. Imò præter linguam Græcam in Aegypto audiebatur lingua Coptica, in Syriâ Syriaca, & in Judæa Judaica, seu Chaldaeo-Syriaca. Ex libro Evangeliorum discere potuit Vossius, sermonem Judæorum qui Hierosolyma incolebant, quæ inter urbes & oppida reponi debet, Chaldaum, sive Syriacum fuisse, nec Christum Judæos urbis ullius Græcè sed Syriacè alloquutum fuisse. Hanc etiâ postea Judæi, qui regionem istam incoluere, licet corruptam, retinuerunt, uti probari possit.

Voss ad Cast.
Horn. cap. 2.

Voss de Si-
byll. Oracul.

test exemplo Talmudis, qui vulgò ab ipsis Hierosolymitanus appellatur, & lingua quā conceptus est liber ille vocatur quoque Hierosolymitana. Judæis etiā Babylonientibus tūnc temporis, ut & longè anteā, domesticus fuit sermo Chaldaicus, qui suum pariter Talmudem habent eādem lingua conscriptum. Plerique etiā vetustiores libri Judæorum, exceptis paucissimis, non alio sermone conscripti sunt quām Chaldaeo impuro. Sed nō est cūr refellendis Vossii assertionibus, quae nihil omnino probabilitatis p̄r se ferunt, diutius immoremur, qualia sunt quae affirmat de libris Deuteroseon, seu Traditionum Judaicarum, quas omnes ante Justiniani tempora sermone duntaxat Græco concinnatas fuisse contendit, & de libro Misnā qui ē Græco in Hebræum sermonem circa illud tempus conversus fuerit: quia cautum fuerat edicto Justiniani, nē Judæi Deuteroses, seu librum Traditionum, in Synagogis legerent. Illi, inquit Vossius, ut editum eluderent scriptum hoc in Hebreum converterunt sermonem. Risum teneatis amici!

Etiā in Synagogis Helle
nistarum le-
gebatur con-
textus Hebra-
us.

Justin. No-
vell. vel Con-
stit. 146.

Verū si ad Justiniani editum animum advertisset vir doctus, facile deprehendisset nō modò Hierosolymis, sed etiā in eorum Synagogis, qui vulgò Hellenistæ appellantur, contextum Hebræum lectum fuisse. Id enim aperte significant verba illa Constitutionis Justiniani; *Didicimus quodam so-
lam habentes vocem Hebraam etiā ipsā usi velle in sacrorum li-
brorum lectione, alii verò Graciam quoque editionem assumendam esse
arbitrantur, & jamdudum hāc de re inter se disputant. Nos igi-
tūr his auditis meliores judicavimus eos esse qui Graciam quoque
versionem ad librorum sacrorum lectionem volunt assumere, & quam-
cunque linguam simpliciter quam locus commodiorem & aptiorem
audientibus facit.* Duplicis generis Judæos supponit illa Justiniani Constitutio, quorum alii linguae Hebræe penitus addicti Scripturam sacram in Synagogis sermone duntaxat Hebræo legerent; alii verò, quia Græcas literas callebant, lectioni Hebraicæ Graciam adjunxere. Justiniani autem edicto permittitur ut non solum Græcē, sed in aliā quālibet lingua codex facet legeretur. Judæi igitū omnes Hellenistæ, ut decreto Mosis obtemperarent, nō alio unquam sermone quam Hebræo Legis contextum in Synagogis suis legerunt, cui deinde lectioni alia mox succedebat sermone vernaculo. Neque his obstant priscorum

priscorum Judæorum Patrūmque testimonia ex quibus manifestò liquet Judeos Alexandrinos & alios omnes quibus lingua Græca fuit vernacula, Græcam LXX Interpretum versionem in Synagogis suis legisse. Similiter constat etiā Hierosolymis quasdam extitisse Synagogas in quibus Lex Mosis & Prophetæ Græco sermone legerentur. Sed haec & alia ejusdem rationis benè multa quæ hūc congeri possent, probant tantum lectioni contextus Hebraici additam fuisse explicatio-
nis causā Græcae interpretationis lectionem, sicut & in nostrā etiā ætate Judæi ex antiquo more singulis Sabbatis legunt aliquid Scripturæ sacrae Hebraicæ & Chaldaicæ, quia scilicet antiquitū erant in Synagogis & Lectores & Interpretates, quod etiā Interpretis seu Prophetæ munus à Synagogā ad primos Christianorum cœtus transiisse clare demonstrant verba Apostoli in Epistola primâ ad Corinthios. Hinc forsè ortum est ut Græca illa LXX interpretatio quibusdam in locis minus accurate verba contextus Hebraici exprimant, quia scilicet illius concinnatores Paraphrasatarum potius quam Interpretum, locis præfertim obscurioribus, munus obierunt. Sed ea omnia, quæ pro tuendâ LXX Senum translatione & elevandis Judæorum exemplaribus contra omnem probabilitatis speciem fusiū re-tulit Vossius, in præsentia refellere nec tempus est mihi nec animus: longè satius erit Hieronymi versionem cum Græca locis aliquot conferre, ut inde patefiat quam verè dixerit Vossius Hieronymum nusquam rectè ab antiquis recessisse Interpretibus, etimque primum fuisse Christianorum qui Rabbini-cam considerit versionem, quique alias ad idem audendum signifer præcesserit. Longè aliud de versione Hieronymi, quæ nunc in Ecclesiâ Occidentali legitur, judicium tulit Augustinus Eugubinus his verbis; *Hanc si cum editione LXX contuleris ansim hanc mi similitudine ut tacem ac tenebras à te collaras effe-ram. Id quod nos toto hoc opere ostendemus. Inveniemus certè hanc adeò fuisse Ecclesiæ necessariam, ut, nisi hanc operam Divinus Hieronymus nobis præstisset, versari adhuc nos in multis erroribus cer-te neceſſe fuerit.*

Sumam itaque exempla collationis istius ex libris Prophetarum, quos ex Hebreo vertit Hieronymus, ac Commentariis suis illustravit & utraque adhuc exstat, cùm vetus cùm re-cens.

Epist. 1. ad
Corinth. cap.
4.

Voss. Resp. ad
Critic.

August. Eu-
gob. Praefat.
in lib. de
Vulg. Edit.

Confertur
Græca versio
cum Latinâ
Hieronymi.

I. 2. v. 22.

I. 5. 17.

I. 6. 8.

cens, illorum translatio in ejusdem operibus. In omnibus autem Hieronymum vindicare etiam à levissimis erroribus, sicuti LXX Interpretates vindicare enixè contendit Vossius, mihi nullatenus propositum est : quippe non pauca Hieronymo quantumlibet eruditio exciderunt, dum Judæis & tatis suæ nimium addictus Græcos Interpretates severius interdum castigat. Sed doctissimum illum Patrem toties allucinatum fuisse quoties illos deserit, ut existimat Vossius, pernengo. Capite secundo Commentariorum in Isaiam ad hæc verba, *quiescite ab homine cuius spiritus in naribus ejus, quia exelsum reputatus est ipse*, miratur LXX Interpretates tam perspicuum, ut ipsi videtur, de Christo Prophetiam in Græcum noluisse vertere, damnatque Judæos, qui verbum, quod in Hebræo est ambiguum, in deteriorem partem interpretati sint. Judæorum autem nomine ibi Aquilam notat aliosque Interpretates qui diversam à LXX Seniorum versione translationem de industria condiderant, ad quas Judæi, relictis vetustis interpretibus, recurrabant. Jam utrum hæc omisso Librarii an ipsis LXX Senioribus tribui debeat nunc non inquiero, quam constat à Græcis exemplaribus ante Origenis tempora absuisse, cum verba illa sub asteriscis de editione Aquilæ addita fuerint : nec disputo si militè de bonitate versionis Hieronymi, utrum præferenda sit Aquilæ translationi, quæ cum hodiernis Judæorum codicibus hic consentit, verum inde conficio versionem Hieronymi malè à Vossio Rabbinicam vocari, quasi jam senex Hieronymus solis Judæis in condendâ suâ contextûs Biblici interpretatione crediderit. Ejusdem Prophetæ capite v. ubi juxta vocum Hebraicarum proprietatem vertit Hieronymus, & *pascetur agni juxta ordinem suum*, LXX Interpretates arguit, quod nescio quid volentes, ut loquitur, transtulerint, *pascetur direpti quasi tauro*, pro *agnis tauros* intelligentes, & pro *advenis* interpretantes *agnos*. Hebraica tamen hoc loco implicata non sunt & sensus apertus. Reprehendit etiam Græcos Interpretates Hieronymus, quod pro his verbis, *quis ibit nobis*, ut habent omnes Interpretates, quia in Hebræo legitur *laam*, ipsi posuerint, *quis ibit ad populum istum*, quod penitus, inquit, in Hebræo non habetur. Sed forsitan pro *laam* legerunt *laam*, vel eadem verba quæ in modò sequuntur, majoris explicationis causa, hic addita sunt. Quia Pronomen *nobis* nihil ibi, ut & alibi parsim, significat.

Verum

Verum longè magis animadversione digna sunt quæ refert idem Hieronymus ad hæc verba quæ juxta codicis sui Hebræi lectionem transtulerat, *excœca cor populi hujus, & aures ejus agrava*: cum longè benignior videatur Græca interpretatio in quæ legitur, *incrassatum est cor populi hujus*. Sed nōrunt linguae Hebrææ periti hanc diversitatem ex variâ punctorum vocalium notatione ortam fuisse: sequuti sunt LXX ætatis suæ lectio-
nem quæ diversa erat ab eâ quæ Hieronymi ætate obtinebat,
& hæc eadem in exemplari Masorethico repræsentatur. Ultra-
que lectio traditione confirmatur; sed Græca videtur in eo
Hieronymianæ præferenda quod illam sequutus fuerit Aposto-
lus in Actibus Apostolorum: ad hæc tamen respondet Hiero-
nymus, lectionem hanc tribuendam potius esse Evangelistæ
Lucæ quam Apostolo. *Evangelistam Lucam, inquit, tradunt
veteres Ecclesiæ tractatores medicinae artis fuisse scientissimum, & ma-*
*gis Græcas literas scisse quam Hebreas. Unde & sermo ejus, tam in
Evangelio quam in Actibus Apostolorum, comptior est & sacularem re-
dolet eloquentiam, magisque testimonii Græcis uititur quam Hebreis.*
Itaque in eâ videtur fuisse sententia Hieronymus ut credide-
rit B. Paulum cum Hebræis disputantem non juxta LXX lo-
quutum fuisse, sed juxta Hebraicum; Lucam vero Evangelisti-
am, qui Græcas literas apprimè callebat legebâque Græcos
codices, Græcis testimonii usum fuisse. Similia ferè his af-
fert Hieronymus Quæstionibus Hebraicis in Genesim, ubi ex-
pendens diversitatem quæ Græca inter & Hebræa exemplaria
intererat in recensēdis filiis Jacobi qui cum ipso Ægyptum
ingressi sunt, querēnsque ibidem cur LXX potius versioni
Stephanus in Actibus Apostolorum adhaeret quam Hebræo
contextui, ita loquitur; non debuit *Sanctus Lucas, qui ipsius Hi-*
storia scriptor est, in Gentes Actuum Apostolorum volumen emittens,
contrarium aliquid scribere adversus eam Scripturam quæ jam fuerat
Gentibus divulgata. Et mox; hoc autem generaliter observandum,
quod ubicunque sancti Apostoli aut Apostolici viri loquuntur
ad Populos his plerumque testimonii abutuntur, quæ jam fuerant in
Gentibus divulgata. Nimirum non ideo Apostoli versionem
Græcam in suis libris adhibuere, quod auctores illius Di-
vino, seu Propheticō, spiritu afflati fuerint, vel quod non a-
lia Scriptura in Judæorum Synagogis legeretur quam Græca

Hieron. Com-
ment. in cap.
6. Isai.

Hieron. Quæst
Hebr. in Gen.

Cùr Græca
versione usi
fuerint Apo-
stoli.

T

illa,

Voss. Resp. ad
Critic. Sacr.

Syriacè nòn
vero Græcè
concionatus
est B. Stephanus.

Hieron. Com-
ment. in cap.
6. Ibai.

Castigatur B.
Hieronymus.

Mich. 5 v. 2.

illa, ut perperam existimavit Vossius, sed quia vulgo erat re-
cepta, & ut auctor est B. Hieronymus, dum loquuntur ad Po-
pulos Apostoli iis usi sunt testimonii qua jam fuerant in Gentibus divulgata;
secus verò dum homines gentis suæ, qui callebant lingua Hebraicam, alloquuti sunt. Sed menitum fuisse Lucam
necessè est, inquit Vossius, si alios Stephanus in concione suâ, quam
ille posuit, sensus expresserit: quasi verò illum mentiri necessè sit
qui eadam diverso tantum sermone referat paucis, quæ nulli-
us erant momenti, immutatis. Neque mentis Scriptoris Cri-
ticæ Sacrae assequutus fuisse videtur vir doctus, cum de eo ita
loquitur quasi crediderit Stephanum non Græco aut plebeio
Syriaco, sed Hebraico sermone ultimam suam concessionem ab-
solvisse. An plebs, inquit Vossius, tempore Apostolorum gnara ve-
teris lingue Hebreæ? An mentitus Evangelista? Quid demum in-
tegrum in Evangelii supererit si istiusmodi admittamus commissa? Sed potius monstra sibi fingit quæ postea debellent. Syriacè concionatus est Stephanus, quia sermo Syriacus tunc Judæis
Hierosolymitanis erat vernacula, at quæ profert veteris Testa-
menti testimonia ea non alio sermone proferre potuit quam
Hebraico, quia Judæi Hierosolymitani Legem Mosis Hebraicè
in Synagogis suis legebant, non verò Græcè; & si qua subjunge-
batur interpretatio, illa Syriaco pariter sermone qui plebeius erat,
ut hic liberè fatetur Vossius, non verò Græco, quo in Helleni-
starum duntaxat Synagogis ac Scholis utebantur.

In hoc tamen corrugendum esse Hieronymum non diffiteor,
quod dicat Matthæum & Johannem de Hebraico veteris Te-
stamenti testimonia sumptissime, oblitus regulæ illius quam Tra-
ditionibus Hebraicis in Genesim produxerat, nimis, Apo-
stolos & viros Apostolicos non aliam ob causam Græcis exem-
plaribus usos fuisse, quam quia jam hæc in Gentibus divulgata
fuerant: Hebraica verò in Synagogis duntaxat Judæorum af-
servabantur, & inter hos paucissimi reperiebantur, qui ea intel-
ligerent: contrà autem lingua Græca tunc plerisque Genti-
bus erat vernacula. Observandum autem est Apostolos, et si
Græcis codicibus adhæserint, non ita tamen ab iis dependisse,
quin haud infrequentè ad sensum potius quam ad verba at-
tenderint. Quare Hieronymus explicans hunc locum Michæe-
Prophetæ, & tu Bethlehem Ephratha, ista annotat; sensus qui asse-
rant;

rant in omnibus penè testimoniis qua de veteri Testamento sumuntur istiusmodi esse errorem, ut aut ordo mutetur, aut verba, & interdum quoque sensus ipse diversus sit, vel Apostolis vel Evangelistis non ex libro carpensibus testimonia, sed memoria credentibus, que nonnquam fallitur. Hæc quidem paulò duriora videntur, nec ea protuli ut iis fidem adhibeat Vossius. Interea vix fidem suam abnuere poterit Joanni Calvino, qui eumdem Michæl locum illustrans, hæc animadvertis; quid opus est torquere Prophetæ verba, cùm Evangelista propositum non fuerit referre quod apud Prophetam legitur, sed notare locum duntaxat. Similiter idem Hieronymus non ex aliorum sed ex suâ loquutus sententia de hisce omnibus testimoniis, quæ ex veteri Testamento in novum translatâ sunt, hæc in genere observat. In multis testimoniis qua Evangeliste vel Apostoli de libris veteribus assumperant, curiosius attendum est, non eos verborum ordinem sequentis esse, sed sensum. Sed nunc ad id quod est nostri instituti revertamur.

Prima verba capituli noni ejusdem Prophetæ vix intelligi possunt in Græcâ versione, cùm omnia aperta sint in translatione Hieronymi: utramque duabus columnis distinctam hæc ratione produxit Hieronymus; primo tempore alleviata est terra Zabulon & terra Naphtahim, &c. En Hieronymiana translatio! Græca verò ita habet; *hoc primum bibe, velociter fac regio Zabulon & terra Naphtahim.* Aliundè assumptam fuisse crediderim dictionem *bibe*, quæ mutat sensum. Paulo post eodem capite notat Hieronymus LXX Interpretes, quod pro verbis istis; *vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis*, illi maiestate nominum perterriti de puero non auli sint dicere, quod Deus sit appellandus, sed pro his sex nominibus posuerint quod in Hebraico non habetur. Iterum manifesti erroris Græcos Interpretes arguit Hieronymus, quod ad lectionem suorum codicum minus attenti, pro *verbis* transtulerint *mortem*, dicendo, *mortem misit Dominus in Jacob*, cùm dicendum esset, *verbum misit*, &c. ut Hieronymus interpretatus est, qui statim addidit erroris illius originem his verbis; *apud Hebreos 7. quod per tres literas scribitur consonantes pro locorum qualitate, si legatur dabat, verbum significat, si, deber, mortem & pestilentiam.* Non longè ab initio capituli x. ejusdem Prophetæ ad hæc verba, *ve Assur*, eosdem Interpretes

Calvin. Com.
ment. in cap.
5. Mich.

Hieron. Com.
ment. in cap.
7. I. Mai.

Isai. 9.

Isai. 10. v. 5.

Ibid. v. 18.

pretes accusat Hieronymus quòd Hebræica minùs accurate expresserint. Iterùm sub finem ejusdem capitil ad verba ista, *veniet in Aiath, &c.* quantum illi ab Hebræo discrepant fusè ostendit, simùlque eos falsitatis arguit quòd verterint; *Rama civitatem Saul, quod perspicue falso est,* inquit, *civitas enim Saul appellatur Gabaa, ut in Hebraico continetur.* Præterea Hieronymus longè diversa sentit de lingua LXX Interpretum quàm Vossius, qui existimat in eâ nihil esse nisi Græcum, frustraque eam appellari linguam natam in Synagogâ. Itâ enim loquitur libro sexto Commentariorum; *pro advenâ, id est, προσωπûτε, LXX γηώρας interpretati sunt qui Hebraice ger dicitur—ergo georas non est Græcum verbum sed Hebraicum Græcâ consuetudine declinatum;* licet quidam, *Hebrei sermonis ignarus, Græcam in eo Etymologiam exprimere conetur, ab eo quod terrena rei curam habeat, γῆ enim, inquit, terra appellatur & ὡρα, προτίς, id est, solitus.* Quantum à germano Scripturæ sensu deflexerint Græci Interpretes, capite xxiv. ejusdem Prophetæ, ubi in Latinâ editione legimus, *erubescet luna & confundetur sol, rectè animadvertisit Hieronymus his verbis; pro eo quod nos interpretati sumus, & erubescet luna & confundetur sol, LXX transtulerunt, liquefieri laterem & cadere murum:* & mox erroris causam detegit, quia scilicet pro Hebraico *levana, quod lunam significat, legerunt lebena;* & pro *hamma, id est, calore,* quo *Sol denotatur, legerunt etiâm homa,* quod *murum* significat. Sed frustâ his diutiis detineor, quippe ab omnibus legi possunt Hieronymi Commentaria in Isaïam, ubi passim Græcos Interpretes erroris arguit, quòd ambiguitate vocum, vel aliâ ratione, decepti fuerint: aliquandò tamen illis parcit, sicuti capite xxx. postquam eorum in interpretando inconstantiam damnavit, mox velut seipsum castigans, hæc subjicit; *datur mihi suspicio non eos errasse à principio, sed paulatim Scriptorum vitio depravatos.* Et capite xl. ubi nonnulla a Græcis Interpretibus omissa annotavit, statim addit quasi subdubitans, *vel a LXX pretissimum vel paulatim Scriptoris vitio pretermisssum.* Similiter communem Græcorum exemplarium editionem ad Hebræos codices interdùm castigat, nè error in Interpretes rejiciatur, quomodo ad hæc verba capitil xlv. *hec dicit Dominus Christo meo Cyrus,* rectè animadvertisit, nòn solum Latinorum, sed & Græcorum plurimos vehementer errare existimantq[ue]m scriptum esse, *sic dicit Dominus.*

Isai. cap. 14.

v. 1.

De lingua LXX Interpretum Vossius contrarius est Hieronymus.

Isai. 24. v. 23.

Hieron. Comment. in cap. 30. Isai. 40.

Isai. 45.

missus Christo meo Domino : Neque enim, inquit, ueniens, quod Dominum sonat, sed Kύρος, dicitur, qui Hebraice appellatur ωρίζεις.

Eadem videre est in Hieronymi Commentariis in Hieremiam, Ezechielem & alios Prophetas. Ita ferè ubique Commentario in Hieremiam notat quæ à LXX Interpretibus prætermissa sunt, aut saltē nō amplius in Græcis illorum exemplaribus apparent. Modò enim ipsos Interpretates, modò Librarios accusat. Commentario pariter in Ezechielem, ubi Græcorum codicum omissionem animadvertisit, statim hæc adjicit ; *melius est in Divinis libris transferre quod dictum est, licet non intelligas quare dictum sit, quam auferre quod nescias.* Capite tamen v. ejusdem Prophetæ vix audet Græcos Interpretates accusare, ubit ait, *multo melius fuerit transferre quod scriptum est, quam rei male translate patrocinium querere.* Nec hoc dicimus ab illis factum quibus vetustas auctoritatem dedit ; sed per multa secula Scriptorum atque Lectorum vitio depravatum, quanquam & Aristreas & Josephus & omnis Schola Iudeorum quinque libros tantum Moysis à LXX translatos afferant. Neque hoc solum loco Hieronymus, sed & aliis in locis, negare videtur cum priscis Judæis aliud quidpiam Scripturae sacræ à LXX Senibus translatum fuisse præter quinque libros Moysis, sicuti ad caput. v. Michææ, ubi hæc habet ; *interpretatio LXX (si tamen est LXX, Josephus enim scribit. & Hebrai tradunt quinque tantum libros Legis Moysi ab eis translatos & Ptolemaeo Regi contraditos) tantum discordat in presenti loco ab Hebraicâ veritate, ut nec capita possimus ex aequo ponere, nec eorum simul sententias explicare.* Verùm longè aliud sentit Vossius, qui nō solum rei male translatae ubique patrocinium querit, ut verbis Hieronymi utar, sed palam testatur se nō dubitare Propheticos libros à LXX Interpretibus Græcè fuisse redditos, licet olim dubitaverit. Et quod fidem omnem superare videtur, si Vossio credamus, Græci Interpretates in libris obscurioribus, puta Jobi ac Proverbiorum, magis accuratos se ostendunt. Sed neminem fore arbitror linguae utriusque peritum, qui hāc in parte illi assentiatur, adēo inepta est multis in locis istorum librorum Græca illa translatio. Nōn is tamen sum qui ab Hieronymo ita dependere velim ut etiā illius errores, qui plurimi sanci sunt, approbem. Sic, nē longius abeam, capite xxvii Commentariorum in Ezechielem LXX arguit quod pro filiis Dedan, filios Rhodorum interpretati sint, decepti forte primæ literæ similitudine, ut

Hieron. Com-
mentar. in
Ezech. cap. 1.
cap. 5.

Hieron. Com-
ment. in cap.
5. Mich. v. 9.

Voss. Resp. ad
Critic.

Vossii errores.

Græcos Inter-
pretes ali-
quando malè
castigat Hie-
ronymus.

pro

pro *Dadan* legerent *Radan*: sed errorem hunc in *Scribas* potius quām in *Interpretes* rejiciendum esse demonstrant ea quæ paulo post eodem capite sequuntur, ubi in LXX nōn secūs ac in Hieronymi translatione legitur *Dedan*, sive *Dadan*. Iterū in caput xxxiii. ejusdem Prophetæ, ubi de *Gog* fit mentio, observat Græcos *Interpretes* libri Numerorum capite xxiv, pro *Agag* quod legitur in *Hebræo*, reposuisse *Gog*: Sed manifestus est Librarii error. Sed ut innumera ejusmodi taceam, longè melius idēm Hieronymus capite xl. eorundem *Commentariorum* haec observat; *omnia propæ verba Hebraica & nomina qua in Grecâ & Latina translatione sunt posita, nimia vetustate corrupta Scriptorūmque vitio depravata, & dum de inemendatis scribuntur in emendationa, de verbis Hebraicis facta esse Sarmatica, imo nullius gentis dum & Hebreæ esse desierint & aliena esse non cœperint*. Apprimè igitū distinguenda sunt & secundum Criticæ regulas illa *omnia quæ*, ut minus bene à LXX Senibus translata, arguit Hieronymus: ut enim plurimos eorum errores rectè annotavit, ita & in iisdem castigat nōn pauca quæ minime castiganda erant. Nec mirum, cùm ipsemet Hieronymus testetur se *Explanationes suas* vix implere potuisse, quia nulla hora erat, nullum momentum in quo nōn fratrū occurseret turbis, sēque jām senem præter dictandi difficultatem *Hebræorum* volumina ob literarum parvitatē haud relegere potuisse. Similitēt observat se nonnulla celeritate dictandi, dum parūm attendit, nōn bene vertisse. Itaque nec Hieronymus, nec LXX Senes Prophetæ fuerunt, sed *Interpretes*, quibus multa, quia homines erant, excidisse necesse est.

Hieron. Com-
ment. in cap.
4c. Ezech.

Hieron. præf.
in lib. 7.
Comm. in
Ezech.

Id. Comment.
in cap. 42.

C A P. X V I I I .

*De reliquis Græcis translationibus Scripturæ sacræ, &
de Hexaplis Origenis. Isaaci Vossii de Hexaplorum
dispositione sententia refellitur.*

NEmo de Religione Christianâ benè sentiens ante tempora Hieronymi novam Scripturæ sacræ versionem ad fontes Hebræos cedere ausus fuerat: quandoquidem Græca illa LXX Seniorum translatio tanquam Divina & à viris Prophetico spiritu afflatis profecta in universo orbe Christiano suspiciebatur. Quare latius fuisse ceteras versiones Græcas inter Judaicas recensere quam inter Christianas, quippe quæ ex odio Christianæ Religionis & ab hominibus Judæis, vel potius Semi-Judæis, conditæ fuerint. Verum cum illas omnes Hexaplis suis, unâ cum Græcâ LXX Interpretum versione inferuerit Origenes, eisque prisci Ecclesiæ Patres in exponentis Scripturis consuluerint, ac nihil frequentius in B. Hieronymi libris occurrat quam illorum auctorum nomina, visum est nobis eas post recensitam LXX Seniorum interpretationem etiam recensere. Primus igitur prodibit Aquila, cuius versionem Græcam ad Imperatoris Adriani tempora referemus. Hic, relictâ Christianorum Religione, quam anteà professus fuerat, ad Judæorum partes transfugit, simulque novam contextus Biblici versionem quam Græcæ, quæ tunc temporis sola in universâ Ecclesiâ obtinebat, opponeret, agressus fuit: & quia LXX Seniores plerisque in locis Paraphrasas potius quam Interpretes deprehenderat, novam ipse suscepit quæ verba Hebræa χριστός redderet, & unde postea contentioli Interpretis nomen obtinuit, pravaque illius affectatio, quam ρευστής appellabant, damnata est. Etsi diversa

Græca Aquila
translatio.

pro

Hieron. Epist.
125. ad Da-
niel.

Origen. in
Epist. ad
Afric.

Græca Sym-
machi versi.

pro suâ consuetudine Hieronymus de illo sensisse videatur. Hunc siquidem interdùm laudat ut eruditum & diligentem Interpretēm: sic scribens Damaso, de eo ità loquitur; *Aquila qui non contentiosus, ut quidam putant, sed studiosus verbum interpretatur ad verbum.* Iple tamen alibi eum vocat contentiosum & ineptum Interpretēm, habitā scilicet rerum locorūmque ratione, de uno eodēmque Interpretē diversè judicat, illūmque notat ut Semi-Christianum eundēmque Judæum ac Blasphemum appellat. Simili ratione Epiphanius, qui de Aquilā, tanquam de homine qui səpiùs ῥᾳδικής & barbarè loquitur, detrahit, illius versionem adversus Arianos, relictā LXX Interpretatione in auxilium vocat. Quanti eum fecerint Judæi, docet Origenes his verbis; *sic, inquit, Aquila Hebraica dictioni serviens reddidit, qui apud Judæos creditus est Scripturam majori cum laude esse interpretatus quo maximè solent uti qui sermonem ignorant Hebreum ut qui maximè sit eum sequuntur.* Vix tamen excusari potest Interpretis illius ῥᾳδική, sive prava affectatio, qui, dùm pressiùs contextus sui verbis adhæret, nequit intelligi: quare nec ipse suâ translatione contentus alteram molitus est, in quâ eamdem ferè interpretandi methodum sequutus, fecit ut istæ versiones nòn alios ferè haberent approbatores quam Judæos; neque enim ad eas ob aliam causam recurrisse videntur B. Iustinus & alii Patres quam ut eosdem Judæos interdisputandum fortius premerent.

Qui primus post Aquilam facros codices ex Hebræo sermone in Græcum transtulerit nòn satis constat: illam enim versionem alii Symmacho, alii Theodosioni tribuunt. Symmachus primum sectā Samaritanus ad Christianos deindē Nazaræos, sive Ebionitas, transiit. Versionem suam ex odio gentis suæ Samaritanæ, à cuius Religione deseruerat, fecisse imperante Severo vulgo creditur. Hic quia Aquilæ interpretationem ut ineptam à plerisque, maximè à Christianis, contemni noverat, quòd verbum interpretetur ad verbum, sensu magis reddendo quam verbis, ut testatur Hieronymus, se applicuit: *Symmachus, inquit, non solet verborum ῥᾳδική, sed intelligentia ordinem sequi.* Alteram deindē translationem, quasi prior illa minus accurata fuisset, refereate eodem Hieronymo, aggrefsus est.

Tertium

Tertium inter Græcos sacri contextus Interpretates locum obtinebit Theodotio, quem tamē plerique ante Symmachum vixisse, sub Imperatore Commodo, arbitrantur. Ille Marcionitarum partes primò amplexatus, ad Ebionitas postea transfugit. Et in condendā suā versione, spretā planè Aquilæ methodo, ad LXX Interpretates omnium maximè accessit. Quapropter Origenes ex illâ sumpsit quæ huic deesse videbantur. Imò testatur Hieronymus aetate suā lectum fuisse in Ecclesiâ Danielis vaticinium secundūm Theodotionis illius editionem. Hunc sensum potius quām verba contextus sui respexisse multis probare nō eset arduum. Ità capite iv. Geneseos, ubi in LXX legimus *in iudeis & in vulgatâ respexit*, quæ interpretatio perfectè cum Hebræorum codicibus convenit, habet Theodotionis versio *in iudeis, inflammavit*; quâ in re consentit cum Rabbinis quibusdam qui putant Cainum indè percepisse, sacrificium suum Deo nō fuisse acceptum, quod victimam suam igne absumptam nō vidisset.

De Quartâ & Quintâ Bibliorum versionibus ex Hebræo in Græcum, quas similiter Hexaplis suis adjicit Origenes, nihil certi affirmari potest, cùm quinam fuerint illarum conditores penitus ignoretur. Eas tamē à Christianis Scriptoribus factas fuisse verisimile nō est, quia nō aliam longo etiā tempore post Hieronymum Scripturæ sacræ translationem agnovit Ecclesia quām illam quæ in toto orbe Catholico sub nomine LXX Interpretum legebatur, & ut auctor est Olympiodorus, supervacaneæ erant fabulantum Hebræorum pravæ interpretationes post LXX versionem, & aliū Interpretates laudati sunt tantum perspicuitatis causâ: & ante inventas hasce versiones B. Irenæus loquutus de LXX interpretatione hæc subjicit; *verè impudorati & audaces ostenduntur qui nunc volunt aliter interpretationes facere*. Imò Hieronymus versionum istarum auctores æquè Judaicos translatores appellat atque Aquilam, Symmachum & Theodotionem. Notandum autem est duas hasce versiones, quas appellavimus Quartam & Quintam, in Hexaplis Originis exstitisse sub nominibus Quintæ & Sextæ: quia his etiā adscensibatur Græca LXX Senni interpretatio; sed nos eas solum hic commemoramus quæ post versionem LXX ex Hebræis fontibus desumptæ sunt. De omnibus hisce translationibus

Græca Theodotionis interpretatione.

Alij translationes Græcz.

Olympiodorus initio Caten. in Job.

Iren. lib. 3.
adv. Hæret.
cap. 25.

& de cuiuslibet Interpretis ingenio multa possent adjici; sed hæc facile peti poterunt ex illorum fragmentis quæ supersunt, quæque alias edi curavit doctissimus Druſius. Conſulendus est ſimiliter Scholiastes cuius annotationes editæ fuerant cum Romæ tūm Parifiis unā cum Græco exemplari LXX Interpretum ſecundūm codicem Vaticanum: ſed legenda ſunt in primis B. Hieronymi Commentaria in Scripturam sacram, ubi nihil frequentius occurrit quām nomina Aquila, Symmachus, & aliorum Interpretum Græcorum quos modò caſtigat, modo illuſtrat.

His versionibus alias nonnulli adjungunt, eaque tribuunt Luciano, Hesychio, Origeni & Apollinario; ſed iſti, ſi Apollinarium excipias, Græca tantū LXX Seniorum exemplaria ad vetustos codices recognoverunt, novæ translationis minimè auctores. Quo ſenſu explicanda ſunt verba illa Hieronymi teſtis in hāc materiā locupletissimi; *Alexandria & Egyptus in Septuaginta ſuīs Hesychium laudat auctorem; Constantinoplis usque ad Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat; media inter has provincias Palestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius & Pamphilus vulgaverunt, totūque orbis hāc inter ſe trifariā veritate compugnat.* Apollinarium verò ex omnibus editionibus unam concianavit, ſed infelici ſucceffu, eadēque tām à Judeis quām à Christianis improbata. Quare Hieronymus de illo hoc tulit judicium; *pretermitto Apollinarium qui bono quidem ſtudio, ſed non ſecundūm ſcientiam, de omnibus translationibus in unum veftimentum pannos affuere conatus eſt, & conuentiam Scriptura non ex regulā veritatis, ſed ex ſuo judicio texere.* Sed hæc omnia longè magis patet in exponendā Hexaplorum Origenis diſpoſitione, quam per paucis probè cognitam fuiffe ex iis quæ mox proferentur manifestum erit.

Duplicem LXX versionis editionem ſapientiæ diſtinguit B. Hieronymus, præfertim in Epiftolā quam ſcripsit Suniae & Fretelæ, quas admonet aliam eſſe editionem LXX Interpretum, quam omnes Græciae Tractatores *communem*, Græcè *κοινὴν*, appellabant; & aliam quæ in Hexaplis Origenis reperiēbatur, quāmque teſtatur à ſe in Latinum sermonem fideličer versam. Addit Hieronymus inter hanc & illam id eſſe discriminis, quod illa, ſeu Vulgata, pro locis & temporibus

Hieron. lib. I.
Apol. adv.
Ruffin.

Id. Hieron.
ibid.

Hieron. Epift.
ad Sun. &
Fret.

bus & pro voluntate Scriptorum veterum corrupta fuisset, illa verò quæ habebatur in Hexaplis, ipsa esset quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata LXX Interpretum translatio reservabatur. Quæ tamen nòn ita intelligenda sunt, quasi Græca illa editio quam repræsentabant exemplaria Origenis purus putus fuisset. LXX Interpretum codex ab omni prorsù errore immunis, cùm ex ipso Origene discamus illum vulgatos codices, qui jàm suā ætate corruptissimi erant, quā potuit industriâ correxisse. Jàm quis ausit affirmare illum ab his mendas omnes sustulisse? Imò fieri potest ut ille sub correctionis obtentu, corruptiones in antiqua exemplaria intruserit; nòn fecūs ac censor ille qui Græcam editionem quæ exstat in Bibliis Complutensibus castigatam nòn solum ad codices Græcos, qui vetusti erant & bonæ notæ, recognovit; sed & interdùm ad fontes Hebræos reformavit. Itaque ficuti Complutensis editio Græca ideo non est sincerior quòd magis ad codicem Hebræum accedat, sed contrà ob hanc potissimum rationem de eā tanquam corruptâ detraxerunt viri eruditissimi. Ità neque Origeniana illa editio, quam magni facit Hieronymus, quòd à veritate Hebraicâ minus absit quam Vulgata editio Græca, ideo incorrupta & immaculata appellanda est, quòd exemplaria Hebraica magis referat quam *xix.* illa, seu *communis.* Fateor quidèm nihil omnino mutationis de industriâ Origenem invenisse in versionem LXX quam Hexaplis suis inseruit, quippe illud ipse testatur scribens Africano, dūm ait fibi nòn fuisse consilium quidquam cedere quod discreparet à Scripturâ in Ecclesiâ Catholîcâ receptâ; sed ipsius methodi ratio, quam in castigandis vetustis exemplaribus Græcis adhibuit, docet aperte aliquid in illis mutasse. Ità enim Tractatu viii. in Matthæum loquitur; *in veteris Testamenti exemplaribus quacunque fuerunt inconsonantia, Deo praestante, cōaptare potimus, utentes iudicio ceterarum editionum.* Ea enim quæ videbantur apud Septuaginta dubia esse propter dissonantiam exemplarum facientes judicium ex editionibus reliquis convenientia servavimus. Itaque Origenes dūm Vulgatis Græce editionis Septuaginta exemplaribus manum medicam adhibuit, Aquilam, Symmachum & alias editiones consuluit; imò &, ut verisimile est, contextum Hebræum. Jàm quis affirmaverit eum in suis correctionibus ita felicem ut à verâ lectione nunquam aberaverit,

De duplice
Septuaginta
Interpretum
verbosis edi-
tione.

Origen. Tract.
8. in Matth.

Id. Epist. ad Afric.

De editionibus Luciani & Hesychii.

*Anno 1515.
Nuperæ editiones Græcæ.*

Anno 1518.

Anno. 1587.

Anno. 1628.

*Eusebiana
editio.*

*Hieron. apol.
adv. Ruff.*

*Palæstina,
Constantino-
politana &
Alexandrina
editiones.*

raverit, maximè cùm excusserit omnes omnino editiones, ut ipse loquitur, & omnes varietates: ut collatâ varietate translationum intelligeret LXX translationem.

De Luciani & Hesychii castigationibus, qui similitè ad antiqua exemplaria vulgatos Græcæ editionis codices recognoverunt, idem judicium fieri debet. Illos enim verisimile est etiàm Aquilæ & aliorum versiones consuluisse. Unde postea orta est maxima illa codicum Græcorum diversitas quæ etiàm nunc appetit in variis quæ nuperrimè prodierunt Græcæ LXX translationis editiones. Quas tamè omnes ad tres præcipuas, undè postea ceteræ derivatae sunt, revocare possumus. Et hæ sunt Complutensis, quæ etiàm exstat in Bibliis Regiis, seu Antverpiensibus, in Polyglottis Parisiensibus, & in Bibliis quæ sub Vatabli nomine vulgo circumferuntur: Aldina, seu Venetiana, quæ deinde eadem prodiit Argentinæ, Basileæ & Francofurti; ordine tamè librorum quorumdam immutato: ac demùm Romana ex codice Vaticano, quæ postea Pariliis una cum antiquâ versione Latinâ operâ Joannis Morini secundò edita est, eamdemque etiàm Angli, tanquam omnium accuratissimam, in sua Polyglotta transstulerunt. Complutensis omnium est mendosissima, quia non ad Græcos solum codices, sed & ad Hebræos recognita fuit. Tribuunt etiàm nonnulli Eusebio & Pamphilo novam Græcæ LXX versionis recognitionem, sed Eusebii siqua fuerit editio ab Origenianâ minimè diversa erat: codices enim ab Origene elaboratos, ut ait Hieronymus, Eusebius & Pamphilus vulgaraverunt. Refert etiàm Eusebius Constantini Imperatoris ad seipsum Epistolam τοῖς καλαύεντις θεοπρεπεῖσι, de parandis sacris codicibus. Utì reverâ ad calcem quorumdam exemplarium Græcorum nomina Pamphili & Eusebii hoc modo descripta reperiuntur, Πάμφιλος & Ευσέβιος εἰδοσθήσαντο, Pamphilus & Eusebius correxerunt. Nimirum Origenis exemplaria, quæ Hexaplis inserta fuerant, à Pamphilo & Eusebio postea descripta fuere pro Ecclesiis Palæstinæ, undè codicum Palæstinarum, referente Hieronymo, nomen sumperant; sicuti quæ ab Hesychio castigata fuerant appellata sunt Constantinopolitana, & quæ Lucianus correxerat, Alexandrinorum

dijñorum nomen reportarunt. Et hæc etiā ætate nostrâ in diversis codicibus appareat editionum diversitas, dūm alii Origenianos, sive Palætinos, referunt; alii vero Alexandrinos. Nunc quæ fuerit Hexaplorum Origenis dispositio inquirendum, de quâ viri eruditissimi inter se nōn consentiunt.

Iсаacus Vossius Origenem in Hexaplis suis compingendis aliam institisse viam ac vulgo existimant se aliquando demonstraturum pollicetur, quare respondens Scriptori Nuperæ Criticæ, qui novam hanc viam ab illo quæsierat, contendit Tetrapla & Hexapla Origenis ita dicta nōn fuisse à quatuor aut sex columnellis, sed Tetrapla dicta esse quod quadruplicem versionem; Hexapla vero quod sex continerent versiones; errare de Octaplis Scriptorem Criticæ, dūm errantem sequitur Epiphanius, quia nulla unquam Octapla scripsit Origenes: codicem Hebraicum nōn venisse in censum versionum, quia priores columnas vocat Origenes τὸ Ἑβραϊκὸν, velut fundamentum omnium verlionum. In Tetraplis, addit Vossius, sex erant columnellæ, in Pentateucho etiā septem, utpote cui Samariticus adderetur codex, literis Prototypis Hebræorum expressus, ut ab Eusebio & Africano appellantur. Quia tamē in solo id factum Pentateucho, ideo Tetrapla sex tantum columnellas vulgo continere dicebantur, pari ratione atque in Hexaplis; quamvis in Psalmis septima quoque accederet versio, Hexaplorum tamē remansit appellatio, quia septima illa versio in aliis deficeret libris. Hactenū Vossius, qui nōn alios opinionis istius, quæ nova est illa via quam se demonstraturum pollicitus fuerat, autores laudat quām seipsum, &c, ut majorem illius dictis fidem adhibeamus, hæc demūn subjicit; cum nulla supersint, aut saltem nulla Hexaplorum aut Tetraplorum hactenū reperta sint, exemplaria, velle de his nimium copiose contendere id demūn furerit hominis nimium intemperanter otio suo abutentis. Hac ratione promissa solvit Vossius qui tam confidenter pollicitus fuerat, se novam & hactenū inauditam Hexaplorum Origenis dispositionem demonstraturum esse. Sed cum nulla illorum exemplaria unquam viderit, priicos Ecclesiæ Patres atque in primis Epiphanius, qui illa tanquam oculati testes describunt, confulere liceat.

Voss. de Sept.
Interp. lib.
29.

Id. Resp. ad
Nup. Critic.

Immensum
Origenis opus
expeditum.

Notantur
Vossii errores
circa Origenis
Tetrapla
& Hexapla.

Dionysius.

Dionysius Petavius, vir è Societate Jesu doctissimus, & in Græcis Hebræisque libris nòn minus quam Vossius exercitatus, asserit neminem Epiphanio accuratiùs tradidisse quænam fuerint Origenis Tetrapla, Hexapla & Octapla; idemque Petavius miratur plerosque, qui sua ex Epiphanio hauserunt, in tām aperto ejus loco allucinatos fuisse, ac in primis notat Marianum Victorinum Scholiis ad lib. ii. Apolog. adversus Ruffinum, ubi redarguit Erasmus ex Epiphani auctoritate, ut ait, sed male. Singularum itaque editionum ordo ex Epiphanio hoc diagrammate proponitur.

T E T R A P L A.

<i>Aquila.</i>	<i>Symmachus.</i>	<i>Septuaginta.</i>	<i>Theodorio.</i>
----------------	-------------------	---------------------	-------------------

H E X A P L A.

<i>Hebraica literis Hebraicis.</i>	<i>Hebraica Gracis literis.</i>	<i>Aquila.</i>
------------------------------------	---------------------------------	----------------

<i>Symmachus.</i>	<i>Septuaginta.</i>	<i>Theodotio.</i>
-------------------	---------------------	-------------------

O C T A P L A.

<i>Hebraica literis Hebraicis.</i>	<i>Hebraica literis Gracis.</i>	<i>Aquila.</i>	<i>Symmachus.</i>
--	-------------------------------------	----------------	-------------------

<i>Septuaginta.</i>	<i>Theodotio.</i>	<i>Quinta Editio.</i>	<i>Sexta Editio.</i>
---------------------	-------------------	-----------------------	----------------------

Verūm, inquit Vossius, Tetrapla & Hexapla nòn à quatuor & sex columnellis dicta sunt, sed à quadruplici versione, & quod sex continerent versiones: quā in re profectò gravissimè allucinatur vir doctus. Nam Tetraplorum, Hexaplorum & Octaplorum nomen derivatum fuit à numero editionum, & quælibet

libet editio columnellam unam, sive paginam, pro antiquâ de-
scribendorum voluminum consuetudine occupabat, ut aperte
evincunt verba illa Ruffini; *voluit Origenes nostris ostendere qua-*
lis apud Iudeos Scripturarum lectione teneretur & in propriis paginis
vel columnellis editiones earum singulas quasque descripsit. Eadem
igitur omnino erat in Hexaplis Origenus columnellarum atque
editionum ratio. Nulliusque prorsus momenti sunt quae dicit
Vossi usque voce οὐδὲν, quo nomine insignivit Origenes priores
columnellas, nimirum τὸ Φεγγὺς οὐδὲν velut fundamentum
omnium versionum Quid queso aliud indè colligi potest
quam Origenem voluisse distinguere hoc nomine contextum
Hebraicum à versionibus quae ex eo, tanquam fundamento,
deductæ fuerant. Quo similitè modo Hieronymus eumdem
contextum veritatem Hebraicam appellat. Minusne ideò constat
illum contextum in Hexaplis Hebraicis & Græcis literis de-
scriptum duas columnellas occupasse, à quibus æquè ac à ver-
sionibus, quarum quælibet suæ quoque columnellæ exarata erat,
Hexaplorum nomen derivatum fuerit? Præterea ejusdem Vossii
commentum est quod fingit de codice Samaritano prototypis li-
teris Hebræorum expresso, qui Pentateucho additus fuerit. Il-
lud enim priscis Ecclesiæ Patribus, Epiphanio, Hieronymo,
Ruffino; etiam Eusebio & Africano, quos in suam senten-
tiā pertrahere conatur, prorsus fuit incognitum: neque
unquam pariter certissimis rationibus demonstrabit Vossius
quod tam confidenter asseverat de codice Samaritano, qui
penes Origenem fuerit, frustraque ejus rei testes profert Euse-
biūm, Africanum, Syncellum, imo & ipsummet Origenem,
qui de hoc exemplari Samaritano prototypis, ut loquitur, li-
teris exarato nè quidem per somnum unquam cogitârunt. Ha-
buere Samaritani Græcam Pentateuchi versionem, quæ Patri-
bus fuit probè cognita, & ex eâ sumpsere Africanus, Euse-
bius & Syncellus codicis Samaritani ab Hebraico diversas le-
ctiones quas libris suis inseruerunt. Linguæ Hebraicæ operam
dedit Origenes præunte sibi Huillo Judæorum, non vero Sa-
maritanorum, Patriarchâ: & idcirco non Hebrais Samaritano-
rum, sed Judæorum, exemplaribus usus fuit. Quo sensu intelli-
genda sunt verba illa Eusebii; *tantam curam ac diligentiam in*
Divinorum librorum accurata: inquisitione adhibebat Origenes ut He-
braicam

Ruffini Invect.

Euseb. lib. 6.
Histor.

Voss. in Rcp.
ad Object.
Critic.

braicam etiam linguam didicerit, & prototypas, qua apud Iudeos erant Hebraicis literis scriptas, sibi comparaverit. Sed Eusebii verba in alium planè sensum avertit Vossius, &c, ut ea sententiæ suæ facilius accommodaret, lectionem jam vulgatam absque ope ullius codicis MS. in aliam mutare non dubitavit. Ita enim legit; τὰς τὸν ὄντα τὸν Ἰudeoῖς ἐμπεριμένας πρωτότυπος αὐτοῖς ἕβερτον συγχρίτοις γέραπες καὶ οὐαὶ ιδον τοινόνται, cùm vulgo legatur πρωτότυπος non vero πρωτότυπος, & ita vertit; ut Hebraicam etiam linguam didicerit, ac illas quoque sibi comparaverit Scripturas qua prototypis Hebraicorum literis exarata esse dicuntur. Apud Eusebium, inquit Vossius, prototypi characteres non sunt ali quâ Samaritici, & manifestè sibi adversaretur Eusebius si de vulgaribus Judæorum intellexisset elementis, cùm contrarium in suo scripsiterit Chronicò. Miror sanè Vossii ingenium qui lecturibus suis in re tam apertâ, quæque omnibus, qui linguam Græcam vix à limine salutaverint, est obvia. Teruntur omnium manibus libri Eusebii, cui non aliud propositum fuit loco jam citato ostendere, quam studium indefessum Origenis laborēmque ejus improbum in evolvendis Scripturæ sacræ libris & perscrutando illorum sensu, qui, ut id facilius obtineret, linguam Hebræam à Judæis Magistris didicit, eorum libros characteribus Hebraicis exaratos evolvit eosdemque cum Græcis LXX Senum, Aquilæ, Symmachî & aliorum versionibus consultit. Ultrum πρωτότυπος an πρωτότυπος legendum sit in præsentia non disputo, quia servatâ etiam lectione Vossii manifestum erit non aliud intelligendum esse per prototypas literas quam characteres Hebraeos. Contextus scilicet Hebraëus in Origenis Hexaplis descriptus erat literis Hebraicis & Græcis, ut jam observatum fuit. Quare Eusebius cogitans de exemplaribus Hebraicis quæ tunc à plerisque Hebraicæ nescientibus legebantur, quia illorum characteres Græci erant, asserit Origenem sibi comparâsse exemplar Hebræum characteribus etiam Hebræis exaratum: qui enim aliter fieri potuisset cùm Judæos lingua Hebraicæ Magistros habuerit, non Samaritanos? Non incognita quidem fuisse Eusebio, Origeni & aliis Patribus Pentateuchi Samaritani etiam diversis à Judaicis characteribus de scripta exemplaria lubens agnosco; sed quia plerique illorum non callebant linguam Hebraicam; ubi de codice Samaritico loquuntur,

loquuntur, haud dubiè intelligunt versionem Græcam Pentateuchi Samaritani, quæ tunc vulgata erat. Neque Eusebii verba in Chronico ullenius Vossio favent, ubi meminit Eusebius trium Scripturæ sacræ codicum à quibus sua hauserit; nimirūm, *περὶ ἦγετον τὸν ἑρμηνευτὴν, ἡ LXX Interpretibus;* *περὶ τὸν ἑρμηνευτὴν Ἰουδαῖον Ἐβραιοῦ, ab Hebraico exemplari Iudeorum;* *περὶ τὸν περὶ Σαμαριτῶν Ἐβραιοῦ, ab Hebraico exemplari Samaritanorum.* Ibi enim nomine exemplaris Hebraici Samaritici necesse est intelligi Græcam illius versionem, nòn secùs ac nomine Hebraici Judæorum exemplaris plerique Patres qui Hebraicè nesciebant Aquilæ versionem, quæ ex Hebræo ad verbum sumpta fuerat, intellexeré. Noverat igitur Eusebius Samaritanos nòn secùs ac Judæos Pentateuchi Hebræi exemplar penes se retinere; sed quia lingua Hebrææ imperitus erat, Græcam illius versionem à Samaritanis cusam, quæque tunc ab iisdem legebatur, consuluit. Sicut antea Justinus Martyr, disputans contra Tryphonem Judæum, Græcam Aquilæ interpretationem donat nomine contextus Hebrai; quia Judæi plerique illius temporis eā utebantur: sed ad hæc & alia ejusdem rationis bene multa animum nòn advertit Vossius. Nunc tempus est ut ad id undè diverti redam.

In Origenis Hexaplis, ut ex allato suprà diagrammate cognoscere est, primum locum obtinebat contextus Hebræus literis Hebraicis descriptus, secundum idem contextus Græcis characteribus exaratus; quia scilicet ex illo, tanquam ex primâ origine, versiones omnes Scripturæ derivatae fuerant: deinde sequebatur interpretatio Aquilæ qui Hebraica ad amissim & longè melius quam ceteri Interpretes referebat: Septuaginta vero medium locum, nòn vero primum, ut quibusdam visum est, occupaverunt, tanquam ceterarum omnium regula ad quam illæ expendi deberent. Symmachi præterea & Theodotionis translationes illam proxime & ex utrâque parte comitabantur, quod ei haud dissimiles essent, eadēque in his tribus obser-varetur interpretandi methodus.

Jam quia ingens illud volumen tot editiones repræsentans quasi sub unâ lineâ carè constabat, & à paucis poterat comparari, ita ut conquestus fuerit Hieronymus chartas Alexandrinas marsupium suum evacuasse, cogitavit Origenes, vir acutissimi ingenii & scientie inexhaustæ, de ratione aliquâ quâ omnes ha-

Dispositio
Hexaplorum.

Disquisitiones Criticæ.

Hexapla in
compendium
redacta.

Epiphan. de
pond. & mens.

ce editiones veluti sub unam repræsentaret. Et quia non alia tunc temporis in omnibus Ecclesiæ Scriptura recipiebatur quam LXX Interpretum translatio, hanc seorsim edidit cum notis quibusdam, quorum beneficio aliae omnes exhibebantur. Ita, quæ in contextu Hebraico deesse videbantur, supplevit ex Theodotionis versione, notâ addita, quæ à Grammaticis vocatur *asteriscus*; quia scilicet illa verba contextus nimis curta ac ve-lut abbreviata illustrabat: siquid vero in contextu Hebreo abundare videretur atque esse supervacaneum, locis illis luxuriantibus aliam notam adjecta à Criticis dictam *obelus*, five *veru*; quasi jugulandum illud esset quod in Græcâ LXX editione veluti luxuriabat. Ad id in primis attenderat Origenes in operis illius œconomia, teste Epiphanius, ut Judæi faciliter à Christianis interdisputandum revincerentur: quippe illi passim objiciebant aliter esse in exemplari Hebreo quam in Græcâ LXX versione. Idem quoque testantur Hieronymus & Ruffinus, et si Hieronymus interdùm ejusmodi notarum usum paulò aliter exponat. Alias etiam notas, putâ lemniscos, huic operi adjecterat Origenes, de quorum usu inter se non consentiunt ætatis nostræ Critici, &c., quod à paucis adhuc explicatum est, illa editio Græcâ LXX cum omnibus hisce notis, tam illustrantibus quam jugularibus etiam in Hexaplis Origenis, una cum Aquilæ, Symmachî & ceterorum Interpretum translationibus reperiebatur, ut probare videntur verba illa Ruffini; voluit Origenes nostris ostendere, qualis apud Judeos Scripturarum lectio teneretur, & in propriis paginis, five columnellis, editiones eorum singulas quasque descripsit, & ea que apud illos sunt addita, vel decerpta, certis quibusque signis additis ad versiculorum capita designavit, & in alieno non suo opere suas tantummodo notas fixit, ut sciremus non quid nobis sed quid Judeis adversum nos certantibus aut deesse aut abundare videretur.

Idem præterea Origenes ingens illud Hexaplorum opus Scholiis diversi generis, quæ ad oram codicis retulerat, illustravit; ut editioni illi LXX Interpretum, quæ media inter alias omnes apparebat, lucis aliquid afferret. Primo enim quid esset discriminis inter antiquam, seu vulgatam, LXX Interpretum editionem & novam editionem suam beneficio notæ illius s, id est LXX, statim deprehendi poterat. Illa quippe nota communem lectionem exhibebat. Deinde in iisdem Scholiis Aquilæ,

quæ Symmachi ac Theodotionis diversæ interpretationes, quæque per suam literam designabantur. Ità litera A' denotabat Aquilam, Z'. Symmachum & O. Theodotionem; Quinta quoque editio per E'. & Sexta per S. notabantur. Notas etiā ad oram sui codicis retulerat Origenes exponendis ad literam, ut vocant, Scripturæ sacræ verbis, quæ Origenis notæ inter ejus opera sub nomine Scholiorum indicantur. Si etiā Isaacum Vossium audiamus, nō improbabile est Origenem variantes codicis Samaritici lectiones in Hexaplis suis annotasse. *Signis malit*, inquit, *credere Origenem non integrum codicem Samariticum Hexaplis & Tetrapiis suis inferuisse, sed tantum variantes annotasse lectiones, non multum adversabor*. Ità minus constans Vossius in sententiâ suâ, modò ait, modò negat; & cùm anteā tām confidenter asseverasset exemplar Pentateuchi Samaritani in Hexaplis etiā literis Samariticis descriptum existisse, nūc dubitans nihil in re parū sibi compertā audet pronunciare. Verū uti nullatenus probabile est exemplar Samariticum, quod idem prorsus erat atque Judaicum in Hexaplis existisse; itā verisimile est diversas exemplares Samariticā à Judaico lectiones Origenem inter Scholia sua retulisse, quas nō ex codice Samaritano prototypis illis literis descripto, uti commentus est Vossius, sed ex Græcā Pentateuchi Samaritani versione à Samaritanis ipsis accuratâ.

Hæc est Origenis Hexaplorum oeconomia ac dispositio, quam viri etiā eruditissimi comprehendere minimè potuerunt, dum nō assequuntur quomodo in uno eodemque opere Græcæ Aquilæ, Symmachi ac Theodotionis interpretationes bis repertæ fuerint; nimirū integræ in operis contextu & ex parte in Scholiis quæ erant ad marginem. Sed Origenes, qui omnibus prodesse voluit, immensum illud opus Hexaplorum, beneficio notarum & Scholiorum, in compendium rededit, ut illi qui Hexapla integra nō possent comparare, saltē illorum summam etiā ex ipsiusmet Hexaplis describerent. Et eadē arte novā illam, seu communem, LXX editionem simūl cum novā suā editione quam integrum, quia castigatorem illam arbitratus est, Hexaplis inferuit, in uno eodemque opere repræsentavit, adjectis scilicet ad oram codicis novis illius, seu vulgariter, diversis lectionibus sub notâ 5. Quapropter in eo gra-

Voss. Resp.
ad Critic.

Dispositio
Hexaplorum
iterum illu-
stratur.

vitè allucinantur nonnulli, dùm, istâ Hexaplorum dispositione nòn intellectâ, contendunt in illis duplîcem LXX Interpretum editionem, tâm vulgatam scilicet quam puram illam, cuius itâ frequentè meminerunt Origenes & Hieronymus, sub duplîc columnellâ fuisse collocatam, & hâc ratione Hexapla nòn à diversis columnellis, sed à versionibus nomen suum ducere. Sed hâc aperte falsa sunt, nec aliundè profiscuntur quâm ex ignoratione dispositionis Hexaplorum, ad quorum marginem vetus LXX Senum lectio relata fuerat: & hoc modo utraque LXX Interpretum editio in Hexaplis apparebat. Jàm quia pauci immensa illa Hexaplorum volumina, quæ Hieronymi marsupium evacuârunt, integra poterant comparare, plerique editionem illam LXX ab Origene interpolatam cum alteris & obelis aliisque notis ex ipsiusmet Hexaplis desumplerunt; undè postea nata est maxima in Græcis exemplaribus confusio, & ex eo tempore nòn amplius antiqua illa LXX interpretatio plerisque in Ecclesiis lecta est, sed Origeniana & interpolata, quæ etiâm, aut saltè similis, ad Ecclesiam Occidentalem operâ B. Hieronymi postea per-
venit.

C A P. XIX.

De antiquis Ecclesiæ Latinæ versionibus.

Peræque lites, quæ in Ecclesiâ ab aliquot annis natæ sunt de rebus Biblicis, ex Criticorum quorumdam ac Grammaticorum officinâ prodieré, qui in Scholis innutriti nihil nòn vocant in controversiam, atque ingenium suum Ecclesiæ auctorati præferre audent, &c, quasi ars eorum Critica cum illius decretis stare minimè posset, statim ea impugnant: sed haud dubiè immeritò, quandoquidem Ecclesia Criticas animadversiones, quæ quotidie fiunt in Scripturam à viris pietate & eruditione conspicuis, nòn improbat: neque, si quis exactius in contextus Biblici rationem inquirit, ea labores illius respuit; modò de vetustis editionibus nòn detrahatur. Liceat itaque Theologis Protestantibus exemplo Patrum ad fontes Hebraicos recurrere, novas etiàm ad has versiones cedere, modò ab iisdem Patribus discant, *Scripturam sacram Ecclesiæ Catholica possessionem esse propriam*, & de Ecclesiâ ejusque libris id sentiant quod unus ex illorum sectâ scripsit his verbis adversus eos qui versiones antiquas & longo Ecclesiarum usu conservatas negligunt; *sua sit alma matri Ecclesiæ sarta tecta auctoritas, suus sit sanctis Patribus salvus bonus, quorum venerandæ canitiei, si qui non assurrexerint, vel placitis contraiverint, nec filiorum incensum illis, nec frarum nobis venient.* Timet Scriptor ille è Protestantium turbâ nè fratres sui Novatores audiant rectius quam Reformati, qui pessimâ omnium reformandi ratione destruunt ut adstruant. Optârim itaque ut nobiscum in gratiam redeant Protestantes, cùm, si præsens materia de antiquis Interpretibus diligenter consideretur, nomine potius quam reipsâ à Theologis Ecclesiæ Romanae dissideant, nuncque eorum plerique longè æquiores se præbeant quam Schismatis initio, maximè ex quo doctissimi Cappelli Critica Sacra illos ad veram sententiam

Auctor præ-
sat. in lib. I.
Boys. pro de-
fens. Vulg.

Disquisitiones Criticæ.

tiam de contextū Hebraici, qui hodiè omnium manib⁹ teritur, inconstantiā revocavit: quippe teinerariā Grammaticorum quorundam assertione deceptos se fuisse reprehenderunt, qui ex hodiernis Grammatica Hebrææ præceptionibus de antiquis illis Interpretibus judicabant.

Antiqua Ecclesiæ Occidentalis translationis.

In universâ itaque Ecclesiâ Latinâ ab Apostolorum ferè temporibus usque ad Hieronymi ætatem Scripturæ Sacrae interpretatione obtinuit, quæ ab aliis Itala, forsà quia in Italiâ primum nata fuerat, aut indè ad ceteras gentes, quibus Latinus sermo erat vernaculus, transierat; ab aliis verò vetus, ob illius antiquitatem, appellabatur. Vulgatae quoque & Communis nomen apud plerosque sortita fuerat, ut a ceteris versionibus, quæ vix numerari poterant, hoc nomine distingueretur. Quis fuerit vetustæ illius translationis auctor ignoratur. Constat tamè hanc ex Græcâ LXX Senum interpretatione desumptam fuisse, cum nemo usque ad Hieronymum novam ad Hebræos codices versionem cedere ausus fuerit. Illam quidem Flaminius Nobilius majori quam̄ potuit diligentiā restitutam Romæ edi curavit, eamque iterum editam Parisiis unâ cum Græco exemplari Vaticano publici juris fecit Joannes Morinus: sed hanc puram putam esse Ecclesiæ Latinae versionem, quæ ante Hieronymum sola in Occidente legebatur, nemo rei Criticæ peritus affirmaverit. Fieri siquidem non poterat ut Nobilius illam modis omnibus absolutam & perfectam ex Patrum operibus hauriret, qui eam non exactè sequuti fuerant, & si qui eorum Græcè docti fuerunt, versionem novam ad Græcum sermonem LXX Interpretum condere non ipfis fuit religio. His omnibus accedit Hieronymum antiquam illam versionem quam in locis quibusdam minus accuratam reprehenderat & pro regionum & exemplariorum diversitate parum constantem, refecisse. Uſus est in illâ reformandâ exemplari Græco quod Hexaplis suis inseruerat Origenes, quodque minus ab Hebræis codicibus aberat. Sed ex iis, quæ etiā hodiè supersunt venerandæ illius interpretationis. Fragmentis facile cognoscetur plures adhuc mendas in eâ reliquissim Hie- ronymum, qui singulis in re tam operosâ attenus esse non potuit.

Idem Hieronymus nè linguæ suæ hominibus, ut loquitur, id est Latinis minus utilem quam Græcis Origenes se ostenderet,

*Origenis latorem immo a-
tus est B Hieronymus.*

deret, hujus exemplo antiquam illam versionem castigatam unā cum additionibus ex Hebræo contextu sub asterisci notā, adjecto quoque obelo, qui indicaret quod erat veluti supervacaneum, publicavit. De hoc opere ita loquitur ipsēmet Hieronymus B. Augustino rescribens ; *illa interpretatio LXX Interpretum est, & ubiunque virgula, id est obeli sunt, significatur quod LXX plus dixerint quam habetur in Hebreo. Ubi autem asterisci, id est stellula praeludentes, ex Theodosioris editione ab Origene additum est ; & ibi Graeca translatisimus, hic de ipso Hebraico quod intelligebamus expressissimus, sensum potius veritatem quam verborum ordinem interdum conservantes.* Hæc nova Hieronymi ex Græcis exemplaribus translatio à plerisque Ecclesiis maximo cum gaudio excepta, quod exponendis Scripturis apprimè esset utilis ; quidque discriminiis esset inter Ecclesiæ & Synagogæ codices præmonstraret. Quantum verò ob id in doctissimum illum virum & de Ecclesiâ benè meritum debacchatus fuerit Ruffinus, vix dici potest. *Quis, inquit Ruffinus, alius anderet ab Apostolis tradita Ecclesia instrumenta temerare nisi Iudaicus spiritus ?* De illâ enim versione Ruffinus nō loquitur quam postea Hieronymus ad codices Hebræos cudit, sed de eâ quam ad Græcam LXX Interpretum translationem, adjectis nonnullis sub asterisci signo, & adhibitâ virgulâ, quid ab hâc resecandum esset designante, fecerat. Multa alia addit idem Ruffinus, quibus similiè damnat aliam Hieronymi versionem, de quâ infra agetur : & dùm exemplo Origenis, quem in suo opere imitatum se fuisse contendit, se tuetur Hieronymus, iterum objicit ei Ruffinus neminem Catholicum hactenùs ausum fuisse quidpiam Scripturæ sacræ ex Hebræo Latinum facere, simûlque ostendit Origenianum opus ab Hieronymiano longè diversum esse, quandoquidem nihil prorsus immutacionis Origenes, ut testatur Ruffinus, in versionem antiquam & ab omnibus Ecclesiis receptam invexerat : sed Ruffino & aliis obtrectatoribus egregiè respondit Hieronymus.

De aliâ, quam doctissimum ille Pater jàm senior factus ad Hebraicam, uti loquitur, veritatem condidit, translatione longè major est difficultas. Ob hanc enim etiàm apud amicos suos tanquam Novator malè audiūt, ita ut nec ipse Augustinus ferre potuerit ut Græca interpretatio, quâ usos fuisse Apostolos manifestum erat, diffamaretur ; quasi ab illius auctoribus in mul-

Hieron. in
Epist. ad Au-
gust.

Ruffin. invent..

Hieronymi
translatio ex
veritate He-
braicâ.

tis

August. Epist.
ad Hieron.

tis erratum fuisset. *Perdorum erit*, ait Augustinus scribens Hieronymo si tua interpretatio per multas Ecclesiás frequentius cœperit lectitari, quod à Gracis Ecclesiis Latina Ecclesia dissonabunt. Rélique mox exemplo confirmat his verbis; quidam frater noster Episcopus cùm lectitari instituisset in Ecclesiâ cui präfuit, interpretationem tuam, movit quiddam longè aliter abs te possum apud Jonam Prophetam quām erat omnium sensibus memoriaque inveteratum & tot atatum successionibus decantatum, factus est tantus tumultus in plebe, maxime Gracis arguentibus & inclamatibus calumniam falsitatis, ut cogeretur Episcopus, ea quippe civitas erat, Iudaorum testimonia flagitare. Ob hanc versionem omnium maledicta in se convertit Hieronymus, quā de re pàssim & usque ad nauseam in libris suis conqueritur, nec tam librum quam apologiam ubique scribit. *Quid faciam, inquit, calumniatoribus meis, qui, si aliquid de Septuaginta Interpretum translatione substraxero, me sacrilegum & absque timore Domini vociferantur, maxime qui cum in fidei veritate discordent & Manicheorum sequantur errores, in eo imperitorum animos commovent, si de veteri quippiam monstrare potuerint mutatum consuetudine, libenter errare cupientes quam aliquid ab emulo verum discere.* Et post nonnulla hæc iterum addit adversus Ruffinum & illius imitatores, qui translationi suæ obtrectantes illi quali Hæretico & Apostatae detrahebant. *Latini nostri imò invidi Christiani, & ut apertis dicam, Græciane factionis heredes adversum nos latrant cùm juxta Hebraum differamus.* — *Si nobis nòn habent fidem, legant alias editiones Aquila, Symmachî & Theodotionis: interrogent Hebreos nòn umissi loci, sed diversarum provinciarum, & cùm errori meo vel imperitia cunctos viderint consonare, tunc se intelligent nimis esse prudentes, & magis cupere dormire quām discere, habitentque in Septuaginta cellulis Alexandrini Phari.* Demum neque etiā parcit supercilio Episcoporum, ut verbis illius utar, qui, quo scunque in Ecclesiâ viderint prepotentes, & Dei habere sermonem, opprimere mituntur. Sed frustra his diutius detineor cùm libri apologiæ quos scriptis adversus Ruffinum sunt omnibus obvii. In his autem novæ suæ versionis rationem strenue defendit, atque ostendit quantum sub Judæis magistris proficeret in studio Scripturarum, & quantum etiā sub iisdem Doctoribus profuerint Origenes, Clemens Alexandrinus, Eusebius & alii complures, qui dum de Scrip-

Hieron. Com-
ment. in cap.
32. Ezech.

Id. ibid. cap.
33.

Scripturā disputant & volunt approbare quod dicunt, sententia suā testes & approbatores producunt Hebreos. Et quia Ruffinus Hieronymo objecerat illum non Apostolico in condenda suā translatione, sed Judaico spiritu, animatum fuisse; ille respondet, *nisi prolixum esset & redoleret gloriolam, jam nunc tibi ostenderem quid utilitatis habeat magistrorum limina terere & artem ab artificibus discere.* Scriptis etiā Hieronymus epistolam Pammachio, quae inscribitur, *De optimo genere interpretandi*, in quā Palladii cujusdam calumnias refellit, qui ex sua fatione Rufini ejus interpretationem calumniatus fuerat. Pluribus exemplis demonstrat officium veri interpretis non esse Scriptores quos in alienum sermonem transfert, ad verbum exprimere, cùm LXX Interpretēs, neque etiā Evangelistae hanc interpretandi rationem sequuti sint. *Aquila*, inquit, *Proselytus & contentius Interpres*, qui non solum verba, sed & etymologias verborum transferre conatus est, jure projicitur à nobis. De LXX etiā Interpretibus in eādem epistola ita loquitur; *longum est nunc evolvere, quanta Septuaginta de suo addiderint, quanta dimiserint, que in exemplaribus Ecclesiae obelis asteriscisque distincta sunt.* Hæc & alia ejusdem naturæ plurima in hanc epistolam conjicit, ut suam interpretandi rationem, que nonnullis paulò liberior visa fuerat, ab adversiorum calumniis vindicaret, & ut obrectatores sui intellegenter non verba in Scripturis consideranda, sed sensus. *Audiant*, inquit, & à me non periclitari Ecclesiarum statum si celeritate dictandi verba aliqua dimiserim.

Lubens igitur agnoscit Hieronymus se in cūdendā novā contextū sacri translatione Judæos potissimum tanquam duces ac magistros consuluīsse: neque diffitetur sibi multa, tanquam homini, excidere potuisse; adeò ab eorum mente erat alienus qui illum afferunt in hoc opere condendo Prophetico spiritu afflatum fuisse, quos egregiè refellit Mariana; *quid iurat*, inquit, doctissimus ille Jesuita, *post tot secula novo commento novos Prophetas comminisci?* Eūmne Prophetam appellabimus qui versiōnis suā duces modò Gracos Interpretēs, modò Judæos ætatis suæ à quibus sapienter dependet, sequitur. An ille Propheta est qui haud infrequenter, maximè Commentarii suis in libros Prophetarum, de germano dictionum Hebraicarum significatu dubitat? Novi quidem Pagninum aliósque Scriptores,

Hieron. de
opt. gen. in-
terp.

maximè è Protestantium sectà, negare versionem illam, quæ indè jàm à pluribus sæculis in Ecclesiâ occidentali legitur, esse Hieronymi; sed, si paucos editionis istius libros excipias, quos constat nòn fuisse ab Hieronymo translatos, quales in eâ exstant, nemo paulò cordatior unquam inficias ierit hanc interpretationem quæ sub Vulgatae nomine circumfertur verè ab Hieronymo conditam fuisse, et si ex antiquâ versione Latinâ, quæ ante Hieronymi tempora in eâdem Ecclesiâ sola obtinebat auctoritatem, nonnihil in eâ remanserit; ità ut in locis quibusdam, quæ tamè paucissima sunt, hujus antiquâ versionis lectionem exhibeat, vel ex utrâque sit mixta. Manifestum est interpretationem illam ex Hebraicis fontibus ab homine Latino defumptam fuisse. Jàm quis in universâ Ecclesiâ Latinâ præter Hieronymum utriusque linguæ, Hebraicæ scilicet ac Latinæ, tunc temporis peritus fuit? Sed qui plura de his rescire voluerit, consulat libros quos Augustinus Eugubinus & Joannes Mariana de hoc argumento conscripsérunt.

Ut perfectius adhuc editionis illius Vulgatae natura cognoscatur, observandum est Hieronymum, et si verba contextûs sui ad verbum se nòn expressisse, & more Grammaticorum, palam asserat, interdùm tamen verbis ipsis longè pressius quàm LXX & alii Interpretes adhæret, adeoque sibi in vertendo nòn est sempè similis. Iterum animadvertisendum est, nòn ex Hieronymi translatione totiès hodiernam contextûs Hebraici lectionem castigandam esse, quotiès cum illâ nòn consentit; quia et si veritatem Hebraicam sequutum se esse profiteatur, aliquandò tamen illâ relicta præfert Græcos Interpretes. Neque pariter Hebræumi magistrorum suorum exemplar quod haud infrequentur LXX Senioribus opponit, quasi illi in suis codicibus malè legerint, in omnibus anteponendūm esse existimaverim: quandoquidem nec ipse Hieronymus habuit exemplar contextûs Hebræi *avv-γεαρον*. Denique nec de ejusdem Hieronymi versione ex nuperis translationibus quæ ab eâ sæpiissimè variant judicandum, sed recurrere necesse est ad alias Grammaticæ regulas quàm illas quæ à nuperis Magistris inventæ sunt, uti jàm fuse demonstratum fuit, idémque variis exemplis confirmare nòn esset difficile. Sed unum tantum proferam quod minus peritis negotii aliquid posset fassellere.

Legimus.

Legimus in editione Vulgatâ capite ix. Zachariæ, versu xi.
 hæc verba; *tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinclitos tuos
 de lacu*: at juxta codices Hebræos verti debet, *emisi vinclitos tuos*,
 & Pronomina *tu*, *tui*, *tuos*, sunt foeminini generis, adeoque sensum faciunt longè diversum ab Hieronymiano, qui etiā est LXX Interpretum. Permulti, ut hoc loco Vulgatam editionem assererent, Judæorum codices, quasi ab his deditâ operâ corrupti fuissent, rejecerunt. Sed longè satius est dicere Pronomen istud in foeminino sumi interdùm pro eodem in genere masculino; id etiā agnoscentibus Masorethis ipsis Tiberiensibus qui puncta vocalia contextui hodierno adjecere. Ita annotarunt in tribus Scripturæ locis, quæ indicant, hoc contigisse. Quarē si illud aliquando in aliis etiā locis occurrat quæ Tiberienses præterierint, statim nō accusandi erunt vetusti Interpretes quod cum recentioribus nō consentiant. Eādem ratione vindicari poterit Hieronymus qui interpretatus est *emisisti*, cùm juxta codicem Hebræum interpretari debuisse *emisi*. Hæc enim translationis diversitas orta solùm est ex literâ *Jod* quæ sèpè in Masorâ notatur tanquam redundans ac supervacanea. Maforethæ ipsis numerant in Masorâ quam vulgo magnam appellant hujuscemodi xliii. in quibus *Fathir Jod*, ut ipsi loquuntur, id est, litera *Jod* redundat. Sic capite xxxii. Hieremiæ, versu xxxiii. ubi legimus *docuisti* in secundâ personâ, verbum Hebræum exprimitur cum *Jod* in fine, quasi exponi debeat in primâ personâ; sed in Masorâ quam vocant parvam annotatur legendum esse absque *Jod* & in secundâ personâ, ut etiā legit Hieronymus. Sed hæc prætero & alia ejusdem rationis plurima quibus ostendi posset immerito Latinum Interpretem sèpè ab iis reprehendi qui eum-nō intelligunt, quique omnia ex artis sue præceptionibus dimetiuntur.

C A P. X X.

*De auctoritate antiquarum Ecclesiæ Latinæ versionum,
atque imprimis illius quæ hodiè Vulgata appellatur.
Quo sensu hæc dicatur authenticæ.*

*Antiquarum
Ecclesiæ ver-
sionum aucto-
ritas.*

LIcet illud à naturâ videatur hominibus insitum, ut in suis disputationibus sint opiniosissimi & falsa atque etiā iniqua interdùm pro veris assumere nòn reformident, tamen id potissimum in præsenti arguento occurrit, ubi Scriptores pro aliis inter se decertant. Ita Judæi Doctores nòn aliundè commoti fuisse videntur ut codices suos etiā à levissimis mendis vellent expurgatos, nisi quia Judæi sunt, nec aliam in Synagogis Scripturam legunt quàm contextum Hebræum. Similiter Græci Latinique Patres priscis Ecclesiæ temporibus Græcam LXX Interpretum versionem tanquam Divinam amplexati Hebræis exemplaribus anteposuerunt, quia illi Græcarum disciplinarum artibus imbuti, hi verò Italam, seu Vulgatam, Bibliorum editionem, quæ in usum Ecclesiæ Latinæ cesserat, ex Græcâ LXX Seniorum hauserant. Similiter in hoc laudanda est Synodi Tridentinæ Patrum sapientia, qui versionem illam quæ dudùm publico Ecclesiârûm usu recepta versabatur in omnium manib[us], suis suffragiis approbatam authenticam declaraverint; id est, quæ sola apud Latinos auctoritatem obtineret. Similiter vetus illa Latina, quæ in Ecclesiâ Occidentali per multa saecula ante Hieronymi translationem lecta est, nòn minus authenticæ editionis nomen merita est, quam hodierna Vulgata. Id tantum inter hanc & illam discipiuninis est, quod illa publico Coneilii generalis decreto declarata nòn fuerit authenticæ. Errat itaque Vualtonus qui negat veterem hanc editionem Vulgatam fuisse authenticam, tūm quia, inquit, ex Græcâ facta sit quam.

Vul. Pro-
leg. 10. de
Vulg.

quam authenticam non fuisse jàm ostendimus, nec potest rivulus auctoriatis plus habere quam erat in suo fonte, nec potest illa versio dici authentica nisi Interpres eodem spiritu verterit, quo primus auctor scripsit. Quod de hac versione nemo affirmavit, nec illam Ecclesia Romana rejecisset & aliam novam accepisset si authenticam judicasset. Verum non intellexit Vualtonus quid nomine authentici in Synodi Tridentinæ decreto designetur, dum confundit authenticum cum Divino & Prophetico in eo de quo agitur arguento. Quare neceſſe est ut illud expendamus quod Tridentini Patres nomine illo intelligi voluerunt.

Vulgò apud Jurisconsultos nomen authenticī idem sonat atque *ἀὐτόγενος* quod Gallicè appellamus *Originale*, & hoc sensu Testamenti exemplum distinguitur ab authenticō, & tabulæ authenticæ dicuntur quæ primariæ sunt & ex quibus tanquam ex origine exemplaria descripta sunt. Hoc modo nè contextus quidem Hebræus dici poterit authenticus, quia dudum perière autographa codicis Hebræi, nec supersunt nisi apographa: aliā igitur ratione ab iisdem Jurisconsultis nomen authenticī sumitur, quo pacto etiā versio in eorum libris nomen præferti authenticæ: ità Novellarum Justiniani Latina interpretatio vocata est authenticā, quia ex Græco fonte ad verbum redditā fuerat, sicque ab aliā versione distincta est, cuius auctor fertur Julianus Patricius, quæ est duntaxat Latinā Constitutionum illarum Epitome. Prius exemplum authenticum appellatum fuit, quasi dixeris verum nec ullatenū detruncatum, ut observavit Antonius Contius. In hac nominis authenticī usurpatione nihil est quod Protestantibus queat effe offendiculo. Si vocis autem illius notionem à Jurisconsultis, etiā apud ipsos nata sit, petere nolimus, idem vocabulum pluriē repetitum occurrit in actis Synodi Quintæ Generalis: ubi enim electi fuissent codices quos Macarius Patriarcha Antiochenus aliquique Episcopi Monothelitaræ Concilii Patribus obtulerant, statim Legati Sedis Apostolicæ responderunt, à Macario ejusque sociis detruncata fuisse *Patrum testimonia*. Postulant proferri codices authenticos ex venerabili Patriarchejo civitatis Regiae, seu Constantinopolis, & conferri cum codicibus à Macario aliquisque Episcopis è Sectâ Monothelitarum productis. Ibi authenticum idem plane est atque illud quod nō est adulteratum, aut suspectæ fidei. Neque alio sensu.

Notatur
Vualtonus.

Quid nomen
authenticum
significet.

Cont. Præf.
in lib. Novell.

Synod. 5. Ge-
ner. Costans.
act. 6.

sensu Episcopi Tridentini Latinam versionem, quæ tunc sola in omnibus Ecclesiis Occidentis legebatur, authenticam declaraverunt; nec in aliam trahi posse videntur explicationem Constitutionis illorum verba, si paulò attentiùs considerentur. Agebatur nimirū de feligendā unā ex multis, quæ tunc circumferebantur, sacri contextus versionibus, & quia pleraque auctores habebant homines fidei suspectæ, prudentissimè viñum est illis Episcopis, ut ea sola quæ antiqua erat & longè antè exorta schismata in Ecclesiis retineretur. *Sacrosancta Synodus* considerans nō parum utilitatis accedere posse Ecclesia Dei, si ex omnibus Latinis editionibus quæ circumferuntur sacrorum librorum, quænam pro authenticâ habenda sit innoscet, statuit & declarat ut hec ipsa vetus & Vulgata editio, que longo tot seculorum usu probata est in publicis lectionibus, disputationibus, predicationibus & expositionibus pro authenticâ habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis praetextu audeat. De contextus Hebrei auctoritate cum veteri Interpreti Latino conferendā nē per somnium quidem cogitārunt Tridentini Antistites, sed ex pluribus, quæ tunc vulgatae fuerant, Latinis versionibus antiquam ceteris præponendam esse prudentissimè decreverunt. Quā in re firmum constansque appareat Ecclesiæ judicium; quia sicut olim Aquilæ, Symmachi ac Theodotionis translationes subdolas esse persensit; ita nūnc antiquam unam ceteris posthabitis quæ ex innovandi studio conditæ videbantur, amplexata fuit.

Nō aliā ratione authenticī nomen, quo usi sunt in hoc negotio Patres Tridentini, exposuere plurimi Theologi, quorum etiā nonnulli Concilio interfuerunt. Sed quia id quod jā ab aliis actum est agere nō est animus, illorum testimonia silentio prætero. His solū adjiciam unius Genebrardi, Vulgatae editionis defensoris acerrimi, verba ex epistolā quam eā de re scripsit Ariæ Montano. *Tantum comparat*, inquit Genebrardus loquens de Concilio Tridentino, *Vulgatam cum ceteris ejusdem generis propter recentiorum Hereticorum & aliorum novatorum temeritatem, qui novas subinde versiones expetunt, veteres fasidunt, proque innatā novarum cupiditate antiqua novis posthabent.* Qui etiā inter Heterodoxos eruditionis aliquid habent simul ac modestiæ veterem Interpretē Latinum venerantur, interdūmque ab eo discedere ipsis est religio. Unde Paulus Fagius, vir Hebraicè & Chaldaicè doctus, sciolos eos vocat qui *Vulgatam editionem tem-*

*Genebr. Epist.
ad Ar. Mour.*

*Pauli Fagii &
J. Drusii de
Vulgata editio-
ne judicium.*

rè natam stule & impudenter autumant. Laudat quoque eruditissimus Drusius sapiens in hac parte Concilii Tridentini consilium, prudentiamque illius demiratur. Alios ex Protestantium sectâ prætermitto, quorum amplam seriem de Synodi Tridentinæ decreto recte sentientium, contexere non esset arduum. Quare ii solùm de Constitutione Tridentinâ quâ vetus editio declaratur authentica perversè sentiunt, qui Rabbinorum libris penitus addicti, de Bibliis Judaicis & de arte suâ actum putant, nisi de antiquâ illâ interpretatione detrahant. Hebraizantium princeps Buxtorfius, cuius iracundiam Critica sacra Ludovici Cappelli excitaverat, hunc paulò durius quasi Latini Interpretis patrocinium suscepisset his verbis reprehendit; *hoc observet lector, nullum unquam majorem patronum fuisse Vulgata versionis, & qui fortius argumentum suppeditaverit ad ejus authentiam adstruendam, quam male sanus ille Criticus.* Ille tamen est Cappellus cui doctissimus Hugo Grotius, aliique saniiores Protestantium Critici adhæserunt. In hoc quoque laude digni sunt Angli Protestantes, atque in primis Clarissimus Vualtonus, qui in Prolegomenis quæ in Polyglottis illorum præmissa sunt, relictâ Buxtorfiorum sententiâ, Ludovicum Cappellum ferme ubique sequuntur: nec parvi faciunt Latinum Interpretem, et si vim nominis *authenticum* probè intellexisse non videantur. Longè absunt à quorundam Protestantium male sanis opinionibus qui in Concilio Tridentini Episcopos nihil non virulenti evomunt. Ità Fullerus auctor est, *per superbissimam Romani Pontificis Tyrannidem factum ut exclusis & eliminatis translationibus ceteris etiam ipso veritatis Hebraica proto-type, versio Latina Vulgata Divinum quemdam principatum obtineat.* Neque etiā Isaacus Casaubonus, vir alioqui eruditus, Tridentinis Præsulibus pepercit, qui affirmet veritatem Hebraicam jus suum & aucto ritatem amisisse, postquam Tridenti factæ sunt authenticæ Græca & Latina versiones. Sed immerito de Tridentinâ sanctione conqueruntur Protestantes si benignè, ut par est, nomen illud *authenticum* interpretari velint, nec ab illis Theologis discedere qui primas tenent in Ecclesiâ Romanâ. Ecclesiarum tranquillitati decreto suo consuluerunt Tridentini Patres, & illis tantum voluerunt occurrere qui ex innovandi pruritur perversis suis dogmatibus non parum auctoritatis accessurum putabant, si versioni Ecclesiasticæ, quæ tunc in omnium manibus versabatur, detraherent.

Non

Lud. Cappel.
Buxt. in Anti-
crit. par. 2.

Fuller. in
Miscell.

Casaub. ad
Annal. Baroni.

Imprudens
Theologorum
quorundam
Hispanorum
zelus.

Joān. Mar.
pro defens.
Vulg.

Petrus Lop.
lib. 2. Conc.
Ed. Madrit.

Leo Allat. ani-
mad. in antiqu.
Etrusc.

Diversa de
Latino Inter-
prete etiām
Romæ judi-
cia.

Nōn minūs etiām gravitèr in hoc negotio à Theologis quibusdam Orthodoxis peccatum fuisse videtur, qui Vulgatam editionem ab omni etiām errore immunem esse contendunt, cui sententiae plerisque Hispaniæ Theologos ætate suâ patricinatos fuisse testatur Joānnes Mariana; ità ut contrarium sentire vix ausi fuerint viri docti. Ità enim opus suum pro defensione Vulgatae orditum; opus molestem suscipimus multaque difficultate impeditum, periculoso alcam ac quā nescio an ulla disputatio his superioribus annis inter Theologos in Hispaniâ præserfertim majori animorum ardore & motu agitata sit, odioque partium magis implacabili, usque eo ut à probris & contumelias, quibus se mutuos sedabant, ad tribunalia ventum sit, atque qua pars sibi magis confidebat adversarios de Religione postulatos gravissime excœciit, quasi impios, superbos, &c. Moxque addit viros eruditioris opinione præstantes è vinculis coactos fuisse causam dicere, haud levi salutis existimationisque discriminé. Sed pluribus ostendit Mariana; multa in Hebraicis & Gracis codicibus vitia esse, multa mendacia in rebus minutis, eorumque partem aliquam non exiguum in nostrâ editione Vulgata exstare. Similitèr Petrus Lopez, Theologus Hispanus, in libro quem scripsit de concordiâ sacrarum editionum Hebraicæ & Græcæ, LXX cum Vulgatâ Græcam editionem nōn minūs asserit authenticam quam Vulgatam hodiernam, nævōsque adhuc in hâc supereſſe nōn diffitetur. Eamdem quæſtionem de interpretandâ Concilii Tridentini sanctiōne, quâ Vulgatam facit authenticam, à Patribus Societatis, quorum curæ Univerſitas quædam commissa fuerat, motam fuisse nos monet Leo Allatius, ſimûlque quid de hoc Sacra Congregatio Generalis, cui acquiescere nefas eſt, inquit, censuerit, profert his verbis ex Bibliothecâ Cardinalis Bisciae; die xvii. Januarii MDLXXVI. Congregatio Generalis S. F. L. A. S. Montald. Sixt. Caraf. censuit nihil posse asseverari quod repugnet Vulgata Latina editioni, etiām quod eſſet ſola periodus, ſola clauſula, vel membrum ſive vox, vel dictio ſola, vel ſyllaba, Iocave unum, & acriter reprehendit Vegam qui libro xv. de Justificatione capite ix. tam audacter loquutus eſt. Sed statutum illud Congregationis Cardinalium quod editum nōn fuit, nunquam vim Legis obtinuisse etiām in Italia manifeste probant ea omnia quæ Illustrissimus Cardina-

lis Palavicinius adversus P. Paulum, qui de Tridentinis Episcopis loquutus fuerat quasi ipsi Latinum Interpretem sanctione suā approbando de ceteris editionibus detraxissent. Longè aliam Synodi mente in fuisse pluribus ostendit Palavicinius, & in explicatione vocis *authenticum* nobiscum perfectè consentit declarans Concilii Tridentini Antistites decreto suo Vulgatam editionem ab omnibus mendis non repurgasse. Cum adhuc castigari possit, imò & alia interpretatione quæ sit accurrior haberi queat. Nec aliud de eadem Vulgata senserat longè antea Guilelmus Lindanus qui errores aliquos in ea animadvertit, quos non in Librarios tantum, sed & in ipsum Interpretem regerit. Verum præ omnibus audiendus est Franciscus Lucas Brugensis, testis in hac materia, in quam penè orne studium suum contulit, locupletissimus. Is igitur in Epistolâ Dedicatoria quam præmisit notationibus suis in Biblia, quibus variantia in diversis exemplaribus loca diligentissime annotavit, sic loquitur ; *quod nobis objectant alii, cum vetus editio Latina à Tridentino Concilio probata atque authenticâ probata sit, nullâ amplius opus esse castigatione, ridiculum prorsus est. Neque enim Concilium editionis hujus exemplaria errororum expertia esse judecavit ; neque etiam certum aliquid editionis exemplar sequendum omnibus proposuit ; sed editionem ipsam ceteris quaecunque extant Latinis editionibus præmit & authenticam definivit.* Quibus consonant Vulgatae editionis Corrections quæ diversis temporibus jussu Sixti V. & Clementis VIII. Pontificum accurate sunt. Ille veritus nè in præscium illud chaos editionum de quo loquitur Hieronymus redeamus, testatur se viros delegisse Scripturarum, Theologiae & linguacum multarum peritos, necnō diuturno variarum rerum via acrûe judicio ac solertia præstantes, qui antiquam editionem Latinam ad vetustissimos codices Latinos & Patrum Enarrationes corrigerent ; in iis vero quæ neque codicum, neque Doctorum consensu satis munita videbantur ad Hebreâ Græcâque exemplaria juxta Hieronymi & Augustini consilium recurrerent. Monet tamen Sextus id per se faciendum esse nè quæ longo usu recepta sunt, fluctuant. Ac

Lind. de opt.
gen. interpr.

Franc. Luc.
Brug.

Bulla Sixti V.
seu Praefat. in
Edic. Vulg.

demum constitutione suâ decernit ut illa editio ab omnibus recipiatur, tanquam illa quam Tridentina Synodus authenticam declaravit: eamdemque proponit ut veram, legitimam, indubitatam & in omnibus publicis privatisque disputationibus, lectionibus, prædicationibus & explanationibus recipiendam. Vetus præterea nè in posterum Biblia Vulgatae editionis publicentur, quæ suæ non conformata pacem Ecclesiæ conturbent, & statuit ea nullam fidem nullamque auctoritatem habitura esse quæ suæ editioni non consenserint. Hactenus Sixtus V. qui etiam testatur, quò res ista magis incorruptè perficeretur, suâ seipsum manu correxisse, siquæ confusa, aut facile confundi posse, videbantur. *Aliorum quidem, inquit, labor fuerit in consulendo; nos non autem in eo quod ex pluribus esset optimum diligendo.* Ita ut hæc Biblorum editio Sixti nomen haud immittero prætulerit.

Bulla. Clem. 8. Id tamèn impedimento non fuit cur aliam & ab hæc di-versam Biblorum editionem aggressus fuerit Clemens VIII, qui ab initio Bullæ suæ affirmat Biblorum factorum Vulgatae editionis textum summis laboribus ac vigiliis à se restitutum, ac quam accuratissimè mendis expurgatum. Sed non ita est expurgatus quin adhuc multa expurgari potuisse afferat auctor præfationis quæ præmittitur editioni Biblio-rum ejusdem Clementis. In hæc tamen, inquit, pervulgata lectione sicut nonnulla consuliò mutata, ita etiam alia que mu-tanda videbantur consuliò immutata relieta sunt. Prolixum ef-fet annotare loca omnia quæ ab his Pontificibus Sixto V. & Clemente VIII. castigata sunt. Si quis tamèn illa cognoscendi studiosus fuerit, adeat libellum quem Thomas Ja-mesius maligno animo sub hæc Inscriptione literis sesqui-pedalibus in Angliâ edidit; *Bellum Papale*, five concor-dia discors Sixti V. & Clementis VIII. circa Hieronymianam editionem: ubi etiam interdùm utriusque editionis lectiones cum Lovaniensi consert. Sed in hoc potius laude digni sunt summi illi Pontifices quam vituperatione, qui omnes studi-um suum & industriam contulerunt ut veterem Interpretem quam accuratissimum & ad vetustos codices recogni-tum

Præfat ad c-
dit. Clem. 8.

Notatur Tho.
Jamesius.

Disquisitiones Criticae.

171

tum haberemus. Jam ante illos eidem correctioni operam suam dederant qui Bibliis Complutensibus praeuere. Habetus quoque Roberti Stephani in eamdem Vulgatam castigationes: & Theologi Lovanienses non veriti sunt post Concilii Tridentini decretum Criticas suas animadversiones ad diversas lectiones ad oram codicis Vulgatae, quam edidicaverunt, referre. Sed sola nunc obtinet apud omnes Clementis VIII recognitio, quam clarissimus Vulgatus ceteris omnibus antepositam Polyglottis Anglicanis inseruit.

Cardin. XI.
menses.

Rob. Steph-
anus.
Theologi Lo-
van.

Z 2

C A P.

C A P. X X I.

De translationibus Scripturæ sacræ que in usum Ecclesiæ Orientalis cesserunt, ac primum de Syriacis; deinde de Arabicis, Copticis, Æthiopicis, Armeniis, &c.

Ecclesia Orientalis versiones unde sumptæ.

Greg. Abul-Phar. Dyn. 6.

De translationibus Syriacis

Jesuad.

Sicuti Religionis Christianæ exordia à Græcis ad ceteras deinde orbis Orientalis nationes transferunt, ita & Græca LXX Interpretum versio in illarum omnium linguas translatæ fuit, nec aliam præter Græcam LXX Scripturam gentes illæ cognovisse videntur exceptis Syris, de quibus hæc habet Scriptor Arabs Gregorius Abul-Pharajius. *Hec Septuaginta versio illa est qua recipitur à nostris Doctoribus, eadēque est in manibus Gracorum & aliarum sectarum Christianorum exceptis Syris, maximè Orientalibus.* Horum siquidem exemplar, quod simplex appellatur, consentit cum exemplari Judeorum. Occidentales vero duas habent versiones, simplicem qua ex Hebreo translata est in Syriacum post adventum Christi Domini tempore Addæi Apostoli; vel, ut aliis placet, ante illum tempore Salomonis filii Davidis & Hirami Regis Tyri; & Septuaginta translatam ex Greco in Syriacum longo tempore post Christi adventum. Etsi quæ affert Abul-Pharajius de duplice apud Syros versione sint vera; supposititia tamen esse nemo negaverit illa quæ refert de tempore quo primum apud illos condita sit ex Hebreo in Syriacum Scripturæ translatio. Quia vero insulsum prorsus erat Salomoni tribuere quosdam Scripturæ libros qui eo posteriores sunt, Jesuad Episcopus Hadriensis id solum restrinxit ad libros Mosis, Iohuæ, Judicum, Ruthæ, Samuëlis, Davidis, Proverbiorum, Ecclesiastæ, Cantici Canticorum atque Jobi; reliquos vero libros veteris

teris Testamenti simùl & novi, Thaddæi & aliorum Apostolorum curâ, Abgari regis Edessæ tempore, in Syrum sermonem conversos: licet, teste eodem Jesuado, nonnullis visum fuerit vetus Testamentum à sacerdote quodam Samaritano in dialectum Samaritanam translatum fuisse. Sed hæc a fabulâ minus absunt quam ab historia; quippe unicum Pentateuchum in linguam suam, quæ vix differt à Syriacâ, translulerunt. Deinde sermo Syricus, quo usi sunt Apostoli, præsertim in Iudæâ, longè alias est quam Syricus ille quo tam vetus quam novum Testamentum conscriptum est. Ebed-Jesu Metropolita Sobenensis inter Scriptores Syros recenset quemdam nomine Mar Aba, seu Dominum Aba, cognomento Magnum, qui totum vetus Testamentum ex Græco sermone in Syriacum vernerit: sed, ut recte animadvertisit Abraham Ecchellensis, ante hunc Mar Abam aliam existisse veteris Testamenti ex Græco LXX Interpretum versionem, probari potest ex Commentariis Jacobi Nisibensis & B. Ephrem. Constat præterea Syros Græcam LXX editionem, qualis ab Eusebio cum obelis & asteriscis ex Origenis Hexaplis descripta fuerat, in linguam suam convertisse, seu potius Syram interpretationem, quæ ante illa tempora in Ecclesiis Syriae legebatur, ad Origenianum exemplar accommodasse. Multos habuit ejusmodi librorum doctissimus Masius, quos publici juris non fecit, exceptâ Josuæ Historiâ ab eo Græce editâ cum asteriscis, obelis, aliisque Grammaticorum notis, quas in suam editionem invexerat Origenes. Patres etiâ cùm Græci tûm Latini interdùm meminere Syri codicis, seu versionis Scripturarum quæ Christianis Syriae usui esset, ubi diversas à Vulgatis codicibus illius lectiones annotant.

Exemplar illud Syriacæ versionis quod in Polyglottis Parisiensibus & Anglicanis editum fuit, ex Hebræo contextu sumptum est & quibusdam in locis ad Græcum LXX reformatum; ita ut non omnino exhibeat antiquam illam versionem quam Syri simplicem appellavere. Penè quidem ad verbum ex Iudaicorum codice hæc translata fuisse videtur, adeò illum in plerique locis perfectè exprimit. Sed Syrorum scribæ qui, linguae Hebræe ignari, contextum Hebræum unde illa derivata fuerat, consulere non potuerunt, in multos errores, qui tamè partem maximam etiam absque ope codicum MSS. facile corrigitur,

Ebed-Jesu in
catal. Script.
Chald.

Abrah. Ecchel
Not. in Ebed-
Jesu.

Masius in
Ioc.

rigentur, lapsi sunt. Nōn istamē sum qui Syrorum Librarios totēs erroris accusandos censeam, quoties cum Judæorum codicibus nōn convenient; cum etiām Judaïca exemplaria varaverint: sed de iis tantum erroribus in præsentia loquor, qui extra controversiam à Scribis Syrorum profecti sunt. Miror Anglos in suis Bibliis multos illius generis reliquisse. Quis enim, ut longè plurimos fileam, ferat in versione Syriacā, capite xiv. Geneeos, ubi in Hebræo legitur *Gojim*, id est, *Gentes*, legi in Syriaco *Geloje*, undē Latinus Syriaci Interpres insulse prorsus fecit populos nomine *Gelitas*. Similiter libri ejusdem capite xxii. ubi exstat secundūm exemplar Hebræum *Maria*, in Syro legitur *Omonwoje*, ex quo Interpres Amorrhæos fecit, quasi ibi ageretur de populis Amorrhæis: sed ejusmodi errores Scribis ex parte, & ex parte illis qui puncta que in lingua Syriacā nōn minūs quam in Hebræa vocalium vices supplent, translationi Syriacæ adjecerunt, tribuendos existimo. Eodem modo Geneseos capite xxxii. Syri qui dictionem Hebraicam *nasche* minime intellexerunt ex eā tecere *Genesio*, ac demūm. Interpres Latinus Syriacæ versionis transtulit *nervum musiebrem*: ita ut etiām in Lexico Syriaco Ferrarii Romæ edito vox *Genesio* cum aliis Syricis appareat, quæ tamē ex Hebræo corrupta videtur, nec reponenda inter vocabula Syriaca. Sed istis & aliis ejusdem naturæ sexcentis superfedeo. Id solum animadversione dignum est longè sepius Syros Scribas in describendis Syriacis exemplaribus errasse quam Judæos qui linguam Hebræam calluerunt. Hac ratione Josuæ ix. pro Hebræo *Rex Basan* in Syro exstat Rex *Mathmir*, quæ lectionum diversitas venit ex eo quod Syrus Scriba nōn distinxerit inter literas *b* & *m*. Eadem est ratio ibidem vocabuli *Kiriath ja'arim*, pro quo in versione Syriacā legitur *Kiriath Na'arin*, & in Latinā interpretatione *Civitas Na'arin*. Pariter capite vii. libri *Judicum* exstat *Nedubaat* pro *Jerubaal*, & capite xi. *Nephtha* pro *Peptha*, & sic innumera quæ prætero, quandoquidem facile restitui possunt. Quare de Syricis exemplaribus quæ edita sunt illud optimo jure affirmare possumus quod olim Hieronymus de Græcis LXX codicibus affirmavit; nōn tamen *Hebreas* quam *barbara quadam & Sarmatica esse nominata*.

Possem etiā ea indicare loca quibus Syrus Interpres reliquo
 Iudaeorum codice Græcam LXX Interpretum versionem se-
 quitur: quæ tamē interpretationis varietas in Sribas potius
 refundi debet, qui Syriacam translationem aliis exemplaribus
 Syricis vel Arabicis, quæ ex Græcâ editione sumpta fuerant,
 conformarunt. Ita capite ii. Geneseos in Syriaco æquè ac in
 Græco legimus *die sexto*: at in Hebræo exstat *die septimo*, &
 lectionem hanc contextū Hebræi antiquissimam esse probat
 Hieronymi animadversio in hunc locum. Similiter capite iv.
 Geneseos hæc clausula, *eamus in campum*, ex Græcâ LXX ver-
 sione in Syriacam translata est, eainque jàm suo tempore ab-
 fuisse ab Hebrais codicibus testatur quoque Hieronymus.
 Demum Geneseos capite viii. ubi de corvo fit mentio quem
 Noachus dimisit ex arcâ, æquè in Syriaco ac in Græco LXX
 legimus corvum istum in arcam reversum nō fuisse; sed
 particula negans in contextu Hebræo nō reperitur, neque eti-
 am in eo illam existisse tempore Hieronymi ex illius scrip-
 tis facilimè probari poterit. Ex quibus cognoscere est versi-
 onem illam quam Syri simplicem appellant à primitâ simplicitate
 suâ multū degenerasse, & mixtam potius nūc vocandam
 esse quam simplicem. Variations, quæ ex diversâ numerorum
 notatione ortæ sunt, prætereo; puta libri Iudicium capite xvi.
 pro eo quod in Hebræo & in Vulgatâ legimus 1100. ex-
 stat in versione Syriacâ 1300. Libri i. Samuëlis capite vi. pro
 numero 50070. qui legitur in Hebræo, Græco & Latino,
 exstat in Syro duntaxat 5070. Sed nemo nescit frequentissi-
 mas esse in omnibus libris ejusmodi numerorum diversitates.
 Alia sunt diversitatum exempla majoris momenti in translatione
 Syriacâ, ea scilicet quæ sensum omnino mutant, quales sunt
 nonnullæ in libro Josuæ, præsertim ubi Tribui cuiilibet Israë-
 litarum sua terræ portio assignatur. Alia etiā deprehen-
 ditur in codice Syrorum mutatio qui plerasque Psalmorum In-
 scriptio[n]es, quæ in Hebræo contextu reperiuntur, abstulerunt ut
 alias substituerent. Idque ex eo videtur ortum quod antiquitus
 initio Psalmi cujuslibet *Kep̄ān̄as*, sive *Summarium*, in quo erat
 Psalmi argumentum, præmitteret; sicque factum est ut Ju-
 daicæ Psalmorum Inscriptiones, quæ Psalmos ad mentem Sy-
 rorum nō explicabant, sublatæ fuerint, earumque locum illæ
 quæ

quæ à Syris Doctoribus adjectæ fuerant, occupaverint. De lingua Syriacâ variisque illius dialectis nihil dicam in præsentia, quandoquidem argumentum illud eruditè pertractarunt viri multi. De iis solùm nobis agendum est quæ Syrorum translationem spectant. Itaque quod anteā observavimus de Judæorum codicibus quibus Doctores Judæi è Scholâ, ut vulgo creditur, Tiberienti puncta quæ locum vocalium supplent, adjecere, illud idem nūc venit annotandum de Syriacis exemplaribus in quæ Doctores Syri puncta vocalia quæ mōdō in iis apparent, invexerunt. Errat itaque Vualtonus qui existimat Gabrielem Sionitam Maronitam è monte Libano primū exemplari Syriaco puncta vocalia inseruisse. *Primus*, inquit de isto Gabriele loquutus, *illud punctavit & Latinatum ejusdem interpretationem adiunxit*; *antea enim MSS. omnia punctis vocalibus vel prorsus destituta erant, vel si in unâ dictione punctum aliquod vocale notatum esset, in aliâ erat omissum, prout in exemplaribus MSS. hodiè videmus, una etiam ejusdem dictiōnis syllaba aliquando notata, alia nuda erat.* Hac quidē ex parte vera esse nō diffiteor quia Syriaci codicis manu exarati alii plus alii minus punctorum exhibent pro Librariorum arbitrio qui præcipua quidē nō omittunt. Sed incidi in MSS. codices qui omnia perfectè repræsentarent. Testatur quoque Abraham Ecchellenis, Maronita etiām è monte Libano, penes se fuisse libros aliquos scriptos Syriaco sermone ante trecentos & quadringentos annos cum omni punctorum apparatu. Deinde in plerisque codicibus nō omittuntur puncta nisi ea quæ lectioni vix utilia sunt, quæque facili negotio inter legendum suppleri possunt. Ut videre est in Syriacâ novi Testamenti editione, quam primus juris publici fecit Vuidmanstadius, quæque aliqua ejusmodi punctorum minus necessaria omittit. In hoc igitur laudanda nō est Gabrielis Sionitæ, viri doctissimi, industria quod primus Syriacis exemplaribus puncta addiderit: sed in hoc potius laudandus quod longè plurimos errores qui in ejusmodi codicibus MSS. vulgo existant labore improbo correxerit; etiām si hac in parte illaeditio non videatur omnino absoluta ac perfecta.

De translationibus Arabicis. Minoris adhuc auctoritatis esse videntur translationes Arabicæ, quæ leguntur hodiè à Christianis qui degunt in Oriente; nec tantam præ se ferunt antiquitatem quam Syriacæ: pleraque enim illarum

Abr. Ecchel.
not. in Ebed-
lēsu.

De translati-
onibus Arabi-
cis.

illarum apud Syros, cùm Jacobitas & Maronitas, tūm Nestorianos ex eo potissimum tempore vulgariter fuerunt, quo lingua Syriaca nō amplius ipsis fuit vernacula, postquam scilicet sub ditione Saracenorum fuerunt, qui linguam Arabicam in illorum regiones introduxerē. Copti etiā, sive Christiani qui Ægyptum incolunt, sua habuēt Biblia scripta antiquo sermone Copticō, quæ adhuc retinent; sed quia per paucis cognita erat lingua illa Coptica novas versiones Arabicè concinnare quæ ab omnibus inteligerentur necesse fuit. Itā ut plerique eorum libri qui Ecclesiārum usui inserviunt Copticè simūl & Arabicè descripti conspiciantur. Itaque verisimile est Syros ex sermone Syriaico in Arabicum Scripturam sacram convertisse, cujusmodi sunt exemplaria illa Arabica ad quorum calcem legimus versionem Arabicam ex Hebræo sumptam fuisse, id est ex translatione illâ Syriacâ quam Syri vocant simplicem. Simili ratione dixerimus exemplaria versionum Arabicarum, quæ Græcos LXX codices sequuntur, nō tam ad Græcum LXX Interpretum expressos fuisse quam ad Syriacum sermonem qui ex Græco desumptus fuerat, et si credibile sit sectam illorum qui Melchitarum nomen reportarunt ex Græcis codicibus versionem suam, sicut & alios plerosque libros qui eorum usui deserviunt, hauisse. Utrum autem ante illa tempora fuerit versio aliqua Scripturæ nūc nō inquirō, cùm certum sit plerasque populorum qui Orientis regiones incolunt facri contextus versiones eas nō esse quæ priscis temporibus apud illos obtinebant. Jam si versio illa Arabica, quæ in Polyglottis Parisiensibus & Anglicanis edita est, penitus introspiciatur, reperietur admodum imperfecta mendisque & erroribus scatens. Itā liber Josuë Arabicus, licet in fine illius dicatur ex Hebræo versus, ex Græco tamē & Hebræo, seu potius ex Syro, mixtus conspicitur. Præterea translationis istius auctor Paraphrastam interdū se ostendit, nō Interpretem, sensumque sui contextus mutare ipsi nulla est religio. In libro Paralipomenon exstant nomina Turciæ, Græciæ, Chorasan, Sclavoniæ, Franciæ, Cyprī, & alia similia. Nō omnia tamē versionis istius virtutia Interpreti Arabi tribuenda sunt, cùm pleraque hāud dubiè à Scribis profecta fuerint. Irà perquam insulsè in versione Arabicâ legitur Josuë xi. *Nabin Rex Cesarea;* cùm in Hebræo

bræo contextu & in antiquis interpretationibus legatur *Jakin Rex Hasor*. Iterumque in eadem versione inox habetur Josue ex pugnasse urbem Cæsareæ, quæ aliarum urbi caput fuerit; & capite tertio libri Judicum loco Hebrææ vocis *Peslim*, quæ significat *Idola*, in Arabico reponitur *Palastina*. Denique nonnulli etiam errores in exemplaria Arabica irreperunt ob punctorum vocalium inconstantiam; non minus enim desunt linguae Arabicæ ejusmodi puncta quam linguis Hebraicæ & Syriacæ.

*De Coptorum
versionibus.*

Copticæ Bibliorum versiones, quæ antiquitatem à Christianis illis qui Ægyptum incolebant, concinnata sunt, videntur esse melioris notæ quam Arabicæ. Majorem enim illæ præ se ferunt antiquitatem: & si P. Kircher credamus, penes quem fuere aliquot ejusmodi versionum exemplaria, ad tempora ferè Concilii Niceni illas referemus. Sed, quicquid sit de illarum antiquitate, certum est illas in Ægypti Ecclesiis lectas suisse longè ante Arabicas, quæ ex iis derivatae sunt. Nomen illud Coptus, vel ut aliud placet Cophthus, suam videtur originem ducere ex urbe ejusdem nominis, quæ olim Thebaidis Metropolis fuit, cuiusque meminerunt Strabo & Plutarchus: verisimile quoque linguam illam Copticam vetustam esse Ægyptiorum linguam, non puram quidem, sed aliquid habens admixtionis ex Græco, ab eo potissimum tempore quo sub Macedonum ditione fuerunt: ita ut etiam antiquos linguæ suæ characteres in Græcos, quos adhuc ex parte retinent, mutaverint. Quià vero lingua illa paulatim desuit esse vernacula penesque viros solum qui habebant aliquid eruditionis remansit, tum Ægyptii Doctores libris, qui in Ecclesiâ legebantur Coptico sermone, ut supra animadversum fuit, explicationem Arabicam, postquam in potestate Saracenorum venerunt, adjecere. Linguae etiam illius Copticæ Lexica habent & Grammaticas, quæ publicavit P. Kircherus, ex quibus cognoscere est priscam illam linguam Coptorum præter voces Græcas quibus alterata fuit sub Græcis Principibus, retinere etiam aliquid linguae Arabicæ. Versionem autem illam Copticam à Græcâ LXX Interpretum translatione desumptam suisse dubitari nequit, cum Judæi foli antiquitatem, demptis quibusdam Syriæ Ecclesiis, contextum Hebraicum aut versiones ad illum adornatas, legerint.

De versione Bibliorum Æthiopicâ sermone Æthiopicō conscriptâ

scriptā per pauca annotabimus. Hæc siquidem, ut & alii sermè omnes libri, qui Æthiopum Ecclesiis leguntur, ex lingua Copticā in Æthiopicam translata fuit. Biblia itaque Æthiopica eadem sunt atque Coptica in sermonem Æthiopum converta. Neque etiam alium gentis Patriarcham agnoscant Æthiopes, à quo dependeant, quām illum qui dignitatem Patriarchæ Alexandrini sibi arrogavit: ab Ægyptiis, seu Coptis, ritus Ecclesiæ suarum mutuati sunt. Lingua autem Æthiopica vetus, quā suam Bibliorum interpretationem descriptam habent, nonnulli habet admixtionis ex lingua Hebræa, Arabicā & Chaldæā; sed ex hāc præsertim, adeò ut ipsi Æthiopes linguam suam etiā appellant Chaldaicam, sive Babyloniam; quasi eadem sit atque pura illa & antiqua Babylonica, à quā tamen multum discrepat. Nōn parūm tamē ab hāc differt recens sermo Æthiopicus, qui Æthiopibus nūnc est vernaculus. Punctis vocalibus Hebræorum, Chaldæorum, Syrorum & Arabum more nōn utuntur; sed litera qualibet consonam & vocalem simul componit, quod genti illi speciale est.

Nihil omnino antiquæ versionis illius Persicæ, cuius prisci Ecclesiæ Patres meminerunt, superesse verisimile est, quæ etiā extra controversiam ex LXX interpretatione desumpta fuerat. Vetus quoque lingua Persica multum admixtionis recepit ex illius cum Arabicā confusione, à quā nomina artium & disciplinarum ferè omnia mutuata est, simulque characteres Arabicos deperditis antiquis suis literis, quæ adhuc in monetis quibusdam conspi ciuntur. Versio autem illa partis alicujus facrorum codicūm, quæ aetate nostrâ edita est, nō multi æstimanda videtur, quia nupera est.

Si Doctoribus Armeniis velimus credere, quam nūnc legunt in suis Ecclesiis sermone Armenio Bibliorum versio, nō à Joanne Chrysostomo, ut nonnullis visum est, ex Græco in Armenium facta est; sed à gentis sue Doctoribus qui literis Græcis operam dederant, maximè à quodam Moyle cognomento Grammatico, & à Davide qui vulgo Philosophus appellabatur, idque contigit circa Joannis Chrysostomi tempora. Negant similiter Armenii eundem Joannem Chrysostomum characterum Armeniorum auctorem esse, sed hos tribuunt homini cuidam solitario nomine Mesrop, qui eos in-

Versio Persi-
ca.

Armeniorum
translatio.

vénit in urbe Balu nō longē ab Euphrate, qui vivebat simili-
ter circā tempora B. Joannis Chrysostomi. Sed quia vix re-
periebantur exemplaria integra ejusmodi Bibliorum, eaque ad-
modum carē constabant, ætate nostrâ Jacobus Caractri Arme-
niorum Patriarcha in Europam misit Uscanum Yuschuauanchi
Episcopum, ut Biblia Armenia illius curā & industriā typis man-
darentur, & rēapse vetus ac novum Testamentum lingua ac
charactere Armeniis editum est Amstelodami anno MDCLXIV.
Constat autem hanc interpretationem Armeniam, idque ex illius
Episcopi Armeni ore didici, sumptam fuisse ex Græcâ versione
LXX Interpretum.

Moscovita-
rum, Georgi-
an. & aliorum
populorum
versiones.

Denique Moscovitæ, Iberi, seu Georgiani, populi quoque
qui Colchidis regiones incolunt, suas etiam habent contextū
facri versiones, & nō ita pridè Biblia sermone & characteri-
bus Moscoviticis edita sunt. Has autem omnes ex Græco deri-
vatas fuisse dubitari nequit, cùm gentes illæ fidem Christianam
ritusque Ecclesiarum suarum à Græcis hauserint. Sed de Bib-
liis nationum Orientalium satis supérque.

C A P.

C A P . X X I I .

De recentioribus Bibliorum versionibus, ac primum de Latinis quæ à Theologis Catholicis conditæ fuerunt.

Quanquam Franciscus Ximenius de Sineros Cardinalis & Archiepiscopus Toletanus non aliam in Bibliis suis Complutensibus versionem Latinam, quæ contextum Hebraicum exprimeret quam Vulgatam, seu Hieronymianam, posuerit, dignus tamè est qui inter Catholicos Scripturæ sacræ Interpretes recenseatur: primus enim publici juris fecit in ornatissimo illo opere Paraphrasim Chaldaicam in quinque libros Mosis cum interpretatione Latinâ ad verbum, simùlque Græcam LXX versionem in omnes libros veteris Testamenti cum translatione Latinâ interlineari. Et quia non in omnium manibus versantur Biblia illa Complutensia, abs re non erit hic referre quale fuerit doctissimi illius Cardinalis propositum in novâ illâ Bibliorum editione. Scribens in fronte operis sui Leonii X. afferit uniuscujusque idiomatis suas esse proprietates verborum, quas translatio quantumvis perfecta non possit exprimere, idque maximè linguae Hebraicæ proprium esse. Et mox haec subjungit; accedit quod ubique Latinorum codicum varietas est, aut depravata lectionis suscipio, ad primam Scripture originem recurrentum est, sicut B. Hieronymus & Augustinus ac ceteri Ecclesiastici tractatores admonerent, ita ut librorum veteris Testamenti sinceritas ex Hebraicâ veritate, novi autem ex Gracis exemplaribus examinetur. Sed quis credat Cardinalem illum, qui tam magnifice de codicibus Hebreis loquitur, mox in aliâ epistola, quæ est ad Lectores suos, de eâdem illâ veritate Hebraicâ pessimè detrahere? ita ut liceat suspicari haec ab aliis suggesta fuisse. *Mediam*, inquit Cardinalis ille, *inter bas-*
(nimirum)

Biblia Car-
dia. Ximenii.

A.D. 1515.

Cardin. Xi-
men. ProL. et
Leon. V.

Id Cardin.
Prot. ad Lect.

Nicol. Ram.
in assert. Vulg.

Santis Pagni
nisi ver-
to.

Genebr. praf.
in Orig. op.

Huet. de Clar.
Interp.

(nimurūm veritatem Hebraicam & versionem LXX) Latinam
B. Hieronymi translationem velūt inter Synagogam & Orientalem Ec-
clesiam posuimus, tanquam duos hinc & inde latrones ; medium autem
Iesum, hoc est Romanam Ecclesiam, collocantes. Hac enim sola supra
firmam petram adificata, reliquis à rectâ Scriptura intelligentia devi-
artibus, immobilis semper in veritate permanet. Indigna prorsus
Cardinale Sanctæ Romanæ Ecclesie comparatio, quam tamè Nicolaus
Ramus Theologus similitè Hispanus & Episcopus
Cubensis in opus suum de Vulgatâ transtulit.

Santes Pagninus, è Sancti Dominici familiâ, primus novam sa-
cri contextus versionem ad codices Hebræos publici juris fecit
anno MDLXXVII. cum duabus in fronte epistolis Adriani
Sexti & Clementis Septimi, summorum Pontificum, qui hanc
Bibliorum editionem auctoritate suâ communiquint. Jámque
antea Leo X. consilium Pagnini de parandâ ad Hebræos fontes
novâ Bibliorum interpretatione haud improbaverat. Constat
tam ex Epistola quam Franciscus Picus scripsit Pagnino, quām
ex ipsomet Pagninò, eum annos saltē trīginta in concinnan-
da illa interpretatione Latinâ collocâs; ita ut Judæis ipsiſ ſuæ
etatis accurata & sermonem Hebraicum aptissimè reddens viſa
fuerit. Sed de illâ aliter judicarunt viri inter Catholicos primarii :
hanc liquidè ita delicit Genebrardus ; *nimirūm diligens, nimirūm am-
bitiosa, nimirūm curiosa, nimirūm Grammatica, nimirūm Rabbinicarum minu-
tiorum emula, quæque recentium preceptionum subtilitate noxam sinceritati
& sententiarum & rerum sapientiæ afferat : unde nec satis interdum
coheret cum veterum Hebræorum doctrinâ.* Et hæc exemplis aliquot
confirmat Joannes Mariana, qui contendit fidei nostræ mysteria ali-
quando Pagninum evenisse dum ab Hieronymi versione longius
discedit : sicuti capite ix. Jobi, ubi Hieronymus vertit, *rursum cir-
cumdabor pelle mea, indéqué resurrectionem corporum probat, Pagni-
nus transtulit postquam pelle meam contriverunt : & in prima ver-
sionis ſuæ editione adhuc obscurius interpretatus fuerat, & post
pelle meam contritam vermes contriverunt banc carnem, verbis non
nullis additis, quæ nòn exstant in Hebræo. De illâ tamè
Santis Pagnini interpretatione diversum planè à Genebrardo,
Marijanâ, aliisque viris eruditissimis, quos silentio prætero, ju-
dicium tulit D. Huétius, qui de Pagnino sic loquitur ; *perfectæ
propemodum & absoluta ſanctorum voluminum interpretationis exem-
plum**

Plum dedit. Verūm in multis à Pagnino erratum fuisse manifestum est. Primò enim profitetur se à Latino Interpretē nunquam discessurum, nisi in locis ubi necesse fuerit: tamē sēpius hunc deserit absque ullā prorsū necessitatis ratione, ut Kimchium aliōsque recentiores Judæorum magistros sequatur. Quomodo initio Geneseos quid causā erat ut pro his verbis quæ exstant in editione Vulgatā, *Spiritus Dei ferebatur super aquas*, ipse redderet, *Spiritus Dei superflabat in superficie aquarum*, nīl quōd itā interpretatus esset Chaldaeus Paraphrastes & aliqui post hunc Judæorum Magistri. Iterūm quis ferat ejusdem Pagnini versionem capite vi. Geneseos, qui pro verbis istis, quæ exstant in editione Latinā, non permanebit *spiritus meus*, reposuerit, non erit ut in *vaginā spiritus meus*. Voluit exprimere nōn solum verbi Hebræi sensum, sed & Etymologiam illius, eodem modo quo Kimchius illam reddiderat: quare ineptum planè & conteatisfum, ut olim Aquila, interpretēm se ostendit, adeo barbarè loquitur. Sic ubi Latinus Interpres habet, *producant aqua reptile*, ipse vertit, *repere faciant aqua reptile*, & in aliā editione, *reptifcent*, &c. Sensum etiā interdum contextū Hebræi non assequitur; itā optimè Latinus Interpres vertit quæ habentur in Hebræo Nhemia VIII. *legerunt in libro in lege Lei distincte*; verūm Pagninus itā reddidit absque ullo sensu, *legerunt in libro in lege Dei expositi*: quo loco secum ipse nōn contentit; nām in Dictionario aliter verba illa interpretatur. Cetera quæ notari possent in Pagnini versione, quia nolo esse longus, prætero.

Novæ Bibliorum versionis auctor nōn fuit Arias Montanus, cui satis fuit Pagnini translationem aliquot in locis castigare. Sed quia nudas Grammaticæ Hebrææ præceptiones sēpius respxit, vix rebus ipsis attentus, Pagnini barbariem ex pravā affectatione superavit. In eo totus occupatur ut voces Hebraicas ad verbum exprimat, sensum illarum pro locorum ratione minimè curans. Ita capite ix. Exodi, ubi Pagninus nōn male verterat, *novi quia nondum timeatis*, castigator Arias Montanus reddit, *novi quia antequam timeatis*. Dictio scilicet Hebraica *torem* modò *prinsquam*, modò *nondum*, pro locorum diversitate, significat: quæ dūm nōn attendit Arias, illam eo sensu qui sibi primo obvius est, reddit. Sexcenta ejusmodi in hac

Gen. 1. 20.

Nhem. 8. 8.

Aria Montani
Biblia.

Exod. 9. 32.

tran-

translatione reperias, quibus consultò supersedeo. Quis quæso intelligat Ariæ interpretationem Psalmo cx. ubi pro verbis istis, quæ legimus in Vulgata editione, tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec, & in versione Pagnini, secundum morem Melchisedec; Arias reddit, tu es sacerdos in seculum super verbum meum Melchisedec. Illum quidem vindicare conatus est D. Huëtius, neque dubitavit eum appellare fidissimum Interpretem, qui verbis contextus sui pressius adhaerens imperitorum calumnias contemptui habuerit: sed ille profectò Interpretis nomine dignus non videtur, qui sensum Scriptoris quem reddit nullatenus exprimit. Dignus tamè est Arias Montanus qui laudetur à viris omnibus eruditis ob immensum illud opus ac vere Regium Polyglottorum Antuerpiensem, cui jussu Philippi II. præfuit, quodque suffragiis suis etiam approbarunt plurimi Theologi Parisienses, quorum testimonium hic referam. *Sacra Biblia Philippi II. &c. Hebraicæ, Syriacæ, Græcæ & Latine expressa ad formam Complutensis Bibliorum olim in Hispaniâ impressorum vidimus, approbavimus, digna denique censuimus qua a Catholicis legerentur & opponerentur falsis & impiis Hereticorum translationibus quibus fucum imperitis linguarum facere conantur.* Approbatum quoque fuit opus illud à duobus summis Pontificibus, referente Francisco Luca Brugensi, illudque vocat Gregorius XIII. in Epistolâ ad Philippum II. Hispaniarum Regem, *opus vere aureum.* Theologi quoque Hispani xlii. illud auctoritate suâ communiverant, quibus tamè non obstantibus Arias Montanus apud multos Hispaniæ Theologos malè audiit, præser-tim quod Paraphrasim Chaldaicam non solum in libros Mosis, uti Cardinalis Ximenius, sed & in reliquos Scripturæ sacræ libros, demptis paucissimis, edidisset. Renovavit hanc querelam Andreas de Leon Zamorensis, Clericorum Regularium minor, in Epistolâ quam scripsit ad illos qui Parisiis nova Polyglotta parabant, ubi de Paraphrasi Chaldaicâ, quæ in Bibliis Regius edita fuerat, sic loquitur: *de Paraphrasi Chaldaica, quam Rabbini Thargum appellant, quid loquar? vitiata & corrupta nimis, degenerans ab illo primo niture & candore, plena Thalmudicis fabulis, impietatibus sacrilegis fœdata, in quo convenient omnes, & ipse Cardinalis Ximenius, ut in Prefatione Complutensi.*

Cajetani ingenium in vertendis Bibliis rectè descripsit Melchior or Canus, dum ait illum iisdem semp̄ vestigii inhærendo per omnia

Luc. Brug. de
Paraph. .
Chald.

andr. de
Leon Epist.

Melchior Can.
de Loc.
Theol. lib. 2.
cap. 13.

omnia in veteri Testamento Hebraicos, in novo Græcos, codices prorsus amplexum fuisse. Imò Cajetanus ipsem methodi sui rationem in convertendis Hebraicis liberè explicat his verbis; *tessor ego quòd inter hos labores dicebasur mibi ab Interpretibus, dictio Hebraica sonat hoc, sed non apparet sensus nisi mutetur in hoc alterum. Respondebam ego audiatis omnibus significationibus, nò sit vobis cura si sensus non apparet, quia nò est vestri officii exponere, sed interpretari: interpretamini sicut jacet, & relinquantis expositoribus curam intelligenti- di.* Ingenuè fatetur Cardinalis ille à se quanquam Hebraicæ linguæ imperito vetus Testamentum ex Hebræo conversum fuisse in Latinum, & ad id usum se fuisse operâ duorum hominum, quorum unus Christianus, alter verò Judæus, qui linguæ illius callentissimi erant: & ut ita ageret hâc potissimum ratione ad ductum se testatur quia, *nisi textus adsit qualis est in suâ origine, jam non textus exponitur nisi divinando, sed exponitur textus ut intelle- ctus est ab illo interprete.* Demùm optat ut talis interpretatio habita fuisset à Patribus, quantumvis mutila; *quoniam, inquit, jam haberemus expositum textum ipsum sacra Scriptura & non textum con- fectum Interpretum arbitrio.* Sed perfectam illam & modis omnibus absolutam interpretationem assequi nòn poterat Cajetanus, qui scribit omnes ferè dictiones Hebraicas esse *equivocas.* Ausim tamèn affirmare doctissimum illum Cardinalem, et si linguæ Hebrææ prorsus ignarus esset, contextus sui verba nòn infeliciter expressisse, atque in illius versione longè minus esse barbarie quam in Ariæ Montani translatione. Judicium quidèm illius de antiquis Interpretibus, ut paulò liberius, inter Hærefes repositum fuit à Gabriele Prateolo, cui vili veneunt Hærefes. Nòn pa- rùm quoque illud displicuit Cardinali Palavicinio, qui in eum sic animadvertis; *quel grand' intelletto nell' altre opere fu ammirato, in queste per la sciarsi egli trasportar dalla guida di chi meglio intende- va la Grammatica Hebreæ, che i misteri Divini resto inglorioso.*

Prætermitto versionem aliquot veteris Testamenti librorum à Thomâ Malvendâ è Dominicanorum ordine concinnatam; in hac enim tâm prava est affectatio sensus Grammatici, ut nihil præter barbariem præ se ferat Interpres ille, & à nemine intelligi posset, nisi quibusdam notulis versionem suam illustrâsset.

Ferendum nòn esse Isidorum Clarium, cuius emendatio nihil aliud est quâm Interpretis veteris reprehensio, palam afferit

Cajet. præf.
in Psal.

Cajetani me-
thodus in
convertendis
Biblia.

Id Cajet. ibid.

Gabr. Præf.

Palavic. Hist.
Concil. Tr. d.
lib. 6. cap. 17.

Thomæ Mal-
venda me-
thodus.

Melch. Can. Melchior Canus. Pollicetur enim, inquit idem Melchior,
de loc. Theol. in operis fronte veterem editionem correctam, postea vero
lib. 2. cap. 13. quam pollicitatione hanc depellit invidiam novitatis, mul-
ta inserit, adjicit quædam, nonnulla mutat. Non melius
Biblia Isidori describi poterat & ingenium & interpretatio Isidori Clarii
Clarii. Monachi Cassinensis, qui in plerisque locis quæ castigat in Latini-
no Interpretate ineptum se ac linguae Hebraicæ imperitum ostendit.
Hæc autem Bibliorum editio Romæ prohibita est, & exstat in
Index Rom. Indice librorum Prohibitorum sub hanc Inscriptione; *Vulgata edi-*
lib. Prohib. *tio veteris ac novi Testamenti, quorum alterum ad Hebreum, alterum*
ad Graciam veritatem emendatum esset diligentissime, ut nova editio non
facile desideretur, & versus tamèn hic agnoscatur, anno MDXLII.

Versio quæ sub
nomine Vatz-
blî edita est.

Denique sub Vatabli nomine multa Bibliorum exemplaria La-
tina circumferuntur, quæ tamèn illius non esse in confessio est
apud omnes. Robertus Stephanus doctissimi illius viri ac sapi-
entissimi linguae Hebraicæ in Academiâ Parisiensi Professoris no-
men ementitus fuit, ut hanc arte facilius incautos deciperet: quan-
doquidem editio illa quæ prodiit ex officinâ Roberti Stephani
anno MDXLV. quasi ex Vatabli Prælectionibus ac Notis inte-
græ excerpta fuisset, Leonis Judæ Zwingiani versionem exhibet
cum Annotationibus, quæ magnam partem ex Judæis, præsertim
R. D. Kimchi & Joanne Calvinio aliisque Protestantibus sump-
tæ fuerunt. Hanc Leonis Judæ interpretationem Robertus Ste-
phanus ceteris omnibus atque in primis versioni Santis Pagnini
anteposuit, quia illa minus obscura erat, sermoneque Latinus in eâ
prior. Idem tamèn Stephanus in aliâ editione quam publica-
vit anno MDLVI. Pagnini translationem præ aliis omnibus
selegit; sed quæ priori jam editâ castigatior esset, & ab ipsomet
Pagnino, si Roberto Stephano creditus, correcta. Neque igitur
Vatablus, neque Robertus Stephanus ullius Bibliorum veri-
onis auctiores sunt: uterque tamèn de literis Hebraicis bene
meritus.

C A P. XXIII.

*De Latinis Bibliorum versionibus quæ à Protestanti-
bus concinnatae sunt.*

Longè magis adhuc secum ipsi dissident in vertendis Bibliis
Protestantes quam Interpretæ Catholici. Sebastianus
Munsterus, qui vetus Testamentum ex Hebræo Latinum fecit,
interpretationis suæ rationem aperte declarat statim ab exordio
sui operis, ubi testatur se non alios versionis suæ duces sequutum
esse quam Rabbinos, relictis vetustis Interpretibus; ita ut si
quando in errorem inciderit, Judeorum Magistri qui illi præ-
erunt accusandi sint. De hâc Munsteri translatione sic loquitur
Sixtus Senensis; *Munsterus ubique horridus, sensicosus & asper,*
usque adeò Hebraici sermonis horrorem sequutus est, ut cùm multa
Latinis auribus molliter accommodare potuisset, omnes tamè Hebrai-
ci sermonis proprietates ac phrasæ adeò servare studuit, ut nec ipsos
Hebraicorum nominum stridores pratermittere voluerit, ingerens La-
tinis auribus ubique pro Ozia Uzzijahu, pro Ezechia Jehizkiah, pro
*Ezechiele Jechezchel, &c. Sed miror Sixtum qui Cajetanum, Pag-
ninum, Oleastrium & alios laudet, qui in suis sacri contextus*
versionibus longè majorem barbariem in Latino sermone quam
Munsterus affectaverint. De eâ quoque pro more suo Gene-
brardus detrahit & paulò vehementius in Interpretem stomacha-
tur, dum ait; *Munsterus neglectâ vocum propriâ notatione sapa Lu-*
theranisabat & à suo D. Francisci instituto discedebat. Imò ne-
mo recentiorum Interpretum, in primis Protestantium, contex-
tus Hebrei verba & sensum melius videtur expressisse quam
Sebastianus Munsterus, qui in hoc tantum reprehensione dignus
est, quod posthabitum vetustis Scripturæ sacræ Interpretibus re-

Versio Sebas.
Munsteri.Sixt. Sen lib.
8. Bibl. S.Genebr. præf.
in op. Orig.

centiores Judæorum Magistros nimis anxiè sequatur. In Latino quoque sermone, si nomina quædam propria excipientur, nòn ità horridus ac fenticosus est uti Sixto Senensi & aliis nonnullis visum est. De illo omnium optimè sensisse videtur Huëtius, qui eum hisce ornat laudibus; *Sebastianus Munsterus Bibliorum Interpres sane doctus in Hebraica semper stylum collineans ad eaque nunquam non se componens.* Longè tamè ei feliciùs sucessisset si consilio Magistri sui in lingua Hebraicâ Conradi Pellicani obtemperans ex Rabbinis ea tantùm sumpsisset quæ Grammaticam respiciunt, ac nòn minus vetustos sacri contextus Interpretes quām recentiores Judæos sibi duces proposuisset: tunc enim à Latino Interpretē non discessisset ità frequentér. Quid enim necesse erat ut pro his verbis quæ exstant in Vulgatâ, *crescite & multiplicamini & implete aquas maris;* ista substitueret quæ paulò horridiora videntur *fructificate & angescite & implete aquas in fretis?*

Leo Judæ è Zuinglianorum sectâ vetus quoque Testamentum, saltem maximam illius partem ex Hebraicis fontibus in Latinum sermonem convertit. Et quia versioni sua superstes non fuit, eam absolverunt Bibliander & Petrus Cholinus. Ille octo ultima capita Ezechielis Prophetæ, Danielem, Jobum, Ecclesiasten, Cantica & xlviij. Psalmos ex Hebraeo transluit; Cholinus verò ex Graeco libros quos Protestantium Theologii Apocryphis adscribunt. Illa primùm edita est Tiguri anno MDXLIII. posteaque secundò edita à Roberto Stephano anno MDXLV. cum Vulgatâ è regione tacito auctoris nomine, ut jam supra animadvertisimus. Verùm contra hanc editionem & editorem Stephanum statim insurrexerunt Theologi Parisienses & post longas ex utrâque parte disputationes de rebus Bibliis plenas concertationis, tandem solum vertere coactus est Stephanus & ad Geneveses transfuga scripsit Apologiam adversus Theologos Parisienses, quam Latino & Gallico sermone editam publicavit, ubi multa quidem de his conquesitus, sed in plerisque novatorem & Calvinii asseclam se prodit. In quibusdam tamè Stephanum à Theologis istis vindicat Petrus Castellanus Episcopus. Matifconensis & magnus Franciae Eleemosynarius, qui res de quibus Theologos inter Parisienses & Robertum Stephanum agebatur, ad Regis consilium sapientius retulit: quippe notat illos, quod linguarum Graecæ & Hebraicæ non periti, multa

Huet. de
Clar. Interp.

Gen. 1. 22.

Leonis Judæ
translatio.

Petr. Gal. in
vita Cast.

multa perperam eidem Stephano objecterint. Hanc quoque Leonis Judæ versionem severè castigavit Genebrardus; quā in re Theologis Parisiensibus, ipse ejusdem facultatis Theologus, placere visus fuit. Sed longè mitius à Theologis Hispanis exceptus Robertus Stephanus, qui editionem Bibliorum à Theologis Parisiensibus improbatam, de auctore versionis Latinæ ex Hebræo minimè solliciti, simul cum notis paucissimis in eâ immutatis Salmantice publicarunt, eāmque dignam judicarunt quæ à viris Scripturæ sacrae studiosis legeretur. Minus quidem propriæ voces Hebraicas reddidit Leo Judæ quam Sebastianus Munsterus, sed editionem suam Latinis auribus accommodavit, quod à Munstero præstitum non est. Si quā in re reprehendi meretur Leo Judæ, in hoc maximè quid, nè ob brevitatem obscurus fieret, Paraphrasten interdum potius quām Interpretem se ostendit.

Genebr. praf.
in op. Orig.

Famofissima quoque est Sebastiani Castalionis interpretatione veteris Testimenti quam sibi cudit ac recudit; & omnium optima habetur illa editio quæ publici juris facta est Basileæ, anno MDLXXIII. Sixtus Serensis de Munsteri & Castalionis versionibus ferens judicium, utrumque asserit ad extrema sine modo tendisse; illum in affectandis Judaicis Idiotismis durum esse, agrestem, barbarum & planè Judæum; hunc verò in affectandis inepte singulis gentium loquutionibus gentilem esse ac profanum, utpote qui delicatus mollisque nec se Latine loqui potet, nisi quam effeminatestissime loquatur. Addit idem Sixtus ejusmodi loquutionum profanarum exempla, puta Castilio Deum Patrem appellat Jovem, Divum omnipotentem, Gradivum ac Coelicolam: similitè Angelos vocat Jovis Genios; Prophetas, vates & fatidicos; viros sanctos, Heroas. Perbellè hanc Castalionis interpretationem illiusque ingenium depingit Genebrardus his verbis; *versio Castalionis est affectata, plus habens pompa & phalerarum quam rei & firmitatis, plus ostentationis quam substanzie, plus fuci quam succi, plus hominis quam spiritus, plus fumi quam flamma, plus humanarum cogitationum quam Divinorum sensuum.* Sed longè vehementius in Castalionem insurrexere Doctores Genevenses atque in primis Theodorus Beza, cui tanquam imperito ac temerario homini derrahunt, qui in re Divinâ impiè laserit ex pravâ Catullianæ

Schast. Casta-
lionis Inter-
pretatio.

Sixt. Sen. lib.
8. Bibl. S.

Genebr. praf.
in op. Orig.

næ dictionis affectatione. Ità in libro Cantici Canticorum simpli-
ci voce columba nòn uitur sed usurpat *mea columbula* hoc modo ;
mea columbula ostende mihi tuum vulticulum, fac ut audiām tuam
voculam venustulam : & vulticulum habes lepidulum : Capite nobis
vulpeculas parvas vinearum vastatriculas. Ubique in hoc libro
dictionum mollium effuentia luxuriat Castilio, & Catullum
magis ludentem de Lesbix passerculo refert quām sacrarum li-
terarum Interpretē. In universo operis sui contextu
periodos orationis suæ ligat, ut sit continua, uti cognoscere
est ex primo capite Geneleos quod sic orditur ; *Principio creavit*
Dens cælum & terram : cùm autem esset terra iners atque rufis, tene-
brisque offusum profundum & Divinus spiritus sese super aquas libra-
ret, iussit Deus ut exsisteret lux, &c. Notatur quidèm à Bezâ
aliisque Doctoribus Genevensibus tanquam linguae Hebraicæ
imperitus ; sed, pace illorum dixerim neminem unquam è Scholâ
Genevensium prodīsse, qui Hebraicè, Græcè & Latinè itâ
doctus fuerit. Nòn diffiteor quidèm illum, quia in Latino ser-
mone delicatiorem molliorēmque se præbuit contextus sui verba
in plerisque sat accuratè nòn expreſſile ; sed id nòn ex ignoran-
tiâ fecit, verū ex pravâ imitandæ Ciceronianæ & Catullianæ
dictionis affectatione. Isaacus Levita, vir Hebraicè doctissimus,
qui paulò etiā acerbius Castalionis versionem, ut minus pro-
priam ac liberiorem, reprehendit, quod rei Grammaticæ nòn
satis curiosus fuerit, in eâ notavit errores nullius ferè momenti :
facilèque cognoscitur itâ consultò vertisse Castalionem, ut sen-
sum magis commodum efficeret, minusque barbarè loqueretur.
Genebrardus quoque Castalioni objicit quod initio Geneleos
verbum Hebraicum *amar* quod in Vulgatâ & ab aliis Interpre-
tibus vulgò redditur *dixit*, ipse quasi favens Servetanorum Hæ-
resi, & ut omnem Verbi Divini cognitionem auferret, interpre-
tatus fuerit *jussit*. Sed eâ de re forsitan nunquam cogitavit
Castilio, constatque verbum *amar* æquè in lingâ Hebraicâ
atque in Arabicâ aliquandò optimè reddi posse *jussit* : quæ eti-
am interpretatio à loco de quo agitur nòn omnino aliena esse vi-
detur.

Catal. Cant.
Cant.

Gen. 1. 1.

II. Lev. Medic.
In lib. Ruth.

Junii & Tre-
mellii verba.

Id unum nobis supereſt ut in Junium & Tremellium animad-
vertamus qui similitèr auctores sunt interpretationis sacri con-
textus

textūs, quæ à plerisque Protestantibus initio magni æstimata fuit, præsertim in Angliâ & Genevæ, ubi fere sola in disputationibus obtinebat. Repertus est tamè tunc temporis vir è secta Protestantium Joannes Drusius, linguae Hebraicæ in Frisia Ordinum Academiâ Professor clarissimus, qui eam severe castigavit, ostenditque in multis Junium & Tremellium allucinatos fuisse. Longè etiàm postea Constantinus L' Empereur linguae Hebraicæ, quam apprimè calluit, in Academiâ Lugdunensi Batavorum Professor similem de Tremelli ac Junii Bibliorum versione tulit sententiam, de illâ sic loquutus; *in vertendis Hebraicis à Junio & Tremellio non raro abire debui: hoc enim in istâ Bibliorum versione sapè observavi; conceptam analysin veluti normam statui ad quam in vertendo respi- ceretur, cùm hoc modo sapè à vero sensu recedatur.* Hos tamè Interpretes tanti fecit Hebraizantium nostri temporis facile Princeps Joannes Buxtorfius, ut illos appellaverit viros incomparabiles, & eorum translationem in concinnando Dictionario suo Hebræo *xvi mōda* sequutus fuerit, & ex hujus postea pénū quidquid habent eruditionis Hebraicæ delicatili illi, qui priscos hodiè Interpretes fastidiunt, deprompsere. Tremellius, quia primum Religione Judæus fuit antequam Calvinianismum professus fuisset, multum ex Judæis, præsertim recentioribus prosecerat, & habet in distinctione suâ Latinâ nescio quid pravè affectatum quod ex Genevâ hausisse videtur: adeò familiares sunt Doctoribus Genevensibus ejusmodi loquutiones quæ Pronominibus relativis abundant, ubi nullum appetet relationis vestigium. Quomodo in versione Tremelliana legimus capite primo Genesios; *viditque Deus lucem hanc esse bonam, & distinctionem fecit Deus inter lucem hanc, &c.* Et post nonnulla iterum, *fecit ergo Deus expansum quod distinguit inter his aquas quae sunt ab inferiore expansi istius & aquas illas.* Similia habet Theodorus Beza in versione suâ novi Testamenti, neque etiàm veritus est interdùm Tremellius verba quædam illustrationis causâ addere, quæ sensum mutant. Ita capite ii. Genesios, ubi in Vulgata legimus; *sed fons ascendebat ē terrâ, & in aliis plerisque translationibus, & vapor, &c.* vertit Tremelli.

Constant.
L' Emp. in
Exier. ad nov.
Dav. lyc.

Buxr. præf.
Lex. Hebr.

Gen. i. 4.

Ibid v. 2.

Disquisitiones Criticae.

us, aut vapor non ascenderat, sequutus hanc in re Paraphrasim Arabicam R. Saadiæ cognomento Gaon, sive Excellentis. Præterea libri Nehemiae capite viii. præter verba ista quæ habentur in Latino Interpretæ ad verbum expressa ex Hebraicis fontibus, legerunt in libro Legis Dei distinctè & aperte ad intelligendum & intellexerunt cum legeretur, addidit hæc alia; per Scripturam ipsam, quæ non existant in contextu, & reddidit; exponendo sensum dabant intelligentiam per Scripturam ipsam. Quæ in re non tam contextus Hebrei verba respexit, quam Theologiae Calvinisticæ principia, & ab eo longius recessere Sebastianus Munsterus, Leo Judæ, Castalio aliisque Interpretæ è classe Protestantium, exceptis Genevensibus quibus hæc Tremellii interpretatio mirè arsisit.

Biblia Lucæ
Osiandri.

Possimus quoque inter sacri contextus Interpretæ è coetu Protestantum collocare Lucam Osiandrum: licet enim integrum codicis Hebraici versionem aggressus ille non fuerit, ne ab antiquo Interpretæ Latino videretur omnino discedere; loca tamè quæ ab hoc minus bene reddita putavit, ex Hebreo interpretatus est, retentâ nihilominus veteris Interpretis translatione etiam in his locis, ut ex eâ veluti collatione quid tam de suâ quam de antiquâ versione judicandum esset omnes cognoscerent, exempli causâ; Geneeos capite primo, ubi legimus in Vulgata ferebatur, ipse alio charactere addit, incubabat, quasi verbum Hebraicum melius exprimeretur per Latinum incubabat, quam per ferebatur. In multis quidem errat Lucas Osiander, dum facilius Latinum Interpretem, quem non satis assequutus est, relinquit. In hoc tamè merito laudatur à Theologis Tubingensibus illius consilium, quod in suâ Bibliorum editione vetustum & longo Ecclesiæ omnium Occidentis usu receptum sempè representaverit. Non erit intempestivum huc referre Theologorum Tubingensis Academiæ de novis Interpretibus judicium. *Dum illi novas versiones afferunt, videntur studiosis Theologie veterem illam & usitatam velle manibus excutere. Non nulli in vertendo obscuram diligentiam Hebreorum & sordidam axebias quam illorum Grammatici habent sequentes, non modo grati-*

am,

am, sed fructum studii sui propemodum amittunt. Sunt etiā nō pauci, qui destituti solidiore cognitione Hebreæ lingue & ignari proprietatis & elegantie, interpretationes in medium afferunt, aut prodigiosas, aut certè nō satis instituto convenientes. Similiter Andreas Osiander Lucæ filius, eamdem interpretandi methodum sequutus, antiquam editionem Latinam unā cum suis Castigationibus patris exemplo publici juris fecit, servatā semper antiquā illā editione. Hanc interpretandi rationem omnium esse optimam nemo paulò cordatior dubitaverit: modò tamēn correctiones intra contextum Latini Interpretis nō reponantur; sed referantur ad oram codicis veluti suspiciones ac conjecturæ. Ab horum instituto nō ità pridē longè abiit Cocceius vir quidēm linguae Hebraicæ nō imperitus, &c. in hoc studii genere exercitatus, ut cognoscere est ex Latinā veteris Testamenti versione quam Commentariis suis adjectis & ex Dictionario linguae Hebraicæ, quod haud eruditè ex variis translationibus & ad mentem etiam veterum Interpretum adornavit. Quos tamēn frequentius in translatione suā defert, nimurum ingenio suo indulgens, verbāque potius & minutias quam res ipsas venatur.

Biblia An-
dreas Osian-
der.

Cc C A P.

C A P. X X I V.

*De Bibliorum versionibus in lingua vernacula, ac
primum de iis quæ auctores agnoscunt viros Catho-
licos.*

An Biblia in
sermonem
vernaculum
converti de-
beant.

POst obortas in Ecclesiâ Occidentali novas Hæreses quæ, contemptis Patrum traditionibus, nòn aliud agnoscunt Religionis principium quam Scripturæ sacræ libros, maximæ fuerunt inter partis utriusque Theologos de præfenti argumento-concertationes. Qui sapientiores sunt inter Catholicos Theologi ingeniique moderationis Scripturas materno & naturali gentis cujuslibet sermone expositas nòn absolutè damnant; quia & hoc priscis Ecclesiæ Patribus nòn improbatum fuit; sed consentaneum existimant ut ob novas Hæreses, quæ nostrâ potissimum aetate ob Scripturam male intellectam natæ sunt, sacrorum codicum lectio peræquè & absque discrimine nòn omnibus, etiam plebeiis, proponatur: sed habendam esse rationem locorum, temporum, personarum; quia indè utilitatis parùm, damni vero multum redundat. Fides secundum B. Pauli sententiam est ex auditu, certumque est longè plures ex auditu Evangelio quam ex lecto ad Christi fidem esse conversos. In primâ Christianæ Religionis promulgatione nullus erat Evangeliorum codex ex quo fidei principia haurirentur: imò eti nihil unquam de fide in Christum scripsissent Apostoli, Religio beneficio traditionis, Deo ita disponentes, integra conservari poterat. Ita scilicet sentiunt Doctores Catholicæ, qui tamè omnino nòn repudiant Scripturæ sacræ versiones plebeio sermone conceptas, modò nòn ab omnibus & absque ullâ temporis, loci & personæ restrictione legantur, &c, ut inquiunt,

Note:

Non profici potius quicquid obesse potest.

Jām ante ortas eorum qui hodiē Protestantes appellantur novitates apud omnes ferè Christiani nominis gentes Scripturæ versio[n]es exstitisse linguā vernaculā multis probare nō eset arduum. Quid enim Græcos impulit ut Græcam LXX Interpretum versionem Hebræo contextui anteponerent, nisi quia lingua Græca ipsis vernacula erat. Quā similiter ratione adducti sunt Italiæ populi ut sacros codices è Græco in Latinum sermonem converterent, nisi quia Latinè loquebantur. Ex eodem fonte ductæ sunt apud populos Orientales translationes Syriacæ, Copticæ, Aethiopicæ, Armeniæ, & alia[rum] quas prætermitto, nè sum longus. Verum quidē est plerasque ejusmodi versionum etiam hodiē legi ab istis populis sicuti nūc in Ecclesiâ Occidentali Latina legitur, qui tamē illas minimè intelligunt, sed hinc nō evincitur istas versiones domesticas nō fuisse, ac familiares plebeii[us] hominibus, quorum idiomate scriptæ fuerant, ut ab omnibus legerentur.

Nūc transeo ad illas quæ sunt recentioris ætatis, apud Italos Jacobi de voragine, quondam Archiepiscopi Genuensis laudatur interpretatio Itala totius Scripturæ: leguntur etiā hodiē versiones Italæ sacri codicis sub nominibus Nicolai Malermii Abbatis Monasterii S. Michaëlis de Lerno, & Antonii Bruciollii, cum præfatione quæ in quibusdam existat editionibus in quā auctor fusiūs differit de Scripturis sermone vernaculo convertendis. Inter hunc tamē & alios Interpretates illud est discriminis, quod Bruciolius ex ipsis fontibus Hebræis vetus Testamentum, & è Græcis novum trāstulerit more Protestantium, alii verò Latinum Interpretem qui in Ecclesiâ Occidentali legebatur in linguam vernaculum reddiderint. Variae interpretationis illius ad Hebræos codices formatæ circumferuntur editiones, quarum primam auctor Francisco primo Francorum Regi dicavit anno MDXXX. Sequutæ sunt postea tres alia[rum] editiones anni MDXXXIX.—XL. & —XLI. quarum utilissima videtur editio anni MDXL. quia in eā reperiuntur notulæ nō omnino contempnendæ, cum epistolâ ad Renatam Franciæ Ducis

Ferrariæ tunc conjugem, in quâ pluribus contendit Antonius Bruciolius damnandas nō esse Scripturæ saceræ versiones lingua vernacula editas, easdēmque miris modis extollit: feren-
do tamē isti oneri impar fuisse videtur Italus ille Interpres, qui ex aliis versionibus, quæ jām anteā ad Hebraeos codices conditæ fuerant, maximè ex Pagnini Latinâ translatione ferè totus dependet, cuijusque idcirco errores sequitur, aliósque ad-
dit in locis præsertim quæ nō probè intellexit. Ita capite octavo Nehemiae, ubi Pagninus absque ullo ferè sensu vertit, *Nehem. 8. 8.*
in Legi Dei expositi, reddit eādem ferme ratione, *nella Legi & Iddio dichiarata,* simūl & à Pagnino & ab Hebraeo contextu recedens: quia enim Hebraeos codices nō consuluit, nō potuit animadvertere in illis vocem quæ *Legem* significat esse generis foemini; participium verò passivum quod interpretatus est *dichiarata*, quasi ad *Legem* referretur, esse generis masculini, & ita dūm Pagninum, cuius sensum nō assequebatur, corrigit, nec verba contextus consulit, allucinatur. De versione Italâ Jacobi de Voragine judicium ferre nequeo, cùm in illam nunquam inciderim. Possevinus, penes quem fuit translationis illius exemplar, de eā tanquam manus accuratâ loquitur; alii contra illam suā quoque laude dignam judicant. Sed de ejusmodi versionibus, quæ ex Vulgata editione vernaculo sermone factæ sunt, affirmare possumus plerasque earum castigatas nō esse; quandoquidem Latinus Interpres sapissimè absque linguae Hebraicæ cognitione intelligi nō potest, unde factum est ut Jacobus de Voragine, Malermius, & alii qui Scripturam sacraam ex Latinis codicibus duntaxat in aliam lingua converterunt, in errores gravissimos hāud infrequenter labantur.

Fuere etiam in Galliâ longè ante Calvinianorum sectam sa-
cri contextus versiones scriptæ sermone Gallico: nam & Genevæ & in vicinis montibus ante reformatam in his locis, seu potius deformatam, à Joanne Calvino Religionem, legebatur Gallica Scripturæ saceræ versio à Canonico quodam, nomine *Gniars des Moulins*, ex Ariâ in pago Atrebatenſi, tunc Episcopatū Teruanensis concinnata anno MCCXCIV. Servant adhuc Genevenſes in Bibliothecâ publicâ interpretationis illius Gallicæ exemplar,
ejusdem quoque exemplar alterum asservatur Parisiis in Mu-
ſeo.

sæo clarissimi viri Henrici Justelli, putoque eam esse Bibliorum translationem cuius meminit Robertus Olivetanus, qui primus dedit Genevensibus Biblia ex Hebreo sermone in Gallicum sermonem translata. Exstat quoque in Bibliothecis quibusdam Franciae Gallica Bibliorum versio, quæ Oresmo Rothomagenfis Ecclesiæ Canonico tribuitur, regnante in Galliâ Carolo Quinto; testaturque Carolus Molinæus penes se habuisse aliquot illius Fragmenta manu exarata. Præterea Theologi Lovanienses non primi, ut vulgo creditur, Gallicam facri contextus versionem sumptam ex Latino Interpretæ typis mandarunt. Alia enim repertur anno MDXXX. Antuerpiæ edita typis Martini L' Empereur cum Caroli Quinti Imperatoris privilegio in fronte operis. Ob multa tamen de veritate illius editionis dubitari potest, primò enim annus editionis minimè concordat cum his quæ in Privilegio habentur, annum videlicet illum MDXXX. primum esse Imperii Caroli Quinti, qui tamè ad Imperium assumptus fuerat jàm ab anno MDXIX. Deinde in eodem Privilegio fit mentio de fidei Inquisitoribus & aliis Theologis quibus communicata fuerit illa interpretatio: at constat nullos tunc temporis fuisse in his locis fidei Inquisitores. His omnibus accedit capite iii. Geneseos ubi in Vulgata legimus, *ipsa conteret caput tuum*, verba illa in Gallicâ interpretatione sic redditæ habentur uti in Protestantium versionibus; *cette semence brisera ta teste*. Denique etiam in præfatione, quæ huic versioni Gallicæ præmittitur, Scripturæ sacræ libri eodem serè modo dividuntur atque in Protestantium Bibliis: quandoquidem illi duntaxat Canonicis adconsentur qui Hebraicæ scripti & in Canonem Judæorum recepti fuerint. Sed his omnibus responderi posse existimo: primò enim fieri potest ut error aliquis in Privilegiū verba irrepserit, idque probari potest ex alia ejusdem versionis editione cum Caroli Quinti Imperatoris Privilegio aliter concepto. Secundo, de veris, qui tunc fuerint in his locis fidei Inquisitoribus, non agi verisimile est. Tertiò, potuit Interpretæ Gallicus interpretari capite iii. Geneseos, *cette semence*, &c. quia statim ab initio versionis suæ pollicetur se interpretationem suam sumpsiisse ex antiquis Vulgatae editionis exemplaris editionibus. At constat multa ejusmodi fuisse, quæ à viris Catholicis

Rob. Oliv.
praf. in sua
Biblia.

laudantur, in quibus nō lectum fuerit ut in hodiernis, *ipsa* sed *ipse*, ut manifeste probatur ex variantibus Theologorum Lovaniensium lectionibus ac Notis Francisci Lucæ Brugensis. Demum Gallicæ versionis illius auctor qui Latinam B. Hieronymi translationem faciebat Gallicam, ut in ipsâ operis Inscriptione testatur, imitari potuisse videtur in librorum sacrorum divisione B. Hieronymum, maximè antequām eā de re quidpiam à Synodi Tridentinæ Patribus decretum fuisset. Imò neque aliter Scripturæ sacrae libros longè postea partitus fuit Cardinalis Cajetanus.

Nō moror in præsentia Theologos Lovanienses, quorum versio Gallica, quæ jām sexcenties cusa ac recusa est & ab aliis postea etiā reformata versatur in omnium Catholicorum manibus. Id operis nō ab alias rationes aggressi sunt Theologi illi, quām ut homines plebeios & ineruditos à Bibliorum Genevensium, quæ tūc pluris siebant, lectione averterent. Similibus quoque adductos se fuisse testantur rationibus Theologi illi qui Biblia in sermonem Anglicum, Germanicum, Polonicum, Hungaricum, & in alia plebeia idioma-ta, converterunt; nē scilicet ab omnibus passim legerentur Protestantium Biblia. Fertur etiā reperiri in Provinciâ MSS. Bibliorum exemplaria sermone Provinciæ, quæ suspicio olim facta fuisse à Valdensibus lingua maternâ, nō pure Gallicâ, quorum meminit Joannes Leger, Calviniani ritus Mi-nister, in Historiâ quam de illorum sectâ composuit, ubi etiā testatur penes se habuisse exemplar illius versionis lingua Valdensium.

In Germaniâ etiā ante Lutheri novitates Biblia sermone Germanico à Catholicis legebantur, ut Scriptores nonnulli asserunt qui laudant Germanicas Norimbergæ & Augustæ editiones ante Lutheranos. Protestantium deinde versionibus opposuerunt Joannes Eckius, Dichtenbergerus & alii Germanicas sacri contextus translationes. Polonicè etiā vertit Biblia Jacobus Wowiezhus, Societatis Iēsu Presbyter, mandante Gregorio XIII. illiusque versio postea à Clemente VIII. approbata est. Legimus & à tempore Bedæ in Anglia existuisse versiones sermone vulgari scriptas. Sed aetate nostra Angli Catholicî utuntur versione quæ lingua Anglicâ

Trat: Florio
Valdensium

Joan Leger
Hist. des Val-
lées.

Versiones
Germanicas;

Polonica.

Anglica.

Anglicā concinnata est à Theologis quibusdam Anglis, qui Rhemos in Galliā transfugæ, ibi versionem Anglicam publici juris fecerunt, quam Anglorum Protestantium veritatisibus opponerent. In Hispaniā indè jàm à tempore S. Vincen-
tii cognomento Ferrarii, Biblia in linguam Hispanicam con-
versa fuisse testatur nuperus Scriptor his verbis; *la Biblia en
lengua Valenciana con licencia de los Inquisidores à cuya translaci-
on assiso S. Vincente Ferrer*: hancque editam asserit in Folio,
chartā Regali, *in folio de papel Real*. Gothicam versionem
longè antiquiore laudant, factam operā Uulphilae Gottho-
rum Regis Socrates & Sozomenus. Placent etiā nonnullis
Biblia Arabicè versâ ab Hispalensi Episcopo, cùm Hispani
Maurorum dominationi parebant. Hieronymi versionem in
linguam Dalmaticam nòn recenseo, quia fictitia est & ab il-
lis supposita qui doctissimi illius Patris verba nòn intellexe-
runt, ubi ait, se Scripturæ sacræ translationem dedisse lin-
guæ suaæ hominibus. Per *homines* enim *lingue sua* nòn a-
lios intelligit quàm illos qui linguam Latinam callerent, &
hac loquitione nihil occurrit in ejus scriptis frequentiū ubi
Latinos designat Græcisque opponit qui legebant Origenis.
Hexapla.

Hispanicæ.

Cypr. de Val.
praf. in Vers.
Bibl. Hisp.

Gothicæ.

Arabicæ.

Fictitia ver-
sio Dalmatica.

C A P:

C A P. X X V.

*De Bibliorum versionibus in plebeio idiomate, que
ab Interpretibus Heterodoxis conditæ fuerunt.*

Innoc. 3.
Epist. ad
Metens.

Albigensium
& Vulcelfist-
rum translati-
onem.

De Lutherò
& illius tran-
latione.

Lutheri

James Innocentii III. temporibus vulgata fuerat apud Metenses in Galliis Bibliorum versio sermone Gallico ab hominibus Heterodoxis composita, de quâ valde conquestus est summus ille Pontifex, monitus ab Episcopo Metensi Laicorum & mulierum non modicam multitudinem Gallicam quamdam translationem Divinorum librorum legere, coactisque secretioribus conventiculis aliorum aspernari consortium, Presbyterisque in faciem resistentes eorum simplicitatem fastidire. Quæ forsitan Bibliorum versio ab Albigensibus illius temporis sumpta fuerat. Nec sua etiam Vulcelfistis defuit in Anglia sermone Anglico, cuius etiam aliquid ætate nostrâ superefesse didici. Sed ejusmodi Bibliorum versiones ex Interpretate Latino factæ fuerunt, quod illarum auctores linguarum Hebraicæ ac Græcæ imperiti essent. Primus omnium Martinus Lutherus, ut erat pervicaci animo, vetus Instrumentum ex Hebreis codicibus, & novum ex Græcis transferre ausus est in sermonem vulgarem. Vix Hebraicè balbutiebat Lutherus cum inconditum foedisque erroribus scatentem & à nonnullis etiam postea sectæ sua hominibus reprobatam Latino Interpreti opposuit, qui dudum Theologorum omnium consensu & in Ecclesiis & in Scholis receptus fuerat. Mirè tamè sibi gratulatur quod linguis benè instructus, abominationem Papisticam & impian Sophistarum tyrannidem una cum toto Antichristianorum Imperio profligaverit. Imò si ipsi credamus, ipsimet Diabolo ob linguarum peritiam formidabilem se præbuit. Diabolus enim, inquit, non tam curæ est spiritus mens ac lingua & in Scripturis

turis calamus. Ille tamèn Germaniae Protestantium Patriarcha primâ versionis suæ editione, quâ Diaboli copias fugaverat profugaveratque Papisticam tyrannidem, minimè contentus, aliam recoxit; sed neutra viris etiàm fœcta suæ paulò cordatoribus placere potuit, & Sebastianus Munsterus veritus nòn est Lutherum notare ut Interpretem minus accuratum parùmque doctum Hebraicē. Scripsit quoque Bucerus Lutheri versionem erroribus plenam esse, & Melchior Zanchius librum de illius erroribus compositum. Philippus Marnixius in epistolâ ad Drusium auctor est versionem nullam à textu authentico magis alienam videri quam Lutheri Germanicam. Novam idcirco sibi cuderunt Bibliorum translationem Germanicè Zuingliani, rejectâ eâ quam Lutherus concinnaverat, usique sunt opera Leonis Judæ, quod Luthero valde displicuit. Protestantes quoque Belgici qui hanc ex lingua Germanicâ converterant nòn secūs ac Sueci, Finlandi, Dani, Islandi & alii Septentrionis populi qui Lutheri erroribus adhæserunt, ad novam Bibliorum versionem se accinxisse testantur; quia cum tumultuário tempore Lutherana versio fuerit composita, ut loquitur Joannes Leusden lingue Hebraicæ in Academia Ultrajectinâ Professor, multis scatnis viuis que pleraque in suam versionem, additis adhuc multis aliis ex oscitantiâ auctoris versionis Belgica natis, irrepererunt. Anabaptistas tamèn à Lutheri versione nunquam diuidere voluisse auctor est idem Leusdenius, qui ægrè tulerunt novum Testamentum à Joanne Urtenhove correctum fuisse. Itaque Belga versionem Lutheri, à quâ penitus anteâ dependebant, in Synodo Dordracenâ, ut vocant, veluti falsam & à fontibus Hebraicis degenerem respuerunt, novâmque meditati revisores atque interpres sese nominarunt.

Nunc quæ fuerit Lutheri methodus in parandâ novâ suâ interpretatione ex Hebraicis codicibus inquirendum est. Ille auctor est Hebraeam linguam intercidisse, adeoque Judæis credendum nòn esse: unde etiam detrahit B. Hieronymo, qui in translatione suâ Christi cognitionem nòn habuerit, quod illi cum Ruffino commune est, qui olim sanctissimo illi Patri objecit eum Judaico spiritu animatum fuisse. Miratur reperiri apud Christianos qui Judeorum anilia commenta magni faciant; *nrae judaorum*, inquit, *ergo eos nihil scire sacra* rerum,

Munst. Pref.
in Bibl. &
Not. in cap. 2.
Jonz.

Lcifd. in Phi-
lol. Hebr. mix.
diss. de novâ
vers. Belg.

Versio Ana-
baptistarum.

Luth. lib. de
Jud. &
cor. mend. a
Lutheri me-
thodus in suâ
Bibliorum
conversione.

Id. Comm. in ierum, & tamen trahunt secum magnos viros & nostro tempore viros
 cap. 16. Gen. in ipsorum lingua doctissimos qui tales sepe nugas admirantur. Ingenium postea Rabbinorum, qui res Grammaticas duntaxat sciunt, describit his verbis; nōrunt quid nominis, quid rei nō nōrunt: itaque nihil sani docere possum. Quare Judæorum Magistros eōisque sacri contextū Interpretes qui illis adhærent penitus respuit tanquam homines ineptos, qui Judaicas Christianas obtrudunt versiones. Judicavit Lutherus longè satius esse obscuriora Scripturæ loca ex fidei Christianæ analogia, seu regulâ, explicare quam expositionem illorum haurire ex Rabbinorum libris, maximè cum deperditâ semel lingua Hebræa in integrum restitui nō potuerit, ac plerarumque linguae illius dictionum germanus sensus nō minus Judæos quam Christianos fugiat. Ita intercidit, ait Lutherus, *uſus ac cognitio hujuſ lingue ut haud unquam perfecte restaurari queat: nec vocum tantum, sed & phrasium & constructionum multiplex & varia est obscuritas, quā ſit ut vim & figurās aut emphases plurimarum dictionum & ſententiārum ignorēmus.* Aut ſiquā ratione in integrum restitui poterit per Christianos, id fiat oportet ab iis qui ex novo Testamento veram cognitionem Scripturæ habent.

In hac Lutheri methodo nonnulla esse haud conteinnenda nemo ierit inficias, præfertim quæ affert adversus temporis sui Interpretes qui ex Rabbinorum libris toti dependebant. Hos tamen nō ob aliam rationem suggillasse videtur, quamquod illi ejus versionem in plerisque notassent tanquam minùs propriam. In hoc à Luthero in primis peccatum fuit, quod relictis Judæorum recentiorum libris Hieronymum aliisque vetustos Interpretes neglexerit, &c, quasi solus inter Theologos saperet, ad nelcio quam fidei regulam, quam sibi ipse fixerat, recurrit. Ita ut rei Grammaticæ nō fatis addictus in falso interpretationes abierit, quomodo ex anteceptâ de rebus fidei Christianæ opinionē quā erat imbutus pro verbis istis capit is iv. Geneseos, *possedit hominem per dominum,* ut etiā exstat in Hebræo, ipse vertit, *possedit hominem Dominum.* Nimirum intuitus fuerat Lutherus Doctorum quorundam Cabballistarum, ut vocant, ſententiam, qui existimant hoc loco denotari Messianam. In primâ autem versionis ſuæ editione eadem verba reddiderat, *acquisivit hominem Domini;* & hec interpretatio magis adhuc à ſensu contextū Hebraici aliena

In cap. 34.
Gen.

ena erat. Quippe fieri nòn poterat quin homo lingua Hebraicā ita leviter tinctus in gravissimos errores laberetur. Quapropter illius discipuli versionem Magistri sui in multis castigare nòn reformidárunt; servatā tamē intra contextum honoris causā, contenti correctiones suas alio charactere, vel duabus virgulis, conclusas adiicere, ut videre est in Biblia Viniariensisibus, quae Lutheri versionem cum ejusmodi correctionibus reprælentant: & à Lutheranis maximè commendatur Germanica illa editio quam omnium putant castigatissimam. Paulus Eberus, qui Pastoris Ecclesiae Vuitebergensis nomen sibi sumit, idem omnino apud Protestantes fecit quod apud Catholicos ab Isidoro Clario præstatum fuerat. Ille etenim Vulgatae à se correctæ Germanicam Lutheri versionem adjectit, profiteturque in operis sui præfatione antiquam se retinuisse, quantum fieri potuit, Latini Interpretis versionem: sed postea correctionis suæ eum puduit, censuitque nullam correctionum suarum habendam esse rationem, ac rogat ut emenda-ta à se Biblia in posterum nòn edantur, quod aliis negotiis tunc impeditus in plerisque allucinatus fuisset.

Exstat quoque Germanica Bibliorum versio à Tigurinis Doctoribus, qui Lutheranam contemptui habuerunt, condita; atque imprimis à Leone Judæ. Novam tamen nòn ita pridēn cuderunt Tigurini, quasi prior illa minus accurata fuisset. Audio recentioris illius Bibliorum translationis autores esse Hottingerum, Heidekerum, Mullerum & alios, qui verba Hebraica ferè ad verbum reddiderunt. Piscator, vir multi nominis apud Calvinianos, fertur Biblia etiām in sermonem Germanicum transtulisse, & quanquam à Junii ac Tremellii versione Latinā in pluribus dependere voluerit, hos tamen Interpretes hāud infreuentē deseruisse. Belgica versio, de quā in Synodo Dordracenā anno MDCXVIII. deliberatum fuerat, prodidit tandem anno MDCXXXVII. iussu Ordinum facta Belgicē ex contextu Hebræo, nòn vero ex translatione Lutheri Germanicā, quae sincera nòn esset. Nævos etiām fūos habet interpretatio illa Belgica, quæ recentiorum Judæorum expositionibus nimiùm adhæret, quasi illi soli Hebraicē sapienter. Hanc quoque nonnulli è Protestantium classe adorti sunt, Belgisque novitatis crimen objectum fuit.

D d 2

Joannes

Versio Tiguri-na sermone Germanico.

Piscatoris ver-sio.

Translatio Belgica.

Disquisitiones Criticæ.

Natur
Joannes Leus.
den.

Sixtin.
Amam. lib. I.
Antib. Bibl.
Versiones ab
Anglis condi-
tae.
Colloq.
Hamp.

Terel. Vindic.
Eccl. Ang'ic.

Joannes Leusden, Ultrajectinus Professor jāmque suprà laudatus, dūm gentis suæ versionem afferere conatus est, inter alia assertioñis suæ argumenta, profert Sixti Quinti & Clementis Octavi, summorum Pontificum, emendationes in Latino Interpretate: valdè siquidēm aliena fuit à Belgarum Protestantium instituto Sixti Quinti & Clementis Octavi emendationis ratio, qui nòn ducti partium affectu antiquam editionem Latinam ad vetusti illius exemplaria castigare in animo habuerunt; illi verò Hebraicæ veritatis, à quā discedere nō audent, ostentatores, quotidie faciunt ac reficiunt novas Bibliorum interpretationes, & quò plus auctoritatis his accedat, veterem accusant Interpretēm; eoque tantum collimare videntur ut nova, quæ in Ecclesiam inverxerunt, dogmata novis Bibliorum translationibus stabiliant, ut nec ipsimet diffitentur: palam enim affirmant, ex oriente linguarum Orientalium sole Theologos Evangelicos ad fontes provocāsse, ut errores Papismi detegarent & refellerent, sūamque confessionem stabilirent.

Novis Bibliorum versionibus Anglos Protestantes velut obrutos fuisse, adeò ingens erat illarum multitudo, testantur verba illa, quæ habuit Episcopus Londinensis in Colloquio Hamptonæ. *Si ingenii cuiusque haberetur ratio, nullum unquam translationibus finem fore;* idcirco Regia Majestas optavit ut de versione aliquā, quæ unius apud omnes forma esset, deliberaretur, subiectiens nullam hactenū Bibliorum interpretationem Anglicanam bonam se deprehendisse; tamē se sentire pessimam omnium esse Genevensem, studium suum in illud conferre debere viros duarum regni Universitatum doctissimos, ut postea recognoscatur ab Episcopis eruditissimis; deinde secretiori consilio obtuta demum Regis auctoritate confirmetur. Hoc pacto universa Ecclesia Anglicana hā versione tenebitur, nō verò aliā qualiter. Ex his sanè facile cognoscitur quid tunc mali ac discordiæ in Angliam inverxerit Bibliorum diversitas, sub nominibus Tindali & Coverdali, Thomæ Matthæi, Tunstali & Hethi, Parkerii Archiæpiscopi Cantuariensis & aliorum Episcoporum, quæ Episcoporum versionis nomen reportavit. Illa verò Genevensium, quam omnium pessimam Rex Jacobus appellat, eadem est atque Genevensis Gallica, quæ in sermonem Anglicum converta fuerat, legebatürque in Angliā à nonnullis Protestantibus qui ortum Genevensium profitebantur. Eiusmodi Bibliorum Historia sūis peti potest ex libro Durelli ac Fulleri Historiâ rerum Anglicarum.

glicarum. Sapientissimè itaque Rex Jacobus, ejus nominis primus magnæ Britanniae Rex, sancivit ut posthabitibus illis Bibliorum translationibus, quæ tunc in Angliâ circumferebantur, nova, quæ ab omni partium affectu libera esset, cuderetur. Leges etiam condenda interpretationis istius tulit, iuslīque ut ii qui illi præsenterent ab eâ quæ Episcoporum versio appellabatur non discederent nisi in locis ubi aliter fieri non posset. Jussit etiam ut voces quadam retinerentur quæ Ecclesiæ usui aliquâ ratione consecratae videbantur, sicuti nomen *Church*, quod *Ecclesiam* denotat, & hâc sanctione arguebat Genevenses, qui alia substituerunt nomina, quos etiam perstrinxit, vetans ne ad oram codicis rejicerentur annotationes; quia scilicet faciliorè ejusmodi notis plebeii homines decipiuntur. Hæc & alia ejusdem naturæ plurima, quæ à Rege mandata fuerant, Angli perfecerunt; & adhuc ætate nostrâ non alia legitur contextus Biblici interpretatio in Anglorum Protestantium coetibus quam Anglicæ illa, quæ iussu Regis adornata fuit. Hanc eamdem repræsentat codex illorum Liturgicus, exceptâ Psalmorum versione, quæ nihil mutationis recepit, eaque retenta est in publicis precibus quæ jam ab initio eorum secessionis ab Ecclesiâ Romana sub Eduardo Sexto obtinuerat. Jam ante Protestantium illorum tempora Anglos habuisse versionem contextus Biblici sermone Anglicæ à Vuiclo conditam vulgo creditur; sed hæc, ut & alia quæ sub Henrico VIII. in Angliâ vîta est, ex Latino Interpretæ derivata fuerat. Lutheri quoque versionem novi Testamenti Anglicè conversam fuisse, auctor est Cœchlæus. Fertur etiam Biblia Londini fuisse edita sermone Vuallienium, seu antiquorum Britonum, & Guillelmum Bedellum vetus Instrumentum, Usserium verò Armachanum novum in sermonem Hybernicum translatisse. Sed hanc Hybernicam sacri codicis interpretationem igne absumptam perisse.

Cochl. in act.
Luth.

C A P.

C A P. X X V I.

De Bibliorum versionibus, quæ plebeio ac vulgari sermone è Scholis Genevensium prodière.

Robertii Olivetani translatio.

NULLÆ reperiuntur facri contextū versiones sermones Gallico, quæ ex Hebræis & Græcis fontibus sumptuæ fuerint, præter eas quæ è Genevensium Scholâ prodière. Nam in præsentia non moror Gallicam Scripturæ interpretationem quæ Renati Benedicti, Theologi Parisiensis, nomen præfert: quandoquidem illa non differt à Genevensi, ut ex iis quæ postea animadvententur manifestum erit. Robertus Olivetanus, ex Picardiâ oriundus & Joannis Calvini consanguineus, primus immensum illud opus aggressus est & absolvit anno MDXXXV. qui etiam primus est deformatæ apud Geneveses ab eodem Calvinus Religionis annus. Ante hæc tempora, ut testatur Robertus, legabantur in his locis MSS. versiones antiquæ sermones Gallico exemplaria, cujus auctor ignorabatur. Quæ autem fuerit interpretationis suæ methodus fusioribus verbis asserit Olivetanus in Præfatione, quam operi suo præmisit: nec ea sancè contineenda erat, si tanto oneri sustinendo par fuisset. Sed nec Hebraicè nec Gallicè doctum fuisse Interpretem illum multa ostendunt. De lingua Gallicâ nulla est dubitandi ratio, cum Roberti versionem postea recognoverit Joannes Calvinus, & hanc à se recognosci asserat quod illius auctor barbare loqueretur. Neque similiter linguam Hebræam calluisse ipse manifeste ostendit in tam laudata Præfatione ubi nonnulla habet quæ vix a lingua Hebræa tyronibus ignorari poterant, dignusque est qui omnium sibilis excipiat, cum eodem loco observat R. Aben Esram legisse in libro dicto *Tachuth*, Judæos Tiberienses auctores esse punctorum, quæ nunc supplent vices vocalium in codice Hebræo, cum ab ipsomet

somet Aben Efrā scriptus fuerit liber iste dictus *Tachnūth*. Robertus itaque Olivetanus nōn tām ex Hebraīs codicibus vetus Instrumentum Gallicē reddidit, quām ex aliis Interpretibus quos sibi duces proposuit. Recenset enim jām suā ætate tres Scripturæ sacræ versiones Germanicas & duas sermone Italico. Profitetur tamen ab ipso exordio se *in nullius iurāsse verba magistri*, sed omni anteceptâ opinione vacuum ad codices Hebræos respexisse : loca verò Scripturæ quæ sibi videbantur paulò obscuriora asterisco, sive stellulâ, notāsse, aliorum interpretatione ad marginem rejectâ.

Ejusmodi diversas interpretandi sacri contextūs rationes plurimi facit Olivetanus, maximè eas quas ex Græcis Interpretibus & B. Hieronymo annotavit, quod eidem contextui multum lucis afferant. Idcirkò nōn omnino dependere se palam profitetur ab hodiernis Judæorum codicibus, quibus addita fuisse à Magistris Tiberiensibus puncta illa vocalia quæ nūnc illos occupant, nōn veretur asserere ; & ob hanc causam haud infrequentè se prætulisse Vulgatae codicis Hebræi lectioni Græcos Interpretēs & Hieronymum. In scribendis quoque nominibus Hebraīs eosdem sequitur Interpretēs, quos recentioribus Judæorū Magistris anteponit ; novortūmque Hebraizantium pronuntiationem monstrosam appellat. Denique se *in lingua Hebraicæ cognitione B. Hieronymo longè inferiorem esse agnoscit*.

Digna sunt illa quæ in homine Heterodoxo, etiām à viris Catholicis, laudentur : sed de Roberto Olivetano affirmare possumus eum *vidisse meliora probavissimum, at deteriora sequuntur*, dum intra breve nimis spatiū, unius videlicet anni, opus quod vix intra annos quinquaginta perfici posset, absolvit. Rarò admodūm interpretationum diversitates annotat, & vix recurrit ad vetustos Interpretēs. Interdūm sensus minus obvios sequitur, ut ab ipso Genēfeos initio, ubi pro his verbis quæ in Vulgatā & in aliis ferè omnibus versionibus exstant, *Spiritus Dei ferebatur*, ipse verit, *ventus Dei*, &c. Ne autem ob affectatam hāc in re novitatem in jus vocaretur, testes interpretationis suæ adhibet Patres aliquot Ecclesie Græce qui ea similitè reddiderunt : aliam tamē interpretationem ad oram codicis sui retulit. In foedissimos quoque errores lapsus est Olivetanus non solum quod Hebraicē & Gallicē doctus nōn esset, sed & quia literas

Latī-

Latinas nōn videtur calluisse. Et ita dūm Interpretēt. Latinum in condendā suā versione magis intuetur, quam verba contextū Hebraici gravissimē allucinatur; exempli causā capite i. Geneseos ubi in Latino Interpretē legimus *cete grandia* ipse reddidit *grandes balines*. Sed nomen istud tām in Latino quam in Hebreo ad *balenas* restringi nōn potest, cūm in genere denotet animalia formā oblongā & ingentis. Quodque adhuc turpius, capite xv. Geneseos, ubi Latinus Interpretē habet *lampas*, vertit Olivetanus ob vocum affinitatem *lumpe*.

Joannis Calvinus
in Biblia.

Robertus Olivetanus, hujus tamē versionem recognovit; quod ut ipse testatur, minus Gallica esset multique in eā errores deprehenderentur. Illam tamen anteā laudibus ornatam auctoritate suā muniverat. Optat ut viri eruditī per sex annorum spatiū huic operi, quod laboriosum judicat, totos se dedant, versionēmque suam postea aliis non minus eruditione p̄fstantibus communicent. Hanc Calvini recognitionem publicavit Henricus Stephanus anno MDLIII. &, quod ille esset vir acuti ingenii excellentisque judicii atque in sacrarum literarum studio volutatus, nō pauca in versione Olivetani eruditē corredit, vocēisque rancidulas, quia linguā Gallicā peritissimum erat, felicitē castigavit. Ad res tamen potius quam ad verba respexisse videtur, ac s̄pissimē ut commodiorem sensum faciat, Paraphraſtam agit nōn Interpretē. Aliquando etiā ubi necesse nō fuit, discessit ab Olivetani versione, methodum tamen illius sequutus, diversis quas fert textus Hebræus expositionibus ad marginem rejectis, sed minus frequenter quam Olivetanus, & in hac quoque aliquando errat, quod sensum minus proprium intra contextum exhibeat, probabilitiori ad oram codicis relato, quia dictiōnum Hebraicarum proprietatem nō intellexit. Plures etiā notās marginales sumptas ex vetustis Interpretibus, quas sapienter Olivetanus adjectat suis exemplaribus, absque ullā prorsū ratione Calvinus sustulit, sicuti capite vi. Geneseos, ubi in LXX editione & Vulgata legitur, *non permanebit spiritus meus*, ipse cum Olivetano vertit, *ne debatra, sive, non disceptabit, non servatā veterum Interpretum translatione*, quam ad marginem codicis sui repræsentaverat Olivetanus. Recognitionis istius Calvinianæ plures fuerunt

fuerunt editiones, quæ etiā ab hominibus Catholicis avidè lectæ fuerunt, & ea in primis quæ Lugduni anno MDL VII. publicata est, in Folio, & charactere haud ineleganti, paucissimis duntaxat in eâ immutatis, librorumque sacrorum divisione ad Vulgatam accommodatâ: neque etiā aliis munita est præfationibus quam Hieronymianis, ut hâc arte facilius simpliciores deciperentur.

Cornelius Bertramus lingua Hebraicæ apud Genevenses Professor, Beza, Fayus, Rotanus, Jaquemotus, Gouartius & alii nonnulli Calvini editionem iterum recognoverunt anno MDLXXXVIII. & ut erant Interpretes illi, in primis Bertramus, Grammaticæ Hebrææ periti, priscam Genevensium versionem fecerunt minus à Judaeorum libris alienam, sequuti in hoc negotio Munsteri ac Tremellii præ ceteris interpretationes. In multis quidem ab illis censoribus castigati sunt feliciter & ut par erat Robertus Olivetanus & Joannes Calvinus; sed ex nimiâ corrigendi libidine locis compluribus manum medicam ubi nihil prorsus necessitatis erat adhibuerunt. Ita dum Tremellum sequuntur capite viii. libri Nehemiac, ubi cum ipso redunt; *ils en donnaient l'intelligence par l'escriture mesme, Théologie potius, quam in Scholis Genevensium hauserant quam Scripturæ ipsius verba exprimunt.* Similiter capite iv. Geneseos, ubi prius ab Olivetano & Calvino recte & ad mentem Interpretum veterum redditum fuerat; *alors on commença d'invoquer le nom du seigneur, reformatores isti obscurè ac barbarè verterunt;* *alors on commença d'appeler du nom de l'éternel,* pravae affectationis Aquilæ hâc in re imitatores. Vim quoque Gallici sermonis interdum non videntur assequuti; exempli causâ capite vi. Geneseos, ubi sermo est de arcâ, admodum insulsè interpretati sunt; *tu la calfeutras de godron par dedans & par dehors: longè meliâs Olivetanus & Calvinus reddiderant;* *tu la poisseras de poix par dedans & par dehors,* ut etiâ exstat in Latino Interprete; *bitumine lines intrinsecus & extrinsecus.* Quis pariter ferat loquutionem hanc capite xxx. Geneseos, *il pela les escorces blanches.* Denique ut sexcenta ejusdem rationis præteream vim particularum sermonis Gallici non videntur intellexisse, quæ tamè sensum immutant.

E e

Ex

Doctorum
Genevensium
Biblia.

Disquisitiones Criticæ.

Ex eo tempore nō alia à Doctoribus Genevensibus versionis sūx̄ correctio edita est quā recenseri mereatur : sed voces qual-dam penitus obsoletas sustulerunt, ut interpretatio illa videtur minùs horrida. Notas duntaxat Scripturæ locis quā ali-quid obscuritatis præ se ferrent adjecēre, quā postea pro Do-ctorum Genevensium arbitrio auctæ sunt, & hāc arte cerebri sui commenta sāpè pro verā ac germanā Scripturā obtrudunt. Pleraque ejusmodi notarum ex variis Genevensium Docto-rum libris & Bibliorum editionibus nō itā pridē in unum cor-pus redegit Samuél Desmarests Calviniani ritus Groeningæ Mi-nister, quas Genevensium versioni à se editæ addidit. Sed ut nullius ferè judicii est Scriptor ille, multa inutilia & absque delectu operi suo admisit. Biblia quā sub nomine Renati Benedicti Theologi Parisiensis sermone Gallico publicata sunt etiā inter Genevensia collocabimus ; cūm & ipse Benedictus, à fratribus suis Theologis Parisiensibus gravissimè reprehensus ob istam Bibliorum editionem, liberè coram Deo & homini-bus confessus fuerit suam Bibliorum editionem totum se debere viris Genevensibus, paucioribus solū immutatis dictionibus quas nō ad Hebræos codices, quā nihil Hebraicè sciebat, sed ex suopte ingenio reformaverat. Rationes quoque profert in-genue Doctor ille Parisiensis quibus ad novām Bibliorum edi-tionem adductus fuerit, quā scilicet Parisiis nuperrimè edita fu-erat Dialectica Aristotelis ex Græco in Latinū conversa ab homine linguae Græcae imperito, & ut illa versio magni æsti-mata fuerat, itā & ipse Interpretis illius exemplo, licet nihil un-quām de literis Hebraicis ac Græcis degustasset, vetus Testa-mentum ex Hebræis fontibus & novum è Græcis interpretari nō reformidaverat.

*Joannis Ade-
odati transla-tio.*

Denique Genevensium etiā Biblīi adscribemus Joannis Ade-odati, Calviniani ritus Genevae Ministri, totius contextū Biblici versionem, quā primò Italico, deinde Gallico sermone edita est ; nec mlnus hodiè in Calvinianorum manibus versatur quām ipsa Genevensis : adeò famosus est Interpres ille apudritūs sui homi-nis. Nec sane levioribus adducti sunt rationibus ut de istā trans-latione itā sentirent, quandoquidē omnia in eā plena sunt & facilia, auctorque ejus Paraphraſten potius quām Interpretē agit, & nihil nō ad sectæ suæ placita pertrahit, præsertim in No-tis,

tis, quæ versionis suæ contextui addidit. Ità Geneseos capite vi. Bertrami castigationem sequutus, vitatâ tamè illius barbarie & obscuritate, vertit ; alors on commence à donner une partie des hommes du nom de l'éternel : aliam interpretationem, quæ vera & germana est, quāmque Olivetanus & Calvinus sequuti fuerant, omnino reticet contentus notam addere, quæ Scripturæ verba intra hunc sensum limitet. Voces quasdam adjicere aut illas in alias mutare majoris perspicuitatis causâ ei nòn est religio, minùs interdùm de sensu proprio sollicitus modò ab omnibus etiàm plebeüs hominibus intelligatur. Nec tám viri Critici in suâ translatione munus obire videtur quām Theologi & concionatoris qui in eo totus est ut populi affectus excitet. Nòn pauca quidèm in Notis ejus laude digna sunt, & interpretandis locis Scripturæ obscurioribus haud inutilia ; sed quia ex sectæ suæ principijs interdùm loquitur tunc ineptum disputatorem se ostendit, vel dum concionatoris partem agens subtiliores conceptus affectat, ridendum se cordatis hominibus exhibet. Ità quis temperet a risu legens hanc illius annotationem ad caput ii. Geneseos; Eve

Gen. 2. 21.

sut formée non de la teste par ce que la femme doit être sujette au mari, non des pieds par ce que elle ne doit être foulée ni auilie comme une servante, non du devant par ce qu' elle ne doit contrarier, non du derrière par ce qu' elle ne doit être méprisee ni rebutee ni delaissee, mais du coste & du milieu du corps pour montrer la moderation que le mari doit garder en sa superiorité & la fidele compagnie qu' ils se doivent l'un à l'autre. Ils autem qui Joannis Adeodati versionem legere voluerint auctor fuerunt ut Italicam, quæ haud ineleganter scripta est, Gallicas præferant legántque præfertim librorum capitulumque summaria quæ universam Scripturam velut in compendium redactum exhibent.

Nec forsitan abs re erit Gallicam Sebastiani Castalionis versionem inter Genevenses recensere, licet ille his valde exosus nòn minùs ob interpretationem illam Gallicam quām ob Latinam Genevensium maledicta in se converterit. Publicata est autem illa Castalionis editio Basileæ anno MDLV. eamque ipse Henrico II. Regi Francorum dicavit. Nòn est autem cur in eam anxiè inquiramus cum fermè ad verbum ex Latinâ petita fuerit, eamdemque prorsus scribendi rationem sequutus fuerit Castalio ; exempli causa, capite xlix. Geneseos, ubi nomen Hebraicum Schilo in Latinâ editione interpretatus fuerat Sospitator, vertit in Gallicâ, porte bon-

Castalionis
versio Gallica.

Disquisitiones Criticæ.

bonheur : & hanc quoque eodem planè modò atque Latinam sic exorditur ; Premièrement Dieu crea le ciel & la terre ; & comme la terre estoit neante & lourde & tenebres par dessus l'abisme , & que l'esprit de Dieu se balançoit par dessus les eaux ; Dieu dit , la lumiere foit , &c. Quæ ad verbum ex Latinâ suâ translatione reddidit. De illâ autem nòn minus conquestus est Theodorus Beza quam de Latinâ , reprehenditque acerrimè Theologos Basileensis , qui passi sint Sebastiani Castalionis Biblia cùm Latina tûm Gallica edi Basileæ . Utramque arguit ut impiam & indoctam , asseritque Castalionem linguæ Hebrææ prorsùs imperitum esse ; & quia nihil omnino Hebraicè noverat Beza , testatur id se à viris dicisse in hac lingua peritissimis . Sed nòn itâ indoctus erat Hebraicè Castalio quin magis peritum Interpretari quam Genoveses multis in locis se præbeat ; quomodo , ut innumera præteream , dictionem *Tanninim* , quæ occurrit initio Geneseos vertiturque à Latino Interpretæ *cete grandia* , nòn reddidit uti Genoveses *grandes baleines* , sed novâ dictione inventâ , ut melius pescium istorum magnitudinem exprimeret , interpretatus est *grands poissonnars*.

Cassiodori de
Reynâ transla-
tiones His-
panicae.

Versio Italica.

Cassiodori de Reynâ & Cypriani Valerii , qui è Protestantium coetu etiàm fuerunt , sacri contextûs versiones scriptas Hispanicè penè omiseram . Ille in operis Præfatione testatur in condâna suâ versione ex Hebræis codicibus ducem in primis fibi proposuisse Pagninum Judæosque qui Hispâniam veteris Testamenti interpretationem publicarunt . Hic verò nòn tam novæ ad Hebræos fontes translationis auctor est quam prioris , quæ à Cassiodoro edita fuerat , reformator . Utique autem vix Hebraicè doctus fuit . A Protestantibus quoque publicatam fuisse Italico sermone Scripturæ sacræ versionem ex eo licet suspicari quod Robertus Olivetanus duas Bibliorum interpretationes in hac lingua ante sua tempora editas recenset . Unius quidem auctorem fuisse Antonium Bruciolium jam supra animadversum fuit ; à quo verò altera illa condita fuerit ad Hebræos codices penitus ignoror .

C A P. XXVII.

De Bibilis Polyglottis..

Biblia vocant Polyglotta quæ pluribus expressa linguis habentur ; quâ ratione Judæi Constantinopolitani duo Legis Mosaicæ exemplaria linguis quatuor concepta ediderunt, quorum primum exhibet contextum Hebraicum, Chaldaicam Onkelosi Paraphrasim, Targum, sive Paraphrasim Arabicam R. Saadiæ cognomento Gaon, seu Excellentis, & Persicam Tausi versionem ; alterum verò præter contextum Hebraeum & Chaldaicam Paraphrasim complectitur translationem sermonem Graeco vulgari, & alteram linguâ Hispanicâ ; utramque Hebraicis characteribus exaratam, additis punctis Rabbinicis quæ vices vocalium suppleant. Idem quoque in Arabicâ Saadiæ & Persicâ Tausi versionibus servatum fuit : at illud in primis videatur dignum animadversione quod Judæi qui Arabicæ R. Saadiæ interpretationi puncta adjecerunt ad plebeiam potius linguæ Arabicæ pronunciationem attenderint quam ad veram & Grammaticam qualis notatur in Alcorano, ut ex his quæ prima sunt Geneseos verba licet judicare. אָזְנַתִּים אֲלֵיכֶם אֲלֹהִים נָאָתָה תְּמִימָה וְסִבְתְּבָרָה Hæc si conferantur cum Arabico Saadiæ exemplari, quod Grammaticis signatum punctis exstat in Bibliis Anglicanis, et si interpolatum ut in Bibliis Parisiensibus, quantum Judaica ista punctorum ratio à germanâ, seu Grammaticâ, discrepet facile deprehendetur. Proferam quoque hoc loco specimen versionum Graecæ vulgaris & Hispanicæ, quod illarum exemplaria in Europæ Bibliothecis vix reperiantur. Istud ex versu sexto capituli primi Deuteronomii sumet, mediumque locum Graecam inter & Hispanicam tenebit veritas Hebraica.

Polyglotta Ju-
dæorum.

Primus

א קיריו ש א
תאוש ש אשידין
פירוש אמש איש
טו חרב טו אפי
פלו אש אש אודו
קחשוי אישטו אורו
אטוטו

יהוה אלהינו רך
אלען בחרב לאמר
רבר לעם שבת ברה
הזה :
נאמטרו ריו
הבלו אונש און חלב
פור דיר אבשטו
אווש אשטאר איניל
טונט איטטי.

Anno 1515.
Polyglotta
Complutensia.

Primus inter Christianos Biblia Polyglotta publicavit integra Franciscus Ximenius de Sineros, Cardinalis & Archiepiscopus Toletanus, quæ vulgo Complutensia Biblia appellantur. In his exstant contextus Hebraicus, Græca LXX Interpretum versio & Latina quæ vulgo putatur Hieronymi, necnon Chaldaica in quinque tantum Mosis libros Paraphrasis. Rationem operis sui statim ab exordio illustrissimus ille Cardinalis aperit his verbis in Prologo ad Leonem x. summum Pontificem; *cum uniuscuiusque idiomatis sua sint verborum proprietates, quarum totam vim non possit quantumlibet absoluta traductio prorsus exprimere; iūm id maxime in eā lingua accidit per quam à Domino locutum est — accedit quod ubique Latinorum codicum varietas est, aut depravata lectionis suspicio ad primam Scriptura originem recurrentum est, sicut B. Hieronymus & Augustinus ac ceteri Ecclesiastici tractatores admonent: ita ut librorum veteris Testamenti sinceritas ex Hebraicā veritate, novi autem ex Græcis exemplaribus examinetur.* Contraria tamen mōx loquutus in alio ad lectorem Prologo veritati Hebraicæ detrahit, Judaeorum codices elevans ut antiquas Ecclesiæ versiones attollat: profitetur enim Latinam B. Hieronymi versionem Hebraica inter & Græca exemplaria à se collocatam tanquam Iēsum seu Romanam, ut loquitur, Ecclesiam inter duos hinc & indē latrones. Indigna sane comparatio, quāmque à tam eximio Cardinale profectam vix crediderim. Chaldaicam verò Paraphrasim in libros tantum Mosis publici juris se fecisse affirmat, quod ista in reliquo veteris Testamenti libros admodum impura sit, minusque digna quæ sacrī codicibus inseratur.

Hæc est Bibliorum Complutensium oeconomia: in hoc qui-
Hæc

dèm illorum auctor Cardinalis Ximenius videtur dignus laude quod, novam & ab Hieronymianâ diversam translationem non cuderit, majorēmque adhuc laudem meriturus si ea notasset loca in quibus Latinus Interpres, qui non semper Hieronymum sapit, ab Hebræo contextu discedit. Nōrunt siquidem rei Criticæ periti versionem istam, qualis nunc exstat, Hieronymianam in omnibus hāud referre; sed habere aliquid mixtionis ex vetere, seu Italâ. In hoc etiam doctissimum illum Cardinalem laudo, quod Latinam editionem, quæ tunc innumeris mendis scatebat, in multis repurgarit: verum ista castigatio non ubique feliciter ei successit, iis præsertim in locis ubi contextus Hebraici verbis pressius adhaerens Latinum Interpretem ex illo solam & absque Latinorum codicum ope correxit, lapsus sūmiliè in reformandis interdum ad Hebraica Græcorum Interpretum exemplaribus; et si palam testetur se non vulgaria, seu temerè oblata, exemplaria sequutum fuisse; sed vetustissima simili & emendatissima. Græca autem novi Testamenti verba ita à se edita asserit ut nudas præferrent literas absque ullis aut spirituum aut tonorum notis. *Antiquissimos*, inquit, *Græcos absque hisce fastigiis litterarum scriptitasse notis est quam ut multis argumentis comprobandum*. Cūr vero idem ab ipso præstitum non fuerit in Græcâ LXX Interpretum editione mōx ostendit; quia scilicet hæc mera est interpretatio, non autem contextus, qualis est Græca novi Testamenti editio. Demum his omnibus adtexuit Cardinalis Ximenius Hebraicorum Chaldaicorumque vocabulorum dictionarium, quod non ex Rabbi-nori libris desumptum fuit, ut alia ferè omnia quæ postea concinnata sunt, sed ex vetustis Interpretibus.

Biblia Complutensia iterum edi curavit, sed longè auctiora Antuerpiæ Arias Montanus sumptibus & auctoritate Philippi II. Hispaniarum Regis, à quo Bibliorum Regiorum, seu Philippi II nomen sortita sunt. In his præter contextum Hebræum, Græcam LXX Interpretum versionem & Latinam B. Hieronymi, quæ exstant in Complutensi editione, apparet Chaldaica Paraphasis in reliquos veteris Instrumenti libros, quam Complutensium Theologorum Bibliotheca dicaverat Cardinalis Ximenius, & in novum Testamentum Syriaca translatio cum Latina illius versione. Non aliud quidem textus Hebræi translatio-

Animadversio
in Biblia
Complut.

Anno 1572.
Polyglotta.
Regia.

nem:

nem quam Hieronymianam Ximenii exemplo ductus operi suo Arias inseruit: verum nè deeslet Latina interpretatio; quæ contextus verba in omnibus & ~~et modo~~ referret, ad calcem ejusdem operis adjectit Latinam Santis Pagnini versionem cum suis ad eam castigationibus, quo magis adhuc verba Hebraica exprimeret. Immensum illud & vere Regium opus à Theologis Hispanis, Parisiensibus, Lovaniensibusque & aliis viris eruditione & pietate conspicuis approbatum, imò & à summo Pontifice Gregorio XIII. examiné laudatum, vix obtrectatorum quorumdam latratus & maledicentiam effugere potuit. Malè liquidèm audiit apud istos Arias Montanus, quod ausu planè temerario & nefando impuram illam & portentosam Paraphrasim Chaldaicam, quam Ximenius in Collegii Complutensis Bibliothecâ recondi jussérat, primus in publicum edere veritus non fuisse. Nòn defuere etià inter Judæos, maximè in Italia, qui ex Paraphrasim istius editione Religionis suæ superstitionibus multum roboris accedere arbitrati, Philippo II. veluti ceremoniarum suarum eximio defensori fausta precati sunt. Verum inter Theologos repertus est, vir impensè doctus, Franciscus Lucas Brugensis, qui Paraphrasim Chaldaicam adversus importunos invidorum latratus sermone apologetico defendit. Professus etià fuerat Arias Montanus sè ab instituto & ratione Cardinalis Ximenii nè tantillùm recessisse qui in animo habuerat ejusmodi Paraphrasim integrum seorsim publicare cum Latinâ illius interpretatione resectis tantum fabellis.

Animadversio
in Bibl. a Re-
gia.

Dignum est profectò Regium opus illud quod ab omnibus Theologis celebretur, & si nonnulla videantur in eo desiderari: eosdem quippe nèvos præfert, quos jam anteà in Bibliis Complutensis notavimus. Nimirùm eadem sunt exemplaria Græca & Latina quæ jam publicaverat Cardinalis Ximenius. Santis Pagnini versionem Latinam nòn tam reformavit Arias Montanus quam deformavit: dum enim verba Hebraica pressius sequitur ubique ferè *encliticis*, dansque *sine mente sonum* à germana dictiōnū significatione sèpius recedit. Denique Arias instructissimum longèque ampliorem quam qui in Bibliis Complutensis apparatum, qui plura Lēxica plurēisque Grammaticas exhibet, edi curavit: a quo tamèn nòn pauca, quæ minus ad propositi sui rationem faciant, refecari possent tanquam inutilia.

Regias

Anno 1645.

Polyglotta
Parisiensis.Animadver-
siones in Biblia
Parisiensia.

Regias Cardinalis Ximenii & Philippi II impensas longè superavit ætate nostrâ vir eximius Michaël le Jay Parisinus, qui suis sumptibus novam Bibliorum Polyglottorum editionem aggressus, in illis cedendis patrimonium dilapidavit priusquam in gens & mirabile opus istud ad umbilicum perduceretur. Primum itaque ea omnia quæ in Bibliis Regiis jam edita fuerant iterum edicavit typis elegantioribus, quibus deinde Samaritanorum codices, Pentateuchum scilicet Hebræo-Samariticum & versionem Samariticam, Syriacam quoque & Arabicam in totum vetus Testamentum versiones punctis instructas cum Latinis earum interpretationibus auctu planè incredibili adjectis similiter versionem Arabicam in novum Testamentum quæ in Regiâ editione non existat. In hoc autem negotio usus est operâ doctissimi viri Gabrieли Sionitæ Maronitæ ē monte Libano & in perpaucis voluminibus Abrahāmi Ecchellenis Maronitæ etiā ē Libano. Defideratur autem in hoc opere apparatus qui complectitur animadversiones quæ in variis illas Bibliorum editiones jam à viris doctis paratae fuerant. Ortum quoque fuit ex illorum negligentia qui tam eximio operi præfuerunt, ut Græcæ LXX Interpretum versionis & Latinæ B. Hieronymi exemplaria eadem prorsus recusa fuerint quæ jam in Bibliis Regiis edita, prætermissa Vaticani exemplaris editione Græcæ quæ prius erat magisque castigata, neglectis pariter Vulgaræ editionis exemplaribus, quæ summorum Pontificum auctoritate ad vetustissimos eodemque optimæ notæ codices à viris præstantibus & rei Criticæ peritis recognita fuerant. Interim mendas prætero quæ, Scribarum incuria in libros Syriacos & Arabicos inventæ, magnam partem relictæ sunt. Verba etiā Syriaca & Arabica minus affectu Latini eorum Interpretes sensum locis compluribus non recte exprimunt.

Denique præmissæ sunt immenso huic operi Præfationes aliquot quæ illius utilitatem commendent. Verum in his suo seipsum gladio jugulat vir clarissimus D. le Jay, dum totus dependens ab hominibus qui non erant ab omni prorsus opinione præconcepta liberi atque in primis à Joanne Morino, viro alioqui docto, Judæorum codices elevat, iisque antiquas Ecclesiæ tralationes præferre non dubitat; quodque videtur incredibile, palam assertit *pro certo & indubitate esse debere, Vulgaram editionem que communis*

Ff

Castho-

*Catholice Ecclesia tingitā circumfertur verum esse ac genuinum sacrae Scripturae fontem. At nē quidē Patres Tridentini simile de Latinis codicibus decretum ferre ausi sunt. Profusè manusplum suum evacuavit largificans ille vir in edendo tam magnifico Bibliorum Polyglotorum apparatu, si constet Latinum Interpretēm complecti germanam ac primigeniam Scripturam ad eumque solam tanquam ad verum fontem recurrendum. Haud absimili ratione pro tuendā LXX Senioram interpretatione ducit argumentum opinionē suā firmissimum ex Scriptore Mahometano, qui in re Chronologica, relictis Iudeorum & Samaritanorum codicibus Hebreis, Gracos Interpretes sequitur: indequē conficit D. le Jay, non tantum apud Christianos LXX Interpretum supreme auctoritatis fuisse, sed apud Mahometanos etiam ipsas. Demum quis credit D. le Jay, ut versionis Arabicæ, quam primus in publicum edebat, antiquitatem commendaret, vericum nōn fuisse affirmare illius ope ab Hieronymo Septingentos aut octingentos versus, qui in veteri Jobi translatione deerant, restitutos fuisse; testēisque profert assertio-
nis suæ ipsummet Hieronymum qui scribit ante librum Jobi à se translatum DCC. fermē, aut DCCC. in eo versus defuisse, séque in illâ cūdendâ nullum de veteribus sequutum fuisse Interpretēm, sed ex ipso Hebraico Arabicoque fermone, & interdū Syro, nūc verba, nūc sensus, nūc simul utrumque expref-
fisse. Verū Arabicī sermonis nomine nullam hoc loco versionem Arabicam indicare voluisse Hieronymum notiū est
- quām ut multis probetur. Ostendit doctissimus ille Pater his verbis, quām difficilis intellectu sit liber Jobi, cuius auctor nōn Hebraica modò verba usurpavit, sed & Arabicā & Syriaca, ad quorū intelligentiam Lydeum quendam preceptorem qui apud Hebreos primus haberi parabatur non parvis se redemisse mēmmis te-
statur.*

Vix publici juris facta fuerant Biblia Parisina, cùm in Angliā clarissimus Vualtonus aliisque viri eruditissimi cogitare coeperant de iisdem Bibliis iterum prelo committeendis in minori formā ty-
pisque minūs elegantibus ut nova illa Polyglotorum editio sa-
crarum literarum studiosis paratiō effet atque illorum usibus ac-
commodatiō. Res ista felicitē & ut in animo habuerant eis suc-
cessit. Prodierunt itaque anno MDCLVII. Biblia illa Polyglo-

Hieron. Praef.
in Job.

Anno 1637.
Polyglotta
Anglicana.

ta, quæ vulgo Anglicina appellantur, cùque sex tornis comprehen-
sionis. Illa quidem chartæ magnitudine & bonitate, necnon
typortum elegantiâ Parisiensibus Hepaglotis longè inferiora
fuerunt, at id in primis habent cocomodi quod singuli concessi-
tus & verbioces unico veluti intuere legencibus se offerant, fa-
ciliique negotio inter se conferti possum : in legendis autem
Parisiensibus Polyglottis id fructu obtinetur nisi duo simul volumi-
naria impensis molli evolvantur. Deinde in hoc etiam Angli-
cana præstant Parisiensibus, quod illa Graeca LXX Interpretum
& Latinæ B. Hieronymi versionum puriora exemplaria præfer-
rant, Graeca scilicet quæ Romæ ex codice Vaticano, & ex hoc
postea Parisiis edita ; Latina vero quæ studio & auctoritas
successorum Pseudo-Sigeti V. & Clementis VIII. Ab iohanne
mendis expurgata fuerant. His omnibus accedunt versiones
Arabicæ & Syriacæ libri Esther, Judith, Tobiae aliorumque,
per paucorum tamen, voluminum, quæ in Bibliis Parisiensibus
Syriacæ & Arabicæ non exstant. Habet similiter Anglicana
illa editio Targum triplex ; nimirum, illud quod vocatur Hiero-
folymitanum, alterum Pseudo-Jonathanis, quæ ambo sermone
Chaldaico impuro scripta sunt & Persicam Tausi Paraphrasim.
Habet quoque Evangelia quatuor Persicæ & Psalterium Æthio-
picum ; quæ omnia in Bibliis Parisiensibus desiderantur.

Interea D. le Jay, qui in edendis Bibliis Parisiensibus faculta-
tes suas consumperat, fortunam multis conquestus Anglos
tanquam homines plagiarios accusabat qui laborem alienum si-
bi sumperant, nihilque aliud quam quod jām editum à se fue-
rat, si paucula eaque nullius fere momenti excipias, iterum pub-
licaret. Dignus sanè representatione fuit vir ille, qui futuri lucri
studio patrimonium miserè dilapidavit. Verum laude quoque
digni sunt Angli qui paratiora & ad usus quoilibet accommoda-
tiora Polyglotta ediderint ; laude adhuc digniores si natio-
num Orientalium versiones, in primis Arabicas, quæ in eorum
Bibliothecis delitescunt, meliorisque sunt notæ quam quæ in
Parisiensibus sunt editæ, publici juris fecissent : longè siquidem
satius fuisset exemplaria Pentateuchi Arabici cum obelis,
asteriscis aliisque Origenianis notationibus, quæ servantur
in Bibliotecâ Oxoniensi evulgare, quam interpolatam illam
R. Saadiæ Paraphrasim, qualis jām in Polyglottis Pa-

Animadver-
sio in Biblia
Anglicana.

nisiensibus existabat, iterum recidere. Quodcumque videntur mis-
bilis, constar errores innumeros, quibus abundat Parisiensis
editio, maximè in versionibus Syriacis & Arabicis, necnón in
Latinis illarum interpretationibus, adhuc in Anglicâ eisdem
conspici; neque etiam castigatos fuisse in anitadversionibus Cri-
ticis, quæ in ultimum tommum rejectæ sunt. Alia prætero &
quidem nō pauca, quæ in Anglicâ Bibliorum editione notari
possent, quippe nihil est ex omni parte beatum. In eâ autem præcipue
eminet apparatus Biblicus qui frontem libri occupat, et si suos
quoque habeat nœvos, videntur enim à diversis Scriptoribus
concinnatus, qui diversâ de eodem argumento sententias in con-
traria abeunt: indeq[ue] ortum videntur ut Vualtonus, cuius
nomine opus istud prodit in lucem, parvum consentaneæ inter-
cium loquatur.

F I N I S.

CASTIGATIONES
AD
OPUSCULUM
ISAACI VOSSII

D E

Sibyllinis Oraculis

E T

RESPONSEM
AD
OBJECTIONES.

NUPERÆ

CRITICÆ SACRÆ.

C R I T I C E S A C R E

О А Т О Н И І

І А І

Я З А П О В Е Н І

І

З історії України

І

І С А А Г І А С Е І

І

І С історії України

І

Castigationes ad Opusculum.

ISAACI VOSSII
DE
SIBYLLINIS ORACULIS.
ET
RESPONSEM
AD
OBJECTIONES.
NUPERA
CRITICÆ SACRÆ.

Auctor Criticæ sacræ in *vetus Testamentum* Simonius in *Isaaco Vossio*, quem nimio Græce versionis affectu abrepturn existimabat, moderationem requieferat. Sed vir doctus, qui *Christum in Apocalypsi* temporis evantere novit, nibilque Deum amare quod medium sit, animo longè obstinatiori accessit ad scribendum opusculum de Sibyllinis Oraculis, in quo ad id unum respexisse videtur, ut elevatis pro suo more *Judaorum codicibus* Græcos Interpretes in manus extolleret. Ita etiam responderet Simonio ut eum potius animo à Rabbiniis præoccupato ad scribendum se accinxisse scribat, exemplo Hieronymi, qui *primus Christianorum Rabbinicas condidit versionem & alios ad idem audiendum signifer præcessit*. Proficitur Vossius se non Rabbinos sed Christum sequi.

Voss. in Resp.
ad Obj. nup.
Crit.

Id. Voss.

Castigationes ad Opusculum

qui magistrum, & in eâ quam Christus ipse approbat verione acquiescere, Simoniisque auctor est ut cesseret novam sacrarum literarum molire versionem, quod purior magisque genuina introduci nequeat Scriptura quam illa qua à Christo & Apostolis nobis tradita est. Placer quidem in hoc Vossius quod Gracis Interpretibus plurimum tribuat, plus etiam placiturus si non eos ab omni prorsus errore immunes affirmaret, atque ab illis nè quidem in minutioribus recedendum esse, utpote qui Prophetæ non Interpretes ipsi videantur. Laudo præterea eximii illius viri diligentiam in afferendâ à maledicentissimorum hominum calumniis LXX Seniorum tralatione & in expurgandis eorum codicibus. Verum ubi de rebus Judæorum eorumque libris agitur, summam præ se fert in his vir doctus inscitiam falsaque passim pro veris conatur obtrudere. Totum istud negotium exemplis aliquot fiet illustrius. Quare nonnulla ex clarissimi illius viri opusculo de Sibyllinis Oraculis & Responsione ad Objectiones Criticæ sacrae feligam, ex quibus manifestum erit illum de rebus parum sibi compertis decreta tulisse. Summi itaque exordium ab Epistolâ quam opusculo de Sibyllinis Oraculis præmisit.

Voss. in Epist.
ad Thom.
Brun.

Hieron. Tra-
dit. in Gen.

Gen. 19. 33.

Primâ fronte in hâc epistolâ Vossius virum Hebraicè docum miris modis traducit veluti *fatum, Semi-Rabbinum & in-fignum nebulonem*, qui verba Hieronymi nequissime interpolata produxerit. Verum ex hoc potius B. Hieronymi loco qui in controversiam vertitur, Semi-Rabbini isti Sibyllistam Vossium tanquam falsificum in jus vocabunt, qui doctissimi illius Patris verba à se minimè intellecta perverterit, prouleritque tûm editos tûm manu exaratos Hieronymi codices paucis cognitos. Locus de quo agitur existat his verbis conceputis in Questionibus seu Traditionibus Hebraicis in Geneñim ejusdem Hieronymi. *Hebrei quod sequitur*, & nescivit cum dormissem cum eâ & cum surrexissem ab eâ, appungunt desuper quasi incredibile & quid rerum natura nov capiat coire quempiam nescientem. Testatur Vossius complura se consuluisse exemplaria MSS. & in omnibus scriptum invenisse apponunt pro appungunt. Verius dixerit in nullis, qui probæ notæ fuerint, codicibus se invenisse apponunt. Quis enim sensus ex his verbis formari posset si pro appungunt repositum fuerit apponam? Unde autem codices illos

illos sumpserit non refert. Sed ut veniamus ad rem, nihil caute fuit cur Vossius scilicet verba contextus Hebraici perverteret, veritus scilicet nē ex istā dictione appungunt punctorum antiquitas indē jam à temporibus Hieronymi defenderetur. Fatentur enim sanores Critici ejusmodi puncta Hieronymi ætate longè recentiora esse, qui tamen hāud inviti agnoscunt istud punctorum genus quorum hoc loco meminit Hieronymus, quæque supra dictiones aliquot Hebraici contextus apponuntur, eādem fermè ratione quā Samaritæ & Syri lineolas quasdam transversas super quædam vocabula appingunt; quæ hāud dubiè à Grammaticis seu Criticis inventæ sunt. Judæos tūm antiquos tūm recentiores habet sibi consentientes hāc in parte Hieronymus: de his mentio fit in Talmude in Medraschim, seu Commentariis Judæorum Allegoricis in Scripturam, & in Masorā. Ea quoque repräsentant hodierna Bibliorum exemplaria nōn secūs atque Hieronymi ætate, & in plerisque ad dictiōnem קְרִיטָה de quā in præsentia disputatur, ad oram codicum haec additur notatio נַקּוֹת עַל punctum super literam וָau. In Bibliis Venetiis editis in minori formā à Petro Bragadino Genesis capite xxxvii. ubi simile punctum occurrit ad dictiōnem נְקֻדָּה exstat in margine hāc nota עַל תְּנֵסֶת נְקֻדּוֹת בְּרוּרָה unum ex punctis xv. que sunt in Legē. Rationes ejusmodi punctorum quales redduntur à Judæis, quorum anima est ineptiendi pruritus, silentio prætermitto, quia inepiae sunt. Satis est annotasse Judæos ejusmodi puncta ex paternâ traditione in exemplaribus suis dudum retinere.

Deplorat deinde in eādem epistolā Vossius miserum hoc tempore in Germaniâ Academiarum statum ubi tām impunē graffatur Rabbinismus, nullāque excolitur Theologia nisi Rabbinica. Fieri nō posse existimat vir doctus ut humaniores literæ tractentur ubi Rabbinismus regnat strigēsque Rabbinicæ latè dominantur. Nec in his secum dissidentem me habebit Vossius. Auctor quoque fuerim ut nūgivendi isti Theologastri, qui spretis literis Græcis & Latinis, nihil præter Rabbinorum commenta admittunt, ex Theologorum albo expungantur. Verum ut his etiā adscribantur viri eximiè docti qui exemplo Origenis, Hieronymi, Chrysostomi, Theodoreti, aliorūque Patrum frequentant Judæorum limina, vix ferre possum. Nu-

Edit. Venet.
in 16. an.
1615.

Castigationes ad Opusculum

gas quidem easque maximas plerique Judaeorum libri praferunt: at non pauci sunt ex eorum classe Magistri qui sacras literas mirè illustrarunt. Rem ita esse aperte docent unius Hieronymi in Prophetas Commentarii qui doctissimos etatis suæ Judæos consulere non erubuit. Delicatulo Vossio Hieronymus vilis est & Theologorum Semi-Rabbinorum princeps. Semi-Rabbinus tamen iste, et si suos quoque nævos habeat, reliquos Ecclesiæ Patres in exponentibus sacræ Scripturæ libris longo intervallo superavit. Optârum quoque ut in Semi-Rabbinorum castra prius transeat Vossius quam res illorum tractet: vix enim à risu temperant Semi-Rabbiini isti cum legunt in epistolâ quam præmisit libello de Sibyllinis Oraculis nè sex quidem effluxisse secula ex quo primum usurpari coeperunt puncta ista vocalia, quibus hodierni Judæorum codices onerantur: hos tria vel quatuor secula acerrimè inter se conflixisse, dum alii sic, alii aliter inducendas esse vocales censerent; & nè nunc quidem controversiam hanc fore sospitam nisi Daniel Bombergus item istam diremisset conductis aliquot Judæorum centuriis; atque ita demum istas vocales primum Venetiis ex officinâ Bombergi in lucem produisse. Habuit profectò vir doctus Bibliothecam Rabbinorum libris bene instructam ex quâ hausit commenta ista plusquam Rabbinica. Primo siquidem norunt qui sunt in Judæorum libris voluntati jàm ante Bombergianas Bibliorum Hebraicorum editiones in aliis Italiae partibus, maximè Pisaure, edita fuisse Biblia Hebraica punctis vocalibus adornata. Reperiuntur etiam Bibliorum exemplaria inde à CCCC. aut D. annis manu exarata quæ eadem puncta præferant, laudanturque à Rabbinis antiquioribus Biblia Hebraica quæ puncta ista exhibeant. Similiter non à DC. solum sed à DCCCC. & amplius annis usurpata sunt ista puncta. Rabbi Saadias Gaon librum scriptit de re Grammaticâ sub annum DCCCCC. in quo de punctis vocalibus, que longe ante illius aetatem apud Judæos in usu fuerant, multis disputat. Praeterea facta sunt ea omnia quæ de gravissimo inter Judæos conflictu affecti Vossius, quoniam scilicet modo apponendæ essent vocales contextui Hebraico. Ex eadem quoque officinâ prodidit quod habet vir doctus de editionibus Bombergianis quæ ex compilatum Judæorum sententia mendis sculent. Spernunt quidem

dèm Judæi primam Bibliorum Hebraicorum Bombergianam editionem cui præfuit Felix Pratenis, quia scilicet notationes Masorethice ad oram illius exemplaris summâ rei illius inficiâ adjectæ sunt. Verum secundam & tertiam Bibliorum Bombergianorum editiones laudant & venerantur. De addendis quidem notis Masorethicis ad Bombergianas editiones maximæ subortæ sunt difficultates, quia pauci sunt etiâm inter Judæorum Magistros qui artem Masorethican benè calleant; quas tamen improbo ac duro labore superavit R. Jacob Ben Hajim, primus Masoræ instaurator. Utrum autem in alendis Judæorum, quos conduxerat Bombergus, centuriis patrimonium dilapidaverit, uti contendit Vossius, non anquiro, neque de hoc nunc agitur negotio. Complura iis quæ jà à me allata sunt facile adjici possent, forsè nec ab instituto aliena; sed vereor ne vir doctus me tanquam Semi-Rabbinum ac Judæorum fattorem trahat in judicium. Quare ad illius de Oraculis Sibyllinis opusculi examen transeo, ubi eruditius de Judæis eorumque libris disputat.

Nonnulla affert statim ab initio operis vir inexhaustæ eruditio de Sibyllinis Oraculis, quibus in Hispaniâ præsertim abusi fuerint Judæi adversus Christianos. Hæc quæ minùs à commento quam à verâ historiâ videntur abesse præmonet inferenda paginæ xix. vel xxvi. ubi tractat illud argumentum. Verum cùm jam demonstratum fuerit Chronologiam ex Judæorum codicibus petitam minus adhuc favere Judæis ipsis quam quæ ex Græcis Interpretibus sumuntur, non est cur refellendis hâc in re doctissimi Vossii inventis amplius detineamur. Jàm quidem vir perspicacissimus animadverterat Judæos sub Aquilæ tempora Hebræos codices dedita operâ corrupisse & bis mille annorum expunxisse tempus, ut tempus Messiae neccùm advenisse obtinerent: at hoc loco, longè oculatior, putat depravationis istius spatium ut plurimum viginti duobus posse determinari annis, idque ex verbis Ignatii in epistolâ ad Philadelphienses recte confici. Scribit sanctissimus ille Martyr, referente Vossio, se audiisse nonnullos dicentes, si ea quæ in Evangelio continentur non etiâm in Archivis, seu antiquis inveniantur monumentis, nolle se iis credere. Cùm ipse responderit, inquit Vossius, illi verò negaverint, manifestum Judæos jam tûm aut depravasse sua exemplaria aut recessisse à sensu quem LXX tradidere Interpretes.

Castigationes ad opusculum

Sed quâ ratione Ignatii responsum, qui afferit Christum sibi esse pro Archivis, ad suam de corruptis circa illud tempus à Judæis codicibus Hebraicis possit trahere sententiam vir doctus, fateor me nòn assequi. Neque etiàm in germanis epistolarum Ignatii exemplaribus, quaे in lucem ipse edidit Vossius reperiuntur verba illa, *Christo velut summo sacerdoti credendum potius quam aliis sacerdotibus*, quaे tamen quasi ad Ignatii responsum pertineant, profert vir doctus. Juvat hic afferre ipsissima Ignatii verba; οὐκον δὲ πνῶν λεγέντων, ὅτι εἰδὲ μὴ εἰ τοῖς ἀρχεῖσσι
εἴπο τὸ ἐναγγελίου, εἰ τούτοις ἐγώ δὲ λέγω ὅτι εἰμὶ¹
ἀρχεῖα ἐν τῷ Χριστῷ. *Audiri enim quosdam dicentes nisi invenero in Archivis Evangelium, non credo. His autem respondeo,*
michi loco Archivorum esse Iesum Christum. Ibi de veteri Testamento nòn agitur cum novo comparato, ut existimavit Vossius, sed de Hæreticis qui ab Ecclesiæ infantiâ orti fidem quam præmonstrabat Evangeliorum codex respuebant: undè factum fuit ut prisci Ecclesiæ Patres Tertullianus, Irenæus & alii ejusmodi Hæreticos nòn tam ex sacris codicibus refellerent, quam ex certâ traditione, seu ex Christi doctrinâ per Apostolos eorumque successores viros Apostolicos in Ecclesiis diversarum gentium propagatâ. Quo sensu afferit Ignatius Christum, seu illius doctrinam, sibi Archivorum antiquorumque monumentorum loco esse. Is est, ni fallor, Ignatii verborum intellectus qui unitatem doctrinæ in Christo commendat, cuius spiritus quibuslibet Archivis debet anteferri.

Multa etiàm hoc loco afferit Vossius de vocis *Ara* origine, sentitque cum iis qui *Aram* & *Hegiram* Arabum idem vocabulum arbitrantur; nec id videtur extra probabilitatem: sed quod möx subjungit de nomine *Hegira* Arabicæ quasi ductum fuerit ex Hebraeo *רָגִג hagger*, Profelytus, nòn est itâ probable. Putat vir doctus complures Judæos è sectâ Herodianorum relicto suo Messiâ Herode, qui sempè ab ipsis vocatus fuerit *רָגִג peregrinus*, ad Mahometum transiisse & ab iis quoque dictum *hagger*. Cum *Ἰudeι*, inquit Vossius, *Messiam peregrinum seu Proselytum fore crederent*. Ita profectò à commentis Rabbinicis minus recedunt. Deinde ex quo Sibyllarum oraculo didicit vir doctus Judæorum Messiam ex ipsorummet Judæorum sententiâ Poselytum fore & peregrinum: hanc enim assertionem Prophetarum vaticiniū & Evangelicæ historiæ contrariam

B. Ignat.

trariam esse nemo nescit. Unum quidem præ ceteris Messiam Judæi exspectant de quo in præsentia loquitur Vossius: at iste ex Judæorum omnium consensu futurus est natione & ritibus Judæus. Verum alios præterea Messias exspectant eoque nomine insigniunt reges quoslibet qui erga illos benè affecti sunt. Quâ ratione Cyrus Judæorum Messias appellatus est. Sic quoque Herodes & Mahometus Messiae nomen à Judæis reportare potuerunt. Parati sunt etiâ hâc nostrâ ætate Regem illum aut Principem quemcunque qui res illorum & ritus patrias tueri voluerit tanquam Messiam suum salutare. Verum ista ad nomen *Hegira*, quod constat Arabicum esse non Hebraicum, minimè pertinent. Magis ad veritatem accedit quod, post nonnulla interjecta, subiicit vir doctus de genuinâ vocis ἀποκρυφή significatione, ita ut ἀποκρυφή idem sit quod κρύψις, libriquæ Apocryphi iidem fuerint qui arcani & inaccessi. Sed quis cum Vossio indè conficiat scripta illa Apocrypha, quæ ex ejus sententiâ olim veteris Testamenti libris conjuncta fuere, & à priscis Judæis approbata, digna fuisse quæ cum certis libris Propheticis in Scripturarum Canonem referrentur: hodiernum tûm Synagogæ tûm Ecclesiæ Canonem mutilum & decurtatum esse, qui Enoch, Eliæ aliósque ejusdem naturæ libros non complectatur? Vili veneunt apud Vossium Prophetæ, qui non modo LXX Interpretes inter Prophetas recensent, sed & his quoque adscribat celeberrimos impostores qui emen-titis Patriarcharum & Prophetarum, necnon virorum aliquot magnæ apud Gentiles existimationis nominibus libros Adami, Enoch, Abrahæ, Moysis, Elaiæ, Hieremiæ, Hystaspis, Mercurii Trismegisti, Zoroastris, Sibyllarum, Orphei, Phocyllidæ & complurium aliorum libros in lucem protulerunt. Brevi, si superis placet, etiâ inter Prophetas Vossius tanto Prophetarum stipatus agmine nova procudet vaticinia, non fecus ac famulos ille Impostor Guilhelmus Postellus, qui scribit Chaldaeos doctrinam etiâ revelatam habuisse in sua primâ Monarchiâ, & continuè instar sacræ doctrinæ per decem Sibyllas esse instauratam, ut esset omnino apud spiritum Dei inexcusabilis mundus, Christusque sacra-rum & Sibyllinarum doctrinarum Rex ab universo orbe adorandum innoteceret. His ferè similia de Sibyllinis Oraculis affert Vossius. Oculatior tamen adhuc Postellus Propheticam istam.

Guil. Postel.
de Orig cap.
16. de ortu
Sibyll. doctrin.
na.

Castigationes ad opusculum

Lightfoot.

istam doctrinam assertum habuisse à feminâ principe totius orientis proximâ sanguine ipsi Noacho. Quis credat Isaacum Vossium, qui nihil non virulentum passim in operibus suis adversus Judæos eorumque Talmudem evomit, recensuisse etiam inter Prophetas etiam Doctorem Talmadicum. Si res ita sit, miror illum tanto contentionis æstu abreptum fuisse in virum Hebraicè doctum quod è Talmude Evangelia exposuerit. *Minus mihi peccatorus viderat*, inquit Vossius, *qui ex Alcorano quam qui ex Talmude exponat Evangelia*. Sed de his sati supérque, ad libros Apocryphos undè diverti tempus est ut redeam.

Hieron. Prf.
in Dan.Hieron. Pr. f.
in lib. Reg.

Africanus.

Hier. Proem.
Comment. in
Dan.

Apocryphos appello Scriptores, ubi de rebus Biblicis agitur, illos quo in suum Canonem neque Ecclesia neque Synagoga receperunt. Hinc factum est ut olim Hieronymus Judæorum personam induens & novissimè Cajetanus libros complures inter Apocryphos retulerint antequam manifesto Ecclesiæ decreto tanquam Divini & Prophetici recepti fuissent. Hoc sensu Hieronymus affirmat Danielem non habere apud Hebreos Susannæ historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Beli Draconis fabulas ; *quas nos, inquit, quia in toto orbe dispersa sunt, veru anteposito eisque jugulante subjecimus ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis deruncasse*. Haud absimilitè alio loco postquam Scriptaræ libros qui in Judæorum Canone erant, protulit, mox addit, *quidquid extra hos est intra Apocrypha ponendum esse* ; nimirum Sapientiam, quæ vulgo Salomonis inscribitur, & Iesu filii Sirach librum, & Judith, & Tobiam & Pastorem. Africanus etiam simili ratione adductus Susannæ historiam à Scriptore Graeco confitam putavit : alii duos Danielis finixerunt ; quorum primus Vaticini, quod sub ejus nomine legitur, auctor fuerit, alter vero Historiæ istius Scriptor, quæ in antiquis Græci exemplaris editionibus Prophetiæ Danielis præmittebatur : primus siquidem Hieronymus hanc historiam ad calorem ejusdem libri rejecit, quod eam Judæorum codex, quem Latinum faciebat, non repræsentaret. Sententiam suam de Susannæ historiâ confirmat Hieronymus aliorum Patrum testimoniis. Miror, inquit, *quosdam μεμφασιον indignari mibi, quasi ego decurtauerim librum, cum & Origenes & Eusebius & Apollinaris aliquique viri Ecclesiastici & Doctores Gracia has, ut dixi, visiones non haberi apud Hebreos fateantur, nec se debere respondere Porphy-*

Parphyrio pro his que nullam Scripture sancte autoritatem prebeat.
Gregorius Nazianzenus, Melito Sardenis & auctor Synopseos
que sub nomine Athanafii circumfertur ulterius progressi librum
Estheris inter Apocryphos collocârunt, quod linguam Hebraicam
nōn calentes, ex eo solum quod antiquae Estheris Historiae non-
nulla à Græco Scriptore assuta fuerint, opus integrum expun-
xerunt. Accidit, inquit Sixtus Senensis, ut propter has appendicu-
laciones hinc & inde quorundam Scriptorum temeritate insertas, liber
illo quarevis Hebraicus apud Christianos autoritatem canonicam
non receperit. Nicolaus quoque de Lyrâ, Cajetanus, & alii non-
nulli haec additamenta pro Canonis nōn habuere, similibus
hanc dubiè rationibus adducti.

Hæc paulo fusiūs quidem allata sunt, ut manifestum esset omnibus quinam libri ex vetustiorum Ecclesiæ Patrum sententiâ inter Apocryphos repositi fuerint. Apocryphorum quidem vocabulo abusus Vossius libros supposititos & adulterinos veteribus Apocryphis adscribit, sique fucum facit incautis & simplicioribus. Quod enim contendit vir doctus, libros Sibyllinos aliquosque quos appellat fatidicos olim cum libris veteris Testamenti conjunctos fuisse, lectos in primitivâ Ecclesiâ & à Paulo aliisque Apostolis commendatos otiosi hominis est figmentum. Nōn alii enim in Ecclesiâ primitivâ lecti sunt libri Apocryphi ceterisque veteris Instrumenti libris adjecti in Græcis Bibliorum exemplaribus, quam illi qui à Patribus recensentur; et si interdùm Patres nonnulli, ut Judæos, Gentilésque presbites urgerent, vocaverint etiam in auxilium libros Sibyllarum aliquosque ejusdem rationis, quos tamē nemo paulò cordatior inter Apocryphos, de quibus hoc loco agitur, numerabit. Dolet Vossius libros Sibyllinos & alios fatidicos, postquam publico edicto prohibiti sunt, factos fuisse Apocryphos, interdictos, à nemine legendos, cum antea palam & religiosè nōn secūs ac reliqui veteris Instrumenti libri à Judæis legerentur: tūm factum fuisse ut arctiori quam antea sæpe libri sacri constringerentur, & ex eo tempore Apocryphi vocabulum, in sequiorem sensum acceptum fuisse, quasi idem esset liber Apocryphus qui spurius & dubia fidei. Interim Scriptores nōn laudat à quibus lepida ista commenta hauserit, quæ tamen parūm absunt à fabulis Judaicis. Lubens à viro docto quaesierim, quod olim festivus ille Cardinalis Hippolytus Atenofis

Gregor. Nazi-
anz. Melit.
Sard. Pseudo-
Athan.

Sixt. Sen. lib.
i. Bibl. S.

Lyran. Cajet.

Castigationes ad opusculum

stensis ab Ariosto; *dove ha trovato tante Cojonerie?* Illi tamèn assentior in eo quod scribit de Apocryphis, si per libros Apocryphos nòn alios intelligat quam illos qui à Judæis ad Christianos cum reliquis veteris Testamenti libris transierunt, quippe partem maximam in Ecclesiâ Romanâ, in primis post Synodi Tridentinæ decretum, tanquam Canonici leguntur. Fieri potuit ut libri isti qui inter Apocryphos olim recensiti fuere, quòd illos Canon Judaicus minime approbat, Prophetas etiam habuerint autores. Nec contra ista pugnat Josephi auctoritas qui affirmat à temporibus Artaxerxis certam nòn fuisse apud Judæos Prophetarum successionem, adeoque qui ab eo tempore conscripti sunt, libris Propheticis nòn debere adnumerari. Nam Prophetarum munus tunc omnino Judæorum Respublica, tamdiu fuere apud eos Scribæ publici qui res ætatis suæ chartis committerent, iisque Prophetæ appellabantur quia Spiritus sancti numine afflati erant, quanquam nòn fatidici. Imò nè quidem necesse est illos qui tunc temporis res Judaias scriptis complectebantur Prophetas fuisse, quia Synedrii magni assessores, quos à Deo inspiratos novimus, illorum opera recognoscabant. Verùm cùm publica Senatus Judaici auctoritas ejusmodi libros in Canonem librorum sacrorum nunquam retulerit, mirum videri nòn debet Patres plerosqué nòn recepisse illos tanquam Divinos, sed ut Apocryphos & dubiæ fidei, comparatè scilicet ad alios sacri codicis libros qui certæ erant fidei. Idem enim illis nòn fuit liber dubiæ fidei qui spurius atque adulterinus, ut existimare videtur Vossius, sed certa ab incertis hoc titulo signare voluerunt: alias libri isti priscis Patrum nostrorum saculis in Ecclesiâ lecti nòn fuissent, si quid spurii & adulterini in illis deprehensum fuisset. Minoris tantum illi erant momenti quam libri sacri, eosque idcirco Ecclesiasticos potius quam Divinos Patres appellabant. *Legi quidem*, inquit auctor expositionis Symboli quod tribuitur Ruffino, *in Ecclesiâ voluntur, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.* Quia etiàm ratione eosdem libros in suis coetibus legit Ecclesia Anglicana. Non puto tamen quemquam hactenus cogitasse, si Vossium excipiamus, de introducenda in Ecclesiam librorum Sibyllinorum lectione.

Ruffinus.

Novi

Novi quidem Patrum nonnullos librum qui inscribitur Pastor multum veneratos fuisse, Tertullianum quoque Enoch libellum quasi Divinum obtrudere conatum: imò contendisse Judæos à contextu Scripturarum libros complures semovisse, qui Religionem Christianam illustrabant. Cui etiam sententia adhærere visus est Origenes, qui in epistolâ, quam scripsit Africano de historiâ Susannæ, asserit Judæos multa à suis libris fustulisse n̄e legerentur illa à plebeis hominibus. Verum ista & alia id genus, quæ perpaucorum sunt, quæque ab iis proferuntur ut suæ potius hypothesi quam veritati serviant, communii Patrum sententiae apponi nequeunt. Nam ipse Tertullianus commune illud Ecclesiæ placitum verbis suis hoc loco videretur confirmare; scis, inquit, *Scripturam Enoch non recipi à quibusdam, quia nec in armarium tuorum admittitur.* Itaque temporibus illis judicabatur istud Apocryphum, seu dubia fidei, quod Judæi in suum Canonem n̄on ad miserunt. Aliud etiam sentit aliis locis Origenes quam quod scripsit Africano. Verum hoc loco Susannæ historiam & alia additamenta, quæ præfert Graeca LXX Interpretum editio, n̄on aliâ ratione tueri potuit quam recurrens ad libros Apocryphos ac supponens Judæos in exscribendis suis codicibus n̄on paucos à plebeiorum cognitione renovisse quæ in istis Apocryphis expressa fuerint. Didicerat forsitan Origenes à Judeis, quorum frequenti commercio utebatur, Esdram eiusque socios n̄on omnes qui tunc existabant libros in publicum edidisse, & hinc confici posse existimabat Græcos Interpretes ea sumptusse quæ in Hebraicis codicibus n̄on leguntur. Sed hæc sententia à communi prisorum Judæorum consensu recedit, qui perfectam & in omnibus accuratam contextus Hebrei concordiam agnoverunt. Neque aliam ob causam inventa fuisse videtur ab Origene & aliis nonnullis quam ut veritas Hebraica cum Græcis exemplaribus, de quorum sinceritate n̄on parva erat dubitandi ratio, conciliaretur. His accedit Origenem n̄on tam ex suâ mente in hâc ad Africanum epistolâ loquutum fuisse, quam ut codices, qui tunc in Ecclesiis legebantur, defendaret.

Objicit præterea doctissimus Vossius virum inexhaustæ doctrinæ Clementem Alexandrinum scribere Apostolum Paulum remisisse ad Sibyllas & Hydaspis vaticinia & commendasse eorum lectionem. Si queratur autem à Vossio ubinam hoc dixerit Paulus, statim respondit sufficere nobis debuisse hoc Clem-

Tertul.

Origenes.

Tertull. de
hab. mul.

Origen.

Clem. Alex.

H h mentem

mentem virum sanctum & cum multis Apostolicis conversatum affirmasse; verum si responsonis istius habeatur ratio, priscos Ecclesiæ Patres ab omni prorsùs errore immunes fuisse necesse est, quo nihil absurdius fingi potuit. Nōrunt quippe quāliquam rerum Ecclesiasticarum cognitionem habent quām vafrē prisci illi Patres, atque in primis Clemens Alexandrinus, cum Judæis ac Gentilibus disputarint. Contendit etiam Vossius librum Enochii, aliisque similes libros fatidicos ex eo solum rejiciendos nōn esse, quod in Fragmentis aliquot quāe super sunt multa superstitionis & Magica contineantur, cū Balaamus Magus & Incantator fuerit, qui tamen futura Christi mysteria manifestè prædictit: quasi verò ea quāe de Balaamo in Scripturā referuntur ad præsens institutum trahi possent, & hoc exemplo libros quos nōn solum mendaciis superstitionibꝫque & fabellis refertos esse constat, sed & ab Impostoribus, qui clarissimorum virorum ementiti sunt nomina, profectos, tueri liceret. Eādem arte febricitantium Judæorum somnia in Zohare, Rabboth & Midras ab eodem spiritu quo profectum est Evangelium inspirata fuisse auctor est Guilielmus Postellus, qui affirmare veritus nōn fuit ex doctrinā Zoharis, tanquam quāe à spiritu sancto & spiritualibus anteribus pendet editum esse Evangelium. Chalanni, inquit idem Postellus, Syri, Indi, Chaldei, Magi, Gymnosophiste, Egypci & Propheta eādem sunt origine. A quo nōn multum discedere videtur optimus Vossius, cui auctor fuerim ut Zorobabelis vaticinium, quod de Messiā clare loquitur, fuitque à Judæis sermone hāud impuro & Prophetico editum, in fatidicorum suorum classe collocet. Sed his valere jussis id quod nostri est instituti persequamur.

Postell. de
Orig. c. p. 17.

Liber zorob.

August. lib. 18.
de Civit. Dei,
cap. 36.

Præter haec tenus allata de libris Apocryphis animadverendum est nōn solum Judæos sibi Canonem Scripturarum condidisse; sed & suum quoque Canonem habere Ecclesiam quāe auctoritate suā. communavit plures. libros quos Judæi expunxerant. Ita Augustinus asterit libros Maccabœorum nōn à Judæis, sed ab Ecclesia pro Canonicis accipi: quod de duobus tantum primis Maccabœorum libris intelligendum est: tertium enim Ecclesia non minus quām Synagoga respuit. Cui etiā sententiae videtur accessisse Hieronymus; et si passim in suis operibus

operibus strenuissimum Canonis Judaici defensorem se præbeat. Ruffino enim objicienti Hieronymum nullam Scripturæ sacræ auctoritatem tribuisse in suâ Bibliorum editione Sulannæ historiæ, hymno trium puerorum ac Beli Draconis narrationibus, quas appellaverat fabulas, respondet doctissimus Pater, nòn se quid sentiret dixisse, sed quid Judæi contra Christianos dicere soleant explicasse. Dixerat tamen Hieronymus Origenem, Eusebium, Apollinarium & alios Græciae Doctores pro his visionibus, quæ nullam Scripturæ auctoritatem præbeant, Porphyrio noluisse respondere. De libro quoque Judith hæc scribit idem Hieronymus, *hunc librum Synodus Nicena in numero sanctorum Scripturarum legitur computasse*: ad quæ hæc animadvertisit Erasmus; nòn affirmat approbatum *hunc in Synodo Nicenâ, sed ait legitur computasse*. Revera Hieronymus Præfatione in librum Regum, tūm Judith tūm Tobiam in Canone esse negaverat. An contraria his locis loquitur Hieronymus, qui secum etiā in hoc dissidere videtur, quod eosdem Tobiæ & Judith libros apud Hebræos inter Hagiographa legi affirmet, qui & jām alibi scriperat hosce libros nòn extare in Canone Judaeorum, adeoque inter Apocrypha reponendos. Quæ sint illa Hebræorum Hagiographa, de quibus his locis loquitur Hieronymus, fatetur se ignorare Josephus Scaliger, quia Hagiographa à Judaïs longè ante Hieronymi sæculum in Scripturarum Divinarum Canonem recepta fuerint. Sed in hoc decipi Scaligerum putat D. Huëtius, quod nulla Hagiographa extra Canonem Hebræos habuisse centuerit, affertque adversus Scaligerum famosam illam *Bath kol*, seu *filiam vocis*, cuius ope Judæi scriptiones Hagiographas & à Deo inspiratas ediderint. Verum mera sunt otiorum hominum somnia, quæ Doctores recutiti de *Bath kol* commenti sunt. Deinde constat illos nunquam in suum Canonem recepisse libros Judith & Tobiæ. Itaque ficta sunt ea quæ de duplice apud Hebræos Hagiographorum genere à D. Huëtio & aliis proferuntur, refellique possunt nō solùm Josephi & Hieronymi testimoniis qui Tobiam, Judith aliisque libros Græcè editos, quos nūnc Canon Ecclesiæ Romanæ comprehendit, neque Propheticis neque Hagiographis à Judaïs adscribi palam testantur; verum etiā Judaeorum recentiorum auctoritate qui in recentendis libris sacris nullam planè de illis mentionem faciunt; sed

H h 2

Ruffin.

Hieron. lib. 2.
Apol. adv.
Ruff.Hieron. præf.
in Judich.
Erasm. Schol.
in hanc præf.Hieron. præf.
in Tob. &
præf. in Ju-
dith.Scal. animadv.
in Chron. Eu-
seb.
Huët. De-
monstr. E-
vang. prop. 4.
de lib. Judith.*Bath kol.*

eos

eos tantum laudant tanquam scripta sententiosa, quibus tamen nihil Divini inesse crediderunt. Si igitur hanc nostram sententiam, immo jam priscis Ecclesiae saculis, inter Canonicos numerati fuerint, id tribuendum est Ecclesia iudicio, non Synagoge. Quare duplex Canon statuendus est, Ecclesiae scilicet & Synagogae: a primo non male dici possunt Ecclesiastici libri illi quos Ecclesia, non habita ratione Judaici Canonis, in suum Canonem voluit admitti & legi in suis coetibus. Constat enim inde jam ab ipsis nascentis Ecclesiae primordiis legi & cani consuevit in congregationibus fidelium libros hosce, quos miratur Erasmus hodie paucim legi & cani in Templis. Sed rem ita esse dicere potuit Erasmus ex libro *Inventiarum Ruffini* adversus Hieronymum.

Erasm. Schol.
in Praef. Hieron. in Dan.

Sixt. Senensis.
lib. 1. Bibl. S.

Hieron.

Hac omnia egregie illustrat Sextus Senensis ab inicio Bibliotheca sua, ubi libros Scripturae sacrae in duas classes partitur. In prima eos recenset, quos Protocanonicos seu Canonicos primi ordinis appellat, & hi sunt qui ex communi tum Judaeorum tum Christianorum consensu extra controversiam recepti sunt; in altera autem classe eos reponit quos vocat Deuterocanonicos, seu Canonicos secundi ordinis, qui olim, inquit, *Ecclesiastici vocabantur*: illi nimurum de quibus inter Catholicos aliquando fuit anceps sententia, quique sero ad notitiam totius Ecclesiae pervenerunt. Primi generis libris adscribit in veteri Instrumento eos solum quos in suum armarium admisit Synagoga; ad alterum verò genus revocat illos qui priscis Ecclesiae saculis inter Apocrypha scripta à plerisque numerabantur, quibus etiam adscribit volumen Esther, quod de illius auctoritate nonnulli Patres dubitaverint, uti jam annotatum fuit. Sola de auctoritate Hieronymi restat difficultas, qui contra Judaeorum omnium fidem, immo & sui ipsius testimoniorum scripserit libros Tobiae & Judith apud Hebreos inter Hagiographa existare. Miror Scaligerum aliisque viros rei Critice peritos non animadvertisse in Hieronymi Praefationibus in Tobiam & Judith legendum non esse *Hagiographa* uti nunc legitur, sed *Apocrypha*. Licet enim defint codices manu exarati quibus lectionem hanc suffulciam, ipsamet Hieronymi verba illam manifeste ostendunt; *librum unicum Tobiae*, inquit doctissimus Pater, quem *Hebrei de catalogo Divinarum Scripturarum* fecantes his que

Hieron. Praef.
in Tob.

que Hagiographa memorant manciparunt. Quis nō starim deprehendat legi debuisse Apocrypha, non Hagiographa, cām liquido constet Judaeos de Catalogo Divinarum Scripturarum Hagiographa nunquam resecuisse. Similis prorsū ratio est Praefationis Hieronymi in Judith, ubi etiā pro voce Hagiographa reponi debet Apocrypha: sic enim in eā hodiē legimus; apud Hebreos liber Judith inter Hagiographa legitur, cuius auctoritas ad reboranda illa que in contentione remanserit minus idonea. Si idonea nō est libri istius auctoritas ad res fidei stabiliendas, haud dubiè non est ē libris Hagiographis, qui extra controversiam Canonici & inspirati apud Judaeos habentur; sed ex Apocryphorum numero, seu Scriptorum qui sunt dubiæ & incertæ fidei, quales existimavit libros Judith & Tobiae Hieronymus. Hactenq; de Apocryphis quæ quidem fusiūs quam postulabat instituti ratio explicavimus. Sed rem disputantium contentiobus, valde implicatam enodare à proposito nostro alienum nō duximus.

Satis nō fuit eruditissimum Vossium novos Prophetas finxit se veteribus longè oculatiōes, novum jām librorum Scripturæ satræ ordinem hactenq; inauditum proquidit. Libri Mosis ipso auctore quinque constituant volumina, nō vero unum ut Judaeis visum est: & ut id à nemine possit vocari in controversiam, novæ illius distributionis rationes evidentissimas profert; constat autem, inquit, vel ex ipsis sacris literis, ut alias gentes, ita quoque veteres Hebreos nō in codicibus, quod seruū demum factum, sed in voluminibus & continuatis pelibus libros suas descripsisse. Quid necesse fuerit ut ad veteres Hebreos recurreret Vossius minimè capio, cūm etiā aetate nostrâ Judaei in libris qui Synagogarum ului serviant, ejusmodi voluminibus utantur: nec ideo tamen Legem in quinque partitunt volumina, sed eam ex antiquo more, quem etiā Christi temporibus obtinuisse crediderim, unico volumine comprehendunt. Mox ulterius progressus vir doctus affirmat aetate Aquilæ, quem vocat futilissimum Interpretem, Judaeos, vel ipsum Aquilam, nequissimum & ineptissimum sacerdotum librorum divisionem odio Hebdomadum Danielis commentos esse, eosque pervertisse sensus & ordinem Scripturæ inducendo novam distributionem, Legis videlicet Prophetarum & Hagiographorum. Utrum no-

Aquila.

va librorum distributio, modò libri integri sint, illorum sensum pervertat, judicent perspicaciores. Verùm nè minutiora confessari videar, dico longè probabilius esse Aquilam in vertendis sacris codicibus sequutum fuisse ordinem librorum quem ætatis ratio illius exemplaria Hebraica præferebat, cùm mutationis illius nulla appareat. Sed id fecit, inquit Vossius, odio Hebdomadum Danielis quem rejecit extremo penè inter Hagiographos loco: quasi verò Judæi non æquè fidem adhibeant Danielis de Messia vaticiniis ac Christiani. Miratur illorum simplicitatem Vossius qui Rabbinis credunt afferentibus *Cetuvim*, seu libros Hagiographos, spiritus sancti afflatu conscriptos; si Rabbinos, inquit, *consulas*, ridebunt utpote gnarus quid per spiritum sanctum intelligent. Cùr jàm factus Rabbiniſta Vossius Rabbinos istos nòn laudavit, ut ex illis cognoscamus quid per *Cetuvim* intelligent? Novi quidèm Judæos de germanâ vocis illius significacione inter se nòn convenire, etli omnes sentiant *Cetuvim*, seu Hagiographos nòn minùs Divinos esse & Canonicos quām reliquos veteris Instrumenti libros. Negotium istud ità explicat subtilissimus Abravanel; ditti fuere *Cetuvim*, quia scripti fuere in spiritu sancto; si vero ita sit, nomen *Cetuvim* ad id insitum non est ut denotet sermones hocce scriptos fuisse in libro, nòn vero ex ore exceptos; verùm ut denotet scriptos fuisse in spiritu sancto & in illo gradu, neque fuisse cum ipsis spiritum Divinum nisi in ipsa suâ scriptione in hâc lingua & sapientia. Prophetiam in diversos gradus dividi, quorum unus alterum superet, affirmat R. David Kimchi: quos gradus subtilius explicat R. Moses Ben Maimon. Sed valere jussis ejusmodi subtilitatibus, quæ ex Philosophia Aristotelis & Averrois desumptæ sunt, constat Judæos hâc in re cuin Josepho consentire, quod libri omnes qui existant in illorum Canone verè Divini sint ac Prophetici, quia scilicet à Prophetis conscripti fuere. Unde R. Don Joseph Ben Jechia, qui Commentarii suis Psalmos illustravit, eosque cum Patribus suis ad *Cetuvim*, seu Hagiographorum, classem revocat, illos cum Lege Mosis comparat, maximamque inde colligit Psalmorum dignitatem. Idcirco, inquit Magister iste, dignitas libri illius maxima est quod sequatur Legem Divinam, ejusque formam ac perfectionem imitetur. Illud confirmat Patrum suorum auctoritate, qui Psalmos Prophetis ipsis videntur anteposuisse; quando-

ר. D. Kimchi
Pref. in Psalm.
Ramb. in
More Nev.

R. Don Joseph
Jeh. pref. in
Psalm.

doquidem illos Mosis Pentatecho adjungunt. Itaque, facientibus ipsis Rabbiniis, neque Danielis neque Davidis minuitur auctoritas, et si in Prophetarum classe non recenseantur. Hæc enim eodem loco modo subjungit R. iste Joseph modò laudatus; neque mirum est librum Psalmorum multa continere vaticinia de tempore Messia, cum etiam in spiritu sancto interdum existent de rebus futuris vaticinia. Hæc arte Judæi cum Christianis facilè negotio conciliabuntur. Quodque videtur dignum animadversione, Talmudici Doctores librum Jobi volunt ab ipso Mose scriptum, qui tamen in classe Cetuvim, seu Hagiographorum, collocatur.

Quis credat Vossium è Rabbinistâ fieri Doctorem Talmudicum? Contendit Judæos, etià fatentibus antiquis Rabbiniis, multa sacrarum literarum loca expunxisse, utilitate suadente & verba & sensus immutasse. Nihil à me, inquit vir ille Talmudicus, hic sibi cognoscet, si quis Talmudicos adeat libros in quibus pluribus locis hec legas; bonum est ut evellatur litera de Lege & ut sanctificetur nomen Domini. Veram non licet omnibus adire libros Talmudicos, uti doctissimo Vossio. Crediderim decretem istud Talmudistarum rectè explicari posse verbis R. Mosis Ben Maimon, qui cum plerisque Judæorum Magistris ita Legis Mosaicæ immutabilitatem defendit, ut quasdam illius constitutiones Synedrii magni. auctoritate ad tempus rescindi posse existimet. Afferit Magister ille Talmudicus Deum quidem prohibuisse Deuter. iv. nequid ad verbum suum adderetur, neque etià quidpiam ex eo detraheretur; verum permisisse omnium temporum & ætatum sapientibus, seu domini iudicij magni, sepes constituere ad judicia Legis stabilienda in rebus quibuldam quas volunt innovare ad sartam tectam conservandam Legis auctoritatem: Deum præterea facultatem illis sapientibus concessisse quædam præcepta Legis tollere & quædam prohibita permettere in certâ quâpiam re & casu non autem in perpetuum. Hæc sumpta sunt ex Latinâ libri More Nevochim editione à Buxtorfio publicatâ. Similia his habet auctor libri cuius nomen Cozri, quique Hebraicè & Latinè etià à Buxtorfio editus. Roganti enim Cozri quomodo potestas illa innovandi quidpiam in Lege Divina stare possit cum verbis illis Deuteronomij; non ei addes nec quidpiam ab eis Cozri detraberis;

Talm. Baba
bathra.

Ramb. More
Nev. part. 3.
cap. 41.

Castigationes ad opusculum

detrahes; respondet Judæus, hæc verba dici solum de multitidine, nè quid ex suo ingenio innovet, sapiatque ex suâ scientia: nòn vero de senatoribus Synedrii magni, quia scilicet nòn unius fuit Mosis sanctiones condere, sed & aliorum quoque Prophetarum sacerdotumque & Judicum quibus idem spiritus Dei interfuit. Is est ni fallor genuinus Talmudicæ doctrinæ sensus quæ in eversionem verborum contextus sacri trahi nòn potest, cùm de tollendâ literâ, imò dictione necnón sententia aliquâ inter explicandum contextum illum agatur, minimè vero de mutandis eradendisque ejusdem contextus literis aut dictionibus. Morinus, à quo Isaacus Vossius id omne quod Rabbinologiam sapit in suis operibus mutuatus est, postquam nihil nòn commentus fuit ut ostendat sacros codices à Judæis deditâ operâ corruptos fuisse, demum B. Augustini sententiam his verbis amplectitur; *S. Augustini sententiam de libris Iudaorum ab ipsis de industria non depravatis libentes amplectimur.* A quo tamen se in eo discedere profitetur, quod Augustinus actionem illam incredibilem judicaverit, quia fieri nòn potuit gentem tam longè latèque diffusam conspirasse in pervertendis codicibus tam multis & tam longè latèque dispersis; ipse vero Morinus Augustino perspicacior contendit actionem istam nòn modo *Judeis esse credibilem*, sed etiâ ab iis haberi alterum fidei fundamentum. Utrum autem illud à Morino firmis probationibus demonstratum fuerit nòn est hujus loci expendere: facis enim est ostendisse Morinum, à quo in plerisque dependet Vossius, adduci nòn potuisse ut crederet Scripturæ sacræ libros à Judæis de industria depravatos fuisse; et si Talmudistarum de evelendâ literâ è Lege pronuntiatum nòn ignoraverit.

Jam Vossius reliquis Talmudistis ad Græcos Interpretes venit, totusque est in afferendo id omne quod supereft lingua Hebraicæ acceptum ferri debere LXX Interpretibus: absque illis nè unum quidem verbum recte exponi posse, nullas omnino versiones à Judæis seu ad mentem Iudaorum factas bonas inveniri quæ nòn sint a LXX desumptæ Interpretibus; ubique ipsi deseruntur ipsam quoque ibi deserit veritatem; demum ab illis Judæis petendam esse sacrarum literarum interpretationem, qui florente & superstite etiamnùm lingua Hebraicâ sacros verterunt libros, sed nòn ab ipsis Judæis qui Christianæ fidei sunt hostes

J. Mor. lib. 1.
Exerc. 1.
cap. 6.

August.

hostes, quique sponte suâ fatentur se nescire Hebraicé. Jam his ferè familia pro evertendis hodiernis codicibus Hebraicis & stabi-liendâ veterum Interpretum auctoritate produxerat Joannes Morinus, quæ cùm à Ludovico Cappello, teste in præfenti ma-teriâ locupletissimo, quem haud immerito plurimi facit Vossius, gravissimis argumentis castigata fuerint, malum verbis doctissimi il-lius viri quâm meis optimo Vosso respondere. Priuina itaque de Morino ait Cappellus (*nos verò de Vosso,*) facile esse ignaræ plebi fumos vendere & *ad populam phalerus* jactare. Deinde ve-niens ad LXX Interpretes negat, contra Vosso mentem, lin-guam Hebraicam fuisse illis vernacula, quæ scilicet in capti-vitate Babylonica, à quâ plusquam CC. annis distabant, de-perdita fuerit. Addit illos ex Chaldaicæ & Syro-Chaldaicæ, quâ Judæi tûm utebantur, lingue affinitate potuisse studio, la-bore ac frequenti sacrorum Scriptorum lectione atque diligentí examine linguæ Hebraicæ non mediocrem sibi comparare sci-entiam. Multa etiâma potuisse illos ad linguæ illius & sacrorum librorum intelligentiam ex patrum suorum traditione habere necessaria. At eos, inquit Cappellus, omnia vidisse, omnia intel-lexisse, nullibi lapsos esse aut allucinatos nemo dixerit, nisi qui He-bræcè nihil scit & qui eorum translationem cum Hebreo texta non contulit, etiâma in iis locis in quibus illi non secus quâm nos hodie lege-runt, ubi videre est frequentes eorum pueriles & pudendos lapsus, sepè lapsus à geninâ vocum & praescon significatione & sacrorum Scriptorum mente atque scopo. Hæc & alia ejusdem generis phu-ima Criticae suæ sacræ inservierat Cappellus, quæ expungi curavit Morinus, quia ad illius palatum non faciebant. Illa autem sumpsimus ex sermone Apologetico ejusdem Cappelli adversus Bootium. Quid autem ad hæc respondeat Vossius non video, cùm & ipse noverit Cappellum ad scribendum opus suum Criticum non accessisse animo à Rabbinis præ-occupato. Imò Semi-Rabbini isti quos saepius traducit Vos-sius de Cappello ejusque libro gravissimè conquesti sunt. Au-diamus iterum verba ejusdem viri docti & in hoc studii genere exercitatissumi, quibus diversum planè & à Vosso sententiâ alienum fert judicium de versionibus illis quæ post LXX Interpretes ex Hebreo factæ sunt; tribuatur sanè veteribus illis transla-tionibus, ait Cappellus, sua cunque laus, gloria & honor ob eorum an-tiquitatem

Lud. Capp. in
apol. adv.
Boot.

Id. Capp.
ibid.

Castigationes ad opusculum

tiquitatem & perpetuum Ecclesia usum; at nè tamen ubi manifestò vitiōse sunt aut mance & imperfecte preponatur earum vitium ipsi originaria veritati atque authenticō textui, néve praeferantur illa perverrà quādam & iniquā ac jurgiosā & contentiousā prorsū invidiā aut potius damnandā quādam resonabia aliis longè melioribus atque accurarioribus translationibus. Potuit igitur melior & accuratior fieri factorum codicum translatio auctore Cappello quam sit Graeca illa LXX Interpretum versio. His & alia complura possent adjici quibus in præsentia supersedeo nè sim molestus. Deinde cum Cappellus non sit ex eorum hominum secta quos facetissimus Vossius appellat *ascellos cassos lumine & intellectu, togulâ cinctos Professoria, pro clypeo gestantes Biblia Masorethica cum omnibus suis punctis,* facile crediderim eum absque ullo negotio ad viri tam eximi sententiam de Græcâ LXX Interpretum versione accessurum.

Iterum instat Vossius contenditque omnes Judæos qui Christi præcessere tempora agnovisse hanc solam versionem velut legitimam; usque ad tempora Aquilæ nullam aliam lectam fuisse in omnibus Judæorum Synagogis præter illam LXX Interpretum, ut in Ægypto, Asiâ & reliquâ Syriâ, itâ quoque in Judæâ à temporibus nimirum Alexandri Magni nullam præter Græcam auditam fuisse linguam in urbibus præfertim oppidisque; nè in Hierosolymitanis quidem Synagogis aliam præter Græcam personuisse linguam si Hebræa prælegeretur Scriptura accessisse interpretationem Græcam. Quot verba protulit Vossius tot effudit commenta. Primo enim ante conditam LXX Seniorum versionem ab Esdræ temporibus constat non aliam in Judæorum Synagogis lectam fuisse Scripturam quam contextum Hebraicum. Non enim itâ linguæ suæ obliti fuere Judæi in exilio Babyloniensi quin illa penes Prophetas, sacerdotes ac viros principes remanserit, uti recte monuit Josephus Albo, præstantissimus Judæorum Theologus: & id haud invitus agnoscat Vossius qui putet LXX Interpretes sacros vertisse libros florente & superfite etiamnùm Hebraicâ linguâ. Jam etiam post conditam LXX Seniorum translationem saltē in aliquot Synagogis lectum fuisse contextum Hebraicum, nec diffiteri poterit vir doctus, qui scribat Fl. Josephum Legem Moysis in Synagogâ Hebraicâ interpretatum esse, Historiam belli Judaici antequam Græcè scribebat linguâ Hebræâ edidisse; quo argumento.

Voss. in epist.
ad Andr.
Colv.

R. Joseph.
Albo.

Voss. in
Castig. ad
Obj. Horn.

mento refellit Vossius illos qui objecerant nescisse patrum sermonem, neque unquam codicem Hebraicum inspexisse, quibus opponit ipsamet Josephi verba, qui scribat excelluisse se in disciplinis patriis præ ceteris Hebræis, Græcam verò linguam non nisi per Grammaticam addidicisse, accuratā verò pronunciandi ratione caruisse. Ergo etiam teste ipsomet Vossio qui pugnativa loquitur, non modo vilis popellus & ii solū qui rure & in pagis versabantur dialecto utebantur Syriacā; sed & viri principes inter quos Josephus qui linguam Hebraicam, aut Syriacam, vocat sermonem patrum, cuius pronunciandi ratio, quia erat paulo horridior, testatur se pronunciare vix potuisse Græcum sermonem, qui Hebraico, seu Syriaco, longè politior erat. Si lingua Græca in urbibus & oppidis erat vernacula, cur Josephus qui rure & in pagis educatus non fuerat, hanc per Grammaticam didicit? Sileo Christum & Apostolos Hierosolymis Syriacē loquutos, ut manifestum est ex libris novi Testamenti. Quare figmentum est quod asserit Vossius de Hierosolymitanis Synagogis, in quibus non alia audita fuerit lingua quam Græca. *Quod si,* inquit vir doctus, *Hebraea prælegeretur Scriptura accedebat interpretatio Græca, à solis quippe doctis intelligebatur vetus Hebraica lingua.* Mirus sane ratiocinator Vossius, qui ex eo quod docti solū linguam Hebraicam intellexerint concludit etiam Hierosolymis accessisse Græcam interpretationem. Longè verius dixisset his locis ubi lingua Syriaca apud Judæos erat vernacula accessisse lectioni Hebraicæ sacri contextus interpretationem Syriacam; in iis verò locis ubi apud Judæos vigebat sermo Græcus accessisse Græcam interpretationem. Sic etiam Hierosolymis in Synagogâ Alexandrinorum qui Græcē loquebantur non dubito quin ficer contextus primò Hebraicē pro antiquo Synagogarum usu lectus fuerit, deinde Græcē ab aliquo Interpretate ex antiquâ etiam confuetudine Judæorum, qui indejam à reditu exilii Babyloni postquam lingua Hebraica desit esse vernacula, sibi præpositos habuerunt Interpretes qui verba Hebraica in patrum sermonem converterent, ut ab omnibus etiam plebeis intelligerentur. Quo sensu exponenda esse Justiniani verba putaverim quibus probant viri docti priscis temporibus in Synagogis Judæorum qui vulgo Hellenistæ appellantur lectam fuisse publicè Græcam LXX Interpretum versionem.

Joseph. in fin.
antiq.

Justinian.
Nov. 146.

Castigationes ad opusculum

sionem. Si enim verba Novellæ Justiniani penitulariū considerentur, manifestum erit in ipsis Synagogis Græcam translationem venisse tantum in auxilium contextū Hebraici & velut illius interpretationem, quomodo Hierosolymis aliisque locis vicinioribus lectio Hebraicæ adjungebatur interpretatio Chaldaico-Syriaca. Minimè tamē reluctans agnoscere cum Voffio etiā in Iudaicā linguam Græcam aliquā ratione obtinuisse, maximè apud viros primarios & magistratus, ita tamē ut ferino Chaldaico-Syriacus, quem eorum majores ē Babylone reportaverant, prævaluerit: & ut ita credam non solum adducor Josephi auctoritate, sed & compluribus novi Testamendi testimonii ex quibus liquido constat Christum & Apostolos Syriacē loquuntos fuisse. Verū de his infra iterum locus erit differendi. Subit & alia quædam quæ in opusculum suum de Sibyllinis Oraculis adversus Judeos eorumque codices Vossius conjectit: verū cùm ea rursus inculceret vir doctus in Responsione suâ ad Objecta nuperæ Criticæ, satius erit ista omnia in unum collecta expendere. Videndum itaque an hāc in parte felicior successus ei fierit.

Voss. in Resp.
ad Obj. nup.
Crit.

Primā fronte laudat Vossius auctorem Criticæ sacrae, quam Simonio tribuit, quod prisci Interpretes, LXX scilicet & Cappelli Observations, ei placuerint. Diligentiam quoque ejusdem Simonii, seu potius patientiam, in evolvendis Rabbinorum scriptis laudat & admiratur: sed quod illorum expositionibus traditionibusque solo auditu propagatis aliquid solidi existimet subesse, & quidem tanquam ut eas sèpè non dabitet LXX Interpretum præponere versioni, in eo se cùm illo consentire non posse palam profitetur; nec putat quemquam cor datum cum Simonio hāc in parte consensurum. Cordatus tamē est Cappellus ille quem tanti facit Vossius & quidem meritò; at in hoc, de quo agitur, negotio nè tantillum quidem Simonius discessit à Cappello qui Morinum ejusque simeiam Vossium perstringit, tanquam homines intemperantes qui perversā quādam & damnandā ~~excoriatis~~ antiquas translationes aliis longè accuratiōribus præserant. In hoc præterea Voffio displicer Simonius quod scripsierit Hieronymum recte aliquando recessisse ab antiquis Interpretibus quasi verò antiqui illi ab omni prorsus errore inimunes extitissent. Neque etiam

tiam in hoc Cappellum deseruit Simonius, ubi enim Cappellus loco jām supra laudato pueriles lapsus in Græcâ LXX Interpretum versione haud infrequenter deprehendi annotavit, hanc & Hieronymianam inter se comparat præfertque Hieronymianam utpote quæ meliorem sensum pariat; ac demum ista subjungit; *sexcenta possent inò innumera ejusmodi preferri loca in quibus ex eadē cum hodiernâ planè lectione Hieronymus longè abierit & feliciter multo mentem sacrorum Scriptorum expressit quam LXX, quia nempe eorum laboribus & translatione adiutus & aliorum, Aquile nimirum, Symmachī, Theodotionis, &c. versionibus fablevamus, illorum bonum omnium opulatum, cœpitaciones, alluctaciones & aberrationes deprehendere potuit.* Nec aliud profectò de Hieronymo sentiunt qui Graecæ & Hebraicæ eruditio[n]is habent aliquid, si unum excipiamus Vossum, qui exemplo Russini Hieronymum Judaico & à Rabbinis præoccupato animo ad cūdendam novam contextū Hebraici versionem accessisse existimat. Dadūm evanuit auctore in primis Hieronymo illa Græcorum Interpretum Prophetia quam maiores nostri nimis venerati sunt. Verū ad id quod è re nostrâ est redeamus.

Recentium Rabbinorūm expositionibus & eorumdem traditionibus solo auditu propagatis nihil inesse solidi contendit Vossius, eo præfertim adductus argumento quod traditiones quæ solo auditu propagantur raro solent ad duo vel tria perstare saecula. Si res ita sit, quā ratione fieri potuit ut LXX Interpretes post deperditam à duobus saeculis linguam Hebraicam sacri codicis versionem fecerint in oīnibus abolutam qualem fingit Vossius. Dicit haud dubiè nihil hāc in re mirabile esse cùm illi Prophetæ fuerint. Sed cuinam credemus, an Vosso affirmanti Græcos Interpretes suisse Prophetas, an Hieronymo neganti? Verū inquies Semi-Rabbinus est Hieronymus qui novam & Judaicam contra communem Ecclesiarum confessionem ausus est translationem cūdere; At Sibyllista est Vossius, qui novos Prophetas & Fatidicos hactenū incognitos commentus est. Judaica illa & Rabbinica Hieronymi versio suos habet approbatores & quidem inumeros, eisque pietate & eruditione conspicuos. Nemo autem est ætate nostrâ qui sententiam Vossum de unicâ LXX Interpretum versione recipienda

Lud Capp.
in apol. adv.
Buxt.

amplectatur, si demas quosdam Socini discipulos, qui avidè illius opinionem arripiunt. Juvat rem ipsam avidius introspicere naturāmque traditionis cui contextū Hebraici lectio innititur manifestam facere.

Res quidē Religionis, maximē quæ ad doctrinam à sensibus paulò remotiōrem pertinent unius traditionis ope absque scriptis per plura sēcula vix servari posse facile concesserim. De rebus vero quas vocant disciplinæ & ceremoniarum diversum planè ferri debet judicium, quia scilicet res istæ fermè quotidiè in usum veniant. Hoc potissimum traditionis genus prisci Ecclesiæ Patres suis suffragiis approbant. Jam dico eamdem omnino esse linguarum rationem, quæ licet emortuæ nec amplius vernaculae sint, adhuc apud Doctores obtinent vigēntque in Scholis. Ad hanc traditionis speciem revocamus linguae Hebraicæ apud Judæos traditionem. Ex hâc proculdubio factum est ut etiām hodiernis temporibus Samaritæ eosdem Legis Mosaicæ codices habeant atque Judæi si paucula excipias. Demùm ex illâ quoque traditione ortum ut Judæi nòn modò Orientales & occidentales de contextū Hebraici lectione inter se consentiant; sed & illi qui *Carraim* apud illos nomen, ex eo reportarunt quod, rejecto Talmude aliisque traditionibus parùm constantibus, Scripturæ adhærent & cum reliquis Judæis de ratione legendi sacri codicis in omnibus concordent. Explodenda igitur nòn est temerè traditio illa quam *Carrai*, qui plerasque Judæorum traditiones respuunt, integrum amplexati suêre. Huc quidē multa possem congerere sumpta ex Judæorum lâbris, quibus probant majores suos indè jam à Zorobabelis & Esdræ temporibus Scholas habuisse tūm apud Babylonios tūm apud Hierosolymitanos; sed his & aliis eiusdem generis prudens supersedeo quod nòn sint ad palatum doctissimi Vossii cui Rabbinologia multūm displiceret. Nòn ignoro complures Judæos, illos maximē qui sunt è classe Grammaticorum, existimare nòn solum sacros codices in exilio Babylonico variè distractos ac miserè depravatos fuisse, uti sentiunt RR. Kimchi & Ephodæus, sed & linguam ferè deperditam. Et cum his contentiunt etiam Judæi qui sunt è lectâ Carraorum. Ita enim scribit de hoc argumento

argumento Aaron Ben Joseph, doctissimus Carræus; exiles fuerunt Israëlite ex terrâ sua in alienâ, obfignatâque est visio ac Prophetia, parsimque absuit quin lingua Hebraica desperdita fuerit. Surrexerunt sapientes Israëlite quibus Deus addidit spiritum & preterērunt Scripturam qua apud nos libros XXIV complectitur. Ex quibus manifestum est linguam Hebræam antiquitùs omnino sepultam nòn fuisse, et si post redditum Judæorum è Babylone Hierosolymis nòn amplius vernacula fuerit; sed à Legis tantum Doctoribus conservata. Sic dicitur Esdras scribæ peritissimi munus præstans legisse ex pulpito Legem *coram multitudine virorum & mulierum*. Ex eo potissimum tempore suos ducunt Paraphrasas Judæi qui Legis verba sermone patrio expōserent ut ab omnibus intelligerentur; nec aliunde suam duxisse originem crediderim Græcam LXX Interpretum versionem, de quibus postea mira commenti sunt Judæi; eorumque somnia tām avidè arripuit Vossius, ut existimaverit illos solum à Christianis audiendos esse. Tūm in Synagogis & Scholis locorum ubi lingua Græca erat vernacula lecta est Græca illa Judæorum Alexandrinorum translatio, que intra breve temporis spatum ad reliquos Judæos qui Græcè loquebantur pervenit, quod lingua Græca esset lingua dominantium. Nōn ideo tamen relicta est contextus Hebraicæ lectio, ad cuius duntaxat auxilium veniebat Græca interpretatio. Neque id diffitebitur Vossius qui afferat Josephum & Philonem, qui erat Alexandrinus, Hebraicæ doctos fuisse. Quandonam igitur periret lingua Hebraica? An tempore Aquilæ, quem utilissimum vocat Interpretem Vossius. Verum ipse etiā agnoscit Originis tempore Alexandriae, & Hieronymi ætate Tiberiade, celeberrimas fuisse linguae Hebraicæ Scholas. Conservatas autem fuisse post Hieronymum Tiberiadis Scholas nemo ignorat, quibus tandem Criticorum illorum familia, qui vulgo Masorethæ appellantur, nota est. Masoretharum autem nomen obtinuerunt, quod Masoram, seu legendi contextus Hebraicæ traditionem, ab omnibus Judæis tunc receptam beneficio notarum quarundam, seu punctorum vocalium, intra certos limites clauerunt. En traditio Judaica, cui plurimum quidem tribuit Simonius; sed à quā nō totus dependet, cūm nō parvi etiā faciat traditionem, seu lectionem contextus Hebraicæ,

Aaron Ben Joseph Praef.
Comm. in Pentat.
כְּמַעַד הַתּוֹרָה
בְּשִׁׁירָה עֲלֵי^{בְּ}
גְּמַלְתָּם בְּ^{בְּ}
וְ.

Nchem. cap. 8.

Castigationes ad Opusculum

Hebraici, quam Græci Interpretæ sequuti sunt. Imò eam interdùm Malorethicæ præferre nòn dubitat, quia scilicet neque à Græcis Interpretibus, utì Vossius; neque à Latino, utì plerique Ecclesiæ Romanæ Theologi; neque à Judæis, ut turba Protestantium præoccupato ad scribendum animo accessit.

Verùm, inquit optimus Vossius, Judæi Christiani nomini sunt inimici, adeoque ab ipsis peti nòn debuit sacri codicis lectio: quasi verò ars aliqua ab aliis sumi possit quām ab illis qui artem illam tractant. Sed iterùm instat Vossius facturque lectionem hanc à Judæis quidèm petendam esse, verùm à priscis illis qui Christi tempora præcesserunt, minimè verò à recentioribus Rabbini qui illam penitus ignorant. Et in hoc etiàm cum Vossio consentit Simonius quòd traditionem lectionis Hebraicæ sumat quoque ab illis antiquis Judæis; in hoc verò ab eo discedit quòd nòn ab iis solùm, sed & ab Aquilâ, Symmacho, Theodotione, Hieronymo aliisque omnibus Interpretibus sacrarum literarum hauriendam illam esse putaverit: quia nimis ars quælibet ex uno aut altero perfici nequit, sed ex omnibus simùl collectis. Nullius Magistri legibus additum se profitetur Simonius; negat ex vulgaribus Grammaticorum regulis perfectam haberi posse linguæ Hebraicæ cognitionem, quia sunt specialiores & intra angustos nimis præceptionum limites clauduntur. Censet præterea ad vetustos recurrendum esse Interpretes exemplo Hieronymi, qui nòn modo ætatis suæ Magistros consuluit, sed & modò LXX Interpretes, modò Aquilam, modò Theodotionem, & quemlibet alium sequitur, cuius interpretatio sibi videatur commodior. De novâ instituenda versione etiàm ætate nostrâ quæ ceteras omnes superet nòn desperat. Neque enim verum est ut sàpius inculcat Vossius unum duntaxat Hieronymum à LXX Interpretibus recedere ausum fuisse. Imò reliquos Patres sàpius videoas ad Aquilæ vel Theodotionis vel Symmachi versiones recurrere, quòd hæ meliorem interdùm sensum pariant. Longius profectò recedunt à Vossio qui putet sublati LXX Interpretibus simùl quoque tolli omnem quæ superest linguæ Hebraicæ cognitionem, absque illis nè unum quidèm verbum rectè exponi posse, Aquilam & alios Interpretes peccâsse ubiunque à vetere recesserunt versione, illum futilissimum esse Interpretem, qui ex Græcâ

cā tantūm LXX Seniorum translatione Hebraicē doctūs nōn novas potestates vocibus Hebraicis affinxerit, sed eas solum retinuerit significationes à Græcis illis interpretationibus positas, diverso tamen ordine, & alias notiones aliis locis accommodans. Iustum tamen Aquilam, cuius versionem plenam sutilibus vocabulis affirmat Vossius, hāud infrequentē laudavit Origenes quā de Aquilā loquitur tanquam de homine qui verborum proprietates investigans, eorūmque significationibus diligentēr inhærens, eadem aptissimē interpretari studuerit, ὁ καὶ στολὴ ἐρμηνείαν φειδοποιεῖν Ακύλας. Si autēm easdem Orig. Comm.
Aquila linguæ Hebraicæ notiones diversis locis diversā tan-
tūm ratione applicuerit, expendenda sunt illa loca, judican-
dūmque an rectē ab illis Interpretibus discesserit. Constat
Hieronymum aliquandō prætulisse Aquilam LXX Senioribus
quod hi Judæis favere sibi videbentur. Similitē Origenes puta-
vit Aquilam locis compluribus dictiones contextū Hebraici
convenientiū expressisse quam LXX, nec ab eo dissentit Theodo-
retus. Commentum igitur est quod fingit Vossius, inter om-
nes scilicet antiquos Christianos neminem fuisse cui nōn ma-
jus Hebraicæ veritatis lumen affulserit quam omnibus sæculi
nostrī Rabbinis & Semi-Rabbinis Christianis: nam ut optimè
à Ludovico Cappello annotatum fuit, nihil est simili cœptum
& perfectum. Septuaginta Interpretum translatio ab Aquilâ,
Symmacho, Theodotione & ab Hieronymo emendata est, &
quotidiè emendatur, non secūs ac Hieronymiana, à viris Græcē
& Hebraicē doctis. Illa reliquis Scripturæ sacrae versionibus
in eo solum præstet, quod prima sit omnium translationum, à
quā proinde qui postea sequuti sunt Interpretes nōn pauca ad
instituti sui rationem hauserint. Nec dubito quin Philonis tem-
pore Alexandriae aliisque locis, ubi floruit lingua Græca, di-
ctionum Hebraicarum Lexica exsisterint sumpta ex versione LXX
Interpretum. His etiā adjutum fuisse Aquilam in cūdendā
novā suā translatione nōn inficias ierim. Sed ut credam illum qui
ab Origene, Hieronymo aliisque Patribus diligentissimi Interpre-
tis cognomentum reportavit, Judæos ætatis suæ nōn consuluisse
vix adduci possim; & ut ita sentiret Vossius non aliundē permotus
fuisse videtur quam ex præconcepta opinione, solos nimirūm
audiendos esse LXX Interpretes quibuscum lingue Hebraicæ

in cap. 1.
Genet.

K k cognitio

cognitio sepulta fuerit. Id omne quod in Aquilam regerit Vossius de Hieronymo etiam dici potest, quem tamè constat Doctores Judæos ætatis suæ in condendâ versione suâ ex Hebræo in Latinum sæpius consuluisse, imò & ab ipsis sæpius quam à Græcis Interpretibus dependere voluisse. Ubique enim testatur in operibus suis Hieronymus se a doctissimis Judæorum Magistris ætatis suæ institutum fuisse. Similis est prorsus Aquilæ ratio, quem contentiosum aliquando appellat Interpretem quod dictionibus Hebraicis pressius adhaerens verba potius quam sensum exprimat. Unde illum ~~zaxo[n]as~~ quidem, seu pravae affectionis, accusat, minimè vero ignorantiae; cum hanc potius affectionem tribuat Origenes nimia illius diligentia. Verum his diutiis quam par erat immorati sumus.

Nunc ad alia transit Vossius. Negat Scripturæ sensum erui posse ex codice muto quem nec legere, nedum intelligere, quisquam sciat, utpote trunco mediâ sui parte, nec aliis, quam quas Christianæ fidei inimici apposuere, instructo vocalibus. Satis non fuit Interpretes sacri codicis traduxisse, nunc ipsosin et codices accusat Vossius. Pafsim & usque ad nauseam in opusculo objicit mutum esse codicem Hebreum; quasi vero LXX Interpretum temporibus minus mutus fuerit quam ætate nostrâ. Haec est nimirum Orientalium scribendi ratio, ut sedentur compendia, neque illud vitium magis cadit in sermonem Hebraicum quam in Arabicum, Chaldaicum & Syriacum, quorum etiam scribendi ratio compendiosa est. Exemplarium quibus usi sunt LXX Interpretes melior non fuit conditio; verum erat apud Hebræos ut & apud reliquos Orientales certa quedam legendi ratio usi confirmata, maxime apud Magistros, qualis etiam nunc exstat. Nam etiam post inventa puncta vocalia plerique Orientalium libri absque ipsis editi sunt, neque tamè minus eos legunt qui eorum linguis callent, quam si punctis omnibus instructi editi fuissent. Samaritæ codicem suum ejusmodi punctis nunquam onerarunt, imò neque ea exhibent Judæorum exemplaria, seu volumina quæ publico Synagogarum usui inserviunt. An ideo isti codices muti sunt? Suas quoque habent vocales Judæi quæ ab ipsis punctis minimè dependeant, ut & ipse Vossius non difficitur: verum istas Scribæ pro arbitratu suo modo adjiciunt, modo omittunt. Quare optimè animadvertis sapientis

ens Aben Esra, vanum esse hāc in parte Masoretharum laborem qui nimis anxie apnotant quoties dictio aliqua plenē scribatur & quoties deficiat; id est quandonam cum suis vocalibus repräsentetur. *Scriba*, inquit doctus Aben Esra, *interdum* scribendo exprimit dictionem plenam, *interdum* verò deficientem sāque causā compendii. Si quis tūm antiquos tūm recentiores Aben Esr. Praef in Pentat. Interpretes inter se conferre voluerit, deprehendet ex illā vocalium præsentia vel absentiā aliquid diversitatis in contextu transferendo contigisse. Neque etiā hodiè hāc in parte consentiunt secum invicem Judæorum Magistri, uti compluribus ostendit Simonius, qui nō ob hanc causam de Judæorum codicibus detrahit; sed vitium illud, si quod sit, in linguarum orientalium naturam rejicit. Hāc arte Doctores Māhumetani lectionem Alcorani adjectis ejusmodi notis, seu punctis vocalibus, constantem fecerunt, nē in varias partes pro cūjusque arbitrio trahi posset. Laudanda est profectio Judæorum hāc in parte diligentia qui punctorum beneficio sacrorum codicum lectioni in posterum consuluerunt. Certum est in quālibet ætate fuisse Masoram aliquam sākēm apud linguae Hebraicæ Doctores aspectabilem, quā semper certa fuit contextus Hebraici legendi ratio; et si illa nonnihil pro diversis ætatibus variaverit, ut ex diversarum translationum collationibus licet judicare. Quare totum istud negotium nunquam videtur intellexisse Vossius, qui scribat propter vocalium defectum eō miseros Judæos redactos fuisse inscitæ, ut nē legere quidēm scirent, nisi Hebraica verba Græcis expressa literis adscriberentur, quibus vocalium refarciretur defectus. *Hunc* scribendi morom, inquit, à Judais acceptum, in *Tetraplis* & *Hexaplis* sequentur est *Origenes*, *Hebraicis* & *Samariticis* opposens eadom *Hebraica* & *Samaritica* Græcis expressa literis, additis tantum vocalibus ut commode legi possent. Mira sanè hoc loco, ut & alibi pañim, commentus est doctissimus Vossius: ut enim sileam merum illud esse figmentum quod affert de contextu Hebræo qui literis Samariticis insertus fuerit Hexaplis Origenis, neino sanus existimaverit Origenem huius à Judæis rationem exprimendi contextus Hebraici Græcis literis; verū ipse potius, ut linguae suæ hominibus se accommodaret, verba Hebraica primū Hebraicis literis, deinde Græcis characteribus expressit, ut etiā Hebraica le-

Castigationes ad opusculum

gere possent qui nihil scirent Hebraicē. Judæi siquidē illis temporibus, ut & hodiernis, contextū suum absque punctis vocalibus facili negotio legebant, nec aliis adjuti literis quām Hebraicis nō solum Rabbinorum libros legunt, sed & alia quælibet opera diversis sermonibus concepta. Sic habent Bibliorum versiones Græcas & Hispanicas nō Græcis & Hispanicis exaratas characteribus, sed Judaicis, quarum specimina aliquot hīc subjiciam ut peritiores indē judicent an itā miseri sint Judæi ut linguae suæ dictiones exprimere nequeant nisi externalium linguarum characteribus ; cùm & ipsi aliarum gentium linguis Judaicis literis haud infeliciter exprimant. Itā in Græcā Pentateuchi interpretatione à Judæis Constantopolitanis editā, legimus Hebraicis literis אֵין קְרִירּוֹשׁ וְאֵין חָזֶה. אֵין קְרִירּוֹשׁ פְּרוֹת וְאֵין חָזֶה אֲקִינִי כִּי, & alia ejusdem generis innumera quibus Judæi quidē puncta vocalia adjiciunt, sed quæ videntur inutilia ; cùm etiā absque his vix aliter legi possint. Eadem planè ratio est sermonis Hispanici à quo puncta quoque vocalia possunt abesse absque ullo germanæ lectionis detimento : quo pacto legimus אֵין אַל סְגִנְיוֹן וְאֵין דְּרִילְוִי En el monte. אֲשֶׁר אֶבְשָׂר אֲדָה שִׁירָה veedi à delante de vos à la tierra. el grande río. Ex his manifestum est linguam quoque Hebraicam suis nō carere vocalibus : possēmusque hūc congerere alia diversarum linguarum specimina Judaicis expressa characteribus absque ullis punctis vocalibus, quæque ope literarum inprimis נָא seu Aleph, וָעָן & יָוד, quas vulgo lectionis matres Judæi appellant facile & prompte leguntur. Contigit tamē ut Scribæ pro suo arbitrio, uti jām annotatum fuit, haud infrequentē vocales istas prætermiserint : unde tandem orta est nō minima inter codices Bibliorum manus exaratos disrepantia, quæ adhuc conspicitur in exemplaribus optimæ notæ, longēque major erat ante Criticas Maloretharum notationes, ad quas plerique codices castigantur.

Res etiā ista exemplo aliarum linguarum, quæ Hebraicæ affines sunt, Arabicæ numirūm, Chaldaicæ & Syriacæ potest illustrari. Nō aliis dudum utuntur literis Persæ & Turcæ quām Arabicis, quas ad usum suum nationes istæ accommodarunt. De Persis hæc habet Texeira ; quando los Arabes entraron la Persia y la señorearon, introdujeron en ella su characteres y modo de

de escrivir, al qual los Persios se applicaron y accommodaron, de suerte que elvidaron y se perdio totalmente el proprio suyo. Sed frustra his immoramus: nemo enim ignorat Persas & Turcas non aliis uti characteribus quam Arabicis, qui in negotio de quo agitur Hebraicos omnino referunt. Nec quidquam ad propositum facit quod modo subjungit exemplum Vossius petitum ex scriptis Homeri & Virgilii operibus si vocalibus destituta ad nos usque pervenissent, quandoquidem maximum est discrimen inter linguas Graecam & Latinam, atque inter Hebraicam, Chaldaicam, Syriacam & Arabicam; cum haec punctis vocalibus destituta non idcirco vocalibus penitus destituantur. Adicit & aliud commentum vir doctus, rationem hanc scribendi, Graecis scilicet literis, viguisse apud Iudeos per annos ferè mille, nempe usque ad tempus Masoretharum, qui ante sexcentos ferè annos, neglecta hæc duplice scripturæ, sequuti Syros & Arabes apices & puncta invexere quibus vocalium loco uterentur. Verum inde jam ab octingentis annis scripsit R. Saadias opuscula quædam de re Grammatica, ex quibus constat etiam ante illa tempora ejusmodi puncta vocalia Bibliorum codicibus adjecta fuisse. Quorsum meminit Masoretharum, quos punctorum inventores fuisse non diffiteor, cum & ipsi diu ante Magistrum Saadiam floruerint? Verum, inquit Vossius, adeò recentia esse puncta vel ex eo satis est manifestum quod nullus liber, nullumque appareat monumentum, quod quidem quingentis annis sit vetustius in quo ista compareant. Simili ratione dixerim ante sexcentos annos nulla fuisse Hebraica Bibliorum exemplaria, quod non inveniantur ætate nostrâ quæ majorem præferant antiquitatem: sed pudet in his refellendis, quæ aperte falsa sunt, longius detineri. Monumenta produxit Simonius longè antiquiora in quibus puncta compareant. Invehitur præterea in Iudeos Vossius, eosque pravas & perversas vocales plerisque vocabulis aptasse colligit ex propriis nominibus quæ in Evangelio & in veterum Iudeorum passim occurunt monumentis; ut necesse sit, inquit vir doctus, aut ineptissime & nullo judicio badierna esse apposita puncta aut Christum & Apostolos omnésque: adhuc veteres Iudeos Prophetarum & proavorum ignorasse nomina. Verum non animadvertis optimus Vossius illa eadem nomina hominiis.

R. Saadias.

diernis etiā temporibus à Judaeis diversarum nationum diuersâ ratione efferi: ac scribi si in patrum sermonem transferantur. Ea siquidem aliter scribunt Itali, aliter Hispani & aliter Germani. Ad antiquam tūm scribendi tūm pronunciandi rationem magis accedunt Hispani, quia simplicior est illorum pronunciatione; Judæi verò Germani à genuinâ tūm scriptione tūm pronunciatione ceteris omnibus longius recedunt: idque manifestò colligitur ex libris quos Italice vel Hispanice vel de-mùm Germanicè conscripserunt, in quibus dictiones Hebraicae diverso planè modo & aliis literis exprimuntur. Constat tamè illos hanc scriptio[n]is diversitatem ex diversis Hebraicorum exemplarium lectionibus nòn hausisse. Sed pronunciationis vitium quod ex vulgari sermone oritur, secum etiā trahit scripturæ vitium; unde factum est ut plerique Hebraistarum, qui ex Grammaticâ Hebraicâ Buxtorfi Hebraicè sciunt, pravè quoque & more Germanorum dictiones Hebraicas scribant. Illud omne jàm à Leone Modena verbis paucioribus annotatum fuit, qui ut genti sue saueret Italorum pronunciationem ceteris præferri; nella pronuncia di essa lingua Hebreæ, ait Magister ille, sono salmente poi tra di loro differensi, che à pena sono intesi; Todeschi da gl' Italiani e Levantini ne vi è chi più chiaro & conforme alle regole della vera Grammatica Favelli che Italiani. Eamdem fuisse linguarum omnium sortem discere possumus ex priscis Grammaticis, illudque argumentum optimè traxit Erasmus Dialogo de rectâ Latini Graecique sermonis pronunciatione, ubi observat Maximilianum Cesarem ab aliquot diversarum nationum oratoribus se presente Latinè salutatum, omnes tamè qui aderant hisce orationibus credidisse nullam Latinè pronunciationem fuisse, sed vulgari quamlibet sermone. Galli orationem nòn male Latinam adeò Gallicè pronunciationem fuisse testatur idem Erasmus, ut Ital[ia]s aliquot eruditis qui tūm aderant Gallicè nòn Latinè dicere crederetur. Ad quam Galli orationem Doctor aulicus tām Germanicè respondit ut nemo vulgari lingua dicere potuisset magis Germanicè; in hunc enim modum exorsus est; Cesarea Magistras penè can-der fidere nos, & horationem festram liponter audire. Haud absimiliter Judæi Germani sermonem Hebraicum Germanicè pronunciant & scribunt, & inde maxime orta est nominum priorum

Leo. Mod.
Hist. de Rit.
Hebr. par. 2.
cap. 1.

Erasmus.

Eras. sub. fin.
Dial. de pron.
Lat. & Gra. c.
serm.

priorum diversitas quæ in Pagnini, Munsteri, aliorumque recentiorum Interpretum versionibus deprehenditur, si cum Evangelis & antiquioribus monumentis illa comparentur. Sed tempus est ut ad alia cum Vossio transeamus.

Incertam esse vocum Hebraicarum expositionem propter defectum vocalium contendit vir doctus, in eâq[ue] etiam sententiâ Simonianum esse existimat, qui etiam crediderit inde fidum ut Rabbini codices Hebreos lxxii facies habere affirment. Verum quidem est Simonium interpretationum contextus Hebraici diversitatem ex parte tribuisse vocalium, quæ modò ad sunt modò absunt inconstantia. Sed lxxii facies illas, quas codices Hebraei præ se ferant, ex Judæorum opinione longe aliter explicavit, nec est profecto cur istud Judæorum pronunciatum adeò frequenter objiciat Vossius quod non videtur intellectu. Unus enim simplicesque Scripturæ sacrae sensus non minus à Judæis quam à doctissimo Vossio comprobatur. Nomine autem lxxii facierum veniunt tantum sensus allegorici qui tot sunt quot otiosi Magistri possunt communisci. Commune enim est effatum non modo apud Judæos qui sunt è scđtâ Carrætorum, sed & apud Rabbanistas, quibus inest eruditio aliquid & iudicij, וְאַתָּה כִּי־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל נִשְׁׁמָנָה ^{N.} Scripturam non abire extra sensum simplicem, seu, ut vocant, literalem, quem unicum amplexari se profitetur doctissimus Aben Ezra, sicut illis lxxii. faciebus, seu sensibus allegorici & Cabbalicis, quos plerique Judæorum maximè qui incolunt regiones orientis lectantur. Quare Judæi ipsi illi mihi videntur inepiores qui ex Rabbinorum libris varia fabularum monstrâ congerunt, ut Doctoribus isis recutitis creent invidiam. Ejusmodi portentis pleni sunt libri Talmudis & antiqui Medraschim, seu Commentarii allegorici. Hoc sensu dicunt Magistri Mosem non esse mortuum, R. Simeonis Ben Jochai & Regis Ezechiae temporibus visum non fuisse arcum coelestem quia justi erant; eo tempore quo Jonathan Paraphrasi Chaldaicae operam dabant aviculas super eum volantes momento exustas fuisse. Sexcenta ejusdem generis prætereo, quæ Judæi sapientiores וְאַתָּה כִּי־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל sensu allegorico dici existimant. Ad quam etiam classem revocanda sunt ea omnia quæ de lxxii. Scripturæ faciebus commentarii sunt Magistri Cesset.

R. Aben Ezra.
Præf. in Pen-

tat.

Cesset itaque Vossius illis objicere veritatem constare nō posse
ubi adeo multiplex est sensus.

Tergiversatus eodem loco vir doctus multa affert de nomine Prophetæ quæ sunt extra propositum planèque inutilia: quasi enim illum puduerit Græcos Interpretes Prophetis adscripisse, illos affirmat verè Prophetas esse qui rectè Scripturas interpretantur, cùm Propheta idem sit quod Interpres & ~~interpretari~~ interpretari. Quasi vero de hoc Prophetæ genere in præsentia agatur. Derisus fuerat à Simonio Vossius qui rancidam de LXX Interpretum Prophetiâ sententiam renovare studebat, nòn aliis ad id permotus argumentis quām ex odio illorum quos vocat Semi-Rabbinos. Quò autem tendant illa quæ prolixius communiscitur vir acutissimus ut ostendat nòn apud Græcos tantum sed & Agyptios somniorum, futuorum & similiūm interpres vel indices appellatos fuisse Prophetas nòn ita sum oculatus ut videam. Contendit etiā Idolorum cultoribus Deum sāpē contulisse donum Prophetæ. Sed quid hæc facient ad præfens institutum? Græcam versionem divinitus inspiratam appellat & illius auctores Spiritu sancto aut Prophetico afflatos, earūmque multis conatur adstruere. Nòn male igitur Simonius objicit Vossio Prophetiam illam jampridè & ab Hieronymi temporibus à LXX Interpretibus sublatam esse. Imponit ipse potius Simonio cùm illum in jus vocat quasi credidit Stephanum Protomartyrem nòn Græco aut plebeio Syriaco, sed Hebraico sermone ultimam suam absolvisse concionem. *Quid integrum in Evangelis supererit*, inquit vir ad superstitionem usque religiosus, si istiusmodi admittamus commenta? Verūm fingendis commentis ita affuetus est Vossius, ut nova cudere hoc loco veritus nòn fuerit quæ postea commentitiis rationibus refelleret. Verisimilem putavit Simonius Hieronymi opinionem, qui scripsit credibile non esse Stephanum in suā ad Judæos Hierosolymitanos concione testimonia veteris Instrumenti aliundè produxisse quām ex Hebræorum codicibus. De verbis concionis quæ constat sermone Syriaco expressa fuisse nòn loquitur Simonius, sed de Scripturæ locis quæ in illâ concione à Stephano laudata sunt. Quare Vossii commentum est quòd Simonio tribuit, eum extimasse

istimâsse plebem tempore Apostolorum gnarum fuisse veteris linguae Hebrææ, cùm ipse potius passim affirmet plebem Hierosolymitanam Syriacè loquutam; in Synagogis Hierosolymitanis, ubi Syriacus sermo vigebat, lectam non fuisse Legem Græcè sed Hebraicè, cui statim adjungebatur interpretatio Syriaca, non verò Græca uti commentus est Vossius: at de his jām suprà susiùs dictum fuit.

Iterū malignè Simonio objicit Vossius ab eo scriptum Aristæ inter commentitia ob id repositum fuisse, quod Judæis solenne fuerit fingere & scribere incredibilia, cùm ea quæ Moy-sis & Prophetarum scriptis continentur magis sint incredibilia; ac si ex eo solum quod Judæis solenne sit fingere incredibilia probaverit Simonius commentitiam esse Aristæ Historiam. Firmissimas & ex ipso Aristæ opusculo desumptas rationes profert, ostenditque Philonis Herennii testimonio quod refert Origenes Judæos illius temporis multa confinxisse parùm verisimilia. Nec miror Vossium ejusmodi Impostores cum Moyse & Prophetis conferre non dubitasse, qui jām illos inter Prophetas retulerit. Scribit tamē vir doctus in eodem opusculo ubi, ut & ferè semper, parùm consentanea loquitur in Judæorum scriptis peregrinam rem esse veritatem, tantam inscitiam & barbariem, tantam figurmentorum copiam in iis occurrere ut nihil verius sit illo Satyrici dicto,

Aere minuto

Qualia cuncte volunt Judæi somnia vendunt.

Malignè similiter & contra mentem Simonii alia nonnulla sub-jungit Vossius, quibus inutile est respondere cùm Simonii liber nūnc Latinè & Gallicè omnium teratur manibus, et si Gallica recens editio, quæque ex eo sumpta est Latina, innumeris scateat erroribus. Jām ut fortius premat Simonium Vossius, rogit undē suum de Regibus Judæorum hauserit historiam Demetrius Phalereus, si hujus ætate nulla existenter Græca verio. Istud quoque comminiscitur Vossius ut fingat sibi adversarium. Demetrii Historiam è Græcâ versione quæ LXX Senioribus vulgo tribuitur desumptam fuisse facile agnoscat Simonius, qui de ætate auctorum versionis illius nusquam disputat, verum de ipsiusmet illius auctoribus, putatque ea quæ de

Castigationes ad opusculum

illis ab Aristaeo referuntur non abesse à commento. De tempore quo illa instituta & perfecta fuerit à Judæis Alexandrinis dissentientem non habebit Simonium Vossius, sed ut credat tot fabellis quæ de illis Interpretibus vulgo circumferuntur, vix adduci potest. Suo interim fruatur judicio delicatissimus Vossius, qui somnia plusquam Rabbinica tam avidè arripit, & quia jam factus oculatio vir doctus ad scribendum se accinxit, non solum Moysis Pentateuchum à LXX Interpretibus, sed & libros Historicos & Propheticos Græcè fuisse redditos nunc non dubitat, et si olim se dubitasse profiteatur. Gravissimæ tamè sunt dubitandi rationes, in primis quæ ex Josephi, Hieronymi & prætorum Judæorum testimonii peti possunt. Negaverat Simonius verba Aristæi à Vossio intellecta suisse, nunc ad illorum qui Græcè sciunt judicium provocat vir doctus, quorum etiam decretis penitus standum esse arbitror, velimque ut ea quoque expendant illi judices quæ ex Eusebio aliisque Scriptoribus Græcis in opus suum transtulit Vossius cum novâ Græcorum verborum translatione; adeò in omnibus novator est vir ille incomparabilis, qui iterum nova comminiscitur Origenis Hexapla, quæ nemini hactenus visa fuerint. Probabiliora sunt quæ mox subiicit de eodem Origene, qui integrum LXX Interpretum versionem & fideliter descriptam Hexaplis suis inferuerit; non verò locis aliquot immutatam, uti suspicatur Simonius. Licet tamè suspicari cum Simonio Origenem Græcam interpretationem quæ ipsomet teste innumeris erroribus tunc referta erat ita integrum non restituisse, quin plura loca sub prætextu castigationis immutaverit, quandoquidem non eam solum ad probatos versionis illius codices recognovit; sed & ad Hebræos & Aquilæ, Symmachi, Theodotionis aliorumque translationes. Quod vix assenti potuit quin antequam illam versionem in multis vitiariet, maximè cum Origenes veritatem Hebraicam longè pluris aestimaverit quam putat Vossius, si credamus Hieronymo, qui ingenium doctissimi illius Patris probè noverat; de Adamantio axem, inquit Hieronymus, fileo, qui cum in Homiliis suis quas ad vulgum loquuntur communem editionem sequatur, in Tomis, id est, in disputatione majori, Hebraicā veritate stipatus & suorum circumdatus agminibus interdum peregrina lingue querit auxilia. Aliter igitur se habuit Origenes cum hominibus eruditis; aliter cum impe-

Hieron.
Proem. in
Quæst. Hebr.
in Gen.

imperitâ multitudine; &c. ut aiunt, cum paucis sapiens ea quæ multorum erant loquebatur. His consentiunt quæ scribit adversus Celsum: postquam enim ex libro Exodi produxit nonnulla secundum vulgata Græcæ versionis exemplaria, statim contextus Hebraici lectionem subjicit cum hâc animadversione; ἀλλὰ ταῦτα μὴ πεπεριπέπτωσι δοκοῦντα γέγονται τοτὲ πλαστῶν. Sed hoc qua videntur esse curiosiora nec sat is apta vulgi auribus, &c. Errat itaque vir doctus qui existimat Origenem nòn alios probasse codices quam Græcos LXX Interpretum. Ignorat oeconomia illius Leges quas plerique Patrum, in primis Origenes, sequuntur, ut jam receptis à multitudine opinionibus se accommodarent. Quam etiā Origenis oeconomiam, seu prudentiam, imitantur ætate nostrâ præstantissimi Ecclesiæ Romanæ Theologi, qui usum Latinæ editionis populo concedentes veritatis Hebraicæ cognitionem sibi reservant. Quiā portentosis Aristæ de LXX Interpretum versione sermonibus fidem nòn adhibet Simonius, causam reddere conatus eū illa LXX Senioribus attributa fuerit, testatur se ad eorum sententiam accedere qui putant à LXXII. Synedrii Hierosolymitani Senatoribus, qui hanc suffragiis suis & auctoritate comprobârunt, nomen istud reportâsse. Nihil tamèn affirmat, sed de re tam obscurâ & à nostris temporibus itâ alienâ conjecturam facit: in eum tamèn modestè, sentientem acriter insurgit Vossius, rogatque si ab universo approbata fuerit Synedrio Graeca illa interpretatio, quî fieri potest ut mendosa minimèque exacta fuerit, ac si necesse fuerit ut auctoritas Synedrii magni, quam versioni illi accessisse suspicatur Simonius ut publicè in Synagogis & scholis legeretur, hanc ab omni prorsù errore eximere debuerit? Nòn major illi ædæteria ex Senatorum Hierosolymitanorum decreto accedere potuit quam Latinæ editioni tributa est, postquam Tridentini Patres illam Constitutione suâ fecerunt authenticam. An idcirco Latinus Interpres à mendis quibus anteâ scatebat repurgatus fuit? Minimè. In hoc etiā decreti utriusque videtur maxima paritas, quod sicùm in occidentis Ecclesiâ ex lingua Græcæ & Hebraicæ ignorantia factum est ut Biblia sermone Latino conversa & lecta fuissent, itâ etiā lingua Hebraicæ apud Judæos Hellenistas imperitia fecit ut Judæi Alexandrini sacros codices in usum suum

O ig. lib. 4.
adv. Celsum.

Græcè verterint, quæ deinde translatio Græca apud omnes Judæos qui Græcè sciebant obtinuit, eaque forsitan à Senatoribus Hierosolymitanis approbata: dixi forsitan, quia opus non est ad illorum auctoritatem recurrere ut ratio exponatur cur versio ista LXX Senioribus attributa fuerit; sed observanda tantum est loquutio Judæis admodum familiaris, quæ res omnes quæ alicujus momenti sibi esse videntur, referre soleantur. *לְאַנְשֵׁי כִּנְסָתָר ad viros Synagoga magna.* Quod genus loquutionis plurimos eosque eruditissimos in varios errores perduxit, dum Judæorum libros non satis cautè evolvunt: cum non tam quid loquantur Magistri quam quomodo & quibus de causis ita loquantur animaverendum sit. Ita plerique Rabbini contendunt sacri codicis apices & alia similia suam ducere originem a viris Synagogæ magnæ, de more scilicet gentis suæ, non vero ex rei ipsius veitate. Hoc quoque modo Græcam versionem tributam fuisse LXX Senioribus conjicere longe satius est, quam Aristæi commentis cum Vossio fidem adhibere.

Dispicet præterea viro docto quod Simonius reducere conatus fuerit Hellenisticam linguam a viris doctis explosam, eamque obtrudere sub nomine linguæ quæ in Synagogis potissimum obtinebat, ac si in illis peculiaris aliqua fuerit lingua quæ nec Græca nec Hebraica fuerit, ut hanc ratione efficiat LXX Interpretates & Græcè & Hebraicè nescivisse. Noverat profectò Simonius quid jam a Salmasio adversus linguæ Hellenisticæ defensores scriptum fuerat: sed pace viri illius docti dixerim eum de umbrâ asini disputantem. lites de nomine tantum concitasse. Imperitiam Hebraici & Græci sermonis Græcis Interpretibus non tribuit Simonius sed ~~exortationem~~ tantum, seu pravam affectationem Judæis Interpretibus familiarem, maxime in vertendis Scripturis, qui verba Hebraica dum curiosius & ad literam volunt exprimere a communis magisque recepto sermone paululum deflectunt, specialiterque notiones & a vulgaribus distinctas interdum vocibus quibusdam tribuunt. Ita licet animadvertere in omnibus formè Scripturæ sacræ versionibus quæ a Judæis conditæ sunt, ut recte ostendit Simonius, a quo etiam optimè annotatum fuit, Græcam LXX Seniorum interpretationem plerique Partibus Græcis vix intellectam fuisse quod illa Syriacæ vel Hebraicæ

braicæ linguae aliquid retineret : Sicùt translatio Hispanica Ferrarae edita quæ Judæos habet auctores ab iis qui Hebraicè nesciunt vix legi potest, et si Hispanicè docti sint. Id etiàm in causâ fuit cur antiquus Græcæ versionis Interpres non paucas dictiones Græcas male expresserit, vim illarum non assequutus. Aliquas etiàm non videtur intellexisse ipsem Hieronymus licet Hebraicè & Græcè doctus, dum magis ad Græca quam ad Hebraica unde Græca sumpta fuerant attendit. Simonio etiàm objicit Vossius eum nescivisse quinam fuerint Hellenistæ. Fateor nescivisse antea Simonium quæ contra communem doctrinæ virorum sententiam commentus est eruditissimus Vossius, qui ut ostentet Græcam eruditionem Ἐλληνικὴν esse asserit partes Græcorum sequi, ut Περιτίχη, Περιοίη, Μηδικὴν, Ἀντιοχίην, imitari mores & ritus aut stare à partibus Romanorum, Persarum, Medorum & Antigoni, & illis quomodo cunque favere. Verum perinde est ac si dixerim in præsenti negotio, ubi de re Criticæ lis movetur cum Vossio, non modo Vossium esse rei Criticæ peritissimum, sed & Canonicum Vuinforiensem, qui Liturgiam Anglicanam in templo bellè decantet. Constat duplicitis generis fuisse Judæos, & Ιudeοις ἦν Ἐλλήνων distinctam fuisse ab iis Judæis, qui tūm in Judæâ, Samariâ, Babylonîâ aliisque regionibus vicinis Syriaco utebantur Sermone & Hebraicis codicibus. Illi, quia dispersi erant inter nationes quibus lingua Græca erat vernacula, Græcè etiàm loquebantur & Scripturam Græcè legebant, appellanturque in Actis Apostolorum Ἐλληνισταί. De iisdem quoque exponenda sunt hæc verba Judeorum in Evangelio Joannis ; μὴ εἰς τὸν Ιudeογένην ἢ Ἐλλήνων μέλλει ποπεῖας ; numquid in dispersionem Gentium iterus est ? Jam Simonius, quod erat instituti sui referens, asserit Græcam LXX Interpretum versionem à Judæis maximè Hellenistis approbatam, quia Græcè callebant ; secùs vero à reliquis Judæis quibus lingua Græca non erat domestica, quales erant Babyloniae, Palæstinae, Syriae & Judææ incolæ quibus omnibus sermo Chaldaicus, sive Syriacus, communis fuit. Non inficiatur tamen Simonius etiàm inter hos existisse Hellenistas aliquot, nimirum Hierosolymis erat Synagoga Alexandrinorum & Antiochiae reperiebantur quoque Judæi Hellenistæ, uti constat ex Actibus Apostolorum. Cùm de contextu Hebræo tan-

Act. II. 20.

tum :

tum & Græcâ illius interpretatione hoc loco ageretur necesse nòn fuit ut Simonius extra viam currens exemplo Vossii Judæos illos vocaret Hellenistas qui pacatori erant animo & sine cunctatione vestigal penderant, monebântque jugum à Deo impositum æquo ferendum animo, istos Græcorum partes sequutros fuisse : quasi verò etiàm Hierosolymis aliisque locis ubi Judæi Hellenistarum nomine insigniti nòn fuerunt nulli fuerint Judæi qui æquo animo & sine cunctatione vestigal penderent. Quare igitur etiàm isti dicti nòn sunt Ἐλλυσαι seu Ὀλλυσαι ; Verùm suâ fruatur conjecturâ Vossius, & Hellenismum ad solum nòn referri sermonem judicet. Modò aliquâ ratione ad hanc referatur satîs est. Hellenista quoque fuit Christus, si credamus Vossio, nòn quod Græci sermonis peritus fuerit, sed quia jubet ut *Casari datur quod est Casaris.* Quod verò mox subiungit vir doctus de depravatis Judæorum codicibus deditâ operâ in rebus Chronologicis nòn est cur iterum illud ad examen revocemus, cum jam superiori scripto fusiùs demonstratum fuerit in hoc Vossium gravissimè allucinatum esse ; nec ea similitèr quæ de Danielis Prophetiâ etiàm Judæis cognita jam quoque allata sunt hic opus est repeterere. Juvat nunc ea excutere quæ tanquam minus commode à LXX Interpretibus reddita carpserat Simonius, eadēque obstinato animo Vossius tuetur. Expendens verba illa primi capituli Geneseos εἰς ἀρχὰς τὸν ιπέρεα, dicit Simonius ancipitem sibi videri hanc expositionem, quia vox ἀρχὴ principatum & principium significat. Miratur Vossius Simonium nòn etiàm reprehendisse vocem Hebræam, quæ & ipsa duplicum habet potestatem. Sed diligentis est Interpretis vitare amphibologiam. Locum hunc ante Simonii censuram, tanquam convenientiū ab Aquilâ expressum quam à LXX Interpretibus, notaverat doctissimus Origenes. Deinde animadverterat Simonius ad hæc verba capituli iii. Geneseos ἵπατε γῆ οὐ ἀπὸ τοῦ πολὺ κλινόντος, præpositionem ἀπὸ huic loco nòn convenire, nec videri ullum constituere sensum : at longè perspicacior Vossius nòn potuisse locum hunc melius & exactius reddi contendit, nullumque esse Græcum Scriptorem qui nòn sic loquatur. Græca quidem esse hæc verba & præpositionem Hebraicam recte exprimi per Græcam ἀπὸ nòn inficias ierit Simonius ; verum quæstio est utrum hoc loco, ubi de

de comparativo agitur, ut loquuntur Grammatici, illa præpositio per Græcam à benè redditā fuerit. Græcus Scriptor apposuisset ἐν ubi sæpius LXX & Aquila vertunt ἐν. Tertio ad idem caput conjecterat Simonius pro τηρίου & τηρίου legendum τηρίου & τηρίου. Sed delicatior Vossius hoc nòn esse Græcum objicit, quia nòn dicitur τηρίος sed τηρίων, unde futurum τηρίων. Minus tamèn delicatus Grotius futurum τηρίου nòn improbavit, quod etiàm legit Complutensis editio. Præterea à τηρίῳ nòn modò fieri in Futuro τηρίος sed τηρίων nōrunt Grammaticorum filii. Cetera, quia sunt ejusdem generis & parvi momenti, visum est prætermittere, nè minutiora confessari videar. Silere tamèn nòn possum quod peritus naupegas Vossius annotat ad hæc verba capitii vi. v. xiv. Genesios μάνον οναστόν κιβωτίον ἐν ξύλων τετραγόνων, fac tibi arcum ex lignis quadratis. Negat, contra mentem Simonii, ex asperibus aut tabulis ullum construiri navigium, sed ex arboribus quadratis ædificari, quæ aptissimæ sunt fabricæ navalí, utpote quæ materiem & simùl resinam seu picem ad unguendas exhibeant naves. Quadratas illas arbores quales fingit Vossius, cedrum videlicet, abietem, piceam, pinum & sapinum construendis navibus aptissimas esse facile crediderim, sed cur neget illas deinde ædificari ex planctis, sive asperibus, ad costas ligneas applicatis minime assequor. Nunc ad alia quæ majoris sint momenti veniamus.

Denique, ut finem dicendi faciam, Vossius maligno adversus Simonium animo invidiam illi creare conatur, dum eum parem facit Spinozæ Judæo in iis quæ habet de incertitudine Scriptorum veteris Testamenti. Mox tamèn, seipsum veluti castigans Vossius, fatetur ingenuè merito damnatum à Simonio Spinozam velut indoctam & futilem nimirum argumentis quoque ferè S. Scripturæ libros abjudicantem ab illis quibus semper attributi fuere auctoribus. Verum indoctiores ipso Spinozâ se ostendunt qui libros Scripturæ sacrae statim tribuendos iis esse existimant quorum nomina præferunt. Damnanda quidem Spinozæ malignitas, sed nòn statim ea omnia quæ habet de sacris Scriptoribus damnanda sunt, quod in aliquibus cum viris pietate & eruditione conspicuis consentiat. Verum cum hæc in parte Simonius nòn solùm doctissimo Vossio displicerit, sed & viris haud inferioris notæ, qui nihil nòn virulentí adversus illius Criticam sacram evomuerunt juvat hoc argumentum susiūs texere.

Displicuit:

Displicuit in primis beatulis istis & delicatulis id omne quod Tripit Simonius de publicis gentis Hebraicæ Notariis, quos cum Jolepho & quibusdam Ecclesiæ Patribus vocat Prophetas, qui non solum res gestas suis temporibus chartæ commendabant, sed & ea quæ à prioribus Prophetis scripta fuerant servabanturque in scribiis publicis recognoscabant, eadem sermè ratione quæ Esdras post Judæorum è Babylone redditum sacros codices recognovisse, & illi quam nunc obtinent formæ restituisse vulgo tūm à Judæis tūm à Christianis creditur. Nihil est in hāc Simonii assertione quod non à plerique Patribus iisdemque doctissimis approbatum fuerit. Adeatur unius Theodoreti, præstantissimi Ecclesiæ Orientalis Theologi, præfatio in libros Regum, ubi totum istud negotium explicat, liberèque ac nullatenus dubitans asserit complures apud Hebræos suisse Prophetas, quorum unusquisque scribere consueverit quæ suæ erant ætatis, partem maximam librorum qui ab ipsis conscripti sunt nunc desiderari, idque dici ex Paralipomenon historiâ. Addit illos quos nunc vocamus libros Regum ex scriptis illis longo post tempore desumptos suisse. Theodoreto consentiunt Diodorus, Procopius & alii non pauci. Similiter doctissimus Masius, quem sequuti sunt Pierius, Sanctius, Cornelius à Lapide aliisque Jesuitæ in libris sacris diu multumque verlati, quorum verba hīc asserre non est operæ pretium, cum illorum libri omnibus sint obvii. Verum ut res ista fiat illustrior in singulos Scripturæ sacræ libros speciatim incurgere forsitan non erit à proposito alienum.

Theodoreti.

Diod. in lib.
1. Sam.
Mas. Praef.
Comm. in
Iohu.
Sanct. Praef. in
lib. Reg.
Perer. Praef.
in Gen.

Primus in aciem prodibit Moyses quem quinque librorum Legis auctorem esse constans est tam Judæorum quam Christianorum traditio. In eo tamè religiosiores suisse videntur Judæorum Magistri qui nè quidem dictiōnem unam, immò nec syllabam, existare in Lege contendunt quæ à Deo profecta non fuerit & Moysi dictata; secùs Christianorum plerique, qui aliquæ libris Moysis vel ab Esdrâ, vel ab aliis qui eos recognoverunt, longo post tempore adjecta suisse liberè affirmant. Nec ipse Hieronymus singula Pentateuchi verba, qualis nunc exstat, Moysi tribuere ausus est, sequutus hāc in re communem Doctorum Ecclesiæ sententiam, qui Legem universam

universam ab Esdrâ scribâ peridissimo recensicam recognitamque fuisse constantè asseverant. *Sive Moysem dicitur dominum inleris,* inquit Hieronymus, *anform Pentimenti, sive Esdras ejusdem instaurarem, non recte.* Verum utrum Moyes ipse eam quam sub eius nomine habemus historiam totam ligaris mandarit, vel ex parte à Notariis illis qui res artatis sue conscribeant, chartis excipi jusserit, major est difficultas. Tamen in quacunque partem res cedat, Moyes totus Legis auctor & scriptor censetur, ut opinem à Simonio jam annotatum fuit, quia scribe illi siqu jam à Moysis tempore extiterunt, ab eo in omnibus penderant. Nihil quidem in universâ Lege reperias, quod ejusmodi scribarum auctoritatem stabilierat. Sed nisi jam ab illis temporibus ab ipso Moysi constituti fuissent, aliquid Hebraeorum Republicæ defuerat, quod nec Agyptii, nec alte Orientis nationes caruere. Jam à Moysis temporibus fuisse apud Hebraeos annalium scriptores Sanctius Jesuita doctissimus non dubitavit afferre his verbis; *Sentio fuisse in populo rioribus factis verbis diuersis, Commentarios, Ephemeridos curionis diligenter & sedulam, ne obscuraretur tempora remissionis quos quisque statutus & posteros habebet: quod a tempore Moysis milia viatorum omnino certum.* Farco recensendis aliorum nominibus qui eadent sentiunt. Mirò tamè nuperam Scriptorem ex ordine Seraphicorum zelo plusquam Seraphico accensum sententiam habeo in Disquisitionibus Biblicis tanquam insipiam dumanasse, illiusque auctoribus dicta impetratum. Vertitur autem, Seraphicus ille Doctor, cum nihil sciatur Hebraice neque Graece, audacissime tamè est inscius, & ex eorum sectâ quâ quacunq; ignorant blasphemant. Offerit præterea nominales, & fortasse deliculum Vossium, in Criticali sacrâ Simoni, quod aliquis libris Moysis postea ad iusta fuisse affirmaverit. Sed nos etiam hunc inter novatores et Simoni, qui conscientiosi sibi haber pericissimos Scriptorâ sacras Interpretes Masum Peveritumque qui huius verba serè integra in Præfationem suam in Genesim translata, Bonifacium, Cornelium à Lapide, & alios bene multos. *Placet enim mihi,* inquit Pererius, *corum sententia, qui existimat Pentateuchum longo post Moysen tempore interjectis multis variâm ver-*

Hieron. adv.

Helv.

Sanct. Proleg.
4. in Paralip.Epist. Cath.
Judz v. 8.Pater. prat.
in Pent.

M m

borum

borum & sententiarum clausulis veluti sarcinum & explicatiū
 redditum, & ad continuandam historia seriem melius esse dispositum.
 Simili ratione Bonfrerius expendens verba quædam
 Geneseos quæ suspicatur à Moysè scribi non potuisse, hæc ha-
 bet; malim dicere aliquem alterum scriptorem Hagiographum non-
 nulla postea addidisse, quam Moysi Prophetam agenti omnia ad-
 scribere. Haud absimiliter ad eundem locum Cornelius à
 Lapiде ait; hec verba videntur addita post Mosem ab eo qui
 Mosis diaria digessit. Quid quod & ipsomet D. Huétius
 Spinosa obiectiū libris Mosis nonnulla assuta fuisse, ita re-
 spondet ut ab eo vix discedere videatur: Factemur, inquit,
 Scriptura reparatorem Esdrām, scibi se darent obscuriores aut
 difficiliores loci, huc & illuc de suo nonnulla in libros sanctos ex-
 plicationis causā infarisse. Praterea cum tot disputationibus pro-
 pagati sint codices sacri, ut nullius unquam libri tot existenter
 exemplaria, quid mirum, si quod alias sepè evenit factum hic
 quoque sit, & adexta ad oram à viris piis ac doctis nota in-
 ipsis forte contextum irrepererint? Denique illa quæ ad calcem
 Deuteronomii habentur de Moysis morte & sepulturā à Josuā,
 vel potius à Synedrii magni Senatoribus, quorum dux fuit
 Josue, reliquo contextui vulgo creduntur adjecta. Ea si-
 quidem quæ tunc gerebantur in acta publica referri mos-
 erat ab iis quorum fuit illa describere, quo sensu dicitur
 Josue nonnulla scriptiss in volumine Legis Domini, sedus sci-
 licet quod cum populo percuferat. Multa quidem in ip-
 somet Pentatecho extant quæ Legis libros à Moysè scrip-
 tos fuisse manifeste ostendunt; sic in Exodo legimus; scrip-
 sit Moyses universos sermones Domini: & in Deuteronomio;
 postquam ergo scripsit Moyses verba Legis. Sed hæc & alia
 ejusdem generis complura de quibusdam tantum Legis par-
 tibus, quarum in his locis fit mentio, exponenda esse demon-
 stravit Simonius: unde & Hieronymus Oleaster, vir Hebrai-
 cè doctus & in sacris literis apprimè versatus, negat posse ex
 Scripturis probari efficacissime Mosem ipsum Legis quam
 sub ejus nomine habemus Scriptorem fuisse. Hactenus de
 Moysè & ejus libris; nūc reliquos historiæ sacræ libros ex-
 pendamus.

Primus:

Bonfrer. Com.
In cap. 36.
Gen. v. 31.

Corn. à Lz-
pide Comn.
in cap. 36.
Gen.

D. Huét. Dem.
Evang. Prop.
4. cap. 14.

Exod. 24.
Deut. 31.

Hieron.
Oleast. Prol.
in Pent.

Primus post Pentateuchum occurrit liber qui dicitur Josué, quémque à Josuā scriptum fuisse nō secūs atque à Moyse Pentateuchum firmissimē probare videntur verba illa ; *scriptus quoque (Josuē) omnia verba hac in volumine Legis Domini.* Josuē nimirūm defuncto Moyse, vel illius Scribæ eo mandante ea quæ tunc temporis gerebantur in acta publica conjecerunt : quo sensu *volumini Legis* quasi addita fuisse dicuntur. Mirum tamèn quām secum dissideant qui hoc argumentum tractārunt ; ita ut nē ipse Augustinus Josuam scripti quod sub ejus nomine circumfertur, extra controversiam auctorem esse ausus sit affirmare. *Si ab illo, inquit, (Josuā videlicet) conscriptus liber qui appellatur Iesu Nane, vel si ab alio scriptus est, &c.* Similiter Theodoreus auctor est hunc à Josuā scriptum nō fuisse, sed ex libro posteriori excerptum. E recentioribus autem doctissimus Maius pluribus ostendit, minimē dici posse ea omnia quæ in Josuæ historiā nunc existant ab eo profecta fuisse, quæque suprà allata sunt de Scriptis illis publicis & de illorum muneribus gravissimis rationibus confirmat, & id ad alios etiā Scripturæ libros extendit. Talmudistarum quidem sententia est Josuen scriptisse librum suum & octo versus Legis ; sed ab his discedere veritus nō est Magister acutissimus R. Isaac Abravanel, & ut ita sentiret nō modò his verbis, quæ referuntur ad calcem libri Josuæ, & post hoc mortuus est Josuē filius Nun, &c. ad ductum se fuisse asserit, sed & ob alias quæ passim in ipso Josuæ contextu reperiuntur loquitiones, quarum auctorem Josuam esse potuisse inficiatur. Hujus generis sunt, primò illud quòd habetur de duodecim lapidibus, quos posuit in medio Jordani alveo, dē quibus nimirūm dicitur, *sunt ibi usque in presentem diem* ; deinde id quod refertur de circumciōne, cui statim hæc subjungit scriptor libri Josuæ, *vocabulum est nomen loci illius Galgala usque in presentem diem.* De quibusdam etiā populis, quos Israēlitæ penitus nō deleverant, hæc leguntur ; *habitaverunt in medio Israël usque in presentem diem.* Prætero & alia multa quæ eodem planè modo enunciantur in historiā Josuæ, & quæ ab ipso Josuā scribi nō potuisse pluribus contendit idem Magister Abravanel. *Si Josuē, inquit Magister ille, scripsisset hac omnia, num diceret Usque*

Jof. 24. 26.

Aug. in Jud.
qu. 12.

Theodore.

Maf. Comm.
in cap. 10.
Jofu.Talm. Ba
bathra.R. Abrav.
Praf. in Jof.

Jof. 4. 9.

Jof. 6. 9.

Id. Abrav.
ibid.

Ufque in præfationem diuinam? Addit ea quæ in Josuæ historiâ leguntur de Danitis qui arberm Lesthem expugnaverint, quæ tamen evidens est sub finem Judicum continguisse, adeoque post ipsius Josuæ obitum. Verum ista & alia ejusdem rationis beatitudine multa, quibus consulto supersedere visum est, non probant Josuam, vel illos quibus præterat scribas, ea quæ suorum erant temporum in acta publica nona retulisse; sed tantum aliquos postea Scribas eadem acta recognovisse, interjectis aliquot connexionis & explicacionis causâ.

*Neque alia profecto ratione contextus fuisse videtur liber qui Schophorium, seu *Judices* appellatur, quia similes in eo loquitionum formulae apparent. Quare D. Huetius Dorothei sententiam de hoc libro amplexatur, qui Dorotheus auctor est Scribas illius temporis quæ sub Judicibus gesta fuerant, ea in Commentaria Commentariis retulisse, ex quibus postea Samuel librum Judicum composuerat. Quis autem fuerit Dorotheus ille in præsentia non disputo, satis est inde confecisse nudius tertius natam non esse Simonii opinionem quæ Scribas publicos in gente Hebreorum statuit, quorum fuit res suorum temporum describere, ex quorum postea Commentariis alii Scribæ, seu Prophetæ, qui hos exceperunt, historias contexuere, quas legitimus sub Josuæ, Judicum, Samuelis & Regum nominibus. Hanc quoque sententiam confirmant Syri, ad calcem enim historiæ Judicum in exemplari Syriaco haec verba leguntur;*

Liber autem Judicum, quamvis annosum non sit voven eijus, qui ipsum scriptis, natum tamè est quod ab aliquo sacerdotum filiorum Aaronis, qui temporebus Judicum istorum sacerdotia functi sunt, scriptus sit. Librum Ruth Dorotheus modò laudatus ad eosdem Scribas refert, idque videtur longè verisimilius quam aliorum sententiarum quibus nihil inest firmatatis. De uteroque haec habet Sixtus Senensis; dicitur Samuel librum Judicum collegit, et que adiecisse hunc Machabæis historiam; sunt qui Ezechiel, & qui Esdras patrem utriusque voluminis auctorem.

De libris autem Regum haec annotavit Theodoreus, plurimos scilicet fuisse Prophetas apud Hebreos, quorum quisque scriudebat res sua annata, & inde factum esse quoddam primus liber Regum apud Hebreos & apud Syros nominetur Propheta Samuelis. Deinde mox additæ, qui erga Regum volumen libros.

Pseudo Dor.

Ex cod. Uster.
Tom. 6. Poly-
gl. Anglic.

Sixt. Sen.
Bibl. S. lib. 1.

Theodorest.
præf. in lib.
Aeg.

libros scripserunt ex scriptis illis acceptâ occasione post phariseum tempus scripserunt. Et post nonnulla interjecta hæc afferit de libris Paralipomenon. Fuerunt aliqui alii Historiographi eorum quæ ab illis fuerant pretermissa, qui de his conscriptum librum appellârunt Paralipomena. Sixtus Senensis de primo & altero librorum Regum, quos Samuelis nomine insigniunt Judæi, hæc subjicit *Liber Samuelis partim à Samuele Propheta, partim à Sixt. Sen. Nathan & Gad Prophetis creditur esse conscriptus. Samuelem enim collegit facta Heli, Saulis, Davidis ac sui ipsius gesta, quæ in primo Regum usque ad mortem suam referuntur. Nathan verò & Gad Prophetæ scripsersunt libros Regum à morte Samuelis usque ad finem libri secundi.* Quæ hoc loco scribat Sixtus Senensis, licet à veritate minus aliena crediderim in genere, tamèn si in specie & minutatim expendantur, nequeant esse vera ex omni parte: quandoquidem à Samuele ea omnia quæ usque ad illius mortem narrantur scribi non posse complura ostendunt. Vix enim credibile est eum de rebus quæ suâ ætate gerebantur & quarum fuerit ipse testis oculatus hæc scripsisse; propter bare causam nra cal-
cant sacerdotes Dagon & omnes qui ingrediantur templum ejus limen Dagon in Azoto usque in hodiernum diem. Neque ea similiter quæ paulò post narrantur de arcâ Domini quæ erat usque in diem illam in agro Josuae Bethschemitis. His accedit Samuelem hujus clausulæ, quæ in illius historiâ legitur, non videri auctorena; alii in Israël sic loquuntur unusquisque uadens consulere Deum; qui enim Prophetæ dicuntur hodi, vocabatur oīm Videns. His tamen non obstantibus credibile est historiam quæ nomen Samuelis præfert, ab illo verè conscriptum fuisse usque ad ea quæ de illius morte referuntur. Illa autem quæ in contrarium adducta sunt probantur dantur a Scribæ alicuius, seu Prophetæ, puta Hieremiaz, ut quibusdam visum fuit, recognitionem accessisse, qui nonnulla explicationis causa addiderit. Alii tamen malum tribuerent additiones Estra & illius Collegi. Syri librum. Primum & Secundum Regum, qui Tertius & Quartus nomenclantur in Latinis codicibus, dicunt scriptos fuisse a fæcordote quodam nomine Johanan.

De libris Chronicarum, seu Paralipomenon, à quibus illi fuerint

¹ Sam. 5. 5.

R. Sal. Comm.
in Paral.
R. D. Kimch.
pref. in Paral.

Hier. in epist.
ad Paul.

Grot. ad lib.
1. Paralip.

Hieron. ad
Sophron.

Aben Es. pref.
in Pial.

fuerint collecti est etiā dubitandi ratio. Judæi plerique il-
lorum auctorem faciunt Esdram. Itā R. Salomon & R. D.
Kimchi hanc esse traditionem patrum suorum asserunt, qui
Esdræ quoque adjungunt socios Aggæum, Zachariam &
Malachiam Prophetas; ita tamē ut illi nōn tam̄ historiam
de novo scripsisse dici queant, quām vetusta Chronica Re-
gum Judæ & Israel compilasse, rejectis iis quæ minus suo
instituto convenire videbantur, additis etiā nonnullis in-
terdūm quæ in aliis Scripturaræ sacræ libris prætermissa fu-
erant, unde nomen Paralipomenon ortum apud Græcos,
quod ab his deindē ad Latinos transiit. Quare recte Hi-
eronymus appellat librum Paralipomenon veteris Instru-
menti epitomen. Sixtus Senensis affirmat libros Parali-
pomenon nullum habere certum auctorem. Refert tamē
Iudeorum eā de re sententiam, quibus etiā suffra-
gatur Hugo Grotius, qui libros hosce scriptos fuisse ab Es-
drā existimat, & ab iis dictos *divre bajamim, verba dierum*,
seu excerpta ex Regum diurnis. Librum qui Esdræ nomi-
ne prænotatur, partem maximam ab illo digestum & descrip-
tum fuisse res ipsæ quæ habentur in illius contextu videntur
indicare. Nehemias autē in fronte operis auctorem se pro-
fitetur libri illius quem Judæi secundum Esdræ nominant.

Liber Psalmorum à Judæis appellatur *Sepher tehillim*, seu
liber laudum, quem Augustinus totum esse Davidis ali-
quando sensisse videtur, qui etiā nōn dubitat illos quos
longo post Davidem tempore conditos fuisse manifestum
est, etiā Davidi referre quod hic nōn modò Cantor sed
& Propheta exstiterit. Neque etiā ab eā opinione divel-
lere potuerunt Augustinum Asaphi, Idithi & aliorum Can-
torum nomina quibus Psalmi aliquot tribuuntur, quia materi-
am ipfis suppeditare potuit David, quam posteā adornarunt
accommodaruntque ad varios cantus, quorum erant periti.
Verū longè rectius Hieronymus qui Psalmos eorum esse
asserit, *qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph & Idi-
thi, filiorum Core, Eman Ezrahite, Mosis, Salomonis & reli-
quorum quos Esdras primo volumine comprehendit.* Hieronymo
consentient plerique Judæi. Itā sapiens Aben Ezra affir-
mat Psalmos eorum esse quorum nominibus prænotantur,
et si

et si complures sint qui nullum nomen præferant. In hoc tamèn castigat Hieronymum Magister ille, quod nòn absoluè pronunciet Psalmos ab iis esse conditos, quorum non minibus prænotantur, sed eos qui Davidis & Salomonis præferunt nomina, vel illorum esse, vel de illis à Cantoribus compositos. Christus tamen universum Psalmorum opus tribuisse videtur Davidi, cùm ait; *ipse David dicit in libro Psalmorum.* Sed communem Iudaeorum sententiam sequutus est Christus. Illi enim Psalmos Davidis nomine prænotabant, nòn quod reverè Psalmorum omnium auctorent illum agnoscerent; quandoquidem res ipsa contrarium appetè demonstrat: sed quod præcipius illorum Scriptor esset, & in sacris codicibus, *egregius Psalterus Israël appellatur.* Sribit tamèn jam laudatus Aben Esra nòn deesse inter Magistros suos qui totum Psalterii opus Davidi tribuant, quem etiàm agnoscunt Prophetam.

Liber qui vulgo dicitur Proverbiorum commendatur à nomine Salomonis quod illius frontem occupat, etiàm univera operis illius ratio demonstrare videatur hoc nihil esse præter varia sententiarum excerpta, quæ cùm à Salomone tūm ab aliis Scriptoribus collectæ in unum postea corpus conjectæ fuerunt. Salomonem multas composuisse Parabolæ probant ista quæ de seipso habet; *cumque esset sapientissimus Ecclesiastes docuit populum & enarravit quæ fecerat & investigans compofuit Parabolæ multas,* quæ usque ad tria millia numerantur libro iii. Regum; sed quæ hodiè nòn existant si paucas excepitis quas repræsentant sacri codices. Primis novem capitibus illius operis nomen Salomonis præfigitur, deinde sequuntur & alia quindecim capita, quæ ejusdem Salomonis nomen præferunt; & hæc secundam esse illius Parabolarum, sive sententiarum, partem existimavit Aben Esra. Pars vero tercia earundem Parabolarum fumit initium ab his verbis capituli xxv. *Gloria Dei est celare verbum,* quæ distinctio ab iis profecta est qui Scripturæ sacræ libros in ordinem quem nunc servant redigerunt: Salomonem enim ipsum nomen suum toties Parabolis suis præfixisse vix credibile est; sed Scribas potius qui opus illud in partes suas divisere. Ita veram

hunc

Luc. 20. 42.

Eccles. 12. 9.

Lib. 3. Reg.
cap. 4. 32.Aben Esra
Comm. in
cap. 20.
Prov.

Castigationes ad Opusculum

hunc quem initio capitinis xxv. legimus; *He quoque Parabolam Salomonis quas transfluerunt viri Ezechiae Regis Iuda*, putat Aben Esra esse Sobnæ qui Regis Ezechiae Scriba erat. Sobnam quidem & alios qui Regi Ezechiae erant à commentariis, sententias istas quarum prima est illa, *Gloria Dei est celare verbum*, ex integro volumine decerpsum libens agnoscere: cùm & verba hæc, *quas transfluerunt viri Ezechiae*, id aperte demonstrent. Partem quartam Parabolaram Salomonis habemus initio capitinis xxx. ubi legitur in editione Latinhæ *verba congregantis*, & in contextu Hebraico, *verba Agur*. Quis sit autem ille *Agur*, sive *Congregans*, non convenienter inter se Scripturar Interpretes. Prisci Judæi, teste R. Salomone, ita volunt appellatum fuisse Salomonem quasi dixerint *colligentem sententias*: id enim Hebraicè sonat dictio *Agur*, cuius similitè sensum expressit Latinus Interpres dum reddidit *verba congregantis*. Eamdem opinionem illustrat R. Levi Ben Gersom, ubi ait; *videtur Salomon Aguris nomen ipse sibi impossibile ratione habitâ sententiarum quas in hoc libro colligit*. Sed forsitan melius Aben Esra & eum sequutus Grotius suspicuntur Agurem istum fuisse temporum illorum Theognidem, aut Phocylidem, ex cuius scriptis sententias quasdam selegerit Salomon ipse, quâlique cum aliis sententiis in unum volumen congecerit. Additur demum pars quinta Proverbiorum Salomonis, qua intra caput xxxi. quod & ultimum est, clauditur, idque Regis Lamuelis nomine. Quis autem sit Lamuel ille, ignoratur. Judæi plerique existimant Salomonem indicati, non secus ac per Immanuel, ut auctor est Aben Esra, indicatur *Messias*, & appellatiois istius rationem sumit ex eo quod Lamuel significet *ille Deus*, quia nimis Salomonis temporibus, ait idem Aben Esra, Deus unus ab Hebrais colebatur. Sed de originatione vocis Lamuel non est cur sumus solliciti, maxime cum LXX eam non exhibant, & diversâ plane ratione verba contextus Hebraici legerint ac converterint.

Librum qui Hebraicè dicitur *Cobæth*, de apud nos Ecclesiastes, Latinè possumus appellare Concionatorem, licet plerique Judæi recentiores dictionem *Cobæthi* velut significare hominem congregantem, quod scriptum illud omnia com-

R. Levi Com.
in cap. 30.
Prov.

complectatur de rebus diversis sententias. Ità sentiunt R. Salomo & R. Aben Esra, &c, ut ille inquit, Salomon qui operis hujuscè auctor est, in alio loco vocatur Agur ob eamdem rationem, vel ut loquitur R. David de Pomis, titolo del libro nomine *Ecclesiastes* composto da Salomone significat congregatore percongregare, & racorre in quel trattato diverse opinioni de gl' huomini la maggior parte de quali sono false. Judæi tamè nonnulli, telle R. Salomone, in interpretandâ voce istâ Cobelet cum LXX. conveniunt; ea siquidem indicari arbitrantur hominem qui in coeti aliquo concionatur. De scriptore autem illius operis minime consentiunt inter se Magistri: Talmudici enim Doctores tribuunt illud Ezechiae, Rabbini autem recentiores Salomonis, & pro his pugnant verba contextus, in quo multa existant quæ vix de alio quam de Salomone exponi possunt. Itaque verisimile est Doctores Talmudicos voluisse duntaxat scriptum illud à Rege Ezechia & à viris illius confessus excerptum fuisse ex Salomonis operibus. Christiani quoque Interpretæ nòn alium Ecclesiastæ Scriptorem agnoscunt quam Salomonem, si per paucos excipias, inter quos est Hugo Grotius, qui serius illud scriptum compositum fuisse affirmat sub nomine Salomonis, & in illius rei argumentum habere se testatur multa vocabula ex eo collecta, quæ nòn alibi existant quam in Daniele, Esdrâ & Chaldaicis Interpretibus. Auctor est Hieronymus, priscos Hebreos inter cetera Salomonis scripta quæ antiquata sunt, de hoc quoque obliterando cogitasse, *eo quod vanas afferat Dei creaturas*; quæ in re concordat Hieronymus cum Talmudistis ac Judæis recentioribus: sed Doctores istos multa ex suo ingenio commentos esse nemo ignorat.

A quo scripta fuerit Historia quam sub nomine Estheris legimus, incertum est. De tempore tamè quo illa condita fuerit, omnes ferè tûm Judæi tûm Christiani consentiunt. Sive enim auctores illius sint viri Synagogæ magnæ, uti sentiunt Doctores Talmudici, sive Esdras, quæ Patrum nonnullorum sententia est, sive Mardochæus, ut probabilius existimat R. Aben Esra, & liber ipse testari videtur, de tempore quo scripta fuerit historia Estheris lis nulla movebitur. Unde nec male concurrit Hugo Grotius Esdram libro

R.Dav. de
Pomis in Lex.
Hebr.

Hieron. Com.
in cap. 12.
Ecccl.

libro suo & historiae quam scripsit Nehemias, attenuasse historiam Estheris, quae medio temporum eorum quae duobus illis libris narrantur contigerat, quam à Mardochæo quoque scriptam fuisse agnoscit idem Grotius.

Canticum Canticorum non alium auctorem habere quam Salomonem, docet ipsa operis Inscriptio quod illius nomine prænotatur. Constat præterea ex libro iii. Regum cumdem Salomonem Parabolas, sive sententias, & Canta composuisse. Liber autem ille, teste R. Aben Ezra, qui fuit Canticorum Salomonis præstantissimum, fortius est nomen Cantici Canticorum, quasi dixeris excellentissimum carmen. Dubitaverunt tamen nonnulli utrum opusculum istud quale nunc exstat, à Salomone scriptum fuerit, an vero ex integro illius Canticorum volumine excerptum. Carmen autem illud quo Salomon cum Salamitide loquens inducitur tanquam sponsus cum sponsa, explicatu difficillimum est non solum ob loquitiones paulo audaciores frequentioresque similitudines quae à nostris confuetudinibus abhorrent; sed etiam quod nomina interloquentium non annotentur ut in libro Jobi. Nam præter Salomonem & illius Sponsam interloquentes, etiam sunt duo chori Juvenum & Virginum.

De libro Jobi mirum est quam secum diffideant Judeorum Magistri. Rem vero gestam in hoc opere non narrari putant Doctores Talmudici, quibus assentiuntur R. Moses Ben Maimon & alii pauci; sed esse figuratum, seu Parabolam, quae ingens pietatis simul & patientiae exemplum ostendat: & his suffragantur etiam Christianorum nonnulli. Isto nec defuere qui non solum operis istius argumentum confitum existimarentur, sed & Jobi quoque nomen volunt ex primis libri verbis desumptum, ubi legitimus *Jobus iom.* Illa enim quae verbis istis prævia sunt, Prologi instar addita fuisse arbitrantur. Sed Ezechelis Prophetæ testimonium, qui Noe, Danielis, Jobique simul meminit, demonstrat commencium non esse Jobi nomen, & eos qui ita sentiunt acerrime impugnat sapiens Aben Ezra, qui suspicatur illum fuisse ex posteris Esau, idque denotari ex loco Huz unde ortus dicitur. Similiter rem uti narratur gestam

Aben Ezra
Pref. in Cant.

Aben Ezra.
Comm. in
cap. 1. Job.

gestam fuisse docent Jobi & illius amicorum nomina & alia complura quæ his adjunguntur, et si non pauca sint quæ ad Parabolam magis quam ad historiæ veritatem accedant. De auctore vero scripti illius longè minus adhuc constat: alii quippe illud ad Moysem referunt, alii ad Isaiam, alii ad ipsummet Jobum aut ad ejus amicos. Neque etiam inter se consentiunt qui operis hujusce auctorem faciunt Moysem: sunt enim qui ab eo solum ex aliena lingua Hebraice conuersum putant. Sed his prætermisso, quid etiam in re obscurâ licet suspicari, illos minus recedere à verisimilitudine arbitror qui operis illius confectionem ad tempora Captivitatis Babylonicae revocant: dictio enim sapientis vix Hebraica est, scatet loquutionibus Chaldaicis, & sapit hominem qui ex alieno commercio sermonem Hierosolymitanum inficerat. Quo sensu explicanda sunt Hieronymi verba afferentis Jobum se convertisse ex Hebraico Arabicoque sermone & Syro. Quibus omnibus accedit Judæos, quorum res tum temporis videbantur desperatae, magna ex illo opere tulisse solatia. Rem itaque dudum gestam Scriptor narrat: & quia Poëtam agit, licet argumentum quod tractat non sit fictitium, orationem floridam & figuratam adhibet, verisque interdum adjicit quæ sunt tantum verisimilia, servato tamen semper personarum locutum decoro. Jam de Prophetis nonnulla subjiciamus.

Prophetæ à B. Augustino appellantur enunciatores verborum Dei hominibus: illi enim veluti Divinæ Legis Interpretes concionabantur ad populum, quem doctrinam a Moysi traditam docebant stabilitatem illius auctoritate. Deinde minas & promissiones quas Moyses in genere tantum promulgaverat, hi siue aetatis rebus accommodabant, sedque Orationum more, unde fit ut comparationum similitudinibus, metaphoris & hyperbolis abundant, simplicique ac nudâ rerum narratione haud contenti, eas verbis exaggerent: Neque enim, ut auctor est Hieronymus, simplex à Prophetis historia & gestorum ordo narratur, sed enigmatis plena sunt omnia, aliudque in verbis sonant, aliud tenetur in sensibus, ut quo affirmari possunt & insensu currere lectio, sequentiam rursum abscondit.

Aug. qu. in
exod.

Hieron. praef.
lib. 12.
Comm. in Isa.

casibus involvantur. Nōn itā autēm futura vatiēnantur Prophetæ, quin jām facta sēpius referant, ut evidentissimē probari potest ex Zachariæ Prophetiā, quæ magnam partem rei præteritæ & quæ tūm gerebatur, narratio est. Quomodo diligentissimus Scripturæ Interpres Joānes Mercerus in explicandis verbis quibusdam Prophetæ Amos, Judæorum expositionem improbat, qui de rebus futuris ibi agi contendunt cūm de rejām præteritā agatur, móxque verba ista subjun-

Merc. in cap.
9. Amos.

git, quæ notatu digna sunt; *laboramus penuria librorum sacro-*
rūm, ac sepe in Prophetis pleraque legas facta, qua in Sacris bisho-

riis qua hodie existant non reperias. Prophetas similitē testatur Hieronymus in suis narrationibus nōn attendere interdūm

ad rerum ipsarum ordinem quo gestæ fuerint. *In Prophetiis,* ait, *historia ordo non tenendus, cūm impresentiarum sub eodem Re-*

ge priora postea & posteriora ante dicantur. Präposterum illam ordinem tribuit Pseudo-Dorotheus Scribis qui Prophetarum vaticinia ex illorum ore excepta referebant in char-
tas; quasi Prophetæ ipsumet conciones quas habebant ad

populum nōn commendāsset literis. Idem observavit de Hieremiac vaticinio Cornelius à Lapide, qui existimat Baruch Scribam illius Prophetæ omnes ejus Prophetias diverso tempore editas in unum volumen collegisse, neg-
lecto temporis ordine quo editæ fuerant. Fatetur & ip-
se Joānes Calvinus Prophetarum vaticinia eo quo dece-
bat ordine disposita ad nos usque nōn pervenisse; nōn in-
dē tamē illorum Divinitati quidpiam detrahi arbitratur.

Cornel. à Lap.
Calv. pref. in
Ila.

*Qui diligenter, inquit, & cum iudicio versari sunt in Prophetiis, mibi concedent nō semper fuisse quo decebat ordine di-
gestas illorum conciones; sed ut ferebant opportunitas, inde confla-
tum fuisse volumen.* Existimat sacerdotum operā, quorum officium erat Prophetias ad posteros commendare, libros Prophetarum, etiā his infensissimi essent sacerdotes, con-
servatos fuisse. Scribit præterea idem Calvinus Propheta-
tas postquam concessionem habuere ad populum, brevem illius summam collegisse, quæ valvis affixa ab omnibus le-
geretur, posteāque a ministris Templi indē ablata in the-
laurum reponeretur in perpetuum rei illius monumentum:
undē confessos fuisse conjicit qui nūsc existant. Prophetarum

rum libros. Verum ex verbis Isaiae & Habacuc, quos veritatis illius testes profert Calvinus, id unum probari posse videtur, Prophetas vaticinia sua aperte ac dilucide, ut ab omnibus intellegentur & legi possent, super tabulas descripte: de vulvis autem Tempoli, quibus illa affixa fuisse putat, nulla prorsus fit mentio. Pariter brevem duntaxat eorumdem vaticiniorum summam ab ipsis Prophetis collectam fuisse, non vero integras conciones ab iis descriptas, singit perperam: quanquam illas quas nunc habemus Prophetias integras esse, nemo rei Criticæ peritus dixerit. Verum defectus ille, si quis sit, à Prophetis non videtur profectus. Idem Calvinus & eum sequuti Genevenses, Inscriptiones quæ Prophetarum nomina, & editorum Prophetarum annos indicant, à Sacerdotibus, quorum fuit illas in Templo affervare, majoris lucis causa adjectas fuisse suscipiantur. Hæc siquidem sunt illorum verba; *il semble que ces titres ayant été ajoutés aux révélations des Prophètes par les Sacrificateurs & Levites qui avoient charge de garder les Propheties au trésor du Temple après qu'elles avoient été proposées au peuple suivant la coutume des Prophètes...* Quam Genevensium opinionem suffragio suo comprobavit Hugo Grotius. Id tantum inter hunc & illos est discriminis, quod has Inscriptiones non à Sacerdotibus & Levitis tribuat, sed viris Senatus magni qui Prophetarum scripta collegerunt, prænoraveruntque tempora scriptio[n]is. Hoc videtur probabilius, quia in confessio est fermè apud omnes, Senatum cui Esdras præfuit nonnulla sacris codicibus connexionis & explicationis causâ adiecisse. Ita quoque Thomas putat Inscriptiones quæ Psalmis aliquot apponuntur, eundem Esdram auctorem habere, factaque fuisse, *partim secundum ea qua tunc agebantur, & partim secundum ea qua contigerant.* Denunt verisimile etiam est historias illas, quæ Prophetarum quorundam concessionibus insertæ reperiuntur, ab iisdem Senatoribus additas fuisse dum sacros codices recognoscerent formaréntque quem nunc habemus Scripturæ Canonem. Secundum quam rationem putant nonnulli verba illa quæ leguntur Hieremiac capite li. *Hucusque verba Hieremia,* Prophetæ hujus vaticinium claudere, capitque quod sequitur Prophetiam non esse,

Genev. In
edit. Bibl. an.
1665. præfin
Isai.

Grot. annot.
in cap. 1.
Amos.

Thom.
Comm. in
Psal. 6.

R. David
Kimchi Com-
ment. in cap.
51. Hierem.

fe, sed historiam, quæ ex fine libri iv. Regum sumpta fu-
rit. Et in hoc Iudeorum Magistri cōsentiuunt cum pluri-
bus Doctoribus Christianis. Auctor est enim R. David
Kimchi, verba illa, quæ usque ad finem vaticinii Hieremias
allata sunt, ad hujus Prophetiam non pertinere; sed eum qui
librum hunc descriptis, hic conjectisse deportationis histori-
am qualis extat in fine libri Regum. Conjurit Abravanel
Esdram, seu Synagogæ magnæ Senatores, supplementi illi-
us auctores esse, quo etiam modo Ezechiæ Regis historia
ex libri ii. Regum capite xviii. in Isaiae Prophetiam translata
est. Ex his omnibus facilè dñoscetur qui fuerint apud
gentem Hebræam Prophetæ, quale illorum officii munus, &
quæ eorumdem scribendi ratio. Præterea id etiam videtur ani-
madversione dignum, quod Prophetæ non solum conciones
ad populum habuerint, ediderintque de rebus futuris vati-
cinia, sed & historias suorum temporum ordine digestas in
acta publica retulerint. Quo pacto Isaías qui Regis Oziæ
gesta descripsisse dicitur, non minus historici quam Prophete-
ta nomen reportabit. Vel potius Prophetæ nomen apud
Hebreos ista omnia complectitur; ita ut quicunque Divi-
næ voluntatis erant interpres, seu vaticinia ederent, sive
res suorum temporum conscriberent, Prophetæ appellaren-
tur. Ex quo haud dubie venit ut prisci Iudei *Neviim*,
seu Prophetarum, nomine insignierint Josuæ, Judicum,
Samuelis & Regum historias, quod haec descriptæ essent à
viris qui in eorum Republicâ Spiritu sancto afflati, Prophete-
ta nominabantur. Quo etiam sensu verè affirmavit
Josephus apud gentem suam non à quibuslibet libros
componi, sed à Prophetis tantum. Vim quoque vocis illius
probè assequutus est Jonathan qui pro dictione Hebræa
Nevi, Prophetæ, aliam quæ significat Scribam in suâ Para-
phras interdum substituit; quasi qui Prophetæ appellantur,
iudem sint atque Scribæ. Neque aliud sapientissimus El-
dras in sacris codicibus nomen obtinet, quam Scribæ peritis-
simi. Verum de Scriptoribus sacris satis supérque hac-
mùs dictum sit. Libros Apocryphos, seu quos non admittit
Iudeorum armarium, silentio præterite visum est, quia
illorum auctores, ut præfert nomen *Apocryphi*, occulti
sunt

sunt & incerti. Cesset itaque doctissimus Voffius optimum Simonium & de literis sacris benè meritum allatratre, qui de Scriptoribus veteris Testamenti nihil in publicum edidit, quod jam à viris gravissimis iisdemque pietate & eruditione conspicuis approbatum non fuerit. *In malevolam animam non introibit sapientia.*

F I N I S.
